Devrim ERTÜRK

Güneydoğu'da CHP Algısı

GÜNDOĞAN YAYINLARI

Devrim ERTÜRK

Güneydoğu'da CHP Algısı

Kurumsal Bir Perspektiften CHP'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesin'de Toplumsal Tabanını Kaybetmesinin Nedenleri 1990-2011

Gündoğan Yayınları / www.gundogan.com

1978 yılında Aydın'da doğan Devrim ERTÜRK, İlkokulu Aydın-Osmanbükü köyünde, orta ve lise öğrenimini Aydın'da tamamladı. 1997 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nü kazandı. 2002 yılında mezun oldu. 2003 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji bilim dalında yüksek lisansa başladı. "Bireyden Cemaate Sivil Toplum" başlıklı yüksek lisans tezi ile 2005 yılında mezun oldu. 2004-2006 yılları arasında Milli Eğitim'de ve özel öğretim kurumlarında öğretmenlik yaptı. 2008 yılında Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji bilim dalında doktora eğitimine başladı. 2014 yılında "Cumhuriyet Halk Partisi'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Toplumsal Tabanını Kaybetmesinin Nedenleri (1990-2011): Diyarbakır, Mardin ve Gaziantep Örneği" başlıklı teziyle tamamladı. 2009 yılında Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır. Aynı üniversitede Yardımcı Doçent olarak çalışmaktadır.

Devrim ERTÜRK

Güneydoğu'da CHP Algısı

Kurumsal Bir Perspektiften CHP'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesin'de Toplumsal Tabanını Kaybetmesinin Nedenleri 1990-2011

GÜNDOĞAN YAYINLARI

Devrim ERTÜRK
Güneydoğu'da CHP Algısı

Gündoğan Yayınları: 13.226

Sosyoloji/Siyaset Dizisi: 03.75

Yayıncı: Eren Gündoğan

Düzelti: Döndü Salman

Teknik hazırlık: Gündoğan Yayınları

(Tuğba Tuğçe Gündoğan)

Kapak Düzenleme: Mehmet Cemal ARPACI

© Gündoğan Yayınları

Birinci Baskı: Aralık 2014

Baskı, Cilt: Metin Copy Plus / Artı Dijital & Baskı Merkezi
Cağaloğlu/İST.

Kültür Bakanlığı Sertifika No: 16847

ISBN: 975-520-311-9

Gündoğan Yayınları / www.gundogan.com

Ticarethane Sok. T. Kuşoğlu işhanı No.:41/30

Cağaloğlu / İSTANBUL – 0 535 542 27 07

Tel: 212 519 94 83 - Belgegeçer: 212. 519 94 83

e-mail : gundoganyayinlari@gmail.com

© Bu kitabın tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilmeksizin kitabın tamamı veya bir kısmı hiçbir yöntemle kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

Babam ve Anneme

İÇİNDEKİLER

Önsöz 11
Giriş 15

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME, KİMLİK SİYASETİ VE ETKİLERİ

Giriş 25
Küreselleşmenin Kimlik Siyasetine Etkileri 26
Post-modernizmin Kimlik Siyasetine Etkileri 29
Kimlik Siyaseti 32
Kimlik Siyasetinin Türkiye'ye Yansımaları 40
Sonuç 44

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRT SORUNU VE CHP POLİTİKALARI

Giriş 47
Cumhuriyet, Ulus-İnşa Süreci ve Tek Parti Dönemi Uygulamaları 48
Çok Partili Siyasi Hayatın Kurulmasının Kürt Seçmene Yansımaları 62
Sol Hareketler ve CHP'ye Kürt Seçmenin İlgisi 67
1980 Sonrası SHP Deneyimi 75
1989 Paris Kürt Konferansı 83
Baykal CHP'si Döneminde Kürt Sorununa Yaklaşım 87
Yeni Dönemde CHP'nin Kimlik Politikaları 95
Yeni Dönemde CHP'nin Kürt Sorununa Yaklaşımı 98
Sonuç 109

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN AÇIKLAMALAR

Araştırmanın Konusu ve Problemi 111
Derinlemesine Görüşme 115
Söylem Analizi 117
Araştırma Alanı 122
Görüşmecilerin Seçimi 128

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

ARAŞTIRMA BULGULARI VE YORUMU

Katılımcıların Sosyo-Ekonomik ve Politik Özellikleri 131
Giriş 131
Kimler? 132
Cinsiyet 135
Eğitim Düzeyi 137
Doğum Yeri 139
Katılımcıların Anadili 140
Katılımcıların Partideki Aktiflik Süreleri 142
Katılımcıların Partideki Aktiflik Durumları 144
CHP'den Ayrılanların Parti Tercihi 146
Sonuç 147

CHP Yerel Aktörlerinin Siyaset Algısı 151
Giriş 151
İlkeli Siyaset Algısı 151
Siyasal Partilerde İdeolojinin Önemi 158
Siyasal Partilerde Örgüt, Üyelik ve CHP'nin Durumu 163
Siyasetin Ana Aktörleri: Siyasal Partiler 174
Siyasette Parti Değiştirmeye Yönelik Algı 177
Muhalefette Olmanın Getirdiği: İktidar Eleştirisi 180
Sonuç 184

CHP Yerel Aktörlerinde CHP Algısı 187
Giriş 187
Neden CHP?: Gelenek ve Değişim Arasında 188
Devlet-Parti İlişkisi ve Tek Parti Dönemi Algısı 195
Baykal Dönemine Yönelik Değerlendirmeler 202
Yüksek Beklentinin Hayal Kırıklığına Dönüşmesi 205
Yeni CHP'ye Yönelik Görüşleri 210
Sonuç 217

CHP'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Toplumsal
Taban Kaybetmesinin Nedenleri 221
Giriş 221
CHP'nin Toplumsal Taban Kaybetme Nedenleri (Sayısal Veriler) 222

Parti Örgütlerinin İşlevsizleşmesi 225
"Terk Edilmişlik" Algısı 227
CHP'nin Kürt Seçmenin Sorunlarından Uzaklaşması 231
Aday Belirleme Sürecinde Yerel Tercihlerin Yok Sayılması ve
Genel Merkez Belirleyiciliğinin Etkisi 234
Merkez Sağ Partilerin Çöküşü ve Seçmenin Alternatifsizliği 236
CHP'nin Ulusalcı Politikaları 241
Kürt Etnisitesine Dayalı Partinin Kurulması 244
Güven Problemi 248
CHP-Din İlişkisi: Din Karşıtlığı Algısı 250
Sonuç 253

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 257

KAYNAKÇA 279

ÖNSÖZ

CHP sahip olduğu tarihsel ve siyasi özellikleri ile Türkiye siyasetinin ana aktörleri arasında yer almaktadır. Kökleri milli mücadele döneminde yer alan bu siyasi kurum seçmen ile ilişkisinde ve izlediği politikalarla aynı zamanda siyaset biliminin de merkezinde yer almaktadır. Bu özelliği ile de CHP ülke siyasetinde üzerinde en çok tartışılan, eleştirilen ve yorum yapılan bir siyasi kurum olmaktadır. CHP'nin siyaset içindeki bu konumu ülke siyasetinin yönlendirilmesinde de etkilidir. Çok partili siyasal düzene geçiş (1946) ve 1950 seçimleriyle iktidarı DP'ye devretmiş olan CHP kurucu parti olmasına rağmen kendi kurduğu devletin iktidarını – 1970'lerdeki kısa iktidar yılları hariç- elde edememesi CHP'ye yönelik eleştirilerin başında gelmektedir. Bu durum aynı zamanda CHP'nin izlediği politikalarla da ilişkili olarak belli seçmen desteği dışına çıkamamasına neden olmaktadır. Özellikle 1990 sonrasındaki süreçte CHP'nin seçim sonuçlarından elde etmiş olduğu oy oranı belli coğrafi bölgelerde yoğun seçmen desteğine sahip olduğunu göstermektedir. CHP'nin bu durumu Kürt seçmenin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde ters bir şekilde kendisini daha çok göstermektedir.

Siyasal partilerin izlemiş olduğu politikaların seçmen tercihleri üzerindeki etkisi de göz önüne alındığında CHP'nin belli coğrafi bölgelerde yoğun destek bulmasına karşın Güneydoğu Anadolu Bölgesi gibi bölgelerde bulamaması açıklayıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasal partiler ülke ve dünya siyasetindeki değişimlerden etkilenmektedir. Aynı zamanda ülkedeki sorunlarla bağlantılı olarak yeni politik duruş ve çözüm önerileri ortaya koymaktadır. 1960'h yıllardan itibaren sol ve sosyal demokrat politikalar partinin söylemleri içinde merkezi konuma gelmiştir. 1980 sonrasında kültürel taleplerin siyaset içinde ön plana çıkmaya başlaması CHP'nin izlediği politikaları yeniden belirlemesine neden olmuştur. Son dönemde kültürel talepler "irtica" ve "bölünme" sorununu ülke siyasetinin ana temaları haline getirmiştir. Ancak bu

dönemde CHP de kurucu parti reflekslerini ön plana çıkaran bir politik tavır belirlemiş, dolayısıyla araştırdığımız bölgede sosyal desteğini önemli ölçüde kaybetmeyle karşı karşıya kalmıştır.

Siyasetteki bu değişim CHP'nin dominant özelliği olan kurucu parti özelliğinin ön plana çıkmasına neden olmuştur. CHP'deki bu değişim aynı zamanda, partinin sosyal demokrat geçmişinin toplumsal hafızalardan büyük ölçüde silinmesine de yol açmıştır. Bu tespit aynı zamanda "yeni" CHP için de geçerlidir. CHP'de sosyal demokrat siyaseti ikinci plana iterek siyasal alanda devleti önceleyen politikalarla var olma seçimini yapmıştır.

Parti politikalarında görülen bu değişim "ulusalcı" bir CHP'yi ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda seçmen taleplerine "devletin güvenliği" açısından yaklaşmak, devlet içinde bu tür sorunların muhatabı olan kurumlarla CHP'nin benzer söylemlere sahip olmasına neden olmuştur. Bu politikaların, kültürel talepleri olan seçmenin CHP'ye olan desteğinin azalmasında büyük ölçüde etkili olduğu söylenebilir. CHP üzerine yapılan tartışmalarda da partinin Kürt seçmenle olan ilişkisi ön plana çıkmaktadır. Diğer birçok tartışılan tema ise partide Baykal dönemi diye nitelendirilen bir dönemde bahsedilen politikalar ön planda yer almıştır. Ancak CHP'deki lider değişimi parti politikalarında da bir değişim beklentisi ortaya çıkarmıştır. Araştırmanın yapıldığı dönemde ortaya çıkan bu değişim, öncelikle olarak CHP'nin Kürt seçmene ve sosyal demokrat politikalara ağırlık vereceği yönünde de bir beklenti yaratmıştır.

Bu çalışma Cumhuriyet Halk Partisi'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Toplumsal Tabanını Kaybetmesinin Nedenleri (1990-2011): Diyarbakır, Mardin ve Gaziantep Örneği başlığı ile doktora tezi olarak yapılan araştırmanın yeniden gözden geçirilmiş halidir. Saha araştırmasının referandum, genel seçim dönemleri ile paralel zamanda yapılmış olması çalışmanın önemini arttırmıştır. Araştırma çerçevesinde saha çalışmasının yapıldığı illerde bu süreçleri büyük ölçüde gözlemleyebilme şansına sahip oldum. Ayrıca partideki lider değişiminin partinin yerel örgütlerinde nasıl bir etki yaptığını da gözlemleme imkanı yakaladım. Kürt seçmen ile CHP ilişkisi genel olarak nasıl değerlendirildiği ile birlikte partinin yerel temsilcilerin bu

süreçlere yönelik görüşlerini büyük ölçüde elde ettim. Bunlar araştırma açısından önemli noktaları oluşturmuştur.

Siyasal partiler, ülke siyaseti, CHP'nin izlediği siyaset ve Kürt sorunu gibi geniş alanlar üzerinde ele almaya çalışılan bu araştırmada eksik kalan bazı noktalar olmuştur. Fakat mümkün olduğu kadar bu alanlardaki teorik bilgilerle somut veriler ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Yerel siyasi aktörlerin siyasete yönelik görüşlerinin ve mensubu oldukları partinin nasıl değerlendirildiğinin anlaşılmaya çalışılması sosyolojik bir analiz imkanı elde edilmesi açısından büyük ölçüde önem taşımaktadır. Tüm bunlarla birlikte bu konuda farklı perspektifler ortaya koyabilecek bilimsel araştırmalara ihtiyaç bulunduğunu belirtmek gerekir. Siyasetteki kültürel taleplerin ülke siyasetinin merkezinde yer alması ile birlikte siyasal partilerin izledikleri politikaların değişimi, seçmenin beklentileri gibi konuda yapılmış bir çalışma siyaset sosyolojisi literatürüne önemli bir bilgi ve veri kaynağı sağlayacaktır.

Bu çalışmam sırasında başından itibaren bana yol gösterici olan ve her konuda yardımlarını esirgemeyen değerli tez danışmanım Prof. Dr. Kayhan DELİBAŞ'a, araştırma süresince desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Özkan YILDIZ'a, ayrıca saha çalışması süresince bana ihtiyacım olan tüm yardımları sağlayan CHP'nin Diyarbakır, Mardin ve Gaziantep illerindeki temsilcilerine teşekkür ederim.

Benimle birlikte bu çalışmanın zorluklarına katlanmak zorunda kalan sevgili eşim İsmet'e, kızım Emine'ye ve varlığını, desteğini her zaman yanımda hissettiğim biricik geniş aileme teşekkür ederim.

Devrim ERTÜRK

Ağustos 2014

GİRİŞ

Bu çalışmanın temel problemi CHP'nin 1990 sonrasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde neden toplumsal taban kaybettiğidir. Bu problem en genel anlamda üç temelde ifade edilebilir. Bunlardan ilki siyasal partilerin geçirmiş olduğu dönüşümlerdir. Ortaya çıkışından günümüze kadar farklı dönemlerde siyasal partiler seçmen desteğini sağlamada farklı örgütlenme ve ideolojik araçları kullanmışlardır. İkinci olarak Türkiye siyasetinde ortaya çıkan gelişmeler araştırma probleminde etkili olmuştur. Üçüncü olarak da araştırma problemine etki eden unsur siyasette kültürel konuların etkili olması ile birlikte ulus-devlete yönelik eleştiriler CHP politikalarında belirleyici hale gelmiştir. Belirtilen bu üç temel unsur bugün CHP'nin izlediği siyasette dolayısıyla seçmen desteğini sağlamasından etkili olmaktadır.

Siyasal partiler modernleşme ve toplumsal yapının belirli gelişmişlik düzeyine ulaşmasına bağlı olarak ortaya çıkmış olan kurumlar olarak günümüzde demokrasinin temel kurumlarıdır. Demokrasinin temel kurumları olan siyasal partiler seçmeni temsil etme işlevine sahiptirler. Siyasal partilerin sahip olduğu temsil işlevi demokrasi açısından bu kurumları vazgeçilmez kılmaktadır. Bu temsil yetkisi seçmenler açısından da siyasal partileri önemli kılmaktadır. Siyasal partiler sahip oldukları program ve politikalarla seçmen desteğini sağlamaya çalışırlar. Siyasal partilerin iktidar demokratik yollardan ele geçirme amacının olması ve iktidarı kullanma işlevleri seçmenlerin siyasal partiye olan ilgisini arttırmaktadır. Siyasal partilere olan ilginin azaldığı yönündeki tartışmalar son dönemde siyaset literatüründe görünür olmakla birlikte siyasal partiler alternatif kurumların olmamasından dolayı önemlerini korumaktadırlar.

Siyasal partilere yönelik günümüz demokrasilerinde etkileri azaldığı yönündeki tartışmalar, siyaset alanında baskı gruplarının

sayılarının artmasıdır. Baskı gruplarının amacı siyasal iktidarı etkilemektedir. Siyasal partiler ise doğrudan siyasal erki ele geçirme amacındadırlar. Siyasal partilerin örgütlenmeleri de bu amaca yöneliktir. Siyasal partiler ülkenin tümünde örgütlenerek seçmen desteğini elde etmeye çalışılar. Siyasal partilerin yapılan seçimlerde seçmen desteğinin çoğunluğunu sağlamaları ile iktidar olma seçenekleri bulunmaktadır. Siyasal iktidarı elde eden bir parti temsil ettiği seçmen tabanının çıkarlarını hükümette olduğu sürece yerine getirmeye çalışır. Bundan dolayıdır ki demokratik siyasal sistemlerin var olduğu ülkelerde siyasal partiler demokrasinin temel kurumları olarak değerlendirilmektedir.

Siyasal partiler temsil ettikleri toplumsal kesimlerin taleplerine yönelik politika belirlemek durumundadırlar. Partilerin var eden sosyal gerçek sahip oldukları tabanlarıdır. Seçmen tabanının hassasiyetleri siyasal partilerin izleyecekleri politikalar üzerinde etkilidir. Partinin sahip olduğu seçmen kitlesinin özelliği zaman zaman partiyi bu yönde dönüştürebilmektedir. Siyasal partinin "ideal" olanlar üzerinden siyaset izlemesi durumunda ise partilerin seçmen kitlelerini dönüştürdükleri söylenebilir. Ancak son dönem ideolojilerin sonunun geldiğinin ilan edilmesi, sınıf siyasetinin etkisini yitirmesi, siyasal partilerin örgüt ve üyelik yapılarındaki işlevsizleşme gibi gelişmeler siyasal partilerin sahip oldukları seçmen kitlesini dönüştürebilme yetisini etkisiz bırakmıştır. Siyasal partilerin birbirine benzemeye başlamaları bu süreci izlemiştir. Nadir de olsa, ideolojinin ön planda tutulduğu, örgüt ve üyelik sisteminin işlevsel olduğu siyasal partiler ise seçmeni dönüştürme yetisini sürdürdükleri söylenebilir.

Siyaset alanındaki değişimler siyasal partileri de yeni döneme uygun siyaset izlemeye yöneltmiştir. Özellikle 1980 sonrasında siyasette iki temel değişiklik ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi sınıfın siyasette etkisiz kalması, ikincisi de kimliklerin siyaset alanında yer almaya başlamasıdır. Birbirini izleyen bu süreç siyasal partilerin de bu yönde değişim göstermelerine neden olmuştur. Seçmen tabanında etkili olan ve büyük bir birliktelik oluşturan sınıfsal

yapının siyasette etkisiz kalmasını kimlik taleplerinin siyaset alanında etkili olması izlemiştir. Kimlik taleplerinin ortaya çıkması ve siyasette etkili olması aynı zamanda ulus-devletlerin egemenliklerinin de sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Sadece ulus-devlet içindeki kimlik talepleri değil, uluslararası ilişkilerde de NATO, BM, DB gibi kuruluşların etkili olmaya başlaması, ulus-devletin egemenliklerini paylaşmasını gerektirmiştir. Ülke ve dünya siyasetlerinde ortaya çıkan gelişmeler siyasal partilerin de yeni döneme uyum sağlamalarını gerektirmiştir. Siyasal partilerin seçmen desteğini sürekli hale getirebilmeleri yeni döneme uyum sağladıkları ölçüde mümkün olabilmiştir. Yeni siyasete daha kolay uyum sağlayabilen partiler ise yeni kurulan partiler olmaktadır. Tarihsel olarak uzun geçmişe sahip olan partilerin ise yeni siyasete uyum sağlamaları güçleşmektedir. Siyaset alanı içinde de seçmen desteğini arttıran partiler yeni siyaset anlayışına uygun siyaset yapan partiler olmaktadır.

Türkiye'deki siyasal parti deneyimine bakıldığında kökleri Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşmesi ile birlikte gerçekleşmeye başladığı söylenebilir. Ancak bu deneyimler kalıcı olmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ile birlikte ulus-devlet özelliğine sahip Türkiye Cumhuriyeti kurulmuş ve modernleşme çabaları hız kazanmıştır. Ulusal devletin kurulması ile birlikte kökleri kurtuluş mücadelesine kadar uzanan CHP kurulmuş ve modernleşme hareketleri bu parti üzerinden gerçekleştirilmiştir. Toplumun önüne yeni bir toplum düzeninin koyulduğu bu dönemde bu projenin aktörü CHP olmuştur. Toplumun modernleştirilmesi amacıyla birçok devrim yapılmıştır. Toplumsal alandaki modernleşmeyi siyasal alanda da modernleşme takip etmiştir. Bu amaçla çok partili seçimlerin yapıldığı bir siyasal sistem kurmak için TPCF (1924) ve SCF (1930) deneyimleri olmuş; ancak sonuçsuz kalmıştır. Çok partili seçimlerin yapıldığı siyasal sistemin kurulması 1946 yılında DP'nin kurulması ile gerçekleştirilmiştir. Tüm bu modern kurumların ülkeye kazandırılmasında CHP öncü rolü oynamıştır. Devlet politikaları CHP üzerinden uygulanmıştır.

1950 yılında yapılan seçimlerle iktidar olmak için yeterli seçmen desteğini elde edememiş ve bunu sağlamış olan DP'ye iktidarı teslim etmiştir. Demokrasinin kurulması bu şekilde sağlanarak siyasal alandaki modernleşme de gerçekleştirilmiştir. 1960 yılında iktidara ordu tarafından yapılan müdahale sonucu demokrasi kesintiye uğramış ve Türkiye siyasi tarihinde hükümetler üzerinde ordu etkili olmaya başlamıştır. Bu olayla birlikte CHP'nin ismi ordu ile birlikte anılır olmuş ve bundan kurtulması 1970'li yıllarda Ecevit ile birlikte sola açılması ile gerçekleşmiştir.

1970'li yıllarda CHP siyasal sistemi sol ideoloji ile tanıştırma misyonunu yerine getirmiştir. Bu yıllar boyunca CHP'nin halka verdiği öncelik ön plana çıkmış ve yapılan seçimlerde birinci parti olmuştur. CHP'nin sosyal demokrat açılımları o dönemde halk tarafından büyük ilgi ile desteklenmiştir. Bugün dahi partinin halk desteği ile iktidar olabildiği tek dönem olarak Ecevit CHP'sinin gösterilmesi bunun önemini ifade etmektedir. 1971 yılında ordunun müdahalesi karşısında CHP'nin özellikle de Ecevit'in karşı tutumu partide değişimin temelini oluşturmuştur.

1970'li yıllarda iki seçimde de birinci parti olan CHP tek başına iktidar olabilmek için yeterli desteği elde edememiştir. 1973 seçimleri sonrasında MSP ile koalisyon kurmuş; 1977 seçimlerinde de transfer ettiği on bir bağımsız milletvekili ile hükümet olabilmiştir. 1970'li yıllardaki dünyayı sarsan krizler ve 1974'teki Kıbrıs müdahalesine karşı Türkiye'ye uygulanan ambargo CHP'nin bu döneminde iktidar deneyimlerinin olumsuz sonuçlanmasına neden olmuştur. Ülkede baş gösteren şiddet, ekonomik kriz ve temel ihtiyaç maddelerindeki kıtlık CHP iktidarları ile birlikte anılmaya başlanmıştır.

Ülkenin içinde bulunduğu siyasi ortam içinde 1980 darbesi gerçekleştirilmiş ve ülkede siyaseten yapan partilerin hepsi kapatılmıştır. Siyasal alanı yeniden şekillendirmeye yönelik değerlendirilebilecek bu müdahale örgütlü toplum yapısının tamamen dağıtmayı hedeflemiştir. CHP'de bu süreçte kapatılmış ve 1992'de tekrar açılana kadar siyaset yapmamıştır.

Partinin kadroları büyük ölçüde HP'de ve SODEP'te siyaset yapmaya başlamışlardır. 1980 Cuntası siyaset yapabilecek partilere karar verme yetkisini kendi tekeline alarak üç partiye seçimlere girme izni vermiştir. Bu müdahale çok partinin parlamentoya girmesini engelleyerek az sayıda partinin girmesini sağlamayı ve siyasal "istikrarı" bu şekilde sağlamayı amaçlamıştır. Ülke tarihinde siyasete üçüncü kez müdahale eden ordu, bu müdahalesi ile siyasal alanı uzun yıllar etkilemiştir.

1980'li yıllar boyunca ülke siyasetinde ANAP tek parti olarak ülkeyi yönetmiştir. Sağlanan siyasal "istikrar" ile birlikte ekonomide neoliberal dönüşümler başlamıştır. 1990'lı yıllara doğru ise siyasette yaşanan dönüşüm sınıf gibi daha kapsamlı kolektif kimliklerin etkisiz kalmasına neden olmuştur. Siyasette sınıfının yerini ise kültürel kimlikler almaya başlamıştır. Kültürel kimliklerin ülke siyasetinde görünürlük kazanması ile birlikte mecliste de farklı temsiller ortaya çıkmış ve cuntanın öngördüğü "istikrar" bozulmaya başlamıştır. 1990'lı yıllarda dini kimlik ile birlikte Kürt kimliği etkili olmaya başlamıştır. Kimliklerin siyasette etkili hale gelmesi ülke siyasetinde devletçi reflekslerin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. SHP'nin izlediği sosyal demokrasiyi önceleyen politikaların ülkede oluşan milliyetçi refleksle birlikte etkisiz kalmaya başlamıştır. 1992 yılında CHP'nin Deniz Baykal liderliğinde tekrar açılması ile partinin politikalarında ülkeyi "tehdit" eden siyasetlere karşı kuruluş felsefesini politikalarında ön plana koyan bir söylem ortaya çıkmıştır. Solda birlik adına CHP ile SHP, CHP çatısı altında 1995 yılında birleşmiştir. Bu birleşmeden sonra genel başkanlığa Hikmet Çetin getirilmiş; ancak Baykal 1995 Eylül'ün de yapılan kurultayda genel başkan olmuştur.

Baykal'ın CHP'nin başında yer alması uzun yıllar sürmüştür. 2010 yılındaki kaset skandalına kadar CHP'de genel başkanlık yapmıştır. Genel başkanlığı süresinde partideki örgütsel yapıyı liderin egemenliğini pekiştirecek şekilde oluşturmuş ve kendi koltuğunu garantileyerek partide kendi politikasına ve şahsına muhalif isme yer vermemiştir. Bu dönemde de parti politikalarında kurucu felsefeye

verilen yer partinin hiçbir döneminde olmadığı kadar geniş olmuştur. Ülke siyasetindeki değişen boyutlara tamamen devletçi refleksle karşılık verilmesi yine Baykal döneminde gerçekleşmiştir.

1990'lı yıllarda ülke siyasetinde kültürel kimliklerin ve taleplerin görünürlük kazanması ülkede de "laik" ve "ulusalcı" bir hassasiyetin oluşmasına neden olmuştur. Ülke siyasetinde gerçekleşen bu dönüşüm CHP'yi de oluşan tabanın beklentilerine göre dönüşüme uğratmıştır. Yaklaşık olarak % 20'lik bir seçmen kitlesi ülke siyasetinde görülen bu değişim karşısında laiklik ve kurucu felsefeye bağlılık göstermektedir. Seçmendeki bu değişimi CHP'yi de bu yönde değişime maruz bırakmıştır.

1980 sonrasının siyasal gelişmelerinin bir anlamda CHP'nin dayanmış olduğu toplumsal tabanını kaydırdığı söylenebilir. Bu dönemde CHP'nin altından kayan sadece toplumsal tabanı değil aynı zamanda kurumsal dayanağı da olmuştur. Çünkü modernleşmenin bir aktörü olarak ulus-devletin inşa edilmesinde CHP yer almıştır. 1980 sonrasında ortaya çıkan etnik ve dini talepler de CHP'nin öngördüğü devlet yapısına "tehdit" olarak algılanmaktadır. Ulus-devletin sorgulanmaya başlaması ve laiklik anlayışına yönelik talepler CHP'nin politikasının merkezine devleti koymasına neden olmuştur. CHP'nin kuruluş sürecinden itibaren varlık nedeni olarak devlet yer almış; CHP sahip olduğu bu kurumsal destekle siyaset sahnesinde var olmuştur. Ecevit CHP'sine kadar devam eden partinin bu özelliği, bu dönemde parti politikalarında halkın ön plana konulması ile etkisini azaltmıştır. Baykal döneminde ise parti devletçi reflekslerle siyaset yapma yolunu seçmiştir.

1980'li yıllarda başlayan ve 1990'lı yıllarda etkisini arttıran PKK terörü CHP'nin bölünme tehdidi ile ulusalcı bir söylem geliştirmesine neden olmuştur. SHP döneminde yaşanan Paris Kürt Konferansı'na SHP'li Kürt milletvekillerinin katılması ve partiden ihraç süreçleri ile eş zamanlı istifaları ile gerçekleşen süreç CHP'nin politikalarında önemli ölçüde etkili olmuştur. 1991 yılında SHP ile Kürtlerin kurduğu HEP'in seçim ittifakına gitmesi sonucu SHP'nin Kürtlerden oy alırken,

ülkenin batısındaki seçmenin desteğini yitirmesi CHP'nin Kürt seçmene yönelik politikalarını etkilemiştir. CHP'nin sahip olduğu toplumsal taban da Kürt nüfusun yoğun olduğu bölgelerde azalmaya başlamıştır. CHP Kürt illerinden uzaklaştıkça söyleminin merkezine de kimlik taleplerini reddeden bir anlayışı yerleştirmiştir. CHP'nin devleti önceleyen politikalarına göre bu tür talepler devleti "tehdit" etmektedir. CHP'deki söylem değişimi bir dönem aynı partide siyaset yaptıkları Kürtlerle yollarının tamamen ayrılmasına neden olmuştur.

CHP'nin Baykal döneminde izlemiş olduğu politikalar partinin tek parti hükümetleri döneminde izlemiş olduğu politikalarla paralellik göstermiştir. Tek parti dönemi uygulamaları ile CHP Kürt illerinde devletin otoritesini tesis etmeye çalışmış ve buna bağlı olarak devletle Kürtlerin karşı karşıya kaldığı durumlar ortaya çıkmıştır. Çok partili siyasi sistemin kurulması ile birlikte yapılan seçimlerde CHP Kürt seçmenin desteğini önemli oranda yitirmiştir. 1960'lı yıllarda ise sol hareketler yükselmeye başlamıştır. Yükselen sol hareketler ve CHP'nin ortanın solu açılımı, partinin Kürt seçmenden destek bulmasını sağlamıştır. 1980 sonrasında da SHP'nin sosyal demokrat politikaları ve insan haklarına yaptığı vurgu ile Kürt seçmen önemli oranda SHP'ye destek vermiştir. 1989 yılında Paris'te toplanan Kürt konferansına katılan SHP'li Kürt milletvekillerinin ihraç istemi Kürt seçmenle SHP'nin yollarının ayrılmasına neden olmuştur. Kürt milletvekillerinin kurmuş olduğu HEP ile seçim ittifakı deneyimi yolların tamamen ayrılmasında büyük bir dönemeci oluşturmuştur.

2010 yılında CHP'deki lider değişimi ile birlikte partide bir değişim beklentisi ortaya çıkmıştır. Kemal Kılıçdaroğlu'nun 22 Mayıs 2010 tarihinde gerçekleşen CHP 33. olağan kurultayında genel başkanlığa gelmesi ile birlikte partinin genel politikalarında olduğu gibi Kürt sorununa yönelik politikalarında bir değişim umudu doğmuştur. Ülke siyasetinin aktif en eski kurumu olan CHP'deki lider değişimlerinde görülen politika değişimleri yeni dönemle ilgili beklentinin oluşmasını açıklayabilir. CHP tarihinde lider değişimleri parti politikalarında değişimi de beraberinde getirmiştir. Özellikle

Ecevit CHP'si ile ortaya çıkan değişimin CHP tabanında Kılıçdaroğlu'nun genel başkanlığa gelmesin ile birlikte oluşan "umut"ta etkili olduğu söylenebilir.

CHP'nin 1990 sonrasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde toplumsal desteğini kaybetmesinin nedenlerinin araştırıldığı bu çalışmada bir siyasal parti olarak CHP'nin siyasetin ve toplumsal yapının değişen koşulları içinde politikaları ele alınacaktır. 1980 sonrasında siyasette etkili olan kimlik politikaları karşısında Kürt kimliğine yönelik CHP politikaları çalışmanın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bununla birlikte CHP'nin ülkedeki diğer siyasi partilere nazaran uzun geçmişinde politikaları önem kazanmaktadır.

Çalışma şu bölümlerden oluşmaktadır:

Birinci bölümde siyasette etkili olan kimlik konusu incelenmiştir. Kimliğin siyasette belirleyici hale gelmesine bağlı olarak siyasal partilerin politikalarını etkisi üzerinde durulmuştur. Kimlik temelli hareketlerin siyasetin merkezine yerleşmesi ile birlikte siyasal partiler bu çerçevede politikalar izlemeye yönelmiştir. Ulus-devletten bir takım kültürel talepler siyaset sahnesinde var olmaya başlayan bu siyaset tarzı, küreselleşme, post-modernizm ile daha da etkili hale gelmiştir. Araştırma kapsamında bu bölüme yer verilmesinin amacı CHP'nin kimlik taleplerinin yükselişte olduğu dönemde etnik unsurlarla seçmen ilişkisini anlayabilmektir. Bu amaçla çalışmanın bu bölümünde kimlik siyasetinin ne olduğu ve gelişimi, küreselleşme ve post-modernizmin bu siyasete etkisi ili birlikte kimlik siyasetinin Türkiye'ye yansımaları analiz edilmeye çalışılacaktır.

İkinci bölümde Kürt sorunu ve CHP politikaları incelenmiştir. Cumhuriyetin kuruluş sürecinden itibaren CHP ile Kürt seçmen arasındaki ilişki bu bölümde analiz edilmeye çalışılmıştır. Araştırma sorusu olan Güneydoğu Anadolu'da CHP'nin toplumsal desteğini kaybetmesinin nedenlerinin anlaşılması açısından belirtilen bölgede yoğun olarak yaşayan Kürt seçmenle CHP'nin ilişkisi bu bölümde değerlendirilmektedir. Kuruluş sürecinden itibaren ele alman bu ilişki

CHP'nin tarihsel dönemlerde Kürt seçmenden belli oranlarda destek gördüğünü ortaya koymaktadır. 1990'lı yıllara kadar Kürt seçmenden büyük ölçüde destek gören CHP'nin son döneminde Kürt sorununa yaklaşımı bu bölümün konuları arasındadır. Tıpkı CHP'nin farklı dönemlerde farklı politikalar izlediği gibi, Kürt seçmenden bulduğu destek de bu dönemlere bağlı olarak değişmiştir. Ulus-inşa süreci ve tek parti döneminde Kürt sorununa yaklaşım ile başlayan ve günümüze kadar CHP'nin Kürt seçmenle ilişkisi bu bölümde analiz edilmektedir.

Üçüncü bölümde araştırmaya ilişkin ve araştırmada kullandığımız kuram ve kavramlar, tanımlarına, yaygın olarak kullandığımız temalar ve açıklamalar yer almaktadır. Araştırmanın örneklemi, sınırlıları, bilgi toplama ve analiz yöntemi bu bölümün konuları arasında yer almaktadır. Araştırma kapsamında farklı araştırma yöntemleri hakkında da bilgi verilerek neden bu yöntem ve metodun kullandığı bu bölümün konusunu oluşturmaktadır. Ayrıca araştırma alanı olarak neden bu alanın seçildiği, örneklemi kimlerin oluşturduğu, katılımcıların hangi yöntemle seçildiği, bilgi toplama ve analiz süreçlerinin neler olduğu bu bölüm kapsamında yer almaktadır.

Dördüncü bölüm araştırma bulguları ve yorumundan oluşmaktadır. Bu bölüm başlığı altında araştırmada saha çalışmasında derinlemesine mülakatlar yapılan katılımcıların sosyo-ekonomik özellikleri incelenmektedir. Katılımcıların kimler oldukları, sosyo-ekonomik özellikleri, anadilleri, partideki aktiflik süreleri, partiden ayrılanların şu anki parti tercihlerinin neler olduğu bu bölüm kapsamında açıklanmaktadır. Bu bölümde amaçlanan CHP'nin partili profili ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki partili seçmenin bir karşılaştırmasını yapabilmek ve CHP'nin mobilizasyon kanallarının neler olduğunu ortaya koyabilmektir. Dördüncü bölümün bir diğer konusu ise saha çalışmasından elde edilen veriler çerçevesinde katılımcıların siyasete yönelik görüşleri analiz edilmiştir. Katılımcıların siyasete bakışları, siyasal partilere yönelik algıları, parti

değiştirmeye yönelik tutumları, iktidar eleştirisi üzerine kurulmuş bir siyaset anlayışı araştırmanın bu kısmında yer alan başlıklardır.

Dördüncü bölümün üçüncü alt başlığı ise katılımcıların CHP'ye yönelik algılarının neler olduğudur. Bu kısımda katılımcıların CHP'yi seçme nedeni, partiden ayrılmış olanların neden ayrıldıkları, tarihsel süreç içinde CHP algılarının nasıl olduğu, partiden beklentilerinin neler olduğu, Kılıçdaroğlu'nun genel başkanlığa seçilmesi ile birlikte nasıl bir algı oluştuğu incelenen konular arasındadır. Bu kısımda analiz edilen katılımcıların CHP'yi seçme nedeni bölge seçmeni ile CHP'nin kurmuş olduğu mobilizasyon kanallarının da anlaşılmasını sağlayacaktır. Ayrıca bugün CHP ile ilgili sıkça referans gösterilen tek parti dönemi CHP'sinin katılımcıların zihninde nasıl yer aldığı bu bölüm içerisinde ele alınmaktadır.

Dördüncü bölümün son konusu ise araştırmanın ana sorusu olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde CHP'nin toplumsal taban kaybetmesinin nedenlerinden oluşmaktadır. Araştırmanın saha verilerinden elde edilen bilgiler bu bölümde analiz edilmiştir. Katılımcıların CHP'nin toplumsal taban kaybetmesine yönelik nedenlerin neler olduğu, en çok tekrar edilen nedenlere göre sıralanarak değerlendirilmiştir. Bu bölümde ele alınan konular şu şekildedir: Parti örgütlerinin işlevsizleşmesi, seçmenin "terk edilmişlik" algısı, Kürt seçmenin sorunlarından uzaklaşılması, aday belirleme sürecinde genel merkezin belirleyici olması, merkez sağ partilerin çöküş süreci ile birlikte seçmenin alternatifsiz kalması, CHP'nin izlemiş olduğu ulusalcı politikaları, Kürt etnisitesine bağlı bir siyasal partinin kurulması, CHP'ye seçmenin güvenmemesi, din konularıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME, KİMLİK SİYASETİ VE ETKİLERİ

Giriş

Kültürel değerler siyasetin merkezine 1980 sonrasında yerleşmeye başlamıştır. Siyasetin kolektif birliktelik olarak sınıfı merkeze alan işleyişinin yerini kültürel değerler almıştır. 1980 öncesinin kolektif yapısı olan sınıf 1980 sonrasında siyaset sahnesinde etkisini yitirmeye başlamıştır. Yeni dönemde ise kolektif bir müttefik olarak kültürel gruplar siyasette etkili olmaya başlamıştır. Kültürel değerlerin siyasetin merkezi konumunda yer alması siyaset üretme pratikleri ile de doğrudan ilişkili görülebilir. Neoliberal politikaların etkisini gösterdiği küresel dünya düzeninde bir önceki dönemin ekonomik refahı amaçlayan ideal düzen vaatleri de sona ermiştir. Refah devletinin krizi ile birlikte toplumsal alanda da ekonominin neredeyse tamamen belirleyici hale gelmesi sınıfsal siyasetin yerine kimliklerin siyaset alanından talepleri ile görünürlük kazanması sürecinin doğurmuştur. Refah devletinin krizi ve küreselleşmenin etkisi ile birlikte dünya piyasalarında neoliberal ilkelerin başat hale gelmesi temel kırılma noktasını oluşturmuştur.

Ekonomi alanında neoliberalizmin etkisi ile birlikte ortaya çıkan değişimler toplumsal alanı egemenliği altına alırken siyaset karşısında ekonominin öneminin arttığı bir döneme gerilmiştir. Ekonomi alanındaki neoliberalizmin "zaferi" olarak sunulan bu gelişme ile birlikte siyasette de kimlik belirleyici bir öğe haline gelmiştir. Kimliğin siyasettin merkezine yerleşmeye başlaması sınıf kavramının siyasette etkisiz kalması ile paralellik göstermiştir. Kimliğin siyasette

yükselişe geçmesi 1968 olayları olurken aynı zamanda 1968 olayları siyasetin karşısında sınıfsal gücünde zirvesi olarak değerlendirilebilir. Dünyanın neredeyse tamamında etkili olan 1968 Gençlik Hareketleri bir anlamda siyasetin karşısında homojen ve güçlü bir kitlenin varlığını da göstermiştir.

Daha homojen ve büyük bir toplum tahayyülü üzerine kurulan projelerin iflas ettiği anlamına da gelen yeni dönemde, modernliğin insanlığa vaatleri ile siyaset sahnesine çıkan CHP'nin kimlik talepleri karşısındaki ikilemlerinin tartışılması açısından bu bölümün araştırma açısından önemli olduğu düşünülmüştür. Ulus-devlet ideolojisi üzerine varlığını konumlandıran CHP, yeni dönem siyasetinde etnik talepler karşısında ulusalcı reflekslerle karşılık vermek durumunda kalmıştır. Bu da araştırmanın ana sorusunun cevaplanmasında önemli bir noktayı oluşturmaktadır.

Kültür, kültürel grup ve kimlik konusunun siyasetin merkezinde yer alış sürecinin tartışıldığı bu bölümde küreselleşme ve post-modern ideolojinin kimlik siyasetinde etkilerinin neler olduğu incelenmiştir. Kimlik siyasetine neden olan sosyo-ekonomik ve politik koşullar kimlik siyaseti başlığı altında incelenmiştir. Son olarak da kimlik siyasetinin Türkiye'deki yansımaları üzerindeki tartışmalara yer verilmiştir. Kimlik siyasetinin yükselişi araştırma açısından önem taşımaktadır.

Küreselleşmenin Kimlik Siyasetine Etkisi

Küreselleşme kavram olarak ekonominin, siyasetin merkezine yerleşmiştir. Siyaset ve ekonomi alanında dünyanın birbirine olan bağlılığını ifade etmek için kullanılan küreselleşme kavramı 1980 sonrasında tüm alanları etkileyen bir kavram haline gelmiştir. Küreselleşme, küreselleşmenin etkileri gibi konuların sık sık duyulduğu bir dönem yaşanmaktadır. Küreselleşme kavramının sıklıkla kullanılmasına bağlı olarak da sosyal bilimler alanında küreselleşme kavramı bir sosyo-ekonomik ve siyasi çözümlemelerde merkezi konuma gelmiştir.

Küreselleşme kavramı gündelik yaşama kadar her alanı işgal ederken sosyal bilimler alanında da anahtar kavramlardan birisi haline gelmiştir (Giddens, 2004: 55). Kavramın anahtar bir kavram haline gelmesi ile birlikte kullanımının da 1980'lerden sonra hızla artması Robertson (1999)'a göre kavramın kullanımının takip etmek imkansızlaşmıştır. Kavramın bu denli çok yaygınlaşması çatışma, parçalanma gibi bir çok unsuru içinde barındırması ile birlikte (Giddens, 2002:12-13) kapitalizmin dünyaya yayılış süreci ile ilişkilendirilmesine (Wallerstein, 2002: 16) de bağlanabilir. Küreselleşme kapitalizmin dünyaya yayılması dolayısıyla da dünyadaki toplumların birbirine benzeme süreci ile de birlikte düşünülebilir. Kapitalist sistem tüm dünyayı etkilerken aynı zamanda dünya toplumlarını da ekonomik temelde birbirine benzetmektedir.

Ekonomik sistemlerin birbirine eklemlenmesi, dolayısıyla kapitalizmin başat hale gelmesi küreselleşmenin en önemli özelliklerinden birini oluşturur. Giddens (2004: 69)'a göre uzak yerleri birbirine bağlayan bir süreç olarak ifade edilen küreselleşme bu bağlantıyı kapitalist sistem üzerinden gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla da dünya ülkelerinin birbirine bağlanmaları ekonomik temelde olmaktadır. Bauman (1999: 69)'a göre ise bu süreç dünya ülkelerini birbirine bağlarken aynı zamanda başına buyruk bir sürece de karşılık gelmektedir. Başına buyrukluk ise ekonomi alanında gerçekleşmemektedir. Bauman'ın küreselleşmenin başına buyrukluk getirisi daha çok sosyo-ekonomik etkileri anlamında kabul edilebilir. Çünkü kapitalist ekonominin dünya ülkelerini etkileme süreci ile birlikte ulus-devletleri aşan bir takım egemen denetleyici kurumlar ortaya çıkmıştır. Bu süreç aynı zamanda ulus-devletin egemenliğinin de zedelenmesine neden olmuştur. Küreselleşme süreci ile birlikte ulus-devlet sahip olduğu bir takım egemenlik yetkilerini ulus-üstü kurumlarla paylaşmak durumunda kalmıştır. Ulus-devletin özellikle ekonomik açıdan işlevsizleştirilmesi sürecinde iki boyut ön plana çıkmıştır. Birincisi, ekonomi alanındaki yetkilerin IMF, OECD, GATT gibi ulus-aşırı ölçekte yapılanmış kurumlara devredilmesi,

ikinci ise ulus-devletlerin hakimiyetlerinin kendi sınırları içinde yerellikle aşındırılmasıdır (Kazgan, 2009: 34).

Küreselleşme süreci ulus-devletin egemenliklerini törpülerken aynı zamanda ulus olgusunu parçalama yönünde de bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Modern siyasi dönemin bir öğesi olan ulus-devlet küreselleşme süreci ile birlikte sahip olduğu zemini kaybetmeye başlamıştır. Her şeyden önce ulus-devletin egemenliğini ulus-üstü kurumlarla paylaşmak durumunda kalması ulus-devletin meşruiyetini de sorgulanır hale getirmiştir. Ulus-devletin siyasi, toplumsal ve ekonomik zemininin krizde olduğu yönündeki tartışmalar (Hall, 1998: 47), ulus-devletin egemenlik kurduğu toplumsal birliği de parçalamaktadır.

Küreselleşme süreci ile birlikte ulus-devletin dayandığı siyasi, sosyal ve ekonomik taban kaymaktadır. Buna bağlı olarak ulus-devletin elementleri olan ulusal toplum, ulusal egemenlik, ulusal çıkar, ulusal kimlik, ulusal ekonomi gibi kavramlar karşılıksız kalmaktadır. Ulusların dış ilişkilerinde ulusal çıkarlar, piyasanın da belirleyiciliği ile "pazarlık"lar üzerine alışveriş anlayışı ile yürümeye başlamıştır. Bauman (1999: 79)'a göre buna neden olan ise küresel güçlerin hareket özgürlüğünün sağlanması ve bunun her geçen gün artmasıdır. Ulus-devletin belirtilen şartlara göre yeniden yapılandırılması ise bunu sağlayabilecek olan bir neden olarak görülmektedir.

Küreselleşme sürecinde ulus-devlet yeniden yapılandırılarak çağın yeni bir devlet türü gibi sunulmaktadır. Uluslararası ölçekte küresel sisteme entegre olmuş bir devlet anlayışı yerelde de hakimiyetlerini paylaşmış bir özelliğe bürünmüştür. Uluslararası alanda ulus-devletin egemenlik hakları ulus üstü kuruluşlar tarafından paylaşılırken sadece yerel yetkilerle sınırlandırılmış bir devlet şekli ortaya çıkmıştır. Küreselleşme sürecinde bazı ulus-devletler bu yapıya göre bir dönüşüm geçirirken, Batı merkezli ülkeler ise dünya siyasetinde hakim konumlarını arttırarak devam etmektedir.

Ulus-devletin geçirmiş olduğu bu dönüşümlerle birlikte yetkileri büyük ölçüde kısıtlanmış yeni bir post-modern devlet türü ortaya çıkmaya başlamıştır. Küreselleşme tarafından temsil edilen yeni düzende ulus-devletler, sadece yerel yetkilerle donatılmış yapılar olarak düşünülmeye, uluslararasılaşamayan sermaye ile birlikte vasıfsız işçilerin devleti haline gelen bir yapı muamelesi görmeye başlamıştır (Kazgan, 2009: 38).

Ulus-devletin toplumsal zemininin aşındırılması ise kültürel özelliklerin siyaset sahnesinde yer alması ile gerçekleşmektedir. Daha çok etnik kimlik temelinde ortaya çıkan bu gelişme devletin dayandığı ulus anlayışının meşruiyetinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Bir takım kültürel taleplerin ulus-devlete yöneltilmesi, devletin farklı unsurları birleştirici etkisinin de (Habermas, 2002) zedelenmesine neden olmaktadır. Bu aynı zamanda ulus-devletin kendi içinde de egemenliğinin sarsılmasına neden olmaktadır.

Öte yandan küreselleşme süreci ile birlikte kimliklerin siyasetin merkezine yerleşmeye başlamasında post-modernizmin de etkisi bulunmaktadır. Modernlik projesinin 1970'li yıllarda eleştirilmeye başlanması, modernliğin getirisi olan sosyo-politik ve sosyo-ekonomik tüm öğelerin meşruiyetinin sorgulanmasına neden olmuştur. Bu sorgulama aynı zamanda bu öğelerin destek yitirmesine de neden olmuştur.

Post-modernizmin Kimlik Siyasetine Etkisi

Post-modernizm modernliğin Batı'da yaşanan derin "krizi" sonucu ortaya çıkmış ve küreselleşme gibi hayatın tüm alanlarında etkili olmaya başlamıştır. Aydınlanma felsefesi üzerine kurulu modernitenin eleştirilen yönleri ile birlikte modernliğin insanlığa sunduğu tüm düzenlerinin "kriz"de olması yeni bir dönem olarak post-modern dönemin ön plana çıkmasını kolaylaştırmıştır. Post-modern ideolojinin etkilerinin artmaya başlaması ile birlikte siyasal alanda da demokrasi, kültürel haklar gibi olguların temelinde ulus-devletin dayandığı vatandaşlık ve egemenlik anlayışı sorgulanmaya başlamıştır.

Küreselleşme süreci ile birlikte dünyanın geniş kesimlerinin birbirleri ile kolay ve hızlı iletişime geçmelerine bağlı olarak da post-modernizmin etkileri büyük ölçüde etkili olmuştur.

Modernizm insanlığa evrensellik ve homojenlik üzerinde kurulu bir yaşam vaat etmiştir. Yeni dönemde bunun yerine, farklılık ve çoğulculuk temelinde bir anlayış ikame edilmeye çalışılmaktadır. Post-modernizmin vurguladığı çoğulluk, modernizmin objektiflik özelliğinin yerine de sübjektiviteyle ikame etmektedir. Meta anlatıların etkisiz kalması post-modern dönemde bu konuların merkezde yer almasında etkili olmuştur (Heller ve Feher, 1993: 11). Modernizmin evrensellik iddiasının "etkisiz" kaldığı yönündeki tartışmalarla birlikte, daha homojen kavramların yerini aile, etniklik, din gibi kimlik sağlayıcı mekanizmalar ön plana çıkmaya başlamıştır (Yılmaz, 1996: 145). Ulusal kimliğin sorgulandığı bir dönemde alt kimlik olarak etnik kimliklerin veya dini kimliklerin öne çıkması hem ulusal kimliğin parçalanmasına hem de ulus-devlet anlayışının inandırıcılığını yitirmesine neden olmuştur. Ulus-devletin toplumsal alanında ortaya çıkan bu değişim ulusal kimlikteki aidiyet duygusunun da ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Aidiyetlik bağının kopması toplumsal ve siyasal alanda etnik ve dini özelliklerin ön plana çıkmasına yol açmaktadır.

Post-modern dönemde ulus-devletin vatandaşları ile olan bağlar yeniden tanımlanırken modern dönemin anlayışında yer alan milliyetçilik, liberalizm, sosyalizm gibi evrensel ve bütünsel yaklaşımların dünyayı bu yönde değiştirme üzerine kurulu ideolojileri dışlanmıştır. Bunun yerine siyasette etkili olan etnik, dinsel ve diğer kimliksel talepler olmuştur (Eagleton, 2005: 24). Bu durum aynı zamanda siyasette daha kolektif temele dayanan siyasal hareketlerin de toplumsal desteklerini etkisiz bırakmıştır. Toplum kültürel taleplerle daha parçalı hale geldiği için siyasetten talepler de bu yönde gerçekleşmiştir. Ayrıca bu durum "evrensel" ve "bütünsel" yaklaşımların yerini kimlik hareketlerinin almasına neden olmuştur.

Post-modern dönemde ortaya çıkan ve bütünsel bir yaklaşımı reddeden anlayışın yerine daha parçalı toplumsal yapılar yüceltilmeye başlanmıştır. Bu gelişme aynı zamanda modern dönemde kurulmuş olan siyasal ittifakların yeniden belirlenmesine neden olmuştur. Siyasal ittifakların yeniden belirlenme süreci özellikle siyasal partiler üzerinde etkili olmuştur. Siyasal partilerin sınıfsal tabanları ile bağlarının etkisiz kalması bu dönemin siyasetteki en büyük yansıması olarak değerlendirilmektedir (Sarıbay, 1995: 115). Siyasetin değişen özellikleri siyasal partileri ittifak arayışı için yeni arayışlara yöneltirken siyasal partilerin de bu arayışlarda kültürel özellikleri ön plana tutan bir anlayış içine girdikleri gözlenmektedir. Siyasal partiler bir önceki dönemin ittifak özelliği olan sınıfsal yapıların siyasette etkisiz kalması ile birlikte toplumsal taban oluşturmada aradıkları yeni bağlar toplumun talepleri olan kültürel yönlerle ilişkili hale gelmiştir.

Post-modernite ile birlikte farklılıklar çerçevesinde yurttaşa yapılan vurgu ve ileri demokrasi arayışları toplumsal alanda belli yönlerde pozitif etkilere sahip görünmektedir. Ulus-devletin egemenlik kurduğu vatandaş kitlesi üzerinde bu farklılıkların bir arada nasıl yaşayabileceği, farklılıkların aynı coğrafi alanda bir arada nasıl varlıklarını sürdürebilecekleri yönünde evrensel bir projenin henüz ortaya çıkmamış olması post-modernizmin eleştirilen yönleri arasında yer almaktadır (Kale, 2002: 37-38).

Modernitenin siyasal projesi olan ulus-devletin evrenselci projelerinin eleştirilmesi ile ortaya çıkan siyasal alandaki bu gelişme siyaset alanında kültürel taleplerin artmasına neden olmuştur. Genel çerçevesi itibariyle modernitenin dayandığı epistemolojinin eleştirilmesi yeni dönemde yeni vaatlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ulus-devletin homojen ve hakimiyet temelli siyaset anlayışı karşısında post-modern dönemde bir takım kültürel öğeler çerçevesinde siyaset yeni boyutlar almıştır. Siyasetin aldığı yeni boyutlar da küreselleşmenin etkileri ile birlikte dünyanın çok büyük kesimlerinde etkili olurken siyasal ittifakları da yeniden belirlemektedir. Özellikle siyasal partilerin dayandıkları ideolojik

temellerin bundan oldukça büyük ölçüde etkilenmesi ile birlikte siyasal partiler yeni dönem siyasetine uygun olarak yeni ittifak arayışlarına girmişlerdir. Siyasal partilerin bu arayışlarında temel amaç kendilerine yeniden toplumsal taban oluşturma gayesidir. Siyasette kültürel referanslara yapılan vurgu ön plana çıkarken siyasal partilerin yapısal dönüşümleri de ortaya çıkmıştır. Modern dönemin örgütlü ve kolektif toplumsal birlikteliklerle güçlü ideolojik bağları olan siyasal partilerin yerini büyük ölçüde daha seçimlere dönük ve medya destekli siyasal parti tipleri almıştır. Ayrıca yeni dönemde siyasal partilerin ittifak arayışı içinde oldukları toplumsal kesimler kültürel taleplere sahip toplumsal birliktelikler olmuştur. Siyasal partilerin yeni yapılanma içinde oldukları yeni dönemde, önemli bir özellikleri olan örgütlenme ve üyelik anlayışlarını devam ettirerek buna uyum sağlayan partilerin daha geniş toplumsal destek buldukları da gözlenmektedir.

Kimlik Siyaseti

Küreselleşme süreci ve post-modernizmin etkisi ile birlikte ulus-devletin egemenlik kurduğu vatandaşların kimlik temelli taleplerde bulunmaları paralel gelişme göstermiştir. Küreselleşme süreci ile birlikte yerelliklerin de ön plana çıkmaya başlaması kimliğin siyasette etkili olmasını beraberinde getirmiştir. Ayrıca kimlik taleplerinin evrenselci ideolojilerin etkisiz kalmaya başlaması ile birlikte siyasette yeni bir toplumsal ittifakın temelini oluşturmaları da kimliğin önemini arttıran bir gelişme olduğu söylenebilir.

Toplumsal ve siyasal alanda küreselleşmenin etkisi ile birlikte farklılıklar büyük ölçüde ön plana çıkarılmaktadır. Bayart (1999: 23)'ın deyişiyle "farklılıkların yeniden icat edilmesi" söz konusudur. İnsanlığın tarihsel süreç içerisinde sürekli farklılıkları var olmuştur. Bu durum yeni ortaya çıkan bir durum değildir. Ancak yeni dönemi farklılıklar açısından önemli kılan özellik küreselleşmenin etkisi ile iletişimin hızlanması ve yoğunluk kazanması olmuştur. Bu süreçte, modernlik projelerinin insanlığı belli ortak değerlerde bir araya

getirme farklılıkları ikinci plana atma amacının yerini farklılıkların ön plana çıkarılması arayışı büyük ölçüde belirleyici olmaktadır. Küreselleşme sürecinde dünya küçülürken teknolojinin sunduğu olanaklar çerçevesinde karşılaşma alanlarında farklılıklar ortaya çıkarak yaygınlık göstermiştir.

Kimliğin yaygınlaşma sürecinin yerelliklerin küresel düzen içinde ön plana çıkmaya başlaması izlemiştir. Evrensel iddiaları olan projelerin sorgulanması ve etkisiz kalması ile birlikte kimlik ittifaklar için siyasette yeni bir zemin oluşturmuştur. Özellikle sol ideolojinin tartışılan gelişmeler çerçevesinde zemininin kayması bunu kolaylaştıran bir gelişme olmuştur. Solun ideolojik ve toplumsal olarak etkisiz kalması sol siyasetin de kimliği merkeze almasına neden olmuştur. Evrenselci projelerin etkisiz kalması sonucunda kimlik talepli hareketlerin savunduğu eşitlik, kültürel haklar gibi konular sol siyasetin gündeminde yer almaya başlamıştır. Seçmenlerin siyasal partilerden olan taleplerinin ekonomik boyuttan kültürel boyuta dönüşmesi sınıfsal birlikteliğin de parçalanması üzerinde etkili olmuştur. Bu süreç aynı zamanda gelecek isteyen kesimlerin işçi sınıfı ile siyasette ortak hareket etmesinin de sona ermesinde etkili olmuştur. Yeni dönemki kimlik referanslı hareketler de herkes için değil belli bir grubun üyeleri için taleplerde bulunur hale gelmiştir (Hobsbawm, 1996: 43).

Kimlik siyasetinin var olmayı ön plana alan yaklaşımı (Kaya: 2007: 145) ile birlikte hak talebinde bulunan kesimler daha küçük gruplara bölünmekte ve eskinin siyasal hareketlerine göre güçsüz kalmaktadır. Bir dönemin evrensellik iddiası ile kendisi gibi aynı konumda olan tüm insanlık için ortaya atılan talepler söz konusu iken yeni dönemde belli kimlikler için taleplere dönüşmüş durumdadır. Bu da yeni dönemdeki kimlik talepli hareketlerin güçsüzlüğüne neden olmaktadır. Belirtilen çerçevedeki yaklaşımlar aynı zamanda kimlik taleplerinin sınırlılığını göstermesi açısından anlamlıdır. Kimlik politikalarının siyaset içindeki imkanını sınırlandıran bir diğer önemli

faktör de kimliğin tarihsel ve toplumsal süreçte iktidar ilişkileri içinde kurgulanmasıdır (Berktay, 2006: 118-119).

1980 sonrasında neoliberal ekonominin etkisi ile birlikte siyasal iktidarların sınıfların ekonomik taleplerini karşılayabilme gücü büyük ölçüde azalmıştır. Ekonomik olarak vatandaşların taleplerini karşılamakta güçlük çeken siyasal iktidarın meşruiyeti de büyük ölçüde bir kriz durumu yaşamaya başlamıştır. Siyasette kimlik politikalarının etkili olması ile birlikte kimlik temelli hareketlerin kültürel taleplerinin karşılanması daha mümkün hale gelmiştir. İktidarların kimlik siyasetlerinde yeniden şekillendirme süreci büyük ölçüde de iktidarların meşruluğunu sağlamaya yönelik hale gelmiştir.

Yeni dönem siyasetini şekillendiren kimlik olgusu, siyasal partilerin de politikalarında kültürel taleplere göre siyaset yapmaları sonucunu doğurmuştur. Kimlik temelli hareket yeni dönem siyasetinde etkili olduğu gibi siyasal partilerin seçmen desteğini sağlayabilmek adına bu tür taleplere yer vermeye başladıkları gözlenmektedir. Siyasetteki bu yeni durum iktidarın meşruiyetini sağlamasına yardımcı olmaktadır. İktidarın meşruiyetini sağlamakla birlikte kitlelerin sosyo-politik alan içersinde kimliklerini ön plana çıkarmaları sürecini de ortaya çıkarmaktadır.

Modernizm ve sol siyaset evrensellik vurgusu ile homojen bir toplum oluşturma tahayyülü sahipken, post-modern dönemde yeni bir toplum tahayyülünden ziyade farklılıkları ön planda tutan bir siyaset anlayışı yer almaktadır. Bu durum aynı zamanda evrensellik iddiasında olan siyasetin de zeminini etkisiz hale getirmektedir. Siyasetteki bu değişmede 1991 yılında SSCB'nin dağılması ile soğuk savaş döneninin sona ermesi de etkili olmuştur. Bu gelişme sol siyaset için önemli bir kırılma noktasını oluşturmaktadır. SSCB'nin dağılması aynı zamanda sosyalizmin de başarısızlığının ilanı olarak algılanmıştır. Sol siyaset kitlesel destek bulabilme adına yeni bir arayış içine girmek durumunda kalmıştır. Solun yenilgisinin ilan edilmesi aynı zamanda dünya siyasetinde yeni sağı ön plana çıkarmıştır. Yeni sağın siyasette kullandığı temel referanslar da

ekonomi alanında neoliberalizm olurken toplumsal alanda da kültürel özellikler olmuştur.

Dünya siyasetinde ortaya çıkan bu değişimler sol siyasetin de zemin yitirmesine bağlı olarak yeni arayışlara yönelmesine neden olmuştur. Sol siyasetin özgürlük, eşitlik temelli siyaset anlayışı çerçevesinde kültürel talepler bu yönde değerlendirilmiştir. Sınıfın etkisiz kalmasına bağlı olarak da sol siyasetin yeni ittifak halinde olduğu kesimler kimlik talepleri olan gruplardan oluşmuştur. 1968 hareketleri kültürel özellikleri sol siyasetle özgürlük, eşitlik ve demokrasi konularında buluşurken 1970'li yıllardan itibaren sınıfa yapılan vurgu eski önemini yitirmeye başlamıştır. 1980'li yıllarda ise ekonominin siyaset üzerindeki artan belirleyiciliğine bağlı olarak toplumsal taleplerin kültürel özellik göstermesi büyük ölçüde istenilir bir durum olmuştur. Ekonominin siyaset üzerindeki belirleyiciliğinin artması ile birlikte ulus-devletin de siyasal bir birlik olarak egemenlik alanlarının daralması tüketim kültürü çerçevesinde bireyciliğin ön plana çıkarılmasına neden olmuştur. Bireyciliğin ön plana çıkması da kolektif birlikteliklerin etkisiz kalmasında belirleyici bir hale gelmiştir.

Yeni siyasetin etkili olduğu son dönem siyasetinde "yeni zamanlar" toplumsal hareketlerin sınıfsız-uluslar arası bir kültürle çerçevelendiği bir toplum yapısını ifade etmektedir (Urry, 1995: 104). Ülkeler arasında uluslararasılık boyutunun ön planda yer alması ulus-devletin parçalı ve merkezsiz bir hal almasına neden olmaktadır. Ulus devletin kontrolü altındaki yerel siyasetin de özellikleri ulus-üstü konumlara gelmektedir. Yeni dönem siyasetinde kamusal ve özel alanların arasındaki sınırın belirsizleşmesi, kültür ve kimliğin belirleyiciliğinin artmasına neden olmaktadır. Bu sürecin daha da hızlı işlemesine neden olan ise siyasal hayatın yapılanmasında bilgi işlem teknolojileri ile birlikte medyanın etkisidir (Axford, 2001: 25).

Demokrasiye yapılan vurgu ile birlikte gelişen bu süreçte sınıfsal birlikteliğin parçalanmaya başladığı yönünde teorik zemin de oluşturulmaktadır. İşçi sınıfı içinde mavi-beyaz yakılı ayrımı ile

başlayan bu "parçalanma" süreci hizmet sektörünün ağırlığının artması ile desteklenmektedir. Bunun da temelini işçiler arasındaki kafa ve kol işçileri arasındaki ayrıma dayanmaktadır. Bu ayrım üretim ve sömürü ilişkisinden doğan bir ayrım olarak kabul edilmemektedir (Wood, 2006). Bu tür tartışmalar siyasette kimliklere yapılan vurgunun artmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda ortaya çıkan bu gelişme bireylerin özgürlüğünün, toplumun demokratikleşmesinin sağlanacağı yönünde bir beklenti doğurmaktadır. Kimliğin siyasette etkili olması makro ölçekte demokrasinin geliştirilmesinin de ön koşulu olarak algılanmaya başlamıştır. Bu savlar içinde oldukça önemli sorunları barındırmaktadır (Erbaş ve Coşkun, 2007: 6).

Touraine (2005: 141)'e göre bu sorunların temelinde eşitlik boyutu yer almaktadır. Çünkü bu tür hareketler çokluğu ve eşitliği öngören, toplumsal ve kültürel çeşitliliği savunan hareketler olabilir. Ancak eşitliği savunmak noktasında yetersiz kalmaktadırlar. Eşitlik çoğunlukla evrensel özelliğe sahiptir. Eşitlik yasası kendi içinde taşıdığı evrensellik amacı ile farklılıkları yadsıma özelliğine sahiptir. Yeni siyasetin içinde yer alan toplumsal hareketlerin bu şekilde evrensel talepleri bulunmaması ve farklılıklara yapılan vurgu eşitliğin savunulması noktasında etkisiz olarak değerlendirilmelerine neden olmaktadır.

Evrensellik, eşitlik-yerellik, farklılık tartışmaları eksenin de refah devletinin gerileme süreci de anlaşılabilir. Buna bağlı olarak refah devleti uygulamalarının bir evrensellik iddiası olduğu kabul edilebilir. Herkese yeterli bir ücret arayışı, ekonomik eşitsizlikleri gidermek, yoksulluğu, yoksunluğu ve dışlanmışlığı ortadan kaldırmak gibi uygulamalar bu iddiayı desteklemektedir. Bunun aynı zamanda insanların sisteme dahil edilip marjinalleşmesini de önleyeceği düşünülmüştür (Kymlicka, 2004: 401). Bu dönemde devletin iktidarının meşruluğu, toplumun bütün kesimleri için istihdam, sosyal sigorta, yeterli ücret gibi sosyal politikalar uygulamasına ya da kısaca herkese askeri bir yaşam düzeyi sağlamasına bağlı hale gelmiştir (Harvey, 1999:162). Devlet ekonomideki kıt kaynaklar nedeniyle

bunu sağlayamadığı ölçüde de taleplerin kültürel boyut almasında etken olmuştur. Bu durum aynı zamanda refah devletine yönelik meydan okumaları da beraberinde getirmiştir (Berger, 2001: 889). Buradan hareketle küreselleşme, post-modernizm, refah devleti projelerinin etkisiz kalmasının insanlığa vaat edilen "evrensel" içerikli siyasetlerin etkisiz kalmasında belirleyici olduğu söylenebilir.

1980'li yıllarda sosyal bilimler alanında sosyo-ekonomik ve politik sistemle ilgili tartışmalar "son"lar ve "kriz"ler üzerine yoğunlaşmaktadır. İdeolojinin sonunun gelmediği, işçi sınıfın sonu, sosyal demokrasinin krizi, refah devletinin krizi gibi konular siyasetin yeninden belirlenmesinde etkili olmaktadır (Keyman, 2000: 42). Ortaya çıkan kriz durumlarının aşılması ve bir önceki dönemin egemen anlayışı olan evrensellik temelinde insanların sisteme bağlanabilmesi ve marjinalleşme durumundan kurtulabilmeleri için yeni bir siyaset tarzı ortaya atılmıştır. Bu siyaset tarzı da daha yerel özellikleri kapsayan kültürel konular üzerinden işleyen bir siyaset olmuştur. Yeni dönemde sistemin meşruiyeti kimliği merkeze alan çözümler ile sağlanmaya çalışılmıştır.

Kimlik siyaseti siyaset bilimi alanında yeni kullanılmaya başlayan bir kavramdır. Küreselleşmenin etkisi kültürel alanda kimlikler üzerinde daha çok olmuştur. Kimlikler yeni dönemde siyasi bir araç haline gelmiştir. Ulus-devletlerin kurulmasıyla birlikte kimlikler ikinci plana atılırken, kimlik eksenli talepler post-modern dönemde etkili olmaya başlamıştır. Küreselleşme sürecinin yarattığı belirsizlik ortamında gözlenebilen en önemli olgulardan biri, farklılıkların tanınmasına dayalı kimlik siyasetinin siyasi bir söylem olarak belirleyici bir konuma taşınmış olmasıdır. Kimlik siyaseti şu üç özelliği göstermektedir: Bunlardan birincisi, sınıf siyasetinin yeteriz kalması nedeniyle kimlikler kendi tarihsel bağlamını kurmaktadır. İkinci olarak belirsizliğin egemen hale geldiği sosyo-politik alanda hem demokratik hem de toplulukçu siyasal projelere kimlik siyaseti eklemlenmektedir. Son ve en önemlisi olarak da çok kültürlü bir

siyaset anlayışı sergileyerek hakim siyaset anlayışını dönüştürmektedir (Keyman, 1998: 40).

Kimliğin siyasette merkezi konuma gelmesine bir arada yaşamaya tehdit oluşturduğu ve ulus devlete olan yurttaşlık bağlarını zayıflatacağı için karşı çıkılmaktadır (Falk, 2001: 56; Hall ve Jacques, 1995: 184). Kapsayıcı bir siyasal birlik özelliğine sahip olan ulus-devlet içinde kimliksel taleplerin siyaset alanında var olması yeni çatışmaların kaynağını oluşturacaktır. Siyasetin kimlikler üzerinden yürütülmesi toplumsal grupları şiddete ve fanatizme yöneltmektedir. Ulus-devletin "ötekileştirme" yönü yeni dönemde toplumsal grupların içine kapanmasına bağlı olarak bunu kurumsallaştıracaktır. Dini, etnik, ulusçu, cinsiyetçi kimlikler her türlü fundemantalizmin kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Bu tarz değerlendirmeye neden olan ise siyasete dönüşen kimliklerin sahip olunan kimlikleri keskinleştirip kutuplaşmalara neden olacağıdır. Yerellik iddiası ile başlangıçta ortaya çıkan kimlikler gittikçe düşmanlık içeren bir özelliğe sahip olabilmektedir (Giddens, 2002: 245).

Özellikle 1980'lerden sonra ulus-devletin egemenlik haklarında ortaya çıkan paylaşımlar, onun farklılıkları bir arada tutma yeteneğini kaybetmesini kolaylaştırıcı bir etki yarattığı söylenebilir (Kazgan, 2009: 244). Ulus-devletin en önemli işlevsel zaafı refah devleti uygulamaları olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü refah devleti, refahın eşit dağılımı, sosyal güvenliğin sağlanması gibi konular üzerine yoğunlaşırken siyasal iktidarlardan talepler de bu yönde olmuştur. Buna bağlı olarak dünya siyaseti 1980'li yıllara kadar refah devletini oluşturulması üzerinden belirlenmiştir. Refah devleti insanların çoğunun aile, iş, tüketim ihtiyaçlarının karşılanmasını amaçlamıştır. Bu amacın gerçekleştirilmesi ise siyasi çatışmaya neden olan ekonomik alanlardaki eşitsizliklerin giderilmesine ve toplumsal çatışmaları da minimum düzeye indirilmesini sağlayacaktır (Offe, 1999: 58). Refah devletinin amacı modernliğin evrensellik iddiaları ile de büyük ölçüde örtüşmektedir. Çünkü refah devletinin amacı tüm vatandaşlarına eşit sosyo-ekonomik ve siyasi haklar sunmaktır. Ancak

1980 sonrasında modernlik projesinin de eleştirilmeye başlanması ve petrol krizlerinin etkisi ile devletler refahı dağıtıcı özelliklerini ikinci plana atarak krizden çıkmanın çaresini refah devletinden vazgeçerek bulma çabasında olmuşlardır.

Yaşanan gelişmelerin "kriz" boyutlarında olması etnik, dinsel ve kültürel her farklılığın siyasal alanda önemli ölçüde görünürlük kazanmasına neden olmuştur. Siyasetteki karşılaşma alanları da buna bağlı olarak kültürel noktalarda gerçekleşmiştir (Smith, 2002: 203). Kimliklerin çatışma yaşadıkları ilk kurumsal boyut da ulus-devlet olmuştur. Ulus-devletlerin sahip oldukları kültürel açıdan heterojen yapı söz konusudur (Bayart, 1999: 103). Ulus-devletler kuruluş aşamalarında bir ulus tahayyülü etrafında bu heterojenliği homojenliğe dönüştürme yolu izlemişlerdir. Ulus-devletin etnik olarak tüm unsurları ikinci plana atarak, yeni bir ulus anlayışı inşa etmesine bağlı olarak yeni dönemin kimlik talepli hareketleri de ulus-devletin egemenlik anlayışını sorgulama yoluna gitmişlerdir. Bir dönemin herkese sosyo-ekonomik ve siyasi haklar talepleri yerini ulus-devletten kendi kimlikleri ile ilgili kültürel taleplere bırakmıştır. Bu durum Eagleton (2005: 51) tarafından, kültürün artık yaşanmasından zevk alman bir olgu olmaktan çıkıp bambaşka bir mecraya sürüklenerek, uğruna ölünen bir değer haline geldiği şeklinde ifade edilmektedir.

Küreselleşme ve post-modernizmin kuşatıcı etkileri ile birlikte kimlik siyaset alanına belirleyici hale gelmiştir. Siyasetin bu boyutu birçok etnik unsuru bünyesinde barındıran ve bunları bir ulus çatısı altında homojenleştirme amacında olan ulus-devletlerin meşruiyetini sorgulanır kılmıştır. Kimlik talepli hareketler ulus-devlet içinde tanınma talebi ile yeni bir mücadele alanı oluştururken, devletlerin siyasetlerinde de kendi meşruiyetlerini sağlayabilme adına bu talepler ön planda yer alan konular arasında yer almıştır. Özellikle 1980 sonrasında artan bu süreç dünya ülkeleri arasında yaygınlaşmıştır. Ulusal birlikteliği zayıflatacağı endişesi ile zaman zaman karşı çıkışları da barındıran kimlik siyaseti, demokratikleşme, özgürlük

kisveleri altında dünya kamuoyunda kabul ve destek görmektedir. Yerellik vurgusunu ön plana çıkaran kimlik siyaseti aynı zamanda bunu evresellik içeriğine sahip olan demokrasi ve özgürlük çerçevesinde dile getirmektedir. Bu gelişme de bu siyasetin yaygınlaşmasında birincil derecede etkili olmaktadır.

Kimlik Siyasetinin Türkiye'ye Yansımaları

Küreselleşme, ulus-devletin "krizi", refah devletinin "krizi" gibi gelişmeler dünyada olduğu gibi 1980 sonrasında Türkiye'de etkili olmaya başlamıştır. Neolieberal dönüşümün bu dönemde başlaması ile birlikte Türkiye'nin dünyaya açılma süreci başlamıştır. Bu süreçte dünya siyasetinde etkili olan kavramlar Türkiye siyasetinde de yansıma bulmuştur. Özellikle 1990'lı yıllarda siyasette iki öğenin belirleyiciliği artmıştır. Bunlar da etnik ve dini temelde ortaya çıkan kimlikler olmuştur. Kürt kimliği ve İslami kimliğin siyasal alanda etkili olmaya başlaması seküler ve ulus-devlet temelindeki kurucu felsefenin de sorgulanmasını beraberinde getirmiştir.

Ekonomi alanındaki neoliberal dönüşümlerin yolunu açan ise 1980 askeri darbesi olmuştur. Darbenin öngördüğü siyasal yapı darbe sonrasında getirilen bir takım kısıtlamalarla uygulanmaya konulmuştur. Özellikle tüm siyasal partilerin yasaklanması ve toplumdaki kurumlara getirilen siyasi yasaklar örgütlü toplumun dağıtılmasını hedeflemiştir. Darbenin öngördüğü toplumu apolitikleştirme büyük ölçüde başarılı olmuştur. Bu dönemde siyasal aktivizm nüfusun az bir kısmına serbestlik tanımıştır. 1982 anayasası ve siyasal parti yasası ile kamu sektörü çalışanlarının, memurların, sendika üyelerinin, öğrencilerin, öğretmenlerin, askerlerin ve diğerlerinin siyasal katılımı sınırlandırılmıştır (Delibaş, 2011: 177).

Bunlara ek olarak ulusal kalkınmacılık modeli ile ekonomik gelişme planları yine bu dönemde terk edilmeye başlanmıştır. Devletin ekonomi içindeki etkisi serbest piyasa koşulları içinde özel sektör lehine daralma göstermiştir. Oysa 1960 ve 1970'li yıllarda ulusal kalkınmacılığa dayalı politikalar ile refah düzeyinde bir artış

sağlanmıştır (Zürcher, 2010: 392). Türkiye'de sonuç alan bu politikalar aynı zamanda örgütlü bir toplum yapısı ile de birbirini destekleyen gelişmeler olmuştur. Dünya ölçeğinde neoliberal ekonomi politikalarının bu dönemde popüler hale gelmesi, Türkiye'de de bu yapının işleyişine uygun bir siyasal sistemi zorunlu kılmıştır. 1980 darbesinin sağlamaya çalıştığı da neoliberal ekonominin işleyişine uygun bir siyasal yapı ortaya çıkarmak olarak belirlenmiştir (Boratav, 2005: 83).

Türkiye siyasetinde görülen bu değişim aynı zamanda neoliberal ekonomi politikalarının uygulanmasını kolaylaştırıcı olmuştur. Dönemsel olarak kapitalist ekonominin girdiği krizlerde siyasal krizlerin de ortaya çıkmaması öngörüsü yeni dönem siyasetinin bir özelliği olarak ön plana çıkmaktadır. Çünkü 1977'te tüm petrol krizinin çıkmasına bağlı olarak ekonominin çıkmaza girmesi, toplumdaki sağ kanat grupların provokasyonu ile siyasal krize dönüşmüştür. Siyasi krizle etkileri artan ekonomik kriz ülkeyi çıkmaza sokmuştur (Delibaş, 2011: 176). Yeni dönemde ise bu türden ekonomik krizlerin siyasal krizlere dönüşmemesi amacı ile toplumun politize olma yollarının kısıtlanması çare olarak görülmüştür. Ülkedeki siyasal hareketlerin tasfiyesine neden olan bu gelişmeler aynı zamanda ülke kalkınmasının ekseninin ulus-ötesi stratejiye çevrilmesine neden olmuştur. Ulusal stratejilerin terk edilmesi aynı zamanda ekonominin siyasetten ve devletten ayrılmasına neden olmuştur (Göle, 2002: 46).

Ekonominin devletten ve siyasetten ayrı bir işleyişe sahip olması ulus-devletin ekonomik, toplumsal ve kültürel yaşamdaki hakimiyetinin aşınmasına neden olmuştur. Dünya siyasetinde olduğu gibi Türkiye siyasetinde de bu dönemde evrensel projeler yerini daha küçük kapsamlı projelere bırakmaya başlamıştır. Buna bağlı olarak da siyasetin konuları daha mikro boyutlar olmuştur (Mert, 2000: 7). Bu özelliğe sahip olan yeni dönem siyasetinde İslami eğilimlere, dinsel ve etnik kimlik siyasete yeni fırsatlar açılmıştır (Yavuz, 2005: 591). Bu gelişmeler ulus-devlet yapısının ve ulusa ilişkin her kavramın

tartışmaya açılmasına neden olmuştur (Kahraman, 1995: 175). Siyasetin oturduğu geleneksel bağlamın giderek aşınması ve gözden düşmeye başlamasıyla siyasetin tanımı da farklı bir içerik almıştır. Yeni dönemin siyasetinin kabul gören özellikleri Angıllı (2004: 46)'ya göre ideolojiyi göz ardı eden, neoliberal politikaları tavizsiz uygulayabilen ve imaj yaratma konularına öncelik veren özellikler olarak değişmiştir.

İmaj ve şirketleşme üzerine kurulan yeni dönem siyasal partiler ulusal aidiyetin önüne geçmeye başlayan din ve etnisite bağlamındaki yapıları politikalarının merkezlerine almışlardır. Ulus-devletin yetkilerinin aşınmaya başlaması ile birlikte ilerleyen bu süreç kendilerini "öteki" olarak kabul eden kesimlerin daha farklı bütünsel toplumsal birlikteliklerin içinde kendilerini ifade etmelerine neden olmuştur (Kahraman, 1995: 176). Türkiye siyasetinde bu değişimin egemen olmaya başlaması 1980'li yıllara rastlamaktadır. Ekonomi alanında egemen olan neoliberal politikalar toplumsal ve siyasal alanda kendisini kültürel konularla taban bulmuştur. Bireyselleşmenin etkisi ile birlikte yalnızlaşan birey kendisini dinsel ve etnik ortamlar içinde yer bulma arayışında olmuştur. Modernliğin evrensel projelerinin etkisinin ortadan kalkması ideolojik bir bağ ile bir araya gelebilen etnik unsurların birbirlerinden ayrışma sürecini ortaya çıkarmıştır. İdeolojik birlikteliğin zayıflaması, yeni dönem siyasetinde Kürt siyasetinin Türk solundan ayrılış sürecinin ortaya çıkarmıştır. Özelde solda yaşanan bu kopuş genel olarak ülke siyasetinde de bir kopma ortaya çıkarmıştır (Şahin, 2006: 135).

Yeni dönemde Türkiye siyasetinde de kimlik belirleyici bir konuma gelmiştir. Merkez partiler 1990'lı yıllar boyunca iktidar deneyimlerde ekonomik krizler, yüksek enflasyon, yolsuzluklar gibi konularda başarısız oldukça etkisiz kalmışlardır. Susurluk kazası ile ortaya çıkan mafya-siyaset-ticaret ilişkileri, ülkenin güneydoğusunda yaşanan şiddet olaylarına ve Kürt sorununa demokratik çözüm bulunamayışı, 5 Nisan 1994'teki ve Şubat 2001'deki ekonomik krizler

merkez partilere olan seçmen desteğinin ortadan kalkmasına neden olmuştur (Delibaş, 2011: 181-183).

Türkiye'deki merkez partileri seçmenin ekonomik sorunlarına çözüm bulamamalarına bağlı olarak siyasetten silinmişlerdir. Ancak merkez partilerin etkisiz kalmasına neden olan gelişmeler bir önceki siyasetin temelleri olan daha bütüncül ve ekonomik temelli olan sorunlardır. Bugün siyaset sahnesine bakıldığında yine bu sorunlara yönelik çözüm önerileri olan siyasal partilerin olmadığı görülmektedir. Bu aynı zamanda siyasetin kültürel konular üzerinden işlemesine neden olurken bir yandan da devletin imkanlarını kullanan iktidarların elindeki ekonominin kayması ile de ilişkili bir süreci ifade etmektedir.

Devlet ekonomi alanı içinde bizzat müteşebbis rolü ile yer aldığı dönemlerde siyasal erki kullanma yetkisine sahip olan iktidarların işsizlere istihdam imkanı gibi seçenekleri bulunmaktaydı. Ancak neoliberal ekonominin başat konuma gelmesi ile birlikte devletin ekonomi alanından tasfiyesi ve ekonomik kararlarda etkisiz kalması, hükümetlerin bu konudaki ellerini zayıflatan bir gelişme olmuştur. Bununla birlikte yürütme erkinin bu tablo karşısında siyasetini belirleyen seçmen kitlelerine kültürel vaatler bulunmak tek yol olarak kalmaktadır.

1980 sonrasında modernliğin dayanmış olduğu epistemolojik temeller sarsıldıkça, siyaset de bu konulardan uzaklaşmaya başlamıştır. Modernliğin insanlığa vaat ettiği evrensel değerlerin karşılanmaması siyasal alanda da bunlardan vazgeçen ancak kendi kültürel taleplerinin karşılanmasını bekleyen bir seçmen profilinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Seçmen kitlesindeki bu değişim de siyasal partilerin izledikleri politik önceliklerin farklılaşmasına yol açmıştır. Seçmenin ortaya koyduğu bu özellik karşısında ve merkez partilerin krizlerine bağlı olarak siyaset alanı Türkiye'de etnik ve dini kimliklere vurgu yapan partiler tarafından ikame edilmiştir.

Sonuç

Siyasetin değişen içeriği ile birlikte modern dönemin güçlü siyasal aktörü olan ulus-devlet yetkilerini bir takım yerel ve global aktörlerle paylaşmak durumunda kalmıştır. Küreselleşmenin etkisi ile ortaya çıktığı söylenebilecek olan bu gelişme ile birlikte kolektif birlikteliklerin yerini daha parçalı kültürel birliktelikler almaya başlamıştır. Ulus-devletin egemenliğinin sorgulanmaya başlaması aynı zamanda farklılıkları da görünür kılmaya başlamıştır. Bir dönem ulus-devlet ideolojisi altında vatandaşlık bağı ile bir araya gelen farklılıklar yeni dönemde ulus-devletten bir takım haklar talep etmeye başlamıştır.

Post-modern dönem olarak adlandırılan içinde yaşadığımız dönemde modernlik projelerinin eleştirilmesi evrensel projelerin etkisizliğini ortaya çıkarmıştır. Bunun karşısında bir yandan küreselleşmenin etkisi ile birlikte ulus-üstü arayışlar söz konusu olurken aynı zamanda da yerellikler ön plana çıkarılmaya başlanmıştır. Bu süreç siyasetin merkezi konularının günden güne daha mikro konulara yönelmesine neden olmuştur. Siyasetin ittifakı olan toplumsal sınıfların yerini ise yeni dönemde kültürel talepleri olan gruplar almıştır. Bu süreç aynı zamanda siyasal partilerin izledikleri politikaların da değişmesine neden olmuştur.

Neoliberal ekonominin dünya ekonomik sistemlerinde etkili hale gelmesiyle birlikte siyaset de bu çerçevede yeniden üretilmiştir. Ekonomik sistemin işleyişine engel olabilecek hiçbir siyasi ve toplumsal kurumun ortaya çıkmasına ihtimal dahi vermeyen bir anlayışla yeniden belirlenen siyaset alanı içinde siyasal partilerin seçmen desteği elde edebilme şansı yeni paradigma ile uyumlu bir siyaset izlemeleri ile mümkün hale gelmiştir. Ekonomik sorunların çözülmesinde etkisiz kalan siyaset yeni dönemde kaçınılmaz olarak kültürel sorunlara çözüm bulma arayışında olmuştur.

Türkiye siyasetinde de etkili olan kültürel faktörler 1980 sonrasının siyasetinin önemli merkezi konuları haline gelmiştir. Dünyadaki değişimi doğuran benzer nedenlere dayanan bu değişim

ülke siyasal partilerinin temelin de böyle bir özelliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Neoliberal ekonomik politikaları ile devletin refah dağıtıcı özelliği etkisiz kalırken bu kez siyasal partiler kültürel taleplere sorun arayışı içine girmişlerdir. Devletin ekonomi alanından uzaklaşması devleti yönetmeye aday olan siyasal partilerin ekonomik sorunlara çözüm vaatlerinin de zeminini aşındırmıştır. Seçmene vaat edecekleri ekonomik çözümlerden yoksun kalan siyasal partiler kitlesel destek bulma adına kültürel konuları siyasetlerinin merkezine almak durumunda kalmışlardır.

Siyasette gerçekleşen bu dönüşüm siyasal partileri de kimlik merkezli söylem geliştirmeye yöneltmiştir. Siyasal partilerin ittifak halinde olduğu sınıfsal yapının çözülmesi, yeni arayışlara yöneltmiştir. Ayrıca refah devletinin etkisini yitirmesi ile birlikte seçmene ekonomik refahın adil dağıtılacağı vaadi de geçersizleşmiştir. Bu siyasi tablo içerisinde de siyasal partilerin vaatleri arasında kültürel haklar yer almaya başlamıştır. Siyaset gündeminin de etnik ve dini özelliklere dönüşmesi, ekonominin siyasetten ayrışması sürecini ortaya çıkarmıştır. Siyaset ekonomi ayrışması da neoliberal ekonominin talep ettiği bir düzen olarak yeni dünya siyasetinin bir özelliği olarak küreselleşmenin de etkisi ile tüm ülkeleri etkilemiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRT SORUNU VE CHP POLİTİKALARI

Giriş

CHP devletin kuruluş süreci ile birlikte ortaya çıkmış olan bir siyasal parti özelliğine sahiptir. Bu anlamda devletin inşa sürecinin yansımalarını parti üzerinde görmek mümkündür. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde bütün politikalar CHP üzerinden devlet eliyle yürütülmüştür. Devletin hakimiyetinin sağlanmasından, modern kurumların devrimler yoluyla kabul edilmesine, ulus inşa sürecine kadar devletin politikalarının CHP üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda CHP'nin Kürt seçmen desteğinin azalması da tek parti dönemi politikaları ile ilişkilendirilmektedir. Oysa CHP, Kürt seçmenden zaman zaman son döneme kadar, farklı oranlarda olmakla birlikte kitlesel destek bulabilmiştir.

Cumhuriyetin kuruluş ve sonrasında devam eden tek parti döneminde çağdaşlaştırma, uluslaştırma, devletin hakimiyetini sağlama çerçevesinde izlenen politikalar ve bunların devlet eliyle parti üzerinden gerçekleştirilmesi, daha sonraki süreçte partinin geçmişte müttefiki olmuş olan aşiretler dışında taban bulmasını zorlaştırmıştır. 1950'li yıllarda çok partili seçimlere gidilmesi ile birlikte CHP'nin bölgede kitlesel destek bulmaya devam etmiştir. 1950'li yıllar Kürt seçmen açısından siyasal sisteme entegre olma dönemi olarak görülebilir. 1960'lı yıllarda ise sol hareketlerin güç kazanmasına bağlı olarak Kürt seçmenler arasında sol hareketler önemli derecede etkili olmaya başlamıştır. 1970'lerde ise benimsenen sol politikalar

sayesinde bölgede CHP taban bulabilmiştir. Bu süreç 1980 sonrasında da devam etmiştir. Ancak 1990'lı yıllarda Kürt seçmenle yolların ayrılmasından sonra da partinin tekrar taban bulması zorlaşmıştır. 1990'ların başındaki oy oranları da CHP'nin devamı olan SHP'nin Kürt siyasal hareketini temsil eden HEP ile seçim ittifakına girmesi ile mümkün olabilmiştir (Güney, 2002: 124). 1990'lı ve sonrası yıllarda "bölünme tehdidi" gibi tehditler karşısında CHP'nin 1930'lardaki tarzda politikalara geri dönme eğilimi göstermesi, rejimi koruma misyonu yüklenmesi (Ete, 2010: 8) ve partinin demokrasi, özgürlük gibi yönlerde kendini yeniden yapılandıramaması; buna bağlı olarak da rejimin bekçiliğine yönelmesi sonucu bölgede neredeyse tamamen etkisiz kalmıştır. Son dönemde CHP'deki lider değişikliği ile birlikte bölge illerine yönelik bir politika arayışı ortaya çıkmıştır. CHP'ye yeni liderin gelişiyle birlikte genel hatları ile tüm politikalarda beklenen yansıma partinin Kürt sorunu tutumunda da bir değişimin olacağı beklentisini doğurmuştur.

Bu bölümde CHP'nin bölgede taban bulması açısından özellikle günümüzde gündemden düşmeyen tek parti dönemi politikaları ile ilgili değerlendirmeler yapılacaktır. Tarihsel süreç içersinde bölgede taban bulan partinin Kürt sorununa yaklaşımları tartışılacaktır. Son dönemde ise siyasetin değişen boyutları olarak etnik ve dini temelli siyasetin yükselmesine bağlı olarak CHP'nin siyaseti ve bu siyasetin değişimi ile bölgedeki partinin desteği üzerinde tartışmalar ele alınacaktır.

Cumhuriyet, Ulus-İnşa Süreci ve Tek Parti Dönemi Uygulamaları

Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan miras ile birlikte Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde modernleşmenin hızı büyük ölçüde artmıştır. Geçmişte olduğu gibi devlet eliyle sağlanmaya çalışılan modernleşme projesinde ülkede bir takım devrimler gerçekleştirilmeye başlanmıştır. İmparatorluk yapısından ulus-devlet inşa etme sürecinde ulus yaratma ve devletin tüm bölgelerde

hakimiyet kurma çabası önemli bir aşamayı oluşturmaktadır. Kürt sorunu ile ilgili parti-devlet politikaları da bu dönemde ulus-inşa etme ve modern devletin merkezi egemenliğini kurma boyutlarında uygulanmıştır.

"Cumhuriyet'in ilk yıllarında gözlenen 'ulus-devletten' çok 'devlet-ulus'"tu (Heper, 2010: 271). Bu proje devlet eliyle bir ulus oluşturma misyonu benimsemiştir. Bu politika çağdaşlaşma çerçevesinde yürütülürken öncelikle Ankara'nın egemenliğinin tüm ülke coğrafyasında benimsenmesi ve bir birlik oluşturma çabaları belirleyici olmuştur. Türkiye'de yeni dönemde devlet kendi ulusunu yaratma projesini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu nedenle, devletin benimsediği milliyetçilik anlayışı, toplumun bir topluluğunun ya da topluluklarının değil, devletin tercihlerinin ve önceliklerinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Heper, 2010: 174). Ülkedeki etnik unsurlar da Müslüman oldukları sürece azınlık statüsünde görülmediler ve tüm ülkede yaşayan vatandaşlar eşit olarak kabul edilmiştir. Devletin tüm bireyleri çağdaşlaştırma politikaları ve bir birlik yaratma amacı toplum üzerinde uygulanan politikalarda belirleyici olmuştur.

Cumhuriyet'in devlet kurma süreci ile birlikte ulus inşa ve merkezileşme sürecinin birlikte yürütülmesinin eş zamanlı olması (Kirişçi ve Winrow, 2007: 111; Yeğen, 2005: 202) bu inşa sürecinin ve özellikle tek parti döneminin sıkıntılarını da beraberinde getirmiştir. Cumhuriyet'in gerçekleştirdiği devrimlerle ortadan kaldırılan eski kurumların yerlerine yenilerinin yerleştirilmesi ve bunların halk tarafından benimsenmesi halkın rahatsızlık duyduğu konuların temelinde yer almıştır. Yeni devletin egemen olduğu coğrafyada Müslüman tebaa için önemli bir yere sahip olan halifelik makamı gibi bir kurum 1924 yılında kaldırılmıştır. "Bu karar 1920'ler boyunca CHP yönetimi altında Türkiye'yi sekülerleştirmeye götürecek reformlar dizisinin başlangıcıydı" (Çağaptay, 2009: 23). Sekülerleşme sürecinde İslam'ın toplum ve devlet üzerindeki etkisinin kaldırılmaya çalışılması ve o döneme kadar imparatorluk yapısı gereği toplum üzerinde önemli etkiye sahip olan din olgusunun etkisiz kalması

anlamına geliyordu. Bunun yerine imparatorluk yapısından çıkmış bir coğrafyada başka bir kurumun ortaya konulamaması ve devletin merkezileşme süreci ile birlikte yasalara bağlı olma durumunun ortaya çıkması devlete karşı isyanlarda önemli bir etken olmuştur (Kirişçi ve Winrow, 2007: 112). Çağaptay (2009: 166)'a göre de devletin 1920'ler ve 1930'lar boyunca Kürtlere yönelik politikasının temelinde sekülarist bir modernleşme, düzenin tesisi, ulus inşa projesi temelinde asimilasyon ve feodalizmin tasfiyesi yer almaktadır.

Devletin kuruluş süreci ile birlikte farklı etnik unsurların bir arada yaşadığı imparatorluk coğrafyasında tek uluslu bir devlet inşa etme sürecinde ülkede yaşayan azınlıklar statüsünde sadece farklı dinlerden olanlar yer almıştır. Müslüman olan diğer etnik unsurlar devlet çatısı altında Türk kabul edilmiştir.[1] Bu, o dönemde politik vatandaşlık üzerinden giden bir ulus anlayışının temelini oluşturuyordu. Vatandaşlık ve etnisite arasında yapılan ayrımla birlikte Türkiye coğrafyasında yaşayan herkesin vatandaşlık temelinde Türk olduğu kabul ediliyordu. Mahmut Esat Bozkurt'un kullandığı "Kanun Türkü" (Uyar, 2000: 117) vatandaşlık üzerinden Türk kabul edilen anlayışı ifade etmek için ortaya atılmıştır.

Başlangıçta vatandaşlığa dayalı "Türk"lük zamanla devlet kurma sürecinde fiilen egemen etnik çekirdeği oluşturmuştur (Kirişçi ve Winrow, 2007: 113). Vatandaşlığa dayalı bir milliyetçilik kurma anlayışı[2] teorik olarak başlangıçta hakim iken uygulamaya yansımamıştır. Ulus inşa etme sürecinde teoride vatandaşlığa dayalı milliyetçilik inşa etme çabası dönemin modasına uyarak etnik bir temelde ulus inşasına yönelmiştir. Modern bir devlet inşa etme sürecinde din olgusunun yerine milliyet unsuru konularak toplum üzerinde birleştirici bir etki yapma düşüncesi etnik bir temele

---

1 "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti" (İnan, 1969: 351) denir şeklindeki Atatürk'ün kendi tanımlaması 1920'li yıllardaki vatandaş tanımlamasında belirleyici olmuştur.

2 CHP'nin 1931 programında tanımı yapılan ulus kavramı etnisiteye gönderme yapmıyordu (Parla, 1995: 110).

kayılmasından dolayı daha da ayrıştırıcı etkiler yapmaya başlamıştır. 1930'lu yıllarda sürekli vurgulanan Türk etnisitesine dayalı, dil tarih çalışmaları ulus inşasında önemli derecede etkili olmakla birlikte Doğu ve Güneydoğu'da bu politikalar sert muhalefetle karşılanmıştır. Yeni devlet bir yandan "milliyetçiliğin tüm dünyada zirveye çıktığı bir dönemde" İslam ve Osmanlıcılığın yerine Anadolu ve Türk tarihinin yer aldığını (Çağaptay, 2009: 73) vurgulamıştır. Devletin uygulamaya koyduğu ulus inşa süreci ülkenin diğer kısımlarında yaşayan farklı etnik unsurlar tarafından büyük ölçüde kabul görürken; Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde kabul görmemiştir. Bu bölgeler dışındaki muhalefetin unsuru yeni devletin yalnızca laiklik politikalarına karşı iken bu bölgelerde ise hem laikliğe karşı hem de ulus inşa sürecine ve devletin otorite kurmasına karşı bir tutum ortaya çıktığı için bu bölgelerdeki muhalefet daha etkili olmuştur.

Ulusal mücadelenin örgütlenme aşamasından itibaren tüm Anadolu coğrafyasını kapsayıcı bir anlayış hakimken (Şimşir, 1973); Beşikçi (1991: 155)'ye göre 1924 Anayasası'nın hazırlanmasından itibaren bir ulus oluşturma politikası benimsenmeye başlanmıştır. Ülkedeki diğer etnik unsurlar ise Türk kimliğini benimsediği ölçüde bir anlam kazanmaya başlamıştır. Bağımsızlık mücadelesinin yürütülmesinde ve örgütlenmesinde din olgusu bu coğrafyadaki tüm etnik unsurları adlandırmada kullanılmıştır. Ulus kavramı ise Cumhuriyetin ilanından sonra kullanılmaya ve yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede de bir ulus inşa etme süreci benimsenmiştir. Ulus-inşa etme sürecinde izlenen politikalar ile Türklük üzerinden kurulmaya çalışılan vatandaşlık tanımını benimsemiştir (Bulloch ve Morris 1992; Nagel, 1980).

Cumhuriyet dönemi boyunca Kürt coğrafyasına yönelik yaklaşımlarda ağırlığını hissettirecek olan etnik vurgudan ziyade ekonomi vurgusu olmuştur. Gerek Atatürk'ün gerekse İsmet İnönü ve Celal Bayar'ın Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi ile ilgili olarak ortaya koydukları çözüm önerileri ağırlıklı olarak ekonomi üzerindedir. Cumhuriyetin erken dönemlerinden ortaya çıkan sol

ağırlıklı Kadro hareketinde de bu konuya ilişkin yaklaşım benzer olmuştur.[3] Etnik bir meseleden ziyade Kürt sorunu ekonomi ve güvenlik boyutlu olarak değerlendirilmiştir. En çok da devletin politikalarında belirleyici olan Kürt sorunun güvenlik boyutu olmuştur. Bu süreç neredeyse Osmanlı'dan itibaren günümüze kadar devlet merkezli olarak düşünülmüş ve güvenlik boyutunu önceleyen politikalar üzerinden konuya yaklaşılmıştır. Güvenlik boyutunun yeni kuruluş aşamasında ön planda tutulması ve bunun 2000'li yıllara kadar bu şekilde devam etmesi çözümlerin eksik kalmasının bir nedeni olarak görülebilir.

Ulus yaratma süreci ile birlikte "1920'den başlayarak 1938 yılına kadar ülkede on yedi Kürt isyanı çıkmıştır" (Heper, 2010: 13). Ulus yaratma süreci ile de birlikte düşünülmesi gereken bu isyanlarda devletin belirlediği politikaları ile birlikte isyanlara karşı bastırma girişimleri ve bölgeye yönelik uyguladığı politikalar da etkili olmuştur. Özellikle İskan Yasası ile bölgede isyana karışanlara yönelik yer değiştirme ile ülkenin Batı bölgelerine sürülmeler görülmüş, isyanlarda etkili olduğu düşünülen şeyhlere yönelik, Tekke ve Zaviyeler Kanunu ile şeyhlerin toplumsal alan üzerindeki etkisi ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Kürt isyanlarının çıkmasında 1923'ten sonra oluşan meclisin yapısının da etkili olduğu düşünülmektedir. İlk meclis kurtuluşu sağlama amacında olduğu için milletvekilleri açısından daha heterojen bir yapıya sahip olmuştur. İkinci mecliste (1923) ise kurucu kadro tarafından muhalif olabilecek unsurlara milletvekili listelerinde yer

---

[3] Kadro hareketine göre Güneydoğu Anadolu Bölgesi Osmanlı İmparatorluğu döneminde Kürt aşiret reislerinin egemenliğine bırakılmıştır. Bu da uluslaşma sürecinde önemli bir engel olarak değerlendirilmiştir. Kürt bölgelerinde toprak reformu gibi düzenlemelerle bunun önünün alınacağı düşünülmüştür. Ayrıca feodal yapı modernleşme ve sanayileşme önünde engel olarak görülmüştür. Toprak ağalığı, aşiret liderliği ve tarikat şeyhliği kaldırılması gereken kurumlar olarak değerlendirilmiştir (Türkeş, 2009: 475).

verilmemiştir. Şeyh Sait isyanı içinde yer almış olan Azadiler[4] arasında 1923 seçimlerinde liste dışı kalmış eski Kürt üyelerin olması bu iddiayı desteklemektedir (Kirişçi ve Winrow; 2007: 123; Zürcher; 2010: 253). 1923 seçimlerin yenilenmesi bu anlamda önemli bir etkiye sahip olmuştur. Devletin yeni dönemdeki politikalarını desteklemeyeceği düşünülen mebuslar liste dışı bırakılarak meclis içindeki muhalefet etkisiz kılınmak istenmiştir. Bölgede etkin bir nüfuza sahip olan eski mebuslar da yeni döneme karşı şüphe ile yaklaşmaya başlamışlardır.

Doğu isyanları tek bir nedenle açıklanamaz. İsyanlarda etkili olan bir çok faktör bulunmaktadır. 1925 Şeyh Sait İsyanı'nda halifeliğin kaldırılması ile birlikte emperyalizmin de etkisi bulunmaktadır. 1930 ile 1932 yılları arasında Doğu bölgelerinde çıkan isyanlarda devletin merkezi gücünün tesis edilemeye çalışılması karşısında yerel aktörlerin sahip oldukları güçlerini kaybetmeme çabası etkili olmuştur (Beşikçi, 1992a: 427). Şeyh Sait isyanının gerçekleştirenlere eylemlerinin İngiltere'nin Musul sorunu konusundaki politikasına ne derece işine yaradığının, çok partili yaşam deneyimine ne derece zararlı olduklarının bilincinde olup olmadıkların bilinmesi mümkün değildir. Bu isyanla ülkedeki muhalif unsurların etkisizleştirilmesi ve bu iki gelişmenin ileride daha geniş yaralar açacağı muhtemeldi.

---

[4] Şeyh Sait isyanının kökeni, 1923 Mayıs'ında Azadi denilen miliyetçi bir Kürt partisinin kuruluşuna kadar götürülebilir. Bu partiyi, Kürt milliyetçileri ve Osmanlı ordusundaki Kürt subaylar kurdu ve bir zamanlar direniş hareketinin önde gelen bir üyesi ve Muş'taki Mutki aşireti reisi Hacı Musa yönetiyordu, Azadi'nin üyeleri arasında, 1923 seçimlerinde seçilemeyen TBMM eski Kürt üyeleri de vardı. Azadi, Zazaca konuşan aşiretleirn yanı sıra Şeyh Said'den de destek aldı. Azadi'nin taraftarları, başta Hlifetin kaldırılması ve Türkçe'ye dayalı modern eğitim sistemi olmak üzere, yeni Türk hükümetinin politikalarına karşı çıktı. Bağımsızlığa göz dikmişlerdi ve bunu, İngiltere tarafından destekleneceğini umdukları bir isyanla sağlamayı amaçlıyorlardı (Kirişçi ve Winrow, 2007: 123).

Ancak yeni kurulan Cumhuriyetin daha doğarken boğulmamak adına başka şansları da olmamıştır (Ateş, 2010: 236).

1925 ile 1938 yılları arasında çıkan Kürt isyanlarında egemen Türkleştirme politikasına karşı bir ayaklanma özelliği göstermiş olsa da bununla birlikte Beşikçi'nin de ifade ettiği sebepler etkili olmuştur. Bu isyanlar bölgedeki Kürt milliyetçisi liderler tarafından da destek görürken, dağınık ve birbirinden ayrı ortaya çıktığı için isyanların önemli bir etkisi olmamıştır. Ortaya çıkan isyanlarda da görüldüğü gibi Kürtler arasındaki aşiret, dinsel ve bölgesel ayrılıklar hala etkili bir şekilde kendisini göstermektedir (Güneş-Ayata, 2002). Bu ayrılıklar aynı zamanda Türkiye'de etnik ve ulusal Türk kimliğinin oluşmasını da büyük ölçüde engellemiştir (Kirişçi ve Winrow; 2007: 125). Osmanlı'nın modernleşme çabaları içine girdiği dönemden Cumhuriyet'in kuruluş sürecine kadar milli bir ekonomik alt yapı olmadığı için kimlik oluşturma süreci de yetersiz kalmıştır (Oran, 1993). Öncelikle savaş döneminde topraklarını düşmandan temizleme amacı taşıyan halk bir araya gelebilirken, daha sonraki süreçte bağımsızlığın kazanılması ile birlikte bir ulus oluşturma, bir milli duygu ortaya koyma politikaları ile karşılaşılmıştır.

İsyanlar sonrasında gerçekleştirilen zorunlu iskan politikaları ile yerlerinden çıkartılıp Batı Anadolu'ya sürgüne gönderilen şeyhler, ağalar, seyitler belli bir müddet sonra yine geri dönerlerken, bunlarla birlikte sürgüne gönderilen yoksul kesimdeki insanlar ise yerlerine dönememişler, dönseler de yine kaldıkları yerden devam etmişlerdir. Şeyhler, ağalar ve seyitler ise döndüklerinde yine mallarını kullanmışlardır. Eski sınıfsal statüsüne yine kavuşan bu kesim daha sonraki yıllarda merkezi otorite ile daha kolay bütünleşebilirken; yoksul köylüler için ise bu bütünleşme sağlanamadığı gibi bu kesimin merkezi otorite ile çelişkisi daha da artmıştır (Beşikçi, 1992a: 430).

Doğu'da ve Güneydoğu'da çıkan isyanlarla ilgili olarak sürekli bu isyanların dini özellikleri ön plana çıkarılmış[5] ve bu isyanı çıkaran

[5] Mustafa Kemal ve lider kadrosu 1925 Şeyh Sait isyanını çıkaranlar için karşı-devrimci nitelemesini yapmışlardır (Kili, 1982: 161).

insanların ve isyanların çıktıkları yerlerde yaşayan insanların etnik farkı göz ardı edilmiştir. İsyanların dini nitelikli görülmesi ve her zaman dış unsurlar tarafından desteklendiğinin ileri sürülmesi bölgedeki sorunun yadsınması anlamına da gelmiştir. Bu da Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki sorunun çözümünde ziyade çoğalarak günümüze kadar gelmesinin nedenlerinden biri olmuştur. Devletin bölgede hakimiyetini gerçekleştirmekte zorlanması, kendisine yerel liderden müttefik seçmesi yolunu seçmesini de ortaya çıkarmıştır. Bölgedeki feodal yapıyı değiştirme amacında olan devlet bu kez kendi yanında olduğu müddetçe bölgedeki yapının içinde yer alan aktörlerle işbirlikleri kurmuştur. Devlet ülke genelinde eşrafı yanına çekerek toplumsal alan üzerinde egemenliğini pekiştirme yolunu seçmiştir (Cem, 2011a: 251). Aşiret yapısının bölgede kırıl(a)maması hatta devam ettirilmesi bunun bir işareti olarak görülebilir. Devlet aşiret yapısını kırıp merkezileşmeyi sağlayamadığı ölçüde bu yapı içindeki güçlü aşiretleri kendi yanına çekmenin yollarını aramıştır. Bu toplumsal yapının devamı devleti desteklediği müddetçe sorun olarak görülmemiştir. Bununla birlikte aşiret yapısının kırılması ile Kürt milliyetçiliğinin gelişmesi ihtimali karşısında aşiret yapısının devam etmesi, yani Kürt milliyetçiliğinin oluşmasının önünde bir engel olarak desteklenmiştir.

Bölgede yansıyan eylemler de bu yönde gerçekleşmiştir. Kürtlerin devlet tarafından yönetilmeye çalışılması büyük oranda devlet ile Kürtler arasındaki sorunların temelinde yer almaktadır. "Cumhuriyetin ilk yıllarında Kürtler hala merkezi hükümetin kurumları tarafından değil, şeyhler, beyler ve yörenin diğer ileri gelenlerin tarafından yönetiliyordu. Örneğin Şeyh Rıza'nın Dersim (bugünkü Tunceli) vilayetinde 250 köyü vardı. Şeyh Rıza bu köylerin halkından, başka yerlere taşındıkları zaman bile vergi toplardı. Muş ovalarının büyük kısmını elinde tutan, Musa adında Mutkili bir kişi, yalnızca arazisinde yaşayan halktan vergi toplamakla kalmıyor, aynı zamanda bu topraklardan gelip geçenlerden baç (haraç) ve ülkenin başka bölgelerinde yaşayan bazı Kürtlerden de vergi alıyordu. Kırşehir ilinin Mucur kasabasındaki bir cemaatin harcamaları Musa tarafından

belirlenen 362 köy tarafından karşılanıyordu. Aşiretler halinde yaşayan Kürtler, akrabalığa dayalı toplumsal yapılarını koruduğu halde, akrabalık bağları olmayan Kürtlerin oluşturduğu aşiret meclisleri, otlak haklarını belirleme, yazın ve kışın ovadan yaylaya çıkıp inmeyi denetleme gibi işlevleri yerine getiriyorlardı" (Heper, 2010: 176). Zira Kürt aşiretlerinin Osmanlı'dan itibaren özerk bir yönetim sürdürdükleri gerçeği vardı (Gökalp, 2007; Beşikçi, 1992b; Çağaptay; 2009: 32; Natali, 2009; Yerasimos, 1992: 344; Cem, 2011a). Kürt aşiretlerinin bu yapısının devamından yana politika izleyen Osmanlı İmparatorluğu, aşiretlerin sürekliliğini sağlamış ve onları güçlendirmiştir. Devlet aşiretleri güçlü ve sürekli kılarken aynı zamanda aşiretler arasındaki anlaşmazlıklardan faydalanarak rekabeti desteklemiş ve devlet kendi otoritesini sağlama almıştır (Yerasimos, 1992: 344). Osmanlı'da ortaya çıkmış olan bu aşiret politikası yeni devlet döneminde de devam etmiştir. Cumhuriyet bir yandan devletin merkezi otoritesini sağlama amacında olurken diğer yandan da tıpkı Osmanlı'daki gibi aşiretler arasındaki rekabeti destekleyerek devletin otoritesini sağlama amacı taşımıştır. Kürt aşiretlerinin ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kendine özgü toplumsal ve siyasal yapısı yeni dönemin devrimlerinin önündeki engel olarak görülmüştür. Tek parti döneminde de bunu bastırabilmek yönünde politikalar uygulamaya konulmuştur.

Genç cumhuriyetin ilk on yıllarında merkezi yönetim kurma çabalarına karşı çıkan isyanlar sadece Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da değildi. Ülkenin diğer bölgelerinde de geçmiş dönemde görece özerk bir yaşam sürmüş olan toplumsal kesimler yeni dönemde devletin hakimiyetine karşı yer yer isyan girişimlerinde bulunmuştur (Heper, 2010: 232). Bu isyanlar karşısında da devlerin baskıcı, kendi hakimiyetini tanıtma politikaları etkili bir şekilde kendisini göstermiştir.

İsyanlar sonrasında resmi görevlere ve üst düzey görevlere özellikle Türkler getirilmeye başlanmıştır. Kürt isimlerinin yerine Türk isimleri kullanılmaya başlanmıştır. Orduda görev yapan Kürtlere

karşı bir hareket başlamış ve ordu içindeki Kürtlerin bundan yakınmaya başlamaları ortaya çıkmıştır. 1924 Mart'ında devlette ve tüm resmi kurumlarda yalnızca Türkçe kullanılması kararlaştırılmış, yerinden yönetim, özerklik gibi istekler, söylemler çağdaş ulus yaratma çabasının önündeki engeller olacağı gerekçesiyle dile getirilmemeye başlanmıştır (Heper, 2010: 187). Bu çerçevede çağdaşlaşma politikasının önündeki her türlü engele karşı sert politikalar benimsenmesi gerçekleşmiştir. İsyanlara yönelik yapılan askeri operasyonlarda her türlü önlemin alınması kararlaştırılmıştır.

1930'lardaki askeri operasyonlar sırasında, askeri birliklere bir yönerge gönderilerek eğer bütün köy halkı devlet kuvvetleriyle çatışmaya girmişse köyün tamamının yakılması ve hayvanlarına el konulması emredilmiş, geri çekilen ya da silahlarıyla birlikte kaçanların sıcak takiple yakalanıp yok edilmesi istenmişti. Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın[6] 18 Eylül 1938 tarihinde kaleme aldığı bir belgede şunlara yer verilmiştir: "Ekonomiye büyük zararlar veren ve bölgede yasaların hiçe sayılmasından ve düzenin bozulmasından birinci derecede sorumluluğu bulunan Akkırık, Gürk, Dağbey ve Hayri köylerinde halkın şiddetle cezalandırılmasını (tedip) ve köklerinin kazınmasını (tenkil)" isteği kaydedilmiştir (Yeğen, 2009a: 155-158).

İsyanlarla başlayan süreçten itibaren Kürt sorunu ve bölge ile ilgili belirlenecek olan politikalarda neredeyse tüm yetki orduda olmuştur. 1930'lu yıllarda Genel Kurmay Başkanı olan Mareşal Fevzi Çakmak, bütün askeri birliklere bir genelge göndererek yol inşaatı, bazı bölgelerin elektriklendirilmesi ve yeni fabrikaların kurulması gibi meselelerle ilgili alınacak bütün kararların ancak Genel Kurmay Başkanlığı'ndan izin alındıktan sonra uygulanabileceğini bildirmiştir (Cemal, 2003: 56). Kuruluş sürecinden itibaren ülkedeki güvenlik tehditlerinin sürekli askeri önlemlerle çözüleceği geleneğinin de Osmanlı mirası çerçevesinde devam ettiği görülmektedir.

---

[6] Mareşal Fevzi Çakmak 1922-1944 yılları arasında Genel Kurmay Başkanlığı yapmıştır.

İsmet İnönü hazırladığı Kürt raporunda ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yaptığı gezilerde defterlerine düştüğü notlarda, bölgenin uluslaştırma projesi çerçevesinde yapılandırılmasının gerektiğini özellikle vurgulamıştır. Devletin otoritesini sağlamak için valilere idam yoluna kadar yetki verilmesi gerektiği yolundaki fikirleri yer almaktadır (Öztürk, 2008: 57). Yine Güneydoğu Anadolu ile ilgili olarak Türk nüfusun bölge illerinde ağırlık oluşturacak şekilde yeniden düzenlenmesi gerektiği, yoksa bölgedeki illerin tipik birer Kürt şehri olacağı yolundaki raporlar, uluslaştırma ya da bölgeyi Türkleştirme projesinin izlerini taşımaktadır. Yeni devlet bölgede hakimiyet kuramadığı ölçüde bölge illerini Türkleştirme yoluyla bölgede hakimiyet kuracağı düşüncesinde olmuştur. Devlet hakimiyetin benimsenmesi de çağdaşlaşmanın bir göstergesi olarak alınmıştır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde ortaya çıkan isyanlarla ilgili devletin uygulamış olduğu politikalar tek parti döneminde İktisat Bakanlığı yapmış olan Celal Bayar'ın raporunda da yer almıştır. İktisat Bakanı olarak Celal Bayar Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ne geziye çıkmış ve gözlemlerini "Doğu Sorunu" adlı raporunda dile getirmiştir. Cumhuriyet'im kurucu felsefesindeki gibi bölgedeki sorunu ekonomik temelli gören anlayışa paralel fikirlere bu raporda da rastlamak mümkündür. Ancak Celal Bayar'ın dile getirdiği farklı noktalar devletin bölge haklına uygulamış olduğu sert politikalardan vazgeçilmesi gerektiğidir. Bayar'a göre isyanlar karşısında devletin uyguladığı askeri yöntemler gerekli fakat yeterli değildir (Mazıcı, 1996: 30-33).

1937 yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde bir başka isyan çıkmıştır. Dersim isyanı olarak tarihe geçen bu isyan da devletin orayı da merkezi iktidarın hakimiyeti altına alma çabası olarak görülebilir (Beşikçi, 1990; TVYY, 2010). Dersim Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişle birlikte dini açıdan farklı kimliğe sahip olmasıyla yeni dönemde Sunni İslam'ın devlette belirleyiciliği ortadan kaldırılmaya çalışıldığı için yeni rejimde kendilerinin daha iyi statüye

kavuşacaklarını düşünmüşlerdi. Cumhuriyetle birlikte sekülerleşme yolunda atılan adımlar ülkede yaşayan Alevi kesim için yıllarca sürmüş olan ezilmişlikten çıkış olarak görülmüştür. Şeyh Sait isyanını bu bölgenin desteklemeyip devlete yardımcı olması (Çağaptay, 2009: 172) bununla açıklanabilir. Etraflarındaki neredeyse bütün Kürtler isyana destek verirken Dersim halkı ya isyan karşısında tarafsız kalmış ya da devleti desteklemiştir. Dersim halkının cumhuriyet rejiminin öngördüğü laik, modern devlet projelerine bağlı olarak yeni kurulan devletin yanında yer aldığı söylenebilir. Dersim bu coğrafyadaki farklı etnik-dini yapısı ile ve en önemlisi de özellikle devlet açısından, özerk ve aşiret bağlarına sahip kültürü ile müdahaleyi bekliyordu. Bu anlamda Ankara'nın Dersime yaklaşımı da modernleşme, merkezileşme ve feodal düzene son verme ile ilgiliydi. İlginç olan yönünü ise Dersimlilerin geri kalan Kürtlerden farklı olan dili ve dini sebebiyle Türk addedilmeleri oluşturmaktadır (TVYY, 2010).

Devletin kuruluş sürecinde ve tek parti döneminde sadece Kürt sorunu değil diğer etnik unsurlarla birlikte devletin konuya yaklaşımı ulus inşa etme süreci ile birlikte düşünülmüştür. Özelde Kürt sorunu ise devletin sadece etnik bir yaklaşımını ortaya koymaz. Etnik bir mesele olmakla birlikte milliyet, güvenlik, merkezileşme ve modernizasyonla birlikte değerlendirilmiştir (Çağaptay, 2009: 251).

Ulusun oluşmasında din olgusu önemli bir rolü oynamakla birlikte devletin yasal düzenlemelerinde ve vatandaşlık algılamasında İslam olup, gayri Türk olanlara karşı bir ayrıcalık görülmemektedir (Tunçay, 2010). Azınlık statüsünde görülenler ise sadece gayri Müslimler olmuştur. Bu durum da Kemalizmin üç Türklük kategorisinden ilkinin her zaman belirleyici olduğunu göstermektedir.[7] Lozan Konferansı'nda da bu dünyaya anlatılmıştı ve çağdaş fikirlere uygun

[7] Kürtlerle ilgili olarak da yapılan araştırmalarda Kürtlerin ayrı bir ırk olmadığı, aslında gerçek Türkler oldukları Oğuz ve Buğduz aşiretlerine bağlı klanlar olduklarına yönelik yeni yeni tezler bu dönemde yoğun olarak ortaya atılmıştır (Özok, 1990; Arvasi, 1986, Feyzioğlu, 1982).

olan bu yaklaşım herkesten kabul görmüştü. Yalnız Hıristiyanlar azınlık statüsüne alınıyor diğer tüm etnik gruplar devletin eşit hak sahibi vatandaşları olarak kabul ediliyordu (İnönü, 2007a: 229).

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da meydana gelen isyanlarla zorlu bir sürecin başlangıcı oluşurken, tüm ülkede örgütlenme çabası içinde olan CHP de örgütlenmesini yeniden düzenlemek zorunda kalmıştır. Çünkü bölgede çıkan isyanlarda partinin yerel örgütlerindeki görevlilerden de isyana karışanlar olmuştur (Turan, 2011: 266). Yeni devrimlerle birlikte bölgede yoğun örgütlenme çabası içinde olan parti, halkevleri, halk odaları ile de bölgede örgütlenip projesini (Çeçen, 1989) uygulama çabası içindeyken bölgede çıkan isyanlarla birlikte bu örgütlenmesini büyük ölçüde sekteye uğratmıştır. O dönemden itibaren de bölgede ortaya çıkan isyanlar, başkaldırılar askeri yöntemlerle çözülme yoluna gidilmiştir.

CHP kuruluşundan itibaren kendi projesine direnç göstereceğini düşündüğü aşiret yapılarını etkisiz kılma çabasında olurken, parti-devlet politikalarını benimseyen aşiretlerin ise yapılarına ilişmemiştir (Turan, 2011: 272). Zaten aşiret yapısının devam etmesi dinsel ve aşiretsel çıkarların peşinden gitmeleri, Kürtlerin ulusal çıkarlarının peşinden gitmelerini de engellediği için (Natali, 2009: 127) bu yapının devleti desteklemesi önem arz etmiştir. Bu daha çok değiştirip dönüştürme amacından çok hakimiyetini benimsetme amacını ortaya koymaktadır. Uygulanması planlanan devrimler ile de parti-devlet birlikteliği olduğu için parti uygulamaları olarak görülmüş ve devletin dolayısıyla da partinin Doğu bölgelerinin geleneksel yapıları ile çatışma süreci bu dönemde başlamıştır.

1930'lu yıllarda devletin ulus oluşturma politikaları ile birlikte tüm Doğu Avrupa'da otoriter milliyetçilikler hüküm sürmüştür. Bu gelişme tüm Avrupa ülkelerinde milliyetçiliklerin gelişmesi için önemli fırsatlar sunmuştur (Çağaptay, 2009: 3; Çavdar, 2004: 364). Otoriter milliyetçiliğin yükselişi sadece Avrupa'yı değil dünyayı etkisi altına aldığında söz edilebilir. Kendine has bütün niteliklerine rağmen 1930'lu yıllarda Türkiye'nin durumu eşsiz değildir. İki savaş arası

dönemin diğer Balkan devletleri de etnik mühendisliğin bir aracı olarak demografik tedbirlere başvurmuşlardır (Çağaptay, 2009: 255). Tüm Avrupa ülkelerini etkileyen bu süreç Türkiye'de de etkili olarak devletin milliyetçi politikalarının temelini oluşturmuştur. 1930'lu yıllarda yeni bir dünya savaşı için esen rüzgarlar da bu dönemde devletlerin milliyetçi politikalarını destekler nitelikte olmuştur (Kahraman, 2010: 192). Dünya konjonktüründeki bu durum karşısında yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti bir yandan ulus-devlet inşa etme çabası içindeyken diğer yandan da belirtileri görülen olası bir savaşın dışında kalma ama aynı zamanda da savaşa hazırlık yapma zorunluluğu içerisindeydi. Ülke siyasetini ve devletin izlediği politikaları yönlendiren bu üç gelişme ifade edilebilir.

Tek parti iktidarı döneminde uygulanan ulus inşa politikaları, partinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki yurttaşa ulaşmasını zorunlu kılmıştır. Ancak CHP'nin bu dönemde Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinde yeterince örgütlenemediği yönünde görüşler bulunmaktadır.

> *Kürtler Cumhuriyet'e karşı uysal göründükleri kadar da ilgisizdiler. Bunun bir işareti Kürtlerin CHP'nin organizasyon yapısı içerisinde herhangi bir katılımının olmamasıydı. 1938 yılı itibariyle CHP, Ağrı, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Hakkari, Mardin, Muş, Siirt, Van, Tunceli ve Urfa'nın dahil olduğu Fırat'ın doğusundaki iller hariç Türkiye'nin bütün illerinde şubelere sahipti. Ülkeyi yöneten partinin, Kürt nüfusunun hakim olduğu illerin hiçbirinde kurulmamış olması çarpıcıdır. Geç dönem Kemalizmi Kürtleri, Cumhuriyet'in itaatkar ama etkisiz üyeleri haline getirmiştir (Çağaptay, 2009: 177).*

Her ne kadar Çağaptay CHP'nin Fırat'ın doğusunda şubeleri olmadığını iddia etse de, partinin gerek örgütleri ile gerekse de halkevleri ve halk odaları ile ülkenin tüm yerlerinde örgütlenme seferberliği içinde olduğu Turan (2011)'ın çalışmasında ayrıntıları ile

yer almaktadır. Ancak bölgede çıkan isyanlar sonrasında CHP örgütleri içinde yer alanların da isyanlara karışmış olması partinin bölgede teşkilatlanmasını etkilemiştir.

Cumhuriyet'in kuruluş süreci ile birlikte ortaya çıkan gelişmelerin, CHP'nin tek parti olması sebebiyle uygulanan politikaların CHP ile birlikte anılmasında etkili olduğu söylenebilir. Devletin otoritesini sağlama çabası kuruluş döneminde tüm ülkede etkin olan bir politika olmuştur. Devletin politikalarında otoriteyi tesis etme birinci sırada yer almıştır. CHP'nin kuruluşunun devletin kuruluşu ile birlikte olması, daha sonraki dönemlerde seçmen gözünde CHP algısını etkilemiştir. Bir anlamda bu dönemde CHP ile ittifak kurabilmiş, daha doğrusu devletin politikaları ile çatışmamış olan yerel aktörler daha sonraki dönemlerde de CHP içinde yer alabilmişlerdir. Ancak 1950'lilerin sonlarına doğru Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde CHP'nin kitlesel destek bulabilmesi bu tek parti döneminin CHP algısında temel belirleyici olmadığını göstermektedir. Güneydoğu Anadolu'nun geçmişten gelen özelliği ile birlikte etnik olarak da yeni dönem politikaları ile uyuşmadığı söylenebilir. Devletin ulus inşa etme süreci, çağdaşlaştırma ve otorite sağlama politikaları bu 1950'lere kadar devam etmiştir. Ancak 1950'de iktidarın değişmesi ile birlikte tek parti döneminden farklı politikalar izlenmeye başlanmıştır.

Çok Partili Siyasi Hayatın Kurulmasının Kürt Seçmene Yansımaları

Türkiye'nin dünyadaki değişmelere bağlı olarak II. Dünya Savaşı sonrasında çok partili siyasi hayata geçmesi, ülkedeki kitlelerin siyasallaşmasını önemli ölçüde sağlamıştır. Bu siyasallaşma aynı zamanda siyasal partilerin düzenin meşruiyetini sağlama işlevleri açısından da düşünüldüğünde, kitleleri siyasal sisteme bağlayıcı bir işleve sahip olmuştur. Özellikle Kürt seçmen açısından seçmenin siyasete ilgi duyması ve önünde bir seçeneğinin olması sisteme siyasal partiler aracılığı ile bağlanmasını büyük ölçüde sağlamıştır.

Çok partili siyasi yapı ve demokrasi ile bir dönem bölgenin yapısını değiştirmeye çalışan politikalar yerine bu yapının devamından yana politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Yeni dönemle birlikte seçimlerde Kürt şeyhler ve beyler siyasetin içinde yer almaya başladılar. Yeni dönemde CHP ve DP de Kürt şeyhlere ve beylere bölgede oy alabilmek için seçilme imkanı tanıdılar. Tek parti döneminde şeyhlere ve ağalara yönelik uygulanan politikalar yerini onlara ittifaka bırakmıştı. Sadece DP'nin değil CHP'nin de bu dönemde ağalar ve aşiretler üzerinden kendisine müttefik aradığı bir gerçektir (Heper, 2010: 250). Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde bu dönemde seçmenlerin siyasete olan ilgilerinin artması siyasallaşmayı sağladığı gibi devletin otoritesinin pekişmesi olarak da yorumlanabilir. Bölgedeki güçlü yerel aktörler siyasal partiler açısından birer müttefik olarak görülmeye başlanmıştır. Ağalar üzerinden işleyen bir siyasetin ortaya çıkması da bölgedeki köylü ve yoksul kesimleri siyasetten uzakta tutmuştur.

Cumhuriyetin ilanından sonra Doğu Anadolu'da merkezi otoriteye karşı yapılan isyanlar ve isyanlarla birlikte meydana gelen sürgünler sonunda aşiret reisi, toprak ağası, şeyh gibi Doğulu egemen sınıflar başlıca iki büyük kümeye ayrıldı: Bir kısmı merkezi otorite ile sürtüşüp onun hışmına uğradı, bir kısmı da onunla gayet iyi şekilde geçinerek onunla bütünleşerek çıkar birliğine girdi. 1945 yılına kadar geçerli olan bu durum, 1945'ten sonra farklı bir boyut aldı ve devletle sürtüşen sürtüşmeyen ayrımı ortadan kalkmaya başlamıştır (Beşikçi, 1992a: 641-642). Bölgede ortaya çıkan bu isyanları sonuçları ile görülen bölgedeki kimi aşiretlerin devletin yanında yer almaları devlet politikalarında bölgedeki sosyal yapının devamından yana bir tavır alınmasında da etkili olmuştur. Zira bölgedeki aşiretler arasındaki bu çekişmelerin devam etmesi, devletin egemenliğini kurması açısından yardımcı bir unsur olarak görülmüştür. Çok partili siyasal yapının kurulması ile birlikte de bölgedeki unsurlar Türk siyasal sistemi içine çekilerek, bölgedeki isyanların etkisiz kalması sağlanmıştır.

İşin özü Kürtlerin Türkleşmeye başlaması 1950 sonrasında yaşanan hızlı değişimlere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. 1950 ile 1980 arasında Kürtlerin siyasi ve ekonomik katılım üzerinden Cumhuriyetle entegrasyonu ve bir çok Kürt'ün Batı Anadolu'ya göç ederek Türkleşmeleri bu dönemde gerçekleşmiştir (Yeğen, 2009b: 14-17). Kürtlerin yerlerinin değiştirilmesi aslında yeni dönemin bir özelliği değildi. Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren devletin Kürtlere yönelik yaygın olarak kullandığı bir politikaydı (Çağaptay, 2009: 138). Yeni devletle birlikte de devletin zorunlu iskan politikaları çapları büyük ölçüde gerçekleşen isyanlar karşısından bir yerde zorunlu olarak uyguladığı politikalardı.

Çok partili siyasete geçişle birlikte de bölgede devletin kuruluş döneminde ve tek parti döneminde olduğu gibi isyanlar olmadığı gibi, bölgedeki yerel aktörler sistemin içine büyük ölçüde "olduğu gibi"dahil edilmiştir. Yeni dönemde bir dönem öncekinin bölgede devlet hakimiyeti kurma ve ulus inşa etme politikaları, siyasal partiler tarafından bölgedeki aktörleri kendi yanlarına çekebilme politikaları ile devam etmiştir (Çavdar, 2004: 321). Bir dönem önceki ortaya çıkmış olan sorunlarla ilgili olarak bunları çözüm yolları ve politikaları geliştirilmeden mevcut yapıdan siyasal kazanç sağlanmaya çalışılmıştır. Benzer şekilde mevcut yerel aktörler de "oy" kavramının farkına varmışlar ve karşılıklı bir ilişkiler zinciri ortaya çıkarabilmişlerdir. Bu ilişkiler sağlıklı kurulduğu müddetçe de bölgede herhangi bir sıkıntı ortaya çıkmamıştır.

Tek parti döneminde uygulanan bölgeye yönelik politikalarla birlikte bölgenin yapısı değiştirilmeye çalışılmış ama bu başarılamadığı ölçüde de çelişkisi artarak devam etmiştir. Özellikle zorunlu iskanla ülkenin batısına gönderilen şeyhler, ağalar, seyitler yine bir af kanunu ile tekrar yerlerine gelmişlerdir. Bölgedeki üst yapı kurumları ile mücadele edilirken bu üst yapıyı üreten alt yapı kurumlarına dokunulmamıştır. Bu süreç çok partili siyasete geçilmesine kadar bu şekilde devam etmiştir. Çok partili siyasal bir yapıya geçildikten sonra ise devletin üst yapı da olsa değiştirme

kaygısının yerini bölgedeki yapılar içinde kendisine müttefikler bulmak olmuştur. Halkın oyunun değer kazanması ile birlikte halkın oyu üzerinde kontrol yeteneği olan ağaların, şeyhlerin, aşiret reisi gibi kişilerin de değeri artmıştır. Bu süreç aslında siyasal anlamda bölgenin devletle bütünleşme sürecini de beraberinde getiriyordu. Tek parti döneminde bölgenin merkezi otorite ile bütünleştirilme çabaları yeni dönemde bir "kendiliğindenlik" havası içinde gerçekleşiyordu. Devlet bu geleneksel yapıyı değiştiremediği ölçüde bu yapıyı olduğu gibi kendisi ile bütünleştirmenin yollarını aramıştır.

Böyle bir yapı üzerine kurulan demokraside ise halkın kendisi değil "oy"u değerli olmuştur. Halk kendisi için en doğru seçimleri yaparak temsilcilerini seçerken mecliste seçilmiş temsilciler kendi çıkarları etrafında politikalar yapmışlardır. Toprak reformu tartışmaları sırasında sadece Doğu ve Güneydoğu'dan seçilmiş vekillerde değil ülkenin batısından seçilmiş vekillerde yasaya inanılmaz ölçüde muhalefet gelmiştir. Cavit Oral, Adnan Menderes, Emin Sazak tasarıya şiddetle karşı çıkmışlardır. Emin Sazak, tasarıyı veren Şevket Raşit Hatipoğlu'na "tasarıyı geri al!.. Tasarı geri alınırsa Beylik Köprü'deki otuz bin dönümü hibe ediyorum" demiştir. Hatipoğlu'nun "yasa ile alsak ne olur?" sorusuna karşılık da "yasa ile olmaz, devlet araziyi zorla alırsa, Eskişehir havalisinde Emin Sazak ölür" demiştir (Beşikçi, 1992a: 450). Tek parti döneminde uygulanan politikalarla özellikle Doğu ve Güneydoğu'da, bölgedeki toprak ağalarının etkisi kırılamamış tam tersine geçici olarak sürgünlerle oradaki sorun üstesinden gelinmeye çalışılmıştır. 1960 müdahalesinde sürgüne gönderilen 55 ağanın 54'ünün DP'ye, 1'inin de CKMP (Beşikçi, 1992a: 450) mensup olduğu bölgedeki ilişkilerin ve devletin yaklaşımının bir şeklini vermektedir.

Tablo 1: CHP ve DP'nin 1950'li Yıllarda Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Almış Oldukları Oy Oranları

İLLER	1950 Seçimleri			1954 Seçimleri			1957 Seçimleri		
	CHP	DP	Katılım Oranı	CHP	DP	Katılım Oranı	CHP	DP	Katılım Oranı
Adıyaman	-	-	-	-	-	-	37,7	49,8	82,5
Diyarbakır	47,2	52,8	90,2	35,7	61,4	92,8	30,14	49,2	66,1
Gaziantep	41,4	58,6	90,9	41,4	58,5	93,1	47,3	48,0	85,2
Mardin	49,7	42,8	88,2	41,2	55,9	87,3	53,1	46,3	78,8
Siirt	41,0	59,0	87,7	26,2	59,5	83,5	43,4	49,5	77,9
Şanlıurfa	48,1	51,9	88,7	39,1	49,8	90,9	51,9	45,4	75,7
Bölge Ortalaması	45,5	53,0	89,1	36,7	57,0	89,5	43,9	40,0	77,7
Ülke Geneli	39,6	55,2	89,3	35,1	58,4	88,6	41,4	48,6	76,6

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/secimdagitimapp/secim.zul (Erişim tarihi: 16/11/2011)

CHP'nin 1950'li yıllar boyunca bölge illerinden almış olduğu oy oranlarına bakıldığında, bölgedeki illerden CHP'nin 1950 seçimlerinde diğer iki seçime göre düşük oy alması halkın tek parti dönemi iktidarının "tüm uygulamalarından" bıkmış olması ve DP'nin kitlelerin gözünde büyük bir umut olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

1950'li yıllar boyunca iki partinin Güneydoğu'dan aldığı oylar arada değişiklikler ile birlikte önemli oranlarda olmuştur. 1950 seçimlerinde geçmiş dönemin etkisi ile de CHP'nin bölgedeki yerel aktörlerle kurmuş olduğu ittifaka bağlı olarak gücü devam etmiştir. 1950 seçimlerinde DP'nin Kürt illerinde önemli bir ağırlığı olmakla

birlikte ülke geneli ile kıyaslandığında CHP'nin bölgede daha etkili olduğu görülmektedir. Bu durumda temel belirleyicinin CHP'nin tek parti iktidarı boyunca ittifak kurabildiği yerel aktörlerin gücü olduğu iddia edilebilir. 1954 seçimlerinde DP'nin aldığı oy oranlarının artmaya başlaması DP iktidarı ile birlikte tek parti döneminin merkezileşme politikaları ve uluslaştırma politikalarının gevşemesi ile birlikte düşünülmelidir. Bruinessen (1993: 340)'e göre DP döneminde gevşetilen asimilasyon politikaları etkili olmuştur. 1957 seçimlerinde bölgede ise CHP'nin oy oranlarındaki artış ülkedeki ekonomik güçlüklerle ilgilidir. Yerel ve genel seçim sonuçlarında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde seçim katılma oranları Türkiye ortalamasının üstünde yer almaktadır. Bu da Kürt seçmenin Türk siyasal sistemine entegre olmasını göstermesi açısından önemlidir. Kürt seçmeni ve siyasetçisi mevcut siyasal yaşama katıldıkça sistemle bütünleşebilmiştir. Mevcut partilere katılma yolunun açık olması ve mevcut partiler içinde siyaset yapabilmesi Kürt seçmenini ayrı bir siyasi parti çatısı altında siyaset yapmaya yönlendirmemiştir.

Sol Hareketler ve CHP'ye Kürt Seçmenin İlgisi

1950'li yıllardan sonra yaşanan ekonomik ve toplumsal değişmelere bağlı olarak modernleşmenin etkileri toplumsal ve siyasal alanda kendisini daha çok hissettirmeye başlamıştır. Bu dönemin Kürt etnik kimliği ile ilgili olarak önemli bir gelişme de kentli ve eğitimli bir Kürt nüfusun yetişmeye başlamış olmasıdır. Eğitimli ve kentli yetişen bir kısım Kürt gençliği dünyadaki politizasyon sürecinin de etkisi ile birlikte siyasal alanda yer almaya başlamıştır.

1960'tan itibaren müdahalenin ardından kabul edilen yeni anayasa ile sağlanan geniş özgürlükler ve örgütlenme imkanı sayesinde siyasal hareketler de gelişme imkanı bulmuştur. Ülkenin kendi koşullarındaki gelişmelerle birlikte dünyada yükselen sol hareketler de ülkedeki solun gelişmesine imkan sağlamıştır. Kürt unsurlar da bu dönemde kendi kültürel taleplerini sol partiler içinde savunma imkanı bulmuşlardır. Bu dönemde siyaset-sınıf bağının güçlü olmasına bağlı

olarak politize olan Kürt gençliği de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ndeki sorunu ekonomik temelli olarak görmüşler ve Doğu ve Güneydoğu'daki sınıfsal yapının değişmesi gerektiği yönünde sınıfsal bir söyleme sahip olmuşlardır.

1960 İhtilali ile birlikte askerler tek parti dönemindekine benzer politikalarla Kürt bölgesinde hakimiyet kurmayı planlamışlardır. Köylere Kürtçe adlar yerine Türkçe adlar ve elli beş ağanın sürgünü gibi politikalarla bir baskı rejimi kurulması hedeflenmiştir (Heper, 2010: 208; Beşikçi, 1992a: 453). Çünkü kentlere göç ile birlikte Kürtlerin politizasyonu artmış; bunun da Kürt etnik bilincini doğurması anlamında askerler tarafından kaçınılması gereken bir durum olduğu düşünülmüştür. Ancak 1961 Anayasası'nın vermiş olduğu geniş örgütlenme hakkı ve özgürlüğü sayesinde Kürtler giderek kendi etnik kimliklerini fark etmeye başlamıştır. Siyasal ve toplumsal alandaki geniş örgütlenme hakkı ile de Kürt kesim sol hareketler içinde yer almıştır. Bununla birlikte 1950'lerin başından başlayan tarımda makinalaşma ve tarımsal ürünlerin savaş sürecinde ve sonrasında artan talebi kırsal kesimde görece bir rahatlama sağlamıştır. Kırsal kesimde 30 bine yakın traktör 1950'lerde çiftçilere dağıtılmıştır. 1956 yılına gelindiğinde 1924'te 220 olan traktör sayısı 43.727'ye yükselmiştir (Akşin, tarihsiz: 215; Ceyhun, 1989). Traktör sayısında görülen artış bu dönemdeki tarımda makinalaşmanın boyutlarını göstermesi açısından anlamlıdır. Tarımda makinalaşma bir yandan göçü doğururken bir yandan da kırsal kesimdeki geniş toprak sahiplerinin konumunu güçlendirerek (Natali, 2009: 157) hükümetin siyasal tabanını güçlendirmiştir (Toprak, 1981: 88). Tek parti iktidarı döneminden sonra ortaya çıkan bu gelişmeler Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin toplumsal yapısı içinde belirleyici olan ağaların iktidarla olan ilişkilerinin gelişmesini sağlamıştır. DP iktidarı zamanında gerçekleşen bu gelişmeler aynı zamanda bölgede merkez sağ partilere bakışı da olumlu yönde pekiştirmiştir.

Geçmiş dönemlerde devletle yaşanan sıkıntılar çerçevesinde Kürtler kendi varlıklarını 1960'lı yıllarda gelişen sol hareketler içinde

ifade edebilmişlerdir. Yukarıda değinilen tek parti döneminde ulus oluşturma projeleri çerçevesindeki politikalardan etkilenen seçmenler 1960'lı yıllarda ülkede gelişen sol hareketler içinde yerini bulabilmiştir. Kürtler ile birlikte Aleviler de benzer şekilde sol hareketler içinde yer almışlardır. Büyük şehirlerde okuyan Kürt öğrenciler sınıfsal temelde konuya yaklaşarak geldikleri bölgelerin kalkındırılması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Yine de Kürt hareketi bu dönemde sol hareket ile benzer politikaları benimsemeleri nedeniyle bir arada bulunabilmiştir. Sol hareketin farklı fraksiyonlarında yer alan Kürt hareketi, solun güçlendiğini gören CHP'nin de sola kayan politik söylemleri sayesinde CHP Kürt seçmenden önemli ölçüde destek bulmaya başlamıştır.

Kürtler arasında dini inançlar Aleviler ve Sünni mezhebinin Şafi kolundan olanlar yer almaktadır. "Müslüman Kürtler" (Heper, 2010: 179) olarak adlandırılabilecek olan Şafi olanlar arasında dinin belirleyiciliği daha ön plandadır. Bu kesim daha çok dini kimliği içselleştirmiştir. Çok partili siyasi düzenin kurulması ile birlikte bu kesim daha çok merkez sağ partiler içinde yer almıştır (Heper, 2010: 179). Bu durum günümüze kadar devam eden bir süreç olarak görülebilir. Kürt siyasal hareketi içindeki diğer bir grup da bugün BDP içinde yer alan kesimdir. Bu kesimin diğer gruba göre daha seküler olduğu söylenebilir. Sol içinde yer almış olan da büyük oranda bu kesimdir.

1970'li yıllarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde halka yönelik uygulanan baskılar sonucunda DDKO'nun dile getirdiği sorunlar öncelikle TİP'te karşılık bulmuştur. Bölgede uygulanan askeri baskılarla ilgili olarak bu konu meclis gündemine de getirilmiştir. Özellikle TİP'in savunduğu konular CHP milletvekilleri tarafından da Cumhurbaşkanı'na konu ile ilgili olarak muhtıra verilmesi ile gündeme getirilmiştir (Beşikçi, 1992a: 574).

Yine bu dönemde Doğu Anadolu'da düzenlenen Doğu mitingleri adı ile anılan mitinglerde bölgenin hakim sınıfının etkisi dışında bir politize olma durumu ortaya çıkabilmiştir. Mitinglerde yer alan

dövizlerdeki sloganlar siyasal alanın özelliği açısından dikkate değerdir:

-Doğulu, kanuni hakların için çalış, didin! Hak istemekle birlik bozulmaz.

-Amacımız kardeşlik, eşitlik ve mutluluğu gerçekleştirmektir.

-Faşizm ve emperyalizme karşı savaşan bütün halklar ve yiğit savaşçılarla beraberiz.

-Batı'ya medeniyet, Doğu'ya cehalet neden?

-Jandarma değil, öğretmen istiyoruz!..

-Karakol değil, okul istiyoruz!..

-Doğu-Batı yoktur, diye diye uyutulduk.

-Doğu'nun kaderi açlık, işsizlik, hor görülme. Batı vatan, ya Doğu ne?

-Doğulu, insanlığını ve vatandaşlığını mutlaka kabul ettirecektir.

-Batı'ya fabrika, yol. Doğu'ya komando, karakol.

-Batı'ya imar, Doğu'ya istismar.

-Milli gelir: Manisa 2350, Ağrı 500, Aydın 2500, Hakkari 250.

-Anayasa ilerde, onu geri itemezsin!..

-Dipçik değil, uzanan el isteriz!..

Beş yıllık plan, hepsi yalan. Doğulu uyan!

-Mideme ekmek, sırtıma gömlek.

-Yaşama hürriyeti, insanlık hürriyeti, okuma hürriyeti istiyoruz!..

-Doğu, sürgünlerin yatağı değildir.

-Lafı bırak, Doğu'ya bak!

Bütün dövizlerde belirtilmek istenen güvence, sanıldığı ve iddia edildiği gibi bölücülük ve bölgecilik

değil, anayasa tarafından güvence altına alınan hakların alınması ve Doğu-Batı dengesizliğinin giderilmesidir (Beşikçi, 1992a: 602).

Bu dönemde dile getirilen tartışılan sorunlarla CHP'nin sahip olduğu söylem uyuştuğu ölçüde CHP bölgede taban bulabilmiştir. Sol söylemlerin CHP'de ön planda olması parti ve bölgedeki seçmeni bir araya getirebilmiştir.

Doğu mitinglerine TİP doğrudan doğruya katılmıştır. Diğer partiler bu mitinglere doğrudan katılmamışlardır. Mitinglerle ilgili görüşlerini bildirmişlerdir. İktidar partisi mitingleri bölücülükle suçlarken, CKMP lideri Alparslan Türkeş ve CHP lideri Bülent Ecevit konuşmalarında mitingler için halkın kendi sorunları için bir araya gelmesi olarak yorumlarda bulunurlarken İP'nin mitinglere sahip çıkmasını eleştirmişlerdir. CHP'li Kemal Satır ise mitinglerle ilgili parti olarak mitingleri ciddiyetle takip ettiklerini ve bu toplantıların vatan bütünlüğüne tehdit olmadığını sevinçle gördüklerini ifade etmiştir (Beşikçi, 1992a: 608-609).

16 Şubat 1969'da Gaziantep'te düzenlenen "Emperyalizme Karşı Savaş Mitingi", 22 Şubat 1969 tarihinde Malatya'da düzenlenen "İşsizlik-Açlık ve Emperyalizme Karşı Savaş Mitingi", 17 Mart 1969'da Diyarbakır'da düzenlenen "Hürriyet ve Anayasa Nizamını Korumak Tasarısını Protesto Mitingi" ve 19 Nisan 1969'da Ağrı'da düzenlenen "İşsizliğe Karşı Savaş Mitingi" mitinglerle birlikte başlayan bilinçlenme hareketini ve emekçilerin okumuş kesimi ile halkın kurmuş olduğu diyalogu göstermesi açısından önemlidir (Beşikçi, 1992a: 612-613).

Bu dönemde dernekleşme oranı artarken sendikalara kayıtlı üyeler içinde tarım dışı sektörlerdeki işçilerin oranı % 6'dan yüzde 50'ye yükselmiştir (Kalaycıoğlu, 2002: 253). Bu gelişmeler de sol tabanın ve siyasetin toplumsal alanda karşılık bulmasını sağlamıştır. Kürtler de sol hareket içinde kendilerini ifade etmeye başlamışlardı. Ülkedeki sol görüşlerin yükselişe geçmesi Kürt siyasal hareketi için de gerekli ortamı sağlamıştı. Kürt hareketi içindeki gruplardan birisi

DDKO'uydu. Ve bu hareket TİP içinde yer almıştı. Kürt sorunu ile ilgili de ilk olarak TİP'in dördüncü kurultayında önemli bir sorun olarak görülmesi ve çözülmesi gereken bir sorun olarak değerlendirilmesi dile getirilmiştir. TİP de diğer partiler gibi başlangıçta Kürt sorunu ekonomik temelli bir sorun olarak görmüştü. Feodal yapının ve ekonomik sömürünün ortadan kalkması ile Doğu sorunu da çözülecekti (Heper, 2010: 233; Güney, 2002: 122; Aybars, 1988).

Kürt sorunu ile ilgili olarak faaliyette bulunan DDKO 1969'da kurulmasından itibaren etkili olmaya başlamıştır. Devrimci ve radikal bir söyleme sahip olan bu örgütlenme modeli içinde Kürt toplumunun dinsel, aşiretsel özellikleri yerine daha sol özellikle ön plana çıkartılarak, hükümete karşı da Kürt dilinin tanıtılması ve Kürtlere kültürel haklar verilmesi yönünde faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Kürtler içindeki özellikle sol kesimden bu tür talepler gelmiştir (Natali, 2009: 152). Kürtler ile Türkler arasında önemli bir bağ olan din olgusu, bu sol hareketlerle birlikte etkisini sol-seküler bir Kürt hareketi ile paylaşmaya başlıyordu. DDKO'nun kullanmış olduğu bu söylemin sınıfsal temelde ifade edilmesi Kürt ve Türk gruplarını siyasal mücadelelerinde bir araya getiriyordu. Doğu Anadolu'nun sorunları kapitalist ve emperyalist politikaların bir sonucu olarak görülüyor ve kullanılan bu dil tüm devrimcileri bir arada tutuyordu. Kirişçi ve Winrow (2007: 131)'a göre Marksist söylemdeki Kürtler ile Türkler geleneklerine bağlı olan Kürtlere oranla daha çok ortak paydada bir araya gelebiliyorlardı.

Aynı zamanda 1960'larda yoğunlaşan ekonomik dönüşümlerle birlikte kırsal kesimlerden kentlere yaşanan yoğun göç, kentlerde yoksul kesimlerin ve işçilerin sayılarının artmasına neden olmuştur. Kentin çeperlerine yerleşen kırsal nüfus kentlerdeki sanayi sektörlerinde işçi olarak büyük ölçüde iş bulabilmiştir. Göç eden kesimlerin içinde de Kürtler önemli bir sayısal üstünlüğe sahip olmuştur. Kentteki Kürt nüfus, sınıfsal siyasetinde etkili olmasından dolayı da kendisini toplumsal alanda işçi kimliği ile tanımlamış ve işçi

hareketleri içinde yer almıştır. Kente entegrasyonla da birlikte düşünülebilecek olan bu süreç Kürt kesimin kendi kimlik tanımlamasında etkili olmuştur.

1971 müdahalesi yükselmekte olan sol mücadele ve bunun parçası olarak siyasal alan içinde örgütlenmiş bir çok yapıyı dağıtmayı hedeflemiş ve bunu büyük ölçüde de başarmıştır. 1970'lerin politize ortamı içinde yeniden siyasal faaliyetlere girişen Kürt ve Türk grupları arasında bu kez 1960'lı yıllar boyunca gerçekleşen ortak payda azalmış gözüküyordu. İdeolojik özdeşliğin zayıflaması ile ortaya çıkan bu ayrışma "sol" hareketlerin de etnik hassasiyetlerini ön plana çıkarmalarının başlangıcını oluşturmuştur (Kirişçi ve Winrow, 2007: 131). Ancak bu ayrışma 1990'a kadar kendisini siyasal alanda göstermemiştir. Kürt seçmen ve temsilciler mevcut siyasal partiler içinde yer almışlardır.

1960'ların ortalarından itibaren partide sol söylemleri kullanmaya başlayan CHP toplumda oluşmaya başlayan sol tabanın oylarını büyük oranda almayı başarmıştır. CHP'nin "ortanın solu" politikaları ile belli ölçüde solu da meşrulaştırdığı düşünülürse, sol kesimin önemli ölçüde devlet partisi tarafından destek gördüğü söylenebilir. Ecevit "Toprak işleyenin, su kullananın" söylemleri ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde büyük oranda taraftar toplayabilmiştir. Ecevit'in bu dönemdeki bölge sorunlarına karşı söylemi büyük ölçüde ekonomik temellere dayanmıştır. Ecevit seçim sürecinde iktidara geldiğinde bu sorunları çözmeyi vaat etmiştir. CHP'nin iktidara gelmesinden sonra ise parti içindeki Kürtlerin ılımlı milliyetçi bir yöne gitmeleri Ecevit'in seçim kampanyaları boyunca verdiği sözlerden vazgeçmesine sebep olmuştur. 1977 seçimlerinde ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinde bağımsız adayların bir önceki seçime göre aldıkları oy oranları artmıştır. 1970'li yıllarda bölgenin sorunları ile ilgili olarak ortaya atılan düşünceler sınıfsal temelli, azgelişmişlik üzerine odaklanırken, Doğu'nun sorunlarının çözülmesi ekonomik temelde görülmeye başlanmıştır (Kirişçi ve Winrow, 2007: 129-130).

Tablo 2: 1961-1977 Yılları Arası Seçimlerde CHP'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Almış Olduğu Oy Oranları

	1961 Seçimleri	1965 Seçimleri	1969 Seçimleri	1973 Seçimleri	1977 Seçimleri
Adıyaman	37,5	26,7	31,2	32,7	41,9
Diyarbakır	32,8	23,2	7,3	30,4	34,8
Gaziantep	47,0	37,8	33,6	37,0	44,7
Mardin	43,3	22,5	12,0	17,7	21,2
Siirt	47,4	35,8	18,6	14,2	15,9
Şanlıurfa	42,9	30,5	22,5	28,9	33,5
Bölge Ortalaması	43,5	29,4	20,9	26,7	32,0
Ülke Geneli	36,7	28,7	27,4	33,3	41,4

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/secimdagitimapp/secim.zul
(Erişim tarihi: 16/11/2011)

1970'li yıllarda CHP'nin almış olduğu oy oranları ülke ortalamasına yakındır. Bölgede muhafazakar olarak bilinen illerde CHP'nin oy oranları düşüktür. Bununla birlikte Alevi seçmenin bulunduğu yerlerde partinin almış olduğu oy oranları yüksektir[8]. Ayrıca bölgenin yapısına bağlı olarak bağımsız adayların çıkmış olduğu illerde partinin oyları belli oranda etkilenmektedir. Mardin'de 1965'ten 1977 seçimlerine kadar her seçimde bağımsız aday yüzde 30'un üzerinde oy almıştır. Bu da diğer partilerin oy oranlarının neden görece düşük kalmadığını açıklamaktadır.

[8] Alevi kesim CHP içinde yüksek katılımı oluşturan bir grup olmuştur (Güneş-Ayata, 2002).

1960 sonrasında CHP'nin bölge illerinden bulmuş olduğu destek partinin ülke genelinde aldığı oy oranlarına yakın olmuştur. Bu sonuçları belirleyen ise CHP'nin sola açılımı ile birlikte bölge sorunlarına yönelik ortaya koyduğu çözüm önerileri olmuştur. Özellikle Ecevit'in genel başkan olması ile birlikte partide yeni bir dönem başlamış, CHP'den bir beklenti oluşmuştur. Ülke genelinde CHP'ye yönelik oluşan bu beklenti Kürt seçmende de benzer bir eğilim ortaya çıkarmıştır. Ayrıca CHP'nin yükselen sol harekete paralel olarak sol kitleleri temsil etme amacında olması, solun meşru bir temsil adresi olarak büyük ölçüde CHP'de toplamasını sağlamıştır.

1980 Sonrası SHP Deneyimi

1980 sonrası süreçte tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kimliklerin yükselişe geçtiği ve siyasetin söylemlerinin kimlikler etrafından şekillenmeye başladığı bir siyasete tanık olduk. Buna bağlı olarak Türkiye siyasetinde etnik ve dini konular ön plana çıkmıştır. 1990'lı yıllardan itibaren siyasetin bu yeni özelliği etkili olmaya başlamıştır. Kimlik siyasetinin özellikle 1990'lı yıllarda bölgede yansıma bulmaya başladığını görüyoruz.

Siyasal alanda 1980 öncesinin belirleyici faktörü olan toplumsal sınıfların etkisini yitirmeye başlaması ile birlikte, siyasal ve toplumsal alan farklı aktörler tarafından doldurulmaya başlanmıştır. Toplumsal sınıfların yerini alan aktörler ise kültürel ve etnik temelli bir siyasal yapılanma olmuştur. Özellikle 1980 sonrasında Batı'daki gelişmelerle paralel olarak Türkiye'de de sınıflar ile politik partiler arasındaki ortaklık ciddi anlamda gerilemiştir. Batı'da aile, ekonomik örgütlenme ve politika alanlarında yapılan çalışmalarda eski hiyerarşiler ve sınıf temelli siyaset bir önceki dönemdeki kadar önem taşımamaktadır (Clark ve Lipset, 1991). Refah devletinin etkisi, mesleksel farklılaşma, tüketimin artışı, politik parti dinamiklerinin değişmesi gibi nedenler siyasetin değişen yapısını açıklamaktadır. Bu gelişmelere bağlı olarak sağ ve sol ideolojilerin önemini yitirmesi de

bu iki farklı ideolojik eğilime önem vermeyen politika üzerinden siyaset yapan politik partilerin doğmasına neden olmuştur.

1980 Darbesi ile birlikte Kürtlere yönelik uygulanan politikalar önceki bölümde değinilen ideolojik birlikteliğin de ayrışmasında önemli bir adımını oluşturmaktadır. 1980 öncesinde sol hareketin güçlü ideolojik birlikteliği etnik ayrışmanın önüne geçebiliyordu. 1980 ile birlikte ise Kürt halkının da işçi sınıfı devrimi ile kendi bağımsızlığını kazanabileceği yönünde fikirler ortaya çıkmaya başlamıştır (Kirişçi ve Winrow, 1997: 110). Kürtçe'nin yine bu dönemde yasaklanması, Diyarbakır cezaevinde Kürt sol örgütler içinde yer almış aktivistlerin görmüş olduğu işkenceler bu ayrışma sürecinin daha da artmasına neden olmuştur. Sol tabandaki bu ayrışma süreci Türk solcular arasında da karşılık bulmuş ve 1990'larda "ulusalcılık" olarak adlandırılan bir tür "sol milliyetçi" bir özellik ortaya çıkmıştır. Legal alandaki Kürt solcuları ile Türk solcuları arasındaki son beraberlik ise 1983'ten itibaren 1991'e kadar sürecek olan görece daha sosyal demokrat politikalar benimsemiş olan SHP döneminde gerçekleşmiştir.

İnönü de bu durumu şu şekilde değerlendirmektedir:

> *Türkiye Cumhuriyeti'nde, imparatorluktan kalma bir bölücülük sorunu ve kaygısı olduğunun ve bunun özellikle bir ayrılıkçı Kürtçülük akımı şeklinde zaman zaman ortaya çıktığını, siyasete girmeden önce de biliyordum. İlk günden beri de bu sorunun öteki sorunlar gibi, demokrasi içinde çözüleceğine inandım (İnönü, 2007a: 229).*

Sınıf temelli siyasetin etkisini yitirmesinde önemli bir faktör olarak bölgesel, etnik ve dini temelde siyaset yapan partilerin ortaya çıkması görülebilir. Her iki olgunun da birbirini etkilediği düşünülürse; mevcut siyasal partilerin ikinci türden bir siyaset anlayışında oldukları ve sınıf temelli siyasetin yerini bölgesel, etnik ve dini temelli siyasetin aldığı söylenebilir. Yeni dönemde siyasetin merkezi konuları haline gelen konular karşısında CHP'nin de aldığı

konum Güneydoğu Anadolu'da belirlediği siyaset de farklı boyut almaya başlamıştır. Özelikle bölge sorunlarına yaklaşabildiği ölçüde öncelikle CHP'nin devamı olarak kurulan SHP'nin Kürt sorununa ve bölgeye yönelik politikaları partinin bölgede taban bulmasında etkili olmuştur.

Erdal İnönü Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da demokrasinin daha ileri düzeyde uygulanmasının bölgedeki sorunların çözülmesinde etkili olacağını düşünüyordu. Askeri yönetim döneminde Kürtçe konuşulmasının yasaklanmasını insanlık suçu olarak değerlendiriyor ve bu yasakçı zihniyetin daha büyük sorunlara yol açacağını dile getiriyordu (İnönü, 2007a: 275). Demokratik bir anlayışın devlette ve toplumda tümüyle egemen olması gerektiği fikri Erdal İnönü'nün o dönemde benimsediği bir politika olmuştur. Demokrasinin ileri düzeyde uygulanması ile birlikte hem devletin üniter yapısı korunabilir hem de bölgede huzur sağlanabilirdi. Bu söylemleri ile SHP bölgede büyük ölçüde taban bulabilmiştir.

Bu bağlamada unutulmaması gereken şey, kuruluş sürecinden itibaren bölgede çıkan isyanlar en ağır şekilde karşılık bulmuş ve isyanın bastırılması ve tekrar etmemesi için her türlü yol denenmiştir. Benzer süreç 1970'li yılların sonlarına doğru da devam etmiştir. 1978'te Olağanüstü Hal Yasası çıkarılmış ve bu yasa 2002 yılına kadar elli yedi kez uzatılmıştır (Heper: 2010: 238). 1980'li yıllardan itibaren bölgede artan terör olayları ve şiddet karşısında, köy boşaltmalarla da birlikte büyük şehirlere artan oranda göç Kürtlerin kendi kimliklerinin bilincine varmasını ve farklılığını algılayıp bunu politik bir tavır olarak ortaya koymasına neden olmuştur. Büyük şehirlere göç eden Kürtler büyük oranda kentin kenar mahallelerine yerleşmişler, daha önceki dönemlere göre kentle bütünleşmeleri neredeyse imkansız hale gelmiştir. Buna bağlı olarak da kenar mahallede yaşayanlara karşı takınılan tutumlar bu kesimler için kendilerinin etnik kimliğinden dolayı bu şekilde bir algılamaya maruz kaldıklarını sonucunu doğurmuştur.

15 Ağustos 1984'te PKK'nın Eruh baskını ile başlayan ve bölgede artan terör ve şiddet olayları karşısında, köy boşaltmalarla da birlikte büyük şehirlere artan oranda göç Kürtlerin kendi kimliklerinin bilincine varmasını ve farklılığını algılayıp bunu politik bir tavır olarak ortaya koymasına neden olmuştur. Büyük şehirlere göç eden Kürtler büyük oranda kentin kenar mahallelerine yerleşmişler ve genel olarak diğer göç eden kesimlerde olduğu gibi daha önceki dönemlere göre kentle bütünleşmeleri neredeyse imkansız hale gelmiştir. Buna bağlı olarak da kenar mahallede yaşanlara karşı takınılan tutumlar bu kesimler için kendilerinin etnik kimliğinden dolayı bu şekilde bir algılamaya maruz kaldıklarını sonucunu doğurmuştur. Bu dönemdeki göçler daha önceki dönemlerden farklı bir özellik sergilemiştir. Önceki dönemlerde göç edenler kente entegre olabilirken, bu dönemde ise göç edenler kentin kenarlarında ayrı bir yaşam kurmuşlar ve içe kapanık bir şekilde bu yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

Bu gelişmelerle birlikte 1980'li yılların sonuna doğru Kürtlerle ilgili konular SHP tarafından dile getirilmeye başlanmıştır. Ancak, SHP içindeki Kürt üyeler ve vekiller Kürtlerin hakları ile ilgili tartışma açmışlardır. SHP her ne kadar Kürtlerle ilgili sorunlara karşı duyarlı da olsa, parti içinde bu tarz bir söylem dirençle karşılaşmıştır.

> *Ocak 1988'de SHP milletvekili Ali Eren, Türkiye'de Kürtlerin varlığının sürekli inkar edildiğini ve Türkiye'deki Kürtlerle Bulgaristan ve Yunanistan'daki Türklerin durumu arasında paralellik kurulabileceğini cesaretle ileri sürdü. Eren, Kürtlerin, anadillerinde konuşup yazamayan, çocuklarına istedikleri ismi veremeyen ulusal bir azınlık olduğunu iddia etti. Saptamaları, parlamentoda sert eleştirilere neden oldu. Bazıları Eren'i anayasayı ihlal etmekle suçladı, bazıları da Eren'in sarhoş olduğunu iddia etti (Kirişçi ve Winrow, 2007: 135).*

Buna rağmen, SHP'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki insan hakları ihlallerine yönelik yasadışı uygulamalara karşı duruşu devam

etmiştir. Partinin bu yıllarda Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde toplumsal taban bulabilmesi de bölgenin sorunlarına gösterdiği bu yaklaşım tarzı ile açıklanabilir. Parti içindeki Kürt siyasal hareketinin temsilcilerinin yer alması ile birlikte partinin sosyal demokrat politikaları ve bölgeye yönelik yaklaşımı, bölge halkı ile partinin ortak dili konuşmalarını sağlamıştır. Kürt siyasal hareketinin temsilcisi olan HEP ile yapmış olduğu seçim ittifakı da 1991 seçimlerinde partinin ciddi oranda bölgeden oy almasını sağlamıştır. Daha sonraki süreçte parti milletvekillerinin mecliste yaşadıkları olaylı yemin töreninden sonra, parti ile Kürtlerin bağı kopmaya başlamıştır. SHP'nin sosyal demokrat politikalardan uzaklaşmaya başlaması ve devlete yaklaşan söylemleri ile bölgede tabansız kalmıştır. Bölgede erimeye başladıkça bölge halkının sorunlarından uzaklaşmış bundan uzaklaştıkça da partinin söylemi, politikaları değişmiş ve tabanını kaybetmiştir. Kürt siyasal hareketinin partiden kopması ve ayrı parti ile seçimlere gitmesi de partinin bölgede oy kaybını hızlandırmıştır.

Muhalefet partisi olarak SHP'nin o dönemde hazırlamış olduğu raporda bölgedeki sorunların temelinde hukuk dışı uygulamalar ve insan hakkı ihlalleri olduğu vurgulanmıştır (Karakaş, 2010). Güneydoğu'da yaşanan şiddet ortamına karşı SHP'nin hazırlamış olduğu rapor, olayın insan hakkı ihlalleri ve demokratikleşme perspektifinden tartışılmasını sağlamıştır. Sosyal demokrat çizgideki partiler konuyu 1980'li yılların ortalarından itibaren tartışmaya başladılar ve sonuçta SHP'nin Temmuz 1990'da yayınlanan "SHP'nin Doğu ve Güneydoğu Sorunlarına Bakışı ve Çözüm Önerileri" raporu ortaya çıkmıştır. Bu ve sonraki raporlarla, kurultay ve parti meclisi kararlarıyla SHP ve CHP Kürt sorununun çözülmesi yönünde önemli tespitler yapmışlardır. Bu konudaki geçmişten gelen tabuları yıkarak, yasal yaptırımları karşılarına alarak, Kürt sorununun demokratik ve barışçıl çözümüne ilişkin politikalar geliştirerek bunları kamuoyu ile paylaşmışlardır. Kürt sorunu, SHP ve yeniden açıldıktan sonra CHP (1992) ve SHP-CHP birleşmesinden sonra (1995) CHP'de hep gündemde olmuştur. Bu partilerin on ayrı resmi belgesinde (program, parti meclisi raporu, kurultay kararı vb.) Kürt sorununa ilişkin

analizler ve çözüm önerileri geniş yer tutmuştur. Bu belgelerin üçünü son derece kapsamlı raporlar oluşturmaktadır. Bu raporlar sırasıyla; SHP'ce hazırlanan "Doğu ve Güneydoğu Sorunlarına Bakış ve Çözüm Önerileri" (Temmuz, 1990), CHP'de hazırlanan "Doğu ve Güneydoğu Raporu" (Ocak 1999) ile yine bir CHP çalışması olan "Demokratikleşme Raporu –İnsan Hakları ve Demokratikleşme" (2001) başlıkları ile yayınlanan çalışmalardır (Karakaş, 2010: 9-10).

Bölgenin neredeyse birincil sorunu olarak görülen bu konuların muhalefet partisi tarafından dile getirilmesi ve bölgeye yapılan ziyaretlerle birlikte parti bu dönemde bölgede ciddi bir taban bulabilmiştir. Bununla birlikte bölgede seçmen davranışı üzerinde etkili olan din ve etnik temelli söylemin de etkisi önemli ölçüde azaltılmış oluyordu. Din ve etnisite üzerinden siyaset yapan partilerin dışında farklı bir partinin bölgede kitlesel destek bulabilmesi, Kürt sorunun çözümü açısından da önemli bir noktayı oluşturmuştur. O dönemde partinin genel başkanı olan Erdal İnönü de anılarında Kürt sorununun büyük bir merkez parti içinde ya da partiler içinde dile getirilmesinin, bu sorunun demokratik ölçülerde etnik milliyetçiliğe kaymadan çözüm getirebileceğini ifade etmektedir:

> *Parti olarak bizim de siyaset sahnesine çıktığımızdan beri anlayışımız, bu tekil ya da üniter devlet yaklaşımı içinde kalmak, ama hangi etnik kökenden gelirse gelsin bütün vatandaşlarımızın demokratik hak ve özgürlüklerden rahatlıkla yararlanmalarını sağlamaya çalışmaktı. "Sağlamak" yerine "sağlamaya çalışmak" diyorum çünkü bu "rahatlıkla yararlanmak" işinin, toplumlarda, söylendiği kadar doğal ve kolay bir şey olmadığını da biliyordum (İnönü, 2007a: 229).*

SHP'nin o dönemde hazırlamış olduğu rapor oldukça radikal bir rapor olarak değerlendirilmiştir. Hatta raporla ilgili de yasal işlem yapılmak istenmiştir (İnönü, 2007a). Kürt kimliği, Kürt kökenli vatandaşların her alanda özgürce kimliklerini ifade edebilmeleri için

fırsat verilmesi gerektiği, anadil üzerindeki yasakların kalkması gerektiği konuları savunan raporda demokratikleşme ile bu sorunun aşılabileceğini benimsenmiştir. SHP'nin DYP ile hükümet ortağı olması ile Kürt sorunu konusundaki politikalarını gerçekleştirme imkanı bulduğu yönünde bir algı ortaya çıkmıştır.

SHP bu raporda savunduklarını gerçekleştirebilme imkanını SHP-DYP koalisyonu döneminde büyük ölçüde yakalamıştır. SHP yine gerek mecliste insan hakları komisyonunda gerekse de bölgeye yaptığı gezilerde bu konudaki duyarlılığını her fırsatta dile getirmiş, ancak bölgedeki sorunun çözümü o yıllarda neredeyse tümüyle askere bırakılmış duruma gelmiştir. Artan terör olayları terörün bir an önce bitmesi gerektiği yolunda her türlü önlemlerin alınması gerektiği şeklinde bir algı ortaya çıkarmıştır. SHP'nin iktidarı döneminde de tam aksi gibi Güneydoğu'daki şiddet neredeyse tüm seyri içinde doruk noktasına ulaşmıştır. Bu gelişmelerle birlikte terörü her türlü bitirme amacı da SHP'nin bu konuda bir ölçüde sessiz kalmasını doğurmuştur. SHP-DYP koalisyonu döneminde köy boşaltmalar, faili meçhul cinayetler de artmıştır.

SHP'nin hükümet ortağı olması ve yaşanan şiddet olaylarının tırmanması SHP'nin geçmiş dönemlerde sahip olduğu söylemlerine bağlı olarak Kürt seçmende umut yaratmıştı. Özellikle hükümet protokolünde yer alan reformlar, Kürt sorununa doğrudan gönderme yapmasa da insan hakları ve demokratikleşme adına olumlu gelişmeler açısından beklenti oluşturmuştu. "Etnik gruplarının varlığının devletin birliğini zayıflatmaktan ziyade güçlendireceği yönünde bir fikir ileri sürülmesi" (Kirişçi ve Winrow, 2007: 161) beklentileri arttıran bir başka nedendir.

Bu saptamadan yola çıkan sosyal demokrat partiler, Kürt sorununun aynı zamanda bir insan hakları, demokratikleşme sorunu olduğunu, o nedenle de demokrasinin tam ve eksiksiz hale getirilmesinin diğer toplumsal sorunların çözümünde olduğu gibi, Kürt sorununun barışçıl çözümünde de esas olduğunu

savunmaktadırlar.[9] O nedenle de her fırsatta insan haklarına dayalı, katılımcı ve çoğulcu bir demokrasinin önemini vurgulamaktadırlar (Karakaş, 2010: 10). Birbirinin devamı olan SHP ve CHP içinde Güneydoğu Anadolu Bölgesi temsil edilmiştir. SHP'de bölgeden politikacılar CHP'ye göre daha güçlü ve etkin olmuşlardır. 12 Eylül sonrasında dağıtılan pek çok sol devrimci örgütün eski mensupları, parlamenter çatıyı kabullenerek SHP içinde politika yapma yolunu seçmişlerdir. Bu olgu, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki siyasiler için de geçerli olmuştur. Düşünce ve kadrolar açısından "türdeş" olmaya nispeten özen gösteren İsmet İnönü ve Bülent Ecevit liderliğindeki CHP'ye nazaran Aydın Güven Gürkan'ın, Erdal İnönü'nün, Murat Karayalçın'ın yönettikleri SHP, soldan gelen fikir ve kadro akışına daha açık olmuştur. (Hürkan, 2010: 121).

> *SHP'de, Yenilikçi Sol Kanat içinde de bu tür kadrolar ağırlıktaydılar. Yenilikçi Sol Kanat'ta merkezde bulunanlar, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki partililerin hassasiyetlerini de, "önemle" göz önünde tutuyorlardı. Deniz Baykal ve arkadaşları, partide deyim yerindeyse "klasik CHP çizgisini" temsil ediyorlardı. SHP'nin İstanbul başta olmak üzere büyük kentlerdeki ve taşradaki örgütünde de, seçmen*

[9] "Başlangıçta, yönetimde söz sahibi olanlar Kürt başkaldırısını askeri yöntemlerle çözülebilecek önemsiz bir iç sorun olarak gördüler. 1980'lerde ise generaller daha sert bir tutum aldılar ve 1983'te Türkçe dışında herhangibir dilin kullanımını yasaklayan bir yasa çıkardılar. Bu yasa, yalnızca çocuklarına Kürtçe isim vermeleri engellenen Kürtler'e uygulandı ve Kürtler genelde Doğu'da güvenlik güçlerinin baskılarına maruz kaldılar. Özal bu sorunla siyasi olarak ilgilenmeyi denedi ama ilerleme sağlayamadı: Dille ilgili yasayı yürürlükten kaldırdı; hatta kendinin "yarı Kürt" olduğunu iddia edecek kadar ileri gitti ama yine de bir sonuç alamadı. Durumla alay edercesine, Meclis'te özellikle SHP'liler arasında birçok Kürt milletvekili vardı ki, bunlar kurdukları Kürt partisi genel seçimlere katılamayınca Meclis'e girmek için SHP'ye katılmışlardı" (Ahmad, 2008: 201).

topluluğu içinde sayıca az olsalar da, toplu davranabildikleri için Alevi kökenliler ile Doğu ve Güneydoğu'dan gelenler parti içinde yönetime gelmeyi, ön seçim sonuçlarını etkilemeyi, milletvekili ve belediye başkanı adaylarını belirlemeyi başarıyorlardı. 1987 seçiminde ve 1989 yerel seçiminde adaylar saptanırken bu etken, pek çok örnekte görüldü. Öyle ki, Deniz Baykal, CHP döneminde İstanbul İl Başkanı seçilen Ahmet Güryüz Ketenci hakkında "Uzun müddettir ilk defa bir Türk ve Sünni ile başkanımız oluyor" değerlendirmesini yapmıştı (Hürkan, 2010: 121).

SHP içinde Kürt sorunu karşısında Erdal İnönü'nün etkisi partinin Kürt sorununa daha demokratik perspektiften bakmasını sağlamıştır. Kürt sorunun "bölücülük"tehdidinden ziyade insan hakları ve demokratikleşme sorunu olduğu SHP'nin politikalarında sürekli vurgulanmıştır. Ülke siyasetinde yükselen milliyetçilik karşısında SHP'nin sosyal demokrat politikalarla siyaset üretme çabası içinde olması Kürt siyasal hareketini de parti bünyesinde temsil edebilmesini sağlamıştır. Ancak 1989'da gerçekleşen Paris Kürt Konferansı, SHP'de bir politika değişiminin de temelini oluşturmuştur.

1989 Paris Kürt Konferansı

SHP-CHP çizgisinin bölgedeki Kürt seçmen ile kırılma noktası olarak 1989 yılında gerçekleşen Paris Kürt Konferansı'na partideki Kürt milletvekillerinin katılımı olarak alınabilir. Kürt Enstitüsü'nün davetiyle konferansa katılan Ahmet Türk, Adnan Ekmen, Salih Sümer, Mahmut Almak, İsmail Hakkı Önal, Mehmet Ali Eren, partide disiplin kuruluna verilmişler; onlar da eş zamanlı olarak istifalarını açıklamışlardır (Hürkan, 2010; Bila, 2008; Zürcher, 2010: 457; Güney, 2002: 124). SHP ile parti içindeki Kürtler arasındaki ve Kürt seçmenle kırılmanın temeli Paris'e gidiş olmuştur. İnönü'ye göre:

Paris'ten gelen daveti gösteren Kürt milletvekillerimizi olumlu karşıladım. Birkaç arkadaşımızın oraya gidip Türkiye'deki kültür zenginliğini ve uzaktan belki fark edilmeyen ama geçmişten gelen kararlı bir uyum içinde hep birlikte demokrasimizi geliştirmekte olduğumuzu anlatmaları faydalı olur diye düşündüm. Ama konu üzerinde biraz daha durup arkadaşlarımla tartışınca, böyle geniş kapsamlı bir uluslararası konferansın yalnız kültür konusu ile sınırlı kalamayacağı sonucuna vardım. Böyle olunca da gidecek milletvekillerimizin Türkiye'deki kamuoyu önünde çok müşkül durumda kalacaklarını fark ettim (İnönü, 2007a: 236).

İnönü'nün SHP içinde yer alan milletvekillerinin konferansa katılmalarını o günkü şartlarda doğru olmadığı değerlendirmesi, 1984'te başlayan PKK saldırıları ile Kürt sorunun silahlı mücadele içine girmesinden dolayı ülkede geniş tepki yaratmasına bağlanabilir. PKK'nın silahlı faaliyetlerine başlaması ile birlikte ülkede oluşan milliyetçi tepki ülke siyasetinde merkezi hale gelmeye başlamıştır. Buna bağlı olarak da SHP'li vekillerin bu eylemi partide ve siyasette milliyetçi eğilimlerin daha da güçlenmesine neden olmuştur.

Çağrılan milletvekillerimizden konuşabildiklerim kaygılarımızı anlamış göründüler ve "Peki, gitmeyiz!" dediler. Ancak nasıl olduysa, son anlarda bir karar değişikliği oldu. Merkez Yürütme Kurulu'nun toplantısında iken bir telefon konuşması bize, bazı milletvekillerimizin İstanbul'dan son dakikada Paris uçağına bindikleri haberini getirdi... Paris'teki konferansa giden milletvekillerimizin bu hareketleriyle bir anlamda partimizden bağımsızlıklarını ilan etmiş olduklarını, kendilerini tam bir yol ayrımına götürecek bir adım atmış bulunduklarını seziyordum. Bu yol ayrımına girdikten

sonra nereye kadar gideceklerini o dakikada bilmiyordum ama seçtikleri yol, bana, geçmişten gelen etnik sorunları demokrasi içinde, uyum içinde çözmek için yıllardır verdiğimiz uğraşı sonuçsuz bırakacak bir yol gibi görünüyordu. Büyük üzüntümün nedeni de bu idi (İnönü, 2007a: 236).

SHP ülkede oluşan milliyetçi siyaset karşısında Kürt sorununu insan hakları ve demokratikleşmenin yaygınlaştırılması ile çözülebileceği inancını taşımıştır. Kürt seçmenin de merkez partileri içinde temsil edilebilmesi sorunun milliyetçi kutuplaşmalara neden olmadan çözümünü kolaylaştıracak bir yöntem olarak düşünülmüştür. Ancak sürekli olarak etnik kimliklere vurgu yapılması bu yöntemi geçersiz kılacak bir neden olarak düşünülmüştür. İnönü'nün etnik sorunların çözümünün uluslararası platformlarda dile getirilmesinin Kürt ve Türk seçmeni yol ayrımına getireceği endişesi de buna bağlanabilir. Ayrıca Kürt Konferası'na katılım da ülkedeki etnik ayrışmayı arttıracağı için karşı çıkılmıştır.

Korktuğum gibi de oldu. Milletvekillerimiz Paris'teki konferansta hiçbir konuşma yapmadılar. Yalnız, başkalarının tahrik edici sözleri basınımızda geniş yankı buldu. Bu hava içinde milletvekillerimizin izinsiz katılmalarının oluşturduğu disiplin suçu daha büyük önem kazandı... Disiplin kurulumuz, toplantılara izinsiz katılan milletvekillerimize partiden çıkarılma cezasını verdi... Ancak bizim için milletvekili kaybından daha önemli bir zorluk belirdiğini kısa zamanda fark ettik. Bu, Güneydoğuda ve hatta yurdun her tarafında Kürt kökenli vatandaşlarımız arasında yaygın kabul gören bir inanış idi: "SHP yönetimi Kürtleri partiden atıyor, SHP Kürtleri dışlıyor" (İnönü, 2007a: 236-237).

Bu gelişmelerle birlikte İnönü'nün de vurguladığı "parti disiplin suçu" Kürt vekillerle SHP'nin yollarının ayrılmasına neden olmuştur.

Bu gelişme aynı zamanda SHP içinde milliyetçi bir kesimin elini de güçlendirmiştir. SHP'nin Kürt sorununa demokratik ve barışçıl yollardan yaklaşımı yerini daha devlet merkezli savunmacı politik kesimin ağırlığını arttırmasına neden olmuştur.

Bunun ardından Kürt kökenli milletvekillerinin partiden istifaları başlamıştır İstifalarla birlikte yeni partileşme arayışları HEP'in kurulması ile sonuçlanmıştır. Ortaya çıkan bu siyasi gelişme özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinde SHP'nin parti kadrolarının büyük ölçüde HEP'e geçmesi sonucunu doğurmuştur. Bu süreçten sonra da partinin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sadece tabelalar şekilde kalmıştır (Hürkan, 2010: 183-184).

1991 yılındaki genel seçimlerde SHP kendi içinden ayrılan Kürt milletvekillerinin kurmuş olduğu HEP ile seçim ittifakına giderek Kürtleri partide temsil etme amacında olduğunu göstermiştir. İttifak ile SHP'nin bölgedeki seçim performansı artmış, HEP sayesinde partinin oyları bölge illerinde önemli düzeye gelmiştir. Bu seçim ittifakı ile de yirmi iki Kürt milletvekili SHP çatısı altında parlamentoya girmiştir. Meclisteki Kürt milletvekillerinin yemin töreni sırasında Kürtçe konuşmaları ile ortaya çıkan olaylar SHP ile Kürt seçmenin kopuşunu sürekli hale getirmiştir. Yemin töreni sırasında çıkan çekişmeler SHP'nin de bölgeden uzaklaşmasına, Kürtlerin de SHP'den tamamen ayrılmalarına neden olmuştur. Bu gelişmeden sonra SHP ve onun devamı olan yeniden açılan CHP, Kürt sorununa bu dönemdeki kadar angaje olmaktan uzaklaşmıştır. Sonraki süreçte ise Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri'nden yaşanan olaylarla ilgili olarak da siyasette "tavsiye" niteliğinde kararları ile etkili olan MGK belirleyici olmaya başlamıştır. SHP'nin demokratikleşme paketi de terör sorunu bahanesi ile rafa kaldırılmıştır. SHP'nin Kürt sorunu ile ilgili sahip olduğu söylem yine devam etmiş görünse de partinin ciddi oy kaybetmesi sonucu etkisiz kalmıştır. Etkisiz kalmada partinin güç kaybetmesi ile birlikte MGK'nın sorunu güvenlik boyutunda ele alması ve siyasilere bu konunun çözümü ile ilgili çok fazla bir yer bırakmaması da etkili olmuştur.

Baykal CHP'si Döneminde Kürt Sorununa Yaklaşım

1990'lı yıllar boyunca bölgede artan şiddet olayları Kürt sorununun ülke siyasetinde birincil konumuna gelmesine neden olmuştur. Yeni dönemde artan demokrasi ve insan hakları sloganları da bu sorunla ilgili olarak dış dünyanın gözlerini bu soruna ilgisi artmıştır. Sorun genel çerçevesi ile demokrasi ve insan hakları sorunu çerçevesinde ele alınırken, bu soruna karşı devletin bakışı ise artan terör olaylarını bastırma ve güvenliği sağlama çerçevesinin dışına çıkmamıştır. Bu dönemde siyasi partilerin geneli de bölgedeki sorunu bu şekilde değerlendirmişlerdir. CHP de bu dönemde Kürt sorununu "bir ölçüde" demokrasi ve insan hakkı çerçevesinde almakla birlikte genel olarak ulusal bütünlüğe bir tehdit olarak algılamıştır. Bu algı CHP'nin sosyal demokrat ilkelerden ziyade devletçi-savunmacı ilkelere bürünmesinde etkili olmuştur. CHP'nin genel politikada olduğu gibi bu sorunla ilgili olarak da çözüm ortaya koymaktan ziyade "neleri yaptırmayacağına" dayalı söylemi CHP siyasetinin ana eksenini oluşturmuştur.

CHP'nin yeniden açılıp SHP ile CHP çatısı altında birleşmesinden sonra yine hükümet ortağı olarak devam etmiştir. 1995 Temmuz ayında meclise gelen anayasa değişikliği tartışmalarında CHP bölgedeki sorunları gündemde tutmayı ve demokratikleşme çerçevesinde bir dizi değişiklik yaptırmayı kabul ettirebilmiştir. Ancak terörle mücadele yasasının sekizinci maddesinin değişmesi konusundaki çabaları etkisiz kalmıştır (Kirişçi ve Winrow, 2007: 171). Tüm bu gelişmelerle birlikte SHP'nin 1991 seçim kampanyası döneminde vaatlerini yerine getirememesi, HEP'li milletvekillerinin partiden ayrılmaları ile partinin parlamentoda daha da güç kaybetmesi ve koalisyon içinde sayısal gücünün azalması partinin Kürt illerinde büyük ölçüde oy kaybetmesine neden olmuştur. 1995 genel seçimlerine gelindiğinde ise CHP'nin bölgedeki gücü daha da azalmıştır. Bu dönemde ise bölgede güç kazanan RP olmuştur. RP bir yandan hükümetin Kürtlere yönelik politikalarını eleştirirken bir yandan da ümmet olgusunu vurgulayarak bölgede önemli bir güce

erişmiştir. Bununla birlikte RP'nin bölgede tüm şiddet ortamına rağmen iyi bir şekilde örgütlenerek seçim çalışmaları yapması da partinin bölgede aldığı oy oranının önemli etkenlerinden birisi olarak görülebilir. Kirişçi ve Winrow (2007: 171) 'a göre PKK'nın tüm siyasi partilere seçim sürecinde tehdidine karşılık RP bölgedeki faaliyetlerinin çoğunu sürdüren tek parti olmuştur.

1990'lı yıllar boyunca yaşanan şiddet olaylar ile demokrasi ve insan hakkı ihlalleri Türkiye siyasetinde MGK'nin etkisini arttırırken mevcut siyasal partilerde bu çizginin çok dışına çıkamamışlardır. Bölgedeki sorunun çözümü salt güvenlik önlemleri ile üstesinden gelinebileceği yönünde askeri kanadın telkinleri siyasal partiler üzerinde de etkili olmuştur. Siyasal partilerin asker ve güvenlik ağırlıklı politikaların dışına çıkamamaları Kürtleri ayrı bir siyasal parti çatısı altında örgütlenmelerinde de etkili olmuştur. Kürt kimlikleri ile ve bölgedeki sorunlara yönelik askeri önlemler dışında çözüm önerileri sunamayan bir siyasal ortamda örgütsel ve ideolojik anlamda belli bir güce erişmiş olan Kürt siyasal hareketi ayrı bir siyasal parti kurarak siyaset yapmanın yolunu seçmiştir. Kirişçi ve Winrow (2007: 179)'a göre Türkiye'de Kürtler Türk milliyetçiliğini geliştirmeye çalışanlardan, ayrı bir Kürt devletinin kurulmasını savunan yasadışı örgütlere kadar uzanan bir siyasi yelpazede temsil edilmektedirler. Kürtler arasında siyasal tercih ve temsil anlamında homojen bir yapı söz konusu değildir. Özellikle din olgusunun etkisi ile Kürtler muhafazakar partilerde geniş oranda temsil imkanı bulmuşlardır. Son dönem politikalarında da etnik bir temelde siyaset ile Kürt seçmeni büyük oranda iki ana eksene bölmüş durumdadır.

Bu süreçle birlikte ise Kürt sorunu ile ilgili olarak parti politikalarında, özellikle CHP'nin yeniden açılıp (1992), SHP ile birleşmesinden sonra "bölünme ve irtica tehdidi" karşısında CHP rejiminden yana bir söylem ortaya koyarken, bu sorunla ilgili çok konuşmamayı, konuştuğunda da üniter devlet vurgusu yapmaya başlamıştır. Bölgedeki şiddet arttıkça parti söylemi ülkenin batısındaki seçmeninin tavrına göre de değişim göstermiştir. Partinin

söylemindeki değişim Kürt seçmenin partiden uzaklaşmasına neden olurken, partinin bölgeden uzaklaşması da söyleminde Kürt seçmenin yer alamamasına neden olmuştur. Türkiye'deki tüm siyasal akımlar gün gün Kürt seçmen açısından karşılığını yitirir duruma gelmiştir (Yeğen, 2009b: 34). Bu siyasal akımlar içersinde ise muhafazakar partileri ayrı bir yerde tutmak anlamlı olacaktır. Muhafazakar partiler Kürt seçmen tarafından tüm kırılmalara rağmen hala etkili bir desteğe sahiptir.

1995 seçimlerinde Güneydoğu'da elde edilen CHP milletvekili sayısı iki olmuştur. 1999 seçimlerinde CHP Türkiye barajını aşamamıştır. 2002 seçimlerinde barajı sadece AKP ve CHP aşınca, Güneydoğu'da CHP on iki milletvekili kazandı. Bu sayı 2007 seçimlerinde 3'e düşmüştür. 2011 seçimlerinde ise bölgeden 3 milletvekili çıkarmıştır.[10]

[10] http://www.tuik.gov.tr/secimdagitimapp/secim.zul (Erişim tarihi: 16/11/2011)

Tablo 3: 1991-2011 Genel Seçimlerinde CHP/SHP'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Almış Olduğu Oy Oranları

	1991 Seçimleri	1995 Seçimleri	1999 Seçimleri	2002 Seçimleri	2007 Seçimleri	2011 Seçimleri
Adıyaman	27,2	10,9	12,1	13,4	14,0	16,6
Mardin	53,9	4,5	2,9	11,6	3,7	6,9
Diyarbakır	49,9	2,0	3,0	5,9	2,0	2,3
Gaziantep	28,0	10,5	14,0	19,2	17,6	19,3
Şanlıurfa	20,7	2,3	6,0	9,9	3,2	4,8
Siirt	39,6	8,6	6,5	13,8	2,9	3,5
Kilis	-	9,5	6,2	6,5	10,8	15,2
Batman	52,8	1,7	4,1	6,9	3,9	6,7
Şırnak	61,2	8,9	5,1	4,7	6,7	3
Türkiye Ortalaması	20,8	10,7	8,7	19,4	20,9	26,0
Bölge Ortalaması	41,7	6,5	6,6	10,2	7,2	8,7

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/secimdagitimapp/secim.zul (Erişim tarihi: 16/11/2011).

CHP'nin Güneydoğu illerinde almış olduğu oy oranları 1970'li yıllarda yüksek düzeydeyken son dönem seçimlerinde ise dibe vurmuş durumdadır. 1991 yılında yapılan seçim ittifakının parti oy oranlarına olan etkisi ve son seçimlerde partinin almış olduğu oy oranlarındaki düşüklük etnik kimliğin siyasallaşmasının etkisini göstermektedir. 1991 yılında SHP ile HEP'in yapmış olduğu seçim ittifakı sayesinde SHP neredeyse bölgenin tüm illerinden birinci sırada yer alırken, 1995

seçimlerinde büyük ölçüde Kürt seçmenin desteğini yitirmiştir. 2000'li yıllarda yapılan seçimlerde de CHP'nin Kürt seçmenden almış olduğu oy oranı sürekli düşüş eğilimden olmuştur. CHP'nin yeniden açılması sürecinde Kürt sorununa devletin perspektifinden bakıp ülke bütünlüğü açısından değerlendirmesi Kürt seçmenin partiye olan desteğini olumsuz yönde etkilemiştir.

Kürt seçmen açısından iki olgu önemli derecede siyasal tercihleri belirlemede etkili olmaktadır. Bunlardan birincisi din olgusu diğeri de etnik temeldir. Günümüz siyasetinde "dini hassasiyeti" olan bir parti ile Kürt siyasal hareketinin "temsilcisi olan" BDP çizgisindeki partilerin dışında başka partilerin varlık gösterememesi, bölgenin siyasal tercihlerinde etkili olan iki faktörü destekleyen seçim sonuçları olarak görülmelidir. CHP, 1989 sürecinde ağırlıkta olduğu bölgeyi 1995 sonrasında hızla kaybetmiştir (Kiraz, 2010: 123). CHP'nin bölgede yok oluşunun nedeni de partinin "tehdit" algılamaları nedeniyle, Kürt sorununu "bölücü bir tehdit" olarak görmesi ve milliyetçi bir tutum benimsemesidir. Partinin bu tutumu doğal olarak bölgede toplumsal tabanın partiden desteğini çekmesine neden olmuştur. SHP döneminde bölge halkının sorunlarına yönelen, bölgedeki şiddet olaylarında, faili meçhul cinayetlerde takipçi olan parti anlayışı, CHP ile birlikte tamamen bölgeden kopuş gerçekleşmiştir. Parti bölgeden uzaklaştıkça milliyetçi politikalar geliştirmiş, milliyetçi politikalar geliştirdikçe de bölgeden uzaklaşmıştır.

CHP'nin bölgedeki krizinde etkili olan faktörlerden birisi de devletten Kürtlerin kimlik ve kültürel taleplerde bulunmalarıdır. Giderek artan sayıda Kürt, Kürtlüğe geri çekilmektedir. Son dönemde yaşananlar giderek daha fazla sayıda Kürt'ün Türklükten ayrı bir etnik kimlik arayışına girmiştir. Bununla birlikte birçok ilde belediyeler Kürt idealinin peşindeki belediyelerce yönetiliyor. Kürtlerle Cumhuriyeti birleştiren kendiliğinden araçların eskisi kadar güçlü olmadığı da açıktır. Bununla birlikte 1990'larla birlikte güçlenen neoliberal politikalara bağlı olarak zayıflayan sosyal eşitlik

politikaları, eğitim ve sağlık hizmetlerinin özellikle Kürtlerin yaşadığı bölgelerde daha da zayıflaması, bütünleşmeyi azaltmaktadır (Yeğen, 2009b: 22-23). Ekonomik ve toplumsal anlamdaki bu gelişmelerle birlikte özellikle 1990'lı yıllardan itibaren artan şiddet olayları çerçevesinde devletin bölge halkına sadece güvenlik anlamında görünmesi entegrasyonu güçsüzleştirmektedir. Bununla birlikte bölgedeki bu gelişmelerin CHP'nin söyleminin de devletin söylemine paralel olması partinin bölgede etkisiz kalmasını açıklamaktadır.

> *Türk milliyetçiliği Kürt meselesiyle, 1920'lerden aşağı yukarı 1950'ye kadar, modern, seküler ve milli bir toplumun inşa edilmesine dair genel bir çerçeve içinde temas etti. 1940'lara gelindiğinde, Kürt ayaklanmaları son bulmuş, Kürt meselesinin uzunca süren bir dönemi de kapanmıştı. Milli bir devlet inşa etme işinin büyük bir kısmı halledilmiş, siyasi entegrasyon gerçekleştirilmişti. Ne var ki, siyasi entegrasyon gerçekleştirilmiş olmakla birlikte, ülkenin büyük bir pazar olarak örgütlenmesi, diğer bir deyişle iktisadi entegrasyon özellikle Kürtlerin yaşadığı bölgelerde henüz zayıftı. Bu durum; siyasi iktidarı pazar yoluyla bütünleşmenin gerçekleştirilmesi işine mesai harcamaya sevk etti. Bu durumda koordinatları CHP tarafından çizilmiş olmakla birlikte, 1950 sonrasının büyük siyasi akımı DP-AP geleneğince de benimsenen ana-akım Türk milliyetçiliği, Kürt meselesini iktisadi bütünleşme sorunu olarak kodlayacaktı. Ana-akım milliyetçilik açısından siyasi direnci kırılan Kürtlerin yapması gereken az bir şey kalmıştı: İktisaden de bütünleşmek (Yeğen, 2009b: 134).*

Türkiye solu, sol hareketlerin dünyadaki ulusalcılık ve anti çoğulculuk yönündeki söylemlerinden etkilenirken buna 1990'lar sonrası solun dünya çapındaki bozgunu da eklendi. Türkiye solu

yaşanan ideolojik bozgunun sonrasında bir siyasi fail olma yeteneğini yitirirken, Kürt muhalefeti dünyada yaşanan büyük dönüşüme bağlı olarak bir anda kitlesel bir mahiyete ve kayda değer bir güce erişmişti (Yeğen, 2009b: 189).

Ülkede solu temsilen siyasi alanda ve parlamentoda yer alan CHP, 1990 sonrasında SSCB'nin çöküşü ile birlikte solun etkisiz kalmasına bağlı olarak sağlaşmaya başlamıştır (Hatipoğlu, 2012: 327). Bu bir anlamda dünyadaki ve ülkedeki sosyalist hareketlerin yaşadıkları hayal kırıklığına bağlı olarak dağılmaları ile ilişkilendirilebilir. 1960'lı yıllardan itibaren ülkedeki sol hareketlerin güçlenmeye başlaması CHP'yi sola çekmekte etkili olmuştur. 1990'lı yıllarda ise bir çok sol görüşlü kesim tarafından sürekli dilden düşürülmeyen "SSCB'nin çöktüğü, 12 Eylül'ün solun üzerinden geçtiği" gibi söylemler CHP'nin sağlaşmasını bir anlamda meşrulaştırmaktadır. Sol ile ilgili tüm olumsuz şartları ifade edip mensubu oldukları partinin sol söylemler ve politikalar uygulamasını beklemek bir çelişkiyi ifade etmektedir. Siyasetin değişen koşulları içersinde solun etkisiz kalmasına bağlı olarak ortaya çıkan bir takım kimlik temelli siyasal yapılar CHP'yi ulusalcı-savunmacı politikalar izlemeye itmiştir. CHP'nin 1990 sonrasında izlemiş olduğu bu türden politikalar da kimlik temelli beklentileri olan kesimleri CHP'den uzaklaştırmıştır. Güneydoğu'daki seçmen kitlesi söz konusu olduğunda bölgede varlığını sürdüren aşiret yapılarına da dikkatle bakılmalıdır. Çünkü aşiretlerin siyaset içindeki yeri sadece taşıdıkları oylar açısından değildir. Aşiretlerin partiler içindeki tarihsel sürekliliği bazı kentlerde partilerin aşiret isimleri ile birlikte anılmasına neden olmaktadır. Siyasal partinin örgütleri aşiret açısında bir temsil aracına dönüşmektedir. Bu da aşiretin tarihsel süreç içinde parti değiştirmesini de beraberinde getirmektedir. Bir dönem merkez sağ çizgide temsil edilme imkanı bulan aşiret daha sonra sol bir partide temsil edilebiliyor (Uysal ve Topak, 2010: 111-112). Bu da aşiretlerin kesin bir siyasal parti tercihi olmadığı ve bölgedeki diğer aşiretlerin siyasal tercihleri ile de değişebilirliği ile ilişkilidir. Aşiretler arasındaki rekabet bölgenin sosyal gerçekliği olarak önemini korumaktadır. Aşiret yapısı içindeki bu değişim ve Türkiye

siyasetindeki siyasal alanda yer alan aktörlerin sürekli değişmesi aşiretleri kendi içinde de farklı siyasal partilere yöneltmektedir (Uysal ve Topak, 2010: 106).

Türkiye siyasetinde çok partili seçimlerin yapılmasından itibaren seçmene ulaşmak, seçmeni partinin aktif üyeleri ile bire bir çalışarak ikna etmek en son başvurulan bir araç olmuştur. Seçmenin desteğini kazanabilmek için parti, seçmenin desteğini topluca kendi partisine kanalize edebilecek yollar arar ve bu yollar en iyi şekilde bulur ve kullanır (Uysal ve Topak, 2010: 112). Bölgede bu, aşiretler aracılığıyla güçlü aileler olurken, ülkenin diğer kesimlerinde de toplumu peşinden sürükleyebilecek güçlü adaylar bulma arayışı olmaktadır.

CHP Deniz Baykal liderliğinde ülke sorunları karşısında alternatif politikalar üretmekten oldukça uzaklaşmıştır. 1990'lı yıllarda ülke gündemine oturan kimlik sorunları karşısında üniter devlet ve kurucu felsefe vurgusu CHP'nin lider kadrosunca sıkı bir şekilde takip edilmiştir (Hürkan, 2010: 132-147). Devletin bir takım tehditler altında olduğuna yönelik CHP lider kadrosunda oluşan bu algı partinin politikalarında devleti önceleyen bir özelliğin olmasına neden olmuştur. İzlenen bu politikalar çerçevesinde CHP'nin Kürt seçmenin desteği konusunda da bir düşüş ortaya çıkmıştır. 1991 yılına kadar devam eden Kürt seçmenle olan birliktelik yerini 1991'den sonra ayrışmaya bırakmıştır. CHP'nin yeninden açılması (1992) ve CHP-SHP birleşmesi (1995) ile de partinin izlediği politikalara bağlı olarak sürekli düşüş ortaya çıkmıştır.

Yaklaşık yirmi yıllık süreçte CHP açısından Kürt seçmenin oyunu alma konusunda ciddi bir söylem ortaya çıkmamıştır. Seçim dönemlerinde birkaç ilde yapılan seçim gezileri dışında Kürt seçmene yönelik somut çözüm önerileri ortaya atılmamıştır. CHP'nin iktidar olabilmek için oylarını arttırması yönündeki beklenti ile birlikte ülkenin doğu ve güneydoğusundan da oy alması gerektiği yönündeki tartışmalar zaman zaman gündeme gelmekle birlikte bu sorunu aşma çabasından Baykal yönetimi uzak durmuştur. Kürt seçmene yönelik

CHP'den beklenen yeni politikalar Kılıçdaroğlu'nun genel başkanlığa gelmesi ile mümkün olmuştur.

Yeni Dönemde CHP'nin Kimlik Politikaları

CHP'deki lider değişimi partide büyük umutlar ortaya çıkarmıştır. Lider değişiminin ardından beklenen partinin politikalarının da değişmesi yönünde olmuştur. Özellikle 1980 sonrasında siyasette büyük dönüşümler yaşanmıştır. Bu değişimin CHP siyaseti açısından en önemli sayılabilecek olanı siyasal alanda etnik ve dini motiflerin yükselmeye başlamasıdır. Dini ve etnik kimliğin yükselişi ulus-devletin kurucu aktörü olarak CHP'nin kitlelerle buluşmasında ve partinin değişen koşullara uygun bir politika geliştirememesinde olumsuz bir etkiye sahip olmuştur.

Ülkedeki sınıfsal yapının değişim göstermesi ve siyaset-sınıf ilişkisinin yeni boyutlar alması bir dönem "sosyal demokrat" ilkeler üzerinden siyaset yapan CHP'nin toplumsal tabanının yeninden belirlemesini gerektirmiştir. "Tehdit" algıları üzerinden belirlenen parti politikaları da partiyi savunmacı politikalar geliştirmeye itmiştir. Sınıfsal tabanın yapısal değişikliği, buna bağlı olarak da yeni ortaya çıkan etnik ve dini simgeler karşısında CHP'nin devleti önceleyen söylemler benimsemesi partiyi kitlelerden uzaklaştırırken aynı zamanda iktidar alternatifi olmaktan da uzaklaştırmıştır.

Yeni siyasetle ilgili olarak genel anlamda Avrupa'daki sosyal demokrat partiler de bir temsil krizi yaşamıştır. Ancak Avrupa'da durum Türkiye'dekinden daha farklı gelişmiştir. Sosyal demokrat partiler ortaya çıkan kimlik talepli gruplarla ilişkiler kurmayı başarabilmiştir. En azından Avrupa sosyal demokratları kimlik ve etnik temelli siyaset karşısında bu grupları da temsil etme yeteneklerini geliştirebilmişlerdir. Parti politikalarını sosyal demokrat ilkelerle belirleyerek "sol" özellikleri ile bu temsil krizini aşmaya çalışmışlardır. Bu durumu Türkiye ile karşılaştıracak olursak, Avrupa sosyal demokratlarının Türkiye'ye göre bunu daha iyi bir şekilde gerçekleştirdikleri söylenebilir. Avrupa sosyal demokratları,

yaşadıkları krize rağmen siyasal temsil anlamında başarılı örnekle ortaya koyabilmişlerdir. Alman Yeşiller Partisi ve İskandinav ülkelerindeki sosyal demokrat partiler, yeni dönem siyasetinde temsil etme anlamında ihtiyaç duyulan dönüşümü gerçekleştirmişlerdir. Farklılıklara yapılan vurguların artması, küreselleşme ve tüketim olgusunun artması, sosyal demokrat partilerin krizini derinleştirmiştir. Derinleşen krizi sınıfsal, ideolojik ve ulusal anlatılarında sorgulandığı bir süreç takip etmiştir. Yeni dönem siyasetinde sosyal demokrat partiler sorunlara çözümler üretebilmişlerdir. Yer yer sınıfsal analizi terk etme yanılgısına düşerken yer yer de kimlik talepli, kültürel temelli kitlesel taleplere ilişkin siyaset üretebilmişlerdir (Kaya, 2008: 200-204). Sosyal demokrasi altın çağını yaşadığı dönemde sosyal devlet anlayışı egemendi. Adeta sosyal demokrat partilerin altın çağı sosyal devlet ilkelerinin egemen olduğu bir dönemde ortaya çıktı (Keyman, 2008). Ancak yeni dönemde sosyal devlet politikaları, tam istihdam gibi olgular kitleler açısından çekiciliğini yitirmiş değildir. Toplumsal sorunların içinde sosyo-ekonomik sorunlar hala etkisini korumaktadır. Dünyada ve Türkiye'de istihdam, yoksulluk hala önemli bir sorun olarak varlığını devam ettirmektedir. Sosyal demokrat partilerin siyasetinde belirleyici olan bu olgular yeni dönem siyasetinde de etkili olabilir. Bununla bağlantılı olarak yeni dönem sosyal demokrat partilerin politika belirlemede bu iki olgu yine göz ardı edilmemesi gereken olgulardır.

CHP'nin de yeni dönem siyasetinin iki ana eğilimi olarak ortaya çıkan etnik ve dini temelli siyaset karşısında tutunabilmesi için tarihsel mirasından uzaklaşamadığı da göz önünde bulundurulursa, yeniden sosyal demokrat politikalarla siyaset sahnesinde daha güçlü var olabilir, kitleleri temsil edebilir. Partinin ülke genelindeki seçim sonuçlarında % 20'lik oy oranına sıkışıp kalması, yeni dönem etnik ve dini temelli siyasete uyum sağlayamamasının bir sonucu olarak da görülebilir. CHP'nin sadece Kürt nüfusun yoğun olan yerlerde değil tüm Türkiye'de oy oranını arttıramaması mevcut siyasal koşullarda yeni politikalar üretememesi ile ilgidir. Toplumun dini ve etnik siyasal kimlikler üzerinden siyasal talepleri, günümüz siyasetine yön veren

unsurlar haline gelmişlerdir. Bir önceki dönemin sosyo-ekonomik sorunlara öncelik veren siyaset anlayışı bu şekilde bir dönüşüm geçirmektedir. Siyasetin ekonomiyi "yönetmekle" birlikte, önündeki çözmesi gereken toplumsal sorunlar kültürel temelli bir hale gelmiştir. Siyasetin bu şekilde dönüşümü, politik partileri de umutvari olabilmeleri için bu konuları ile ilgili çözümler sunmaya itmektedir. Baykal döneminde, bu kesime yönelik partiden bir açılım gerçekleşmemiş; tam tersine parti söyleminde cumhuriyetin değerlerine ve ulusal bütünlüğe yapılan vurgu dikkati çekmiştir. Kılıçdaroğlu ile birlikte yeni dönemde de partinin buna politikalara sahip olacağı yönünde işaretler mevcuttur. Kılıçdaroğlu'nun ne etnik ne de dini temelli siyaset yapmayacağına vurgu yapması, mevcut sorunlara sahip kesimleri ne derece temsil edebileceği yolunda bir çizgi ortaya koymaktadır (Ekşi, 2011). Kılıçdaroğlu'ndan yeni dönemde beklenen Baykal döneminden farklı bir politika izlemesini gösteren ise, öncelikle Baykal'dan devraldığı CHP'nin etnik ve dini kimlikler etrafında şekillenen siyaset karşısında farklı bir açılım sağlayabilmesidir. Siyasal sorunlarda partinin belirleyeceği demokrat ve özgürlükçü politikalar, kitlelere ulaşmasında etkili olacaktır. Etnik ve dini kimliğin egemen olduğu siyasal alanda, toplumsal talepleri tarihsel mirasından da kopmadan CHP'nin karşılayabilmesi bu şekilde mümkün olabilir.

Yeni dönem siyasetinde belirleyici olan unsurların CHP'de yeni politikalara yansıması mümkün olmamıştır. Siyasetin değişen özellikleri karşısında araştırma kapsamında sıkça vurgulanan "tehditler" üzerinden söylemler ortaya koyması parti politikalarının temelini oluşturmuştur. 1990'lı yıllarda ülke siyasetinde önemli bir yer tutan "irtica ve bölünme tehditleri" CHP'nin tarihsel mirası ile birlikte bu tehditlere karşı savunmacı bir siyaset izlemesine yol açmıştır. Bu dönemde parti söylemlerinde "laiklik ve cumhuriyet" gibi konulara sıkça vurgu yapılmaya başlanmıştır. Vurgulanan bu iki konu partinin izlediği siyasette yön vermiştir. Ortaya çıkan bu siyaset anlayışı aynı zamanda CHP'nin sosyal demokrat özelliklerinin önceliğini yitirmesine neden olmuştur. CHP'nin izlediği bu siyaset, seçimlerde

sahil kesimindeki seçmenlerin desteğini alması, gecekondu ve dar gelirli kesimlerinden oy alamaması, ülkenin iç bölgelerinde desteğini yitirmesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde varlık gösterememesi sonuçlarını doğurmuştur. CHP sahip olduğu tarihsel mirasını bu dönemde yeniden parti siyasetinde dominant hale getirmiştir. Yani parti ulus inşa etmenin, ulus-devlet kurmanın aktörü olmuştur. Modernitenin eleştirilmesi, ulus-devletin egemenliğinin tartışılmaya ve zayıflamaya başlaması, ideolojik bağların etkisiz kalması gibi olgular doğrudan CHP'nin kitlelere vaat ettiklerinin anlamsız kalmasını açıklamaktadır.

Yeni Dönemde CHP'nin Kürt Sorununa Yaklaşımı

Kürt sorunu yeni dönem siyasetinin kimlik temelli bir özellik göstermesi ile birlikte 1980 sonrası dönemde ülke gündeminde ve siyasetinde ön planda yer almıştır. Kürt sorununun temelleri ulus-devletin kurulma aşaması ve tek parti dönemindeki ulus oluşturma çabasında ortaya çıkmıştır. Tek parti döneminde Kürt etnisitesinin üzeri örtülmeye çalışılmış, zaman zaman baskı unsuru ile de bu desteklenmiştir. 12 Eylül sonrasında da Kürt sorunu siyasal alanda "sorun" olarak yer almaya başlamıştır. 1970'li yıllarda ise ortaya çıkmaya başlayan kimlik siyasetleri, siyasetteki ideolojik ağırlıktan dolayı etkili olmamıştır (Altunışık ve Tür, 2005: 41). 12 Eylül darbesi ile birlikte ülkedeki politize olmuş tüm örgütlere getirilen yasaklamalar sonucu özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde siyaset yapmanın yollarını tıkanmıştır. Bu süreçle birlikte de 12 Eylül'ün etkisi ile bölgedeki neredeyse diğer tüm örgütler siyaset sahnesinden silinmiştir. Kitleleri siyasetten uzaklaştırmayı ve örgütlü toplumu önlemeyi amaçlayan darbe sonucunda bölgede siyasal hareketliliği sağlayabilen PKK olmuştur (Çavdar, 2004: 321). Bölgede Kürt kimliği etrafında 1960'ların sonundan itibaren sol hareketler içinde yer alan grupların siyaset yapma yollarının tıkanması farklı bir sorunu gündeme getirmiştir. İzlenen politikalar sonucu bölge halkı ya devleti temsil eden iktidar partisi ya da iktidar olabilecek

konumdaki parti içinde siyaset yapma yolunu seçmiş ya da bölgede yerel güç oluşturan kendi kimliği ekseninde siyaset yapmanın yolunu seçmiştir. Bu durum da bölge siyasetinde kutuplaşmayı arttıran temel neden olmuştur.

Kimlik siyasetinin yükselişe geçtiği bu dönemde ülkenin kurucu partisi olması sebebiyle CHP Kürt sorunundan doğrudan etkilenen parti olmuştur. Tek parti döneminde uygulanan politikalar Kürt seçmen açısından CHP'ye yönelik olumsuz bir imaj ortaya çıkarmıştır. Kuruluştan itibaren kurucu kadrolar ve daha sonraki süreçte de devlet eliti, Kürt sorununu geleneksel yapının devamı ve modern kurumlara direnen bir sorun, dış ülkelerin ülkeyi bölme emelleri, bölgenin geri kalmışlığı gibi boyutlarda algılamıştır (Yeğen, 2005: 191). CHP'nin de bu bölgede taban oluştur(ama)masında ciddi derecede etkili olmuştur. Ancak yine de 1970'li yıllardan itibaren Kürt seçmenin CHP içinde yer alması düşünülürse, günümüzde Kürt seçmenin CHP'den kopmuş olmasında tek parti döneminden uygulanan politikaların etkisinden ziyade, CHP'nin izlediği politikalardan dolayı ve Kürt siyasal hareketinin kendi temsil yeteneğini ortaya çıkarmasından dolayı bir kopukluğun var olduğu söylenebilir. Cumhuriyet tarihi boyunca CHP'nin Kürt seçmenin yaşadığı bölgelerde önemli derecede temsil yeteneğine sahip olduğu görülür. 1970'lerde ise Kürt seçmen ile CHP'nin birlikteliği seçim sandıkta net bir şekilde ortaya çıkmıştır (Bakınız Tablo 2). Bu dönemde CHP Güneydoğu Anadolu'da, ülkenin genelinde olduğu gibi, birinci parti olmuştur. 1980 sonrası süreçte de Kürt seçmenin sosyal demokrat ve CHP'nin devamı niteliğinde olan SHP ile birlikte temsil edildiği görülmektedir. 1989'da Paris Kürt Konferansına katılan SHP içindeki Kürt milletvekillerinin partiden ihraç edilme süreçleri, Kürt milletvekillerinin eş zamanlı olarak istifası ile sonuçlanmıştır (Zürcher, 2010: 457; Güney, 2002: 124). Kürt seçmen ile CHP/SHP arasında kırılma noktası olarak görülebilecek bu olay, sol içinden Kürt seçmenin tamamen kopma sürecinin başlangıcını oluşturmuştur.

Kürt seçmen açısından iki olgu önemli derecede siyasal tercihleri belirlemede etkili olmaktadır. Bunlardan birincisi din olgusu diğeri de etnik temeldir. Günümüz siyasetinde "dini hassasiyeti" olan bir parti ile Kürt siyasal hareketinin "temsilcisi olan" BDP çizgisindeki partilerin dışında başka partilerin varlık gösterememesi, bölgenin siyasal tercihlerinde etkili olan iki faktörü destekleyen seçim sonuçları olarak görülmelidir. CHP'nin bölgede yok oluşunun nedeni de partinin "tehdit" algılamaları nedeniyle, Kürt sorununu "bölücü bir tehdit" olarak görmesi ve milliyetçi bir tutum benimsemesidir. Partinin bu tutumu doğal olarak bölgede toplumsal tabanın partiden desteğini çekmesine neden olmuştur. SHP döneminde bölge halkının sorunlarına yönelen, bölgedeki şiddet olaylarında, faili meçhul cinayetlerde takipçi olan parti anlayışı, CHP ile birlikte tamamen bölgeden kopuş gerçekleşmiştir. Parti bölgeden uzaklaştıkça milliyetçi politikalar geliştirmiş, milliyetçi politikalar geliştirdikçe de bölgeden uzaklaşmıştır.

Partinin yıllara göre Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki illerden almış olduğu oy oranları büyük farklılıklar göstermektedir. Büyük ölçüde son dönemde oy kayıplarının yaşanması partinin Kürt seçmenden uzaklaşması ile açıklanabilir. Bir diğer açıklama da Kürt kimliği referanslı bir partinin siyasal alanda yer almaya başlaması ile birlikte CHP'nin almış olduğu oy oranları en alt seviyelere inmiştir. Bölgelerin farklı illerinde oy oranları da farklı olmakla birlikte Kürt nüfusun daha yoğun olduğu illerde özellikle 1991 yılında HEP ile SHP'nin yapmış olduğu seçim ittifakına bağlı olarak SHP'nin almış olduğu oy oranları oldukça yüksektir. Daha çok bu seçim süreci partinin bölgede Kürt seçmenden destek bulabilmesinde bir kırılma noktası olmuştur.

1991 seçimleri sonrasında mecliste yaşanan "olaylı yemin töreni" ardından partinin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde örgütlenmesi büyük ölçüde kesintiye uğramıştır. 1991 seçimlerinde HEP ile SHP'nin yapmış olduğu seçim ittifakı sonucunda ülkenin diğer illerinden de SHP'nin büyük ölçüde toplumsal taban kaybetmesi

partinin yaklaşık olarak 20 yıl bölge sorunları ile ilgilenmemesine neden olmuştur. CHP'nin tehditlere karşı geliştirdiği savunmacı politikalar sonucu Kürt seçmene vaat edeceği bir şey olmadığı için parti kolaylıkla bu bölgedeki illere yönelmemiştir. Sadece bölgeye yönelik politikalar değil, o bölgelerde örgütlenmesini de devam ettirmemiştir. Buna bağlı olarak da bölgedeki Kürt seçmen biri iktidar partisi diğeri de HEP çizgisindeki partiler olmak üzere iki siyasal tercihten birisini seçmek durumunda kalmıştır.

1991 yılında yaşanan kırılma SHP/CHP ile Kürt seçmen arasında bir kopma ortaya koyarken aynı zamanda ülkede terör algısına yönelik olarak da diğer Batı illerinden oy kaybetme endişesi ile bölgeden neredeyse tamamen uzaklaşmıştır. Baykal döneminde CHP'nin cumhuriyet, laiklik vurguları Kürt seçmende çok da karşılık bulmamıştır. Özellikle bölgeye seçim dönemlerinde seçim çalışmaları yapılmaması bir anlamda CHP'nin bölge illerindeki durumunu açıklar vaziyettedir. Sivas'ın doğusuna geçemeyen CHP lideri Van'daki olaylı gezisinden sonra tekrar bölge illerine yönelik bir seçim çalışmasında bulunmamıştır. Bunlar da Kürt seçmen ile parti arasında zaten var olan bir kırılmanın derinleşmesine neden olmuştur. Kılıçdaroğlu lider seçilmesi ile birlikte partinin Kürt seçmene yönelik söylemleri ön plana çıkmaya başlamıştır. Ancak parti içinde oluşan ulusalcı kesimin Kürt seçmene yönelik söylemlere ne kadar destek olacağı kuşkuludur.

Yeni dönemde CHP için önündeki en önemli bir sorunlardan birisi de partinin Kürt seçmene açılabilmesidir. CHP'nin Kürt seçmenin desteğini sağlayabilmesi partinin benimseyeceği yeni politikalarla ve yeni bir siyaset anlayışı ile mümkün olabileceğinden, partinin bunları gerçekleştirebilmesi, aynı zamanda partinin kıyı şeridini temsil eden bir parti olmaktan kurtulmasını sağlayacak olan önemli bir değişme olarak yorumlanabilir. Ancak, partinin yıllardır uyguladığı milliyetçi/ulusalcı politikalar nedeniyle, parti tabanı da bu şekilde dönüşüme uğramıştır. CHP'nin Kürt seçmenle bağların kopma noktasına gelmesi eleştirilirken aynı zamanda Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ne yönelmesi ve buralarda seçim çalışmaları

yapması da yine eleştirilmesine neden olmaktadır. CHP, Kürt seçmenin desteğini yeniden kazanma arayışına girerken aynı zamanda bu hamlesine gelecek eleştirilerle de başa çıkmak zorunda kalmaktadır. CHP'nin değişim süreçlerinde yaşadığı sıkıntılarda olduğu gibi, partinin Kürt seçmene yönelmesi parti politikalarında yeni gelgitlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Yeni dönemde lider değişiminin bir fırsat olarak belirmesi ve partide iktidar olabilme umutlarının ortaya çıkması ile birlikte, seçmen desteğini artıma yönünde yeni arayışlar ortaya çıkarken, partinin kendi yapısal özellikleri bu değişime imkan vermeme yönünde bir tablo ortaya çıkmaktadır. Partinin Kürt seçmene yönelmesinde de bu durum kendisini hissettirmektedir. Parti Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki seçmenin oylarını kazanmaya çalışırken, Batı bölgelerindeki tabanı kaybetme korkusunu da üzerinde taşımaktadır. Ülkenin doğusunda etnik kimlik üzerinden siyaset yapan ve siyasal temsil imkanın bu şekilde bulan bir kitle ortaya çıkmışken, ülkenin batısında da Kürt unsurlar dışlanmış, ötekileştirilmiş ve yaşam alanlarından uzaklaştırılmıştır (Kiraz, 2010: 121). Ülkenin batısında CHP'nin toplumsal tabanını oluşturan seçmenlerin genel profili de büyük ölçüde ulusalcı bir çizgide olduğundan dolayı, CHP'nin Kürt seçmene yönelmesi Batı'daki bu kitleyi partiden uzaklaştırma sürecini de beraberinde getirebilir endişesinin partide hakim konuma geldiği gözlenmektedir.

Kürt seçmenin tekrar desteğini kazanma arayışı içinde olan CHP'den beklenen Kılıçdaroğlu dönemi ile birlikte Kürt seçmenin herkes tarafından açıkça bilinen talepleri nasıl karşılayacağı yönünde bu konu ile ilgili somut bir proje ortaya koymasıdır (Erkan, 2010). Kürt sorunu karşısında bir önceki dönemde bunu çok fazla dile getirmeyen CHP'nin yeni dönemde Kürt seçmen açısından bir ilgi uyandırdığı gözlenmiştir. Özellikle bölge illerine parti genel başkanının yaptığı geziler medya ve Kürt seçmen tarafından ilgiyle izlenmiştir. Bu ilgi medyada "Kürt seçmenle aşk yeniden alevleniyor mu?" yorumlarının yapılmasına neden olmuştur (Erkan, 2010).

CHP'deki lider değişimi ile birlikte ortaya çıkan bu ilgi bir anlamda Kürt seçmenin Ecevit dönemi CHP'sinde olduğu gibi CHP'ye yeniden oy verebileceği beklentisini oluşturmuştur. Ecevit dönemine kadar "devlet partisi" özelliği gösteren CHP, Ecevit'in şahsında birleşen sol söylemleri ile bu algısını kırarak, Kürt seçmenden büyük ölçüde destek bulabilmiştir. Baykal dönemi Kürt seçmenin desteğini kaybeden CHP, yeni lideri ile birlikte Kürt seçmende bir ilgi uyandırmıştır. Erkan (2010)'a göre CHP'nin tarihsel süreçte Kürt seçmenle olan ilişkisi devlet politikalarından büyük ölçüde etkilenmiştir. Dolayısıyla Kürt seçmenle CHP'nin ilişkisini bu tarihsel süreç içerisinden bağımsız değerlendirmek tek bir CHP çizgisi olduğunu kabul etmek anlamına gelmektedir. Oysa 1973 ve 1977 seçimlerinde Kürt seçmenin CHP'ye olan desteği söz konusudur. Bununla birlikte 1980 darbesinden sonra SHP deneyimi ile birlikte Kürt seçmenin bu partiye yönelik desteği de bu iddiayı desteklemektedir. Baykal dönemi ise hafızalarda yeniden tek parti döneminin canlanmasına neden olmuştur. Lider değişimi ile birlikte Kürt seçmenin CHP'ye ilgi ile bakması CHP'nin Kürt seçmenin yeniden desteğini sağlayabileceğini göstermektedir.

Yeni dönemde Kılıçdaroğlu Kürt seçmene yönelirken söylemlerinde bu hassasiyeti göstermektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki sorunu doğrudan Kürt sorunu diye adlandırmaktan ziyade bölgesel sorun olarak dile getirmesi, partinin içinde bulunduğu bu ikilem ile birlikte düşünüldüğünde anlam kazanmaktadır. Yeni liderin kullandığı dilde bütünsellik, birleştiricilik ön plan çıkmaktadır. Kılıçdaroğlu 18/12/2010 tarihinde 15. olağanüstü kurultay konuşmasında Kürt kelimesini kullanmamasını şu şekilde açıklamaktadır: "Kürt sözcüğünü kullanmak maharetse, kullanırız. Ben Kürt demedim, ama Türk de demedim, Çerkez de demedim. Etnik kimliği ve inançları siyasetin merkezine koymayı doğru bulmuyorum. Etnik kimlik şereftir diyoruz. Siyasetçinin görevi toplumun tamamının sorunlarını çözmektir" (Yetkin, 2010a). Kurultay konuşmasında dile getirdiği "Fırat'ın doğusu da bizim Fırat'ın batısı da bizim; Berivan da bizim Hakan da bizim, Rojin de bizim Agop da

bizim; Ferhat ile Şirin de bizim Mem u Zin de bizim" (18/12/2010 Kılıçdaroğlu Kurultay Konuşması) bu söylemin bir ifadesi olarak görülebilir. Kılıçdaroğlu'nun yine kurultay konuşmasından Lozan anlaşmasından bahsetmesi ve bu anlaşmanın bizim tapumuz olduğunu söylemesi, yeni dönemde Kürt sorunun CHP tarafından nasıl algılandığının da işaretlerini taşımaktadır.

Yine de yeni dönemle birlikte Kılıçdaroğlu'nun bölgeye yaptığı seçim gezileri CHP'nin bu sorunla ilgili önceki dönemden farklı bir siyaset izleyeceğinin ortaya koymuştur.[11] Çünkü Baykal döneminde CHP bölgeye ilgi göstermemiştir. Baykal birkaç gezi dışında Baykal

---

[11] Son turdaki mesajlardan örnek verebiliriz: -Kılıçdaroğlu, daha seçildiği Kurultay'daki 'Yüzde 10 seçim barajı indirilsin' çağrısını her durakta tekrarladı. Bu, bölgede BDP'nin de talebi olan ve elindeki en ciddi kozlardan birisi.- Van'da, şair Ahmed Arif'in destansı '33 Kurşun' şiirine de konu olan, kaçakçılıkla suçlanan33 köylüyü 1943 yılında kurşuna dizdiren Mustafa Muğlalı'nm adının oradaki kışladan kaldırılması talebini dile getirdi.- Batman, Elazığ, Bingöl (ve yol üzerinde durup konuşma yaptığı) Karakoçan'da 'Bize az oy verdiniz. Ama kabahat sizde değil, bizde. Daha çok gelmeliydik' şeklinde özeleştiriverdi.- Elazığ'dayken yerel Kanal-E'ye verdiği mülakatta, PKK'nın silah bırakması için görüşmeler yapılabileceğini, Meclis'te mutabakat sağlanırsa genel affın konuşulabileceğini söyledi.- Elazığ'dan Bingöl yolunda seçim otobüsünü 1993'te PKK'nın (ateşkes ilanı sürerken) otuz üç silahsız askeri şehit ettiği noktada durdurdu ve burada intikam değil, tam tersine 'Huzur, barış istiyoruz. Birlikte yaşayabiliriz' mesajı verdi.- Bingöl'de kendisini (ilginç bir şekilde kendilerine BDP'li havası da vermeye çalışan) AK Partililerin protestosuna 'Protesto eden vatandaşlara da sevgi ve selamlarını' sunarak karşılık verdi. (AK Partili bazı bakanların, çok daha masumane protestolara tahammül eşiğinin ne kadar düştüğünü son günlerde üzülerek görüyoruz). Nihayet Tunceli'de affm da mutabakat ve kardeşlik çerçevesi içinde konuşulabileceğini tekrarladı.Bütün bunlar, CHP'nin uzun yıllardan sonra doğu ve güneydoğuya yeniden siyasi bir aktör olarak dönmek arzusunda olduğunu gösteriyor. CHP'nin kendini Kürt kökenli seçmene iyi anlatarak yeniden bölge siyasetine girebilmesi, Türkiye'nin bu ağır sorunu çözmesine katkı verebilir (Yetkin, 2010b).

bölgeye uğramamıştır. Parti örgütleri ve üyeleri pasif hale gelmiş ve parti ile bölge seçmeninin bağları nerede ise kopma noktasına gelmiştir. Ancak yeni dönemde bölgeye yapılan geziler, farklı kesimlerin temsilcileri ile bir araya gelme çabaları, tekrardan bir Kürt raporu hazırlama çabaları, partinin yeniden bölgeye yaklaşmasını sağlamıştır. Bölgedeki seçmen, seçim vaadi dışında belli konularda partilerden belli söylemleri bekliyor. Bu söylemlerin temelinde de etnik siyasetle ilgili olan konular yer almaktadır.

"Anadilde eğitim", "yeni anayasada Kürt vatandaşın yerinin ne olacağı", "bölgede yaşanan şiddet", "anadilde eğitim" gibi konular Kürt seçmenin hassasiyetini oluşturmaktadır. Kılıçdaroğlu'nun bölgedeki seçim gezilerinde bu konuları dile getirmesi seçmen açısından bir ilgi uyandırmakla birlikte siyasal tercihlerde çok fazla değişimi de gerçekleştirmemiştir. "Anadilde öğretimin önündeki engeller aşılacaktır", "Avrupa Birliği'nin yerel özerklik şartına konan çekinceler kaldırılacaktır", "yüzde 10 barajı indirilecektir", "geçmiş dönemde bölgede yaşananların araştırılacağı tarafsız bir komisyon kurulacaktır" vaatlerinin yer aldığı yeni dönem söylemleri CHP'nin Kürt seçmen ile ilişkisi açısından yeni ve olumlu bir dönemeci karşıladığı gözlemlenmiştir. Bölgedeki yedi milyona yakın yurttaşın yeşil karta sahip olduğu ve bunun aynı zamanda bir yoksulluk göstergesi olduğu düşünülürse, hangi politikalarla bu sorunların üstesinden gelineceğinin açık bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir (Erkan, 2010). Yoksa seçim gezileri sırasında partinin söylemini değiştirerek, seçmene vaatlerde bulunmak, seçmen açısından bir partiyi tercih edilebilir kılmakta yetersiz kalmaktadır.

Kılıçdaroğlu'nun anadildeki eğitim konusundaki görüşlerinde ise resmi dilin Türkçe olduğu vurgulanmaktadır. Bununla birlikte vatandaşların anadillerinin özgürce konuşabilmesinin, öğrenebilmesinin sağlanması gerektiği belirtilmektedir. Anadilde eğitim ise toplumu ayrıştıracağı için buna karşı bir söylem ortaya çıkmaktadır. Buna bağlı olarak Kılıçdaroğlu, anadilde eğitime parti olarak karşı olduklarını belirtmektedir. Kılıçdaroğlu'na göre herkes

anadilini öğrenebilmelidir. Ancak Türkçe'nin yanında ikinci bir resmi dil olması doğru bir eylem olarak değerlendirilmemektedir. Kılıçdaroğlu'nun değerlendirmelerinde de bu konu ile ilgili olarak referanslar ülkenin kurucu felsefesine yöneliktir (Ekşi, 2011: 31). Kılıçdaroğlu'nun parti liderliğine gelmesi ile birlikte Kürt sorununa yönelik partinin söylemlerinde bir değişiklik ortaya çıkmıştır. Ancak Kürt seçmenin radikalleşen taleplerini karşılama konusunda bu söylemlerin yüzeysel kaldığı söylenebilir.

CHP'deki lider değişimi sonrasında parti liderinin Kürt sorununa bakışının evrensel değerler üzerinden şekillendiği söylenebilir. Kürt sorunu karşısında Kılıçdaroğlu'nun anadil sorunu ile birlikte terör sorununa vurgu yapması ve özgürlük ve eşit yurttaşlık çerçevesinde bu soruna çözüm önerileri sunması Kürt seçmenin radikalleşmiş taleplerini karşılamaktan uzak görünmektedir. Kürtlerin anayasada ayrı bir etnik tanım yapılma istekleri karşısında Kılıçdaroğlu'nun eşit yurttaşlığa, özgürlüğe ve demokrasiye yaptığı vurgu bu iddiayı desteklemektedir. Misak-ı Milli sınırlar çerçevesinde bir araya gelme vurgusu ile birlikte Lozan'ın bu ülkenin tapusunun olduğunu vurgulanması Kılıçdaroğlu'nun Kürt sorunu karşısında çözüm önerileri arasında ön plana çıkan konulardır (Ekşi, 2011: 26-32).

Partinin lider değişikliğinden sonra Kürt sorununun lider tarafından dile getirilmesi CHP ile Kürt seçmen arasında yeni bir dönemin başlayacağının işaretleri olarak yorumlanabilir. Ayrıca parti liderinin bölgeye yapmış olduğu geziler, referandum ve seçim kampanyalarında döneminde bölgeye geliş gidişlerinin partinin Kürt seçmenin sorunlarının farkına varmasında etkili olduğu söylenebilir. Yine buna bağlı olarak partinin Kürt seçmenden oy alabilmeye yönelik bölgeye yapmış olduğu geziler ve toplumun farklı kesimleri ile bir araya gelerek bölge illerinde toplantılar düzenlemeleri partinin bir ölçüde bölgedeki seçmenin dili ile ortak paydaları konuşmasının yolunu açmıştır. Bölgedeki sorunun da çözümünün insan odaklı mümkün olabileceğini, etnik temelli veya dini temelli bir siyasetin sorunları sadece bu pencereden göreceği için eksik kalacağını bu

anlamda konunun çok daha boyutlu olduğunu ve odağına insanı alarak çözülebileceği bölge gezilerinde tartışılan konular arasında yer almıştır (Radikal Gazetesi, 20 Şubat 2011). O tarihlerde partinin bölgeye yönelik hızlı çalışmaları, bölgenin farklı illerinde vatandaşlarla bir araya gelmeleri bir hareket, bir beklenti uyandırabilirken, araştırmanın bitme aşamasına geldiği şu son dönemlerde ise partinin bölge ile ilgili söylediği bir şeyinin olmaması, partinin Kürt seçmene yönelik "oy alma" amaçlı politikalarını tekrar akla getirmektedir.

Yaklaşık yirmi yıl süren Deniz Baykal'ın genel başkanlığı döneminde parti politikalarından bir yeniden yapılandırma olmamıştır. Bundan dolayı da lider değişimi ile birlikte parti politikalarında bir dönüşümün yaşanacağı beklentisi artmıştır. Bu çerçevede Kılıçdaroğlu liderliğinde CHP, Kürt seçmen ile yeniden buluşma sağlamaya çalışmaktadır. Ancak bunun nasıl gerçekleşeceği yolunda kesin bir tavrın ortaya çıktığı söylenemez. Yeni CHP'de 1973'te Ecevit'in lider olduğu dönemdeki gibi lider ve politika değişikliğinin birlikte gerçekleşeceği yolunda beklentiler ve bu yönde değişimleri gözlemlemek mümkündür. 1970'li yılların koşullarından farklı bir seçmen kitlesinin varlığı da söz konusudur. Geçmişteki dengelerden farklı bir durumun ortaya çıkması, özellikle 1990'dan günümüze, Kürt seçmenin tercihlerinde de değişikliğe yol açmıştır. Kürt seçmen Doğu illerinde olduğu gibi Batı illerinde de AKP ve BDP'ye yönelmiş durumdadır. CHP'nin Kürt seçmenin desteğini yeniden kazanmasında karşılaştığı siyasi tablo bu şekildedir. Etnik ve dini temelli siyasetin seçmen ile bağ kurmada belirleyiciliği yüksek düzeydedir. İki konu üzerinde siyaset yapan partilerin varlığı CHP'nin kendisine yeni bir alan açabilmesini zorunlu kılmaktadır. CHP'nin sosyal demokrat açılımlar yaparak seçmen desteği sağlayabileceği yönündeki tartışmaların bununla ilişkili olduğu söylenebilir. CHP'nin mevcut politikaları ile almış olduğu oy oranlarından daha fazlasını alamayacağı yönünde tartışmalar gündemde önemli yer tutmaktadır. İzmir, Muğla gibi illerde aldığı oyların ötesine geçmesi çok zor görünmektedir.

Buna karşılık, bir güvenlik arayışı sonucu muhafazakârlaşan kent yoksullarını ve köylüleri, kültürel kimlikleri üzerinden siyasallaşarak ve dışlanmışlık algısı giderek yükselen Kürtleri ikna etmeden, Türkiye'yi saracak bir parti olmak ve büyümek pek mümkün değil. Çok zor olsa da böyle bir proje sağ değil, sol bir yaklaşımla mümkün. Dolayısıyla zaten sağ partilerin bölünmüşlükten beslenerek temsil etmeye çalıştıkları bu kitleler, eşitlik idealiyle beslenen bir sol/sosyal demokrat söylemle ikna edilmelidir. Bu sadece CHP'nin büyümesi ve iktidar adayı olması için değil, çok partili demokrasimizin hayatiyet kazanması için de gerekli bir sonuç olacaktır (Önen, 2011).

CHP'nin yeni dönemde yeni liderle birlikte, partide politika değişiklikleri de beklenmeye başlamıştır. Bu beklentilerin başında da CHP'nin Kürt seçmen ile ilgili olan politikaları gelmektedir. Değişen söylem ve politikalarla birlikte partinin aynı zamanda Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yoğun bir örgütlenme çabası içine girdiği gözlemlenmiştir. En azından bu çabanın seçim döneminde olduğu ifade edilebilir. CHP'deki bu değişimin Kürt seçmen ve eski partililer açısından da bir umut oluşturabildiği gözlemler arasında yer almaktadır. Çünkü "devlet partisi" olarak CHP'nin, Kürt seçmenle organik bağ kurabildiği ölçüde aynı zamanda da Kürt vatandaşın devlete yaklaşımını da sağlayabileceği yönünde bir beklenti oluşmuştur. CHP'nin son seçimlerdeki bölgeye yönelik yaklaşımının 2011 seçim sonuçlarına yansıdığı söylenemez. Bu sonuçlarda etkili olan birkaç engel bulunmaktadır. Bunlardan ilki, partinin Batı illerindeki Kemalist/ulusalcı tabanının etkisidir. Bununla birlikte bölgede radikalleşmiş bir Kürt milliyetçiliğinin seçmen tercihlerinden birincil belirleyici olması etkilidir. CHP, Kürt milliyetçiliği karşısında bunu aşabilecek bir söylem geliştirebilmiş değildir. Ayrıca CHP'nin böyle bir söylem geliştirip geliştiremeyeceği de merak konusu olmaktadır. Parti, aradaki ayrışmayı etkisiz kılabilecek ya da etkisini

azaltarak kendisine taban bulabilecek Kürt seçmene yönelik bir yol bulmuş değildir. Ayrışmanın temelinde de Kürt solu ile Türk solunun ayrı siyasal partilerde siyasete başlamış olmaları yatmaktadır. CHP'nin Kürt seçmenle kurabileceği pozitif ilişkiler, aynı zamanda iki etnik unsurun bir arada yaşama potansiyeli açısından olumlu olabilecek bir gelişmedir. SHP döneminde Kürt siyasetçilerin yollarının SHP ile ayrılması o tarihten günümüze Türkiye siyasetinde solu temsil eden SHP devamında da CHP'nin milliyetçi bir siyaset izlemesinde etkili olmuştur.

Sonuç

Devlet geleneği içinde Kürt meselesi daima askeri önlemlerle çözülmek istenmiştir. 1925'ten itibaren çıkan isyanlarda askerler her zaman sivillerden daha etkin rol oynamışlardır. Bu gelenek 60-70 yıldır değişmeden devam etmiş olduğundan 1990'lı yıllarda da asker her zaman son sözü söyleyen bir role sahip oldu. Kürtlere AB'ye girme projesi çerçevesinde kültürel haklar verilse de Kürt sorunu karşısında yetki ve söz söyleme hakkı askerde olmuştur. Kürt sorunu her zaman için bölünme tehdidi olarak algılanmış ve buna göre politikalar belirlenmiştir. Tüm siyasi partilerin bu sorunu konuşmaktan çekindiği dönemler olmuştur. "Devletin bekası" açısından değerlendirilen bu sorun karşısında çözüm önerileri neredeyse tamamen askere bırakılmış, siyasiler tarafından dile getirilen önerilerin de ekonomi vurgusu ağır basmıştır.

Tek parti döneminde devletin elinde olan ve devletin politikalarının parti üzerinden uygulandığı isyanlar döneminde CHP bölge açısından olumsuz bir geçmişe sahip olmuştur. Ancak bu algı Kürt seçmenin CHP'yi tercih etmesinde çok etkili olmamıştır. Çok partili seçimlerin yapıldığı ve iktidarın değiştiği 1950'li yıllarda CHP'nin bölgede düşen oy oranları, 1957 seçimlerinde tekrar artmıştır. 1960'lı yıllarda da devam eden bu gelişme 1970'li yıllarda yapılan seçimlerde Kürt seçmenin CHP'yi desteklemesi en yüksek düzeye çıkmıştır. Ancak yüksek orandaki bu desteğin temelinde de

1970'lerdeki CHP'nin bölgede kitlesel destek bulabilmesi partinin savunduğu sol politikalarla mümkün olmuştur. Bu da bölge seçmenin ülkenin diğer kesimlerindeki seçmenlerden farklı eğilim ortaya koymadığını göstermektedir. Yine 1980 sonrasında SHP'nin bölgede destek bulabilmesi, partinin insan hakkı ihlalleri, yargısız infazlar gibi konularda sahip olduğu söylemi sayesinde gerçekleşmiştir. Bu da göstermektedir ki bölge halkı için öncelikli olan konular, şiddetten dolayı yaşanan huzursuzluklardır. Bu rahatsızlıkları dile getiren bir parti olarak SHP bölgede kitlesel bir destek bulabilmiştir.

1990'dan sonraki süreçte ise Baykal ve ekibinin CHP'si "bölünme" tehdidi anlayışından dolayı devlet yanlısı söylemlere sürekli olarak parti politikalarında yer vermiştir. İzlenen bu politika da Kürt seçmenin desteğinin yitirilmesinde etkili olmuştur. CHP'nin bu dönemde geleceğe yönelik somut projeler ortaya koyamaması sadece Kürt seçmenden değil tüm ülke seçmeninden destek yitirmesine neden olmuştur. Ülke siyasetinde etkili olan "tehditler" CHP'nin politikalarında bu dönemde yer alırken, laiklik ve cumhuriyet vurgusu ön plana çıkmıştır. Bu dönemde partinin sahip olduğu bu söylemler kültürel talepleri olan Kürt seçmene bir anlam ifade etmekten uzak kalmıştır. Yeni dönemle birlikte ise CHP tarihinde tekrar ettiği gibi lider değişikliği ile partinin de farklı bir politika izleyeceği beklentisini ortaya çıkarmıştır. Kürt seçmene yönelik söylemler bir ölçüde Kürt seçmenin CHP'ye olan ilgisini arttırmıştır. Ancak bu gelişme Kürt seçmenin CHP'ye oy verme konusunda bir anda değişiklik gerçekleşmesinin mümkün olmadığını göstermiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN AÇIKLAMALAR

Araştırmanın Konusu ve Problemi

Araştırmanın temel sorusu halen CHP üyelerinin ve CHP eski üyelerinin perspektifinden CHP'nin 1990 sonrasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde toplumsal taban kaybetmesinin nedenlerinin neler olduğudur. 1960'lı yıllardan itibaren yapılan genel seçimlerde ve yerel seçimler kitlesel destek bulabilen CHP, 1990 sonrasından günümüze kadar Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki toplumsal tabanını kaybetmeye başlamıştır. Bir dönem Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde birinci parti olan CHP'nin günümüzde taban kaybederek etkisiz hale gelmesinin nedenleri araştırmanın odaklandığı temel noktayı oluşturmaktadır.

Bu araştırma içerisinde kullanılan "partili" kavramı hali hazırda aktif olarak CHP içinde yer alan bireyleri tanımlamaktadır. "Eski partililer" kavramı ise bir dönem CHP içinde görev almış; fakat şu an CHP ile bir bağı olmayan bireyler için kullanılmıştır.

Her araştırmada olduğu gibi araştırmanın temel sorusunu destekleyici nitelikte diğer bir takım sorulara yer verilmiş ve araştırma sürecinde bu sorulara da cevaplar aranmıştır. Dolayısıyla araştırmanın ana sorusu ile bağlantılı olarak yardımcı sorular da şu şekilde özetlenebilir:

1990 sonrasında Türkiye siyasetinde etnik ve dini unsurların siyasette belirleyici hale geldiği kabul görmektedir. Buna bağlı olarak

Türkiye siyasetindeki değişimin CHP'nin politika üretme sürecini ne şekilde etkilediği önem kazanmaktadır.

Siyasal partiler açısından toplumsal destek bulmak ve böylece iktidara gelmek önemli bir konuyu oluşturmaktadır. Bir siyasal partinin toplumsal destek bulmasında partilerin toplumu mobilize edebileceği kanalların güçlü olması önemlidir. Bu çerçevede CHP'nin mobilizasyon kanallarının neler olduğu araştırmanın önemli sorularından birisidir.

Siyasal partilerin sahip oldukları örgütlenme ve üyelik sistemi siyasal partilerin toplumsal taban sağlamalarında etkilidir. Siyasal partilerin ülkenin her yerinde örgütlenmiş olması ve parti ile aidiyet duygusuna sahip olan aktif üyelerden oluşması partinin taban desteği kazanmasını sağlamaktadır. Bu anlamda CHP'nin sahip olduğu örgütsel yapının ve üyelik sisteminin partililer perspektifinden partinin toplumsal destek kazanmasında ne derece belirleyici olduğu ve CHP'nin toplumsal taban kaybetmesinin nedenlerini açıklamada önemli görülmektedir.

CHP "devletin kurucu partisi" olması sebebiyle devletin kuruluş süreci ile yaşıt bir siyasal parti olarak siyaset sahnesinde yer almıştır. İmparatorluktan ulus-devlete geçiş sürecinde devletin ulus inşa etme gibi modernleşme politikaları devlet tarafından CHP eliyle yürütülmüştür. Böylece 1923'ten itibaren yaklaşık otuz yıl süren tek parti yönetimi anlamına gelmiştir. Bununla bağlantılı olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin etnik yapısının farklılığı itibariyle CHP'nin tarihsel mirasının bugünkü parti algılamasındaki etkisini anlayabilmek adına tek parti dönemi politikaları ve CHP'nin tarihsel mirası ile ilgili partililerin perspektifinin anlaşılması araştırmanın temel sorusuna destekleyici nitelikte olması açısından önem kazanmaktadır.

İktidar olma umudu siyasal partiler açısından taban desteğinin daha güçlü şekilde sağlanmasının önemli sebebidir. Siyasetteki seçim oynaklığının ve kararsız seçmenin oranının yüksekliğine bağlı olarak siyaset sahnesindeki bir siyasal partinin gücü bu kararsız kitleleri

kendisine çekebilmesiyle belirlenmektedir. Siyaset pratiğinde bu şekilde bir algının oluşmuş olması yıllardır muhalefette olmuş olan bir partinin tercih edilebilirliği üzerinde ne derece etkili olduğu, CHP'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde toplumsal taban kaybetmesinin nedenlerini nasıl etkilemektedir?

Parti politikaları ve söylemleri seçmenler üzerinde etkili olmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaklaşık olarak otuz yıldır süren şiddet ortamı ülke siyasetinin gündeminde yer almaktadır. Bu sorunla ilgili olarak partinin özellikle son yirmi yılda Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan sorunla ilgili olarak söylem ve politika üret(e)memiş olması CHP'nin o dönemde ve günümüzde mevcut olan örgütlerinin de siyaset yapmasını ne şekilde etkilediği anlaşılmaya çalışılan diğer bir soruyu oluşturmaktadır.

Bölge seçmeninin siyasal parti tercihlerinden nelerin etkili olduğunun belirlenmesi partinin bölgedeki temsilcileri açısından önemli bir değişkendir. Bu çerçevede CHP'nin yerel temsilcilerinin perspektifinden Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki seçmenin siyasal parti tercihinde etkili olan faktörlerin anlaşılmaya çalışılması araştırmanın soruları arasındadır.

1990 sonrasında tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de siyasette ağırlık kazanan kimlik olgusuna bağlı olarak siyasal partilerin söylemleri ve politikaları da bu şekilde yeniden üretilmiştir. 1980'li yılların sonun ve 1990'lı yılların başlarında CHP içinde temsil edilen Kürt seçmenin Paris Kürt Konferansı ve meclisteki yemin töreni gibi bir takım sebeplerden dolayı CHP'den kopması gerçekleşmiştir. Bunu izleyen gelişmeler içinde önemli bir noktayı CHP'nin Kürt vekilleri ihracı oluşturmaktadır. Bundan sonra da Kürt vekillerin başını çektiği bir hareketin partileşme sürecine girerek Kürt kimliği ekseninde siyaset yapan bir siyasal partinin doğurmuştur. Kürt kimliği ekseninde siyaset yapan bir partinin var olmasının CHP'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde toplumsal taban kaybetmesine etkilerinin anlaşılmasının araştırmanın temel sorusuna yardımcı olacağı düşünülmüştür.

Siyasal partilerin üyelerinin partilerin destek bulmasında önemli oldukları saptamasından hareketle, CHP üyelerinin ilk başta partiyi seçmelerinde nelerin etkili olduğunun anlaşılması CHP'nin şimdi toplumsal taban kaybetmesinin nedenlerine bir açılım sağlayacağı düşüncesi ile araştırma sırasında cevabı aranan sorunlardan diğer birisini oluşturmuştur. Yine araştırmanın temel sorusunu açıklamada yardımcı olacağı düşünülen bir diğer soru da CHP'den ayrılan üyelerin ayrılma sebeplerinin neler olduğudur.

2000'li yıllarla birlikte Türkiye siyasetinde yıllardır iktidarı elinde tutmuş olan DP geleneğinden gelen ANAP ve DYP gibi merkez sağ partiler siyaset sahnesinde etkisiz hale gelmişlerdir. Siyasal alandaki ana akım partilerin etkisiz kalması, ülke seçimlerinde uygulanan baraj sistemi ile de mecliste temsil edilen parti sayısını azaltmıştır. Yine buna bağlı olarak da merkez sağ seçmeninin önünde tercih edebileceği iktidar umudu taşıyan parti kalmamıştır. Siyasetteki bu değişim ülke siyasetini ve seçmen tercihlerinin önemli boyutta etkilemiştir. Araştırma kapsamında merkez sağ partilerin çöküşünün Türkiye siyasetini ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi siyasetini nasıl etkilediğinin cevabının aranmasının araştırmanın temel sorusuna destek olacağı düşünülmüştür.

Temel ve destekleyici sorular çerçevesinde CHP'lilerin ve CHP eski üyelerinin vermiş oldukları cevaplar partinin 1990 sonrasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde toplumsal taban kaybetmesinin nedenlerini ortaya çıkaracağı düşünülmüştür. Araştırma sorularına cevap aramak için Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde farklı özellikler gösteren üç il seçilmiştir. Bu iller Diyarbakır, Gaziantep ve Mardin'dir.

Araştırma süresinde CHP'nin politikaları ve söylemleri ile ilgili bir takım gözlemler yapılmıştır. Araştırmanın alan araştırması ise Mayıs 2012'de başlamış ve Eylül 2012'de sona ermiştir. Fiili alan araştırması dışında ise CHP ile ilgili gözlemler çalışmanın başlangıcı olan Ocak 2011'de başlamıştır.

Araştırmanın temel amacı 1990 sonrasında CHP'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde partililer gözünden toplumsal taban kaybetmesinin nedenlerini anlamaktır. Bunu yapmak üzere araştırma yöntemi olarak niteliksel görüşme yöntemi seçilmiştir. Niteliksel görüşmeler sosyal bilimlerde bir sorunun ortaya çıkarılmasında önemli bir etkiye sahiptir (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 39). Ayrıca niteliksel yöntem çalışılan konu ile de bağlantılı olarak sosyal olaylar arasındaki bağlantıların sağlıklı bir şekilde kurulabilmesini ve bunların anlaşılmasını daha mümkün kılmaktadır (Bryman, 1999: 38-43; Hammersley, 1999: 75; Gorden, 2003: 170). Niteliksel yöntemle gerçekleştirilen saha çalışması araştırmacıya, katılan bireyin jest ve mimiklerinden hareketle sorulan sorulara vermiş olduğu cevaplar karşısındaki samimiyetini anlama imkanı da sunmaktadır (Morgan, 1997: 8). Niteliksel yöntemin sunduğu bu avantajlar elde edilen verilerin sorunu geniş boyutları ile ortaya çıkarmakta etkili olmaktadır.

Derinlemesine Görüşme

Araştırmalarda çalışmanın konusu ile birlikte bu konunun nasıl ve hangi yöntemle ele alınacağı önemli bir etkiye sahiptir. Araştırılan konunun içeriği ile ilgili olarak araştırma süresince izlenecek yol ve uygun yöntemin seçilmesi çalışmanın sonucu açısından etkili olmaktadır. Buna bağlı olarak araştırma konusu ile yöntemi ve veri toplama tekniği arasında önemli bir ilişki vardır.

Bu çalışma CHP'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 1990 sonrası süreçte toplumsal taban kaybetmesinin nedenlerine odaklanmaktadır. Araştırma 1980 öncesi ülkenin tüm bölgelerinde etkili bir taban desteğine sahip olan bir partinin 1990 sonrası belli bölgelerde yoğun bir şekilde taban bulurken Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde toplumsal taban kaybetmesinin nedenlerinin sosyolojik analizini yapmayı hedeflemektedir. CHP'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde toplumsal taban kaybetmesinin sebepleri eski ve hali hazırda partili (CHP'li)'lerle yapılacak derinlemesine görüşmelerle

kavranılmaya çalışılacaktır. Bir dönem parti içinde aktif görev almış ve hala almakta olanlarla yapılan derinlemesine görüşmelerden, genel olarak siyasi parti örgütlenmesi ve Türkiye siyasetinin özellikleri ile birlikte partinin kendi aktörleri tarafından ne şekilde bu tablo içinde görüldüğü ve partinin bu sorunla ne tür bir başa çıkma yöntemi geliştirdiğinin analizinin yapılması hedeflenmektedir.

Nitel araştırmalarda keşif odaklı olduğu için derinlemesine görüşmeler tercih edilmektedir. Böylelikle görüşmecilerin duyguları, düşünceleri, tutumları ve bakış açıları derinlemesine ortaya çıkarılmaya çalışılır. Bundan dolayı nitel araştırmalarda belirli kişilerin –ki bunlara önemli görüşmeci (key informant) de denir- görüşleri önemli ise derinlemesine görüşmeler tercih edilir. Derinlemesine görüşmelerde elde edilecek verilerin kalitesinde görüşülen kişilerin araştırma konusunun ne boyutta içinde olduğu önem kazanmaktadır.

Bu tür bir çalışmanın yalnızca anket tekniği kullanılarak yapılmasının yeterli bir anlama imkanı sunmayacağı düşünülmüştür. Bu anlamda CHP'nin bölgede toplumsal taban kaybetmesi ile ilgili olarak nedenlerin anlaşılabilmesinde pozitivist bir araştırma tekniği olan anketin (Köker, 1990) yerine derinlemesine mülakatlara dayalı araştırma tekniğinin kullanılmasının daha yerinde olacağı kabul edilmiştir. Çünkü nitel araştırmalarda araştırmacı temellendirilmiş kuram kullanır. Bu nitel araştırmayı daha esnek hale getirirken aynı zamanda verilerle kuramın etkileşimde bulunmasına izin verir. Bu anlamda nitel araştırmada araştırmacı beklenmedik sonuçlara açıktır. Buna bağlı olarak da araştırma süresince araştırmanın yönünü ve odağını değiştirmeye isteklidir. Araştırma sırasında elde edilecek verilere bağlı olarak da araştırmanın daha geniş boyutları ortaya çıkabilir (Neuman, 2009: 234).

Parti içindeki aktörlerin mensubu oldukları partiyi ne şekilde konumladıkları araştırmanın önemli bir özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda partinin kendi aktörlerinin bir takım değerlere ve yargılara sahip oldukları fikrinden hareketle sorunsalın

anlamacı bir yöntemle ele alınabilmesi ancak partili aktörlerinin söylemleri üzerinden bir analizle mümkün olabilir. Yorumsamacı (hermeneutik) yöntem pozitivist yöntemlerin sosyal dünyayı anlamlandırmadaki başarısızlığı ile ortaya çıkmış ve son dönemde toplumsal-tarihsel bilimlerin dayandığı temel metodoloji olarak ön plana çıkmaya başlamıştır (Özlem, 1999: 26).

Anlamın yeniden okunması da bir ölçüde sosyal olayların anlamlandırılması ile birlikte düşünülebilir. Ayrıca yorumsamacılığın amacı da sosyal olayların altında yatan nedenlerin açıklanmasından ziyade anlamlandırılmasıdır. Saha çalışmasında yapılacak derinleme görüşmeler ve elde edilecek görüşme notlarının, kayıtlarının değerlendirilip çözümlenmesi sürecinde bize yardımcı olacağını düşündüğümüz diğer bir analiz aracı da söylem analizi olacaktır.

Söylem Analizi

Söylem analizi konuşmada ve metinlerde oluşan anlam ile ilgilenen araştırma yöntemidir. Son dönemlerde nitel araştırmaların kullanıldığı çalışmalarda söylem analizi kullanılmaya başlanmıştır. Araştırma sorununa niceliksel yöntemle yaklaşılmadığı durumlarda söylem analizi, kullanılan yaygın bir teknik olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma sorusunu anlamaya yönelik olan çalışmalarda söylem analizi araştırmaya daha geniş perspektifler sunmaktadır. Bu da sosyal bilimlerde söylem analizinin ağırlığının artmasına neden olmaktadır.

Söylem sosyolojik olarak herhangi bir konunun diğer olgularla arasındaki ilişkiyi belirtme biçimi ve bir olguyu temsil etme şeklidir. Söylem analizinde belirleyici olan söylemdir. Günlük cümleler ve metinlerin içinde söylendikleri bağlam bu açıdan önem kazanmaktadır. Söylem analizi çalışmalarında da oluşan söylemlerin ve metinlerin içinde bulundukları bağlam incelenir. Post-modern dönemde yaygın olarak kullanılan söylem analizi metin veya konuşma biçiminin detaylı olarak analiz edilmesine dayanır. Bu analiz yöntemi araştırmacıya proje, söylem veya araştırma metodunun arkasındaki

ontolojik ve epistemolojik çıkarımlara ulaşma imkanı sunar. Buna ilaveten söylem analizi ele alman problemle ilgili kesin çözümler sunmaz. Söylem analizinde önemli olan araştırma sorusuna yukarından bakarak daha kavrayıcı bir bakış açısı ile çözümleme yapmaktır (Baş ve Akturan, 2008: 25).

Pozitivist bilim paradigmalarının eleştirilmeye başlanması ile birlikte niceliksel yöntemler belli ölçüde etkisini yitirmiştir. Bunun yeri ise daha yorumsamacı yöntemlerle doldurulmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla söylem analizinin felsefi alt yapısının yapısalcılık, post-yapısalcılık ve hermeneutik akımları tarafından oluşturulduğu söylenebilir (Çelik ve Ekşi, 2008: 23). Söylem analizini besleyen bu fikirsel temeller çözümlemelerin ifadeler üzerinden gerçekleşmesini zorunlu kılmaktadır. Çünkü söylem analizinde içerik ve ifadeler önem kazanmaktadır.

Söylem analizinin tanımına yönelik farklı yaklaşımlar yer almaktadır. Bir olayın ortaya çıkışında türlü nedenler etkilidir. Olayları anlayıp anlamlandırabilmek için bu olayları üreten önermeler, öyküler, imajlar ve temsiller önem kazanmaktadır (Bilgin, 2003: 360). Farklı bir tanımda ise söylemlerin bir kurumun değer ve inançlarını dile getiren sistemli olarak düzenlenmiş oldukları vurgulanmaktadır (Kress, 1990: 85). Dolayısıyla söylemleri üreten koşullar önem kazanmaktadır. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere söylemi ortaya çıkaran koşullar somut bir toplumsa yapının ürünü olan kurumsal ve duruma göre ortaya çıkan ilişkiler tarafından üretilmektedir.

Söylem analizinin temellerini oluşturan felsefi yaklaşımlar içindeki yapısalcılık ise dilin her zaman bir yapı olduğunu benimsemekte ve söylemin her zaman bir yapıdan yola çıkması gerektiğini vurgulamaktadır. Yapıdan yola çıkan bu yaklaşım gösteren ve gösterilen ilişkisinin dildeki bütün ilişkilerin temeli olduğunu ileri sürmektedir. Gösteren konuşma seslerine karşılık gelmektedir. Gösterilen ise kavramlara karşılık gelmektedir (Saussure, 1985: 27). Dil bu durumda bir araç değil amaç olmaktadır. Çünkü dil sadece gerçekliği üretir ve sözcüklerin anlamını nesneler değil dil belirler

(Çelik ve Ekşi, 2008: 15). Söylem analizinde kişilere bağlı olan dil sisteminin bireylerin tecrübelerini nasıl şekillendirdiği ön plana çıkmaktadır. Bu anlamda söylem analizinin farklı bakış açılarını kavramada önemli çıkarımlar sağladığı söylenebilir. Söylem analizi ayrıca söylemin formunu değil, söylemdeki objeleri, ifadeleri inceler. Tüm bunlara bağlı olarak bu sistematikte anlamı saptamak ve söylemin gerçek değerini açığa çıkartmak temel rol oynamaktadır (Baş ve Akturan, 2008: 28).

Post-yapısalcılıkta üretilen metinden ziyade metnin anlamı ön plana çıkar. Bu anlamı belirleyen ise metnin yazarı değil okuyucudur. Okuyucunun metne yüklediği anlam gerçekte o metnin nasıl anlaşıldığını ortaya koyan temel belirleyici hale gelmektedir. Bu durum aynı zamanda özneye yüklenen anlamı arttırırken diğer yandan da söylem analizinin daha göreli bir hal almasına neden olmaktadır.

Söylem analizinde gerçek söylemin kendisidir. Gerçeğin aranacağı yer söylemdir. Buna bağlı olarak söylem analizinda satır araları önemli hale gelmektedir. Sözcüklerin metin ya da konuşma içinde yer alış biçimleri, cümlelerin yapısı, kullanımı ile gerçeğin ortaya çıkarılması sağlanmaya çalışılmaktadır (Baş ve Akturan, 2008: 28). Bu türden bir analiz odağı metnin kendisini önemli kılmaktadır. Araştırma sorularının anlaşılmasında metni doğuran koşullar, gerçekliğin anlamlandırılmasında etkili olmaktadır.

Bir süredir, gerek felsefi temeldeki gelişmeler gerekse de bilim paradigmalarının geçirdiği dönüşüm sosyal bilimler alanında yapılacak çözümlemelerde anlama büyük bir yöneliş olmasına neden olmuştur. Dolayısıyla geleneksel pozitivist bilim paradigmasında egemen olan sosyal ve doğa olaylarını açıklama çabası yerini "anlama" çabasına bırakmıştır. Bu da gerçekliğin kendisinin açıklanmasından ziyade anlamlandırılmasına neden olmaktadır. Sosyal gerçeklikleri açıklama yönünde ele almak yerine onları anlamaya çalışmak sosyal bilimlerin merkezine yerleşmiştir.

Derinlemesine mülakatlar, parti belgeleri (seçim bildirisi, seçim programı, basında yer alana seçim söylemleri vb) ve katılımlı gözlem

araştırmanın veri tabanını oluşturmaktadır. Verilerin analizi "söylem analizi" tekniği ile incelenmektedir. Veriler söylem analizi ile incelenirken mülakat yapılan partililerin söylemleri "tematik" analize tabi tutulmaktadır. "Bir söylem, bir olayın belirli bir versiyonunu, bir şekilde birilikte üreten önermeler, öyküler, imajlar, temsiller, metaforlar setiyle ilgilidir" (Bilgin, 2003: 360). Söylemler belli bir konuda verili bir alanda üretilmektedir. Ve bu anlamda da olayların dile getirme biçimini de düzene koyarlar, yapılandırırlar (Kress, 1990: 85). Bu ifadelere göre de elde edilen söylemler belli bir toplumsal yapının ürünü olarak sosyal olayların ilişkilerini ortaya koyan bir özelliğe sahiptirler. Söylem üretildiği sosyal koşulların özelliklerini yansıtması açısından önemlidir. Söylemin üretildiği sosyal ortam yani bağlam olmadan ortaya çıkması düşünülemez. Bu anlamda söylemin analizi içinde üretilmiş olduğu sosyal koşulların yani bağlamın anlaşılmasını sağlar. Mills (1997: 11)'e göre "söylemler boşlukta durmaz; bir bağlam içinde gelişir, diğer söylem ve bağlamlarla ilişkiye girer ve dışsallaşır. Söylemler, anlatımlar toplamının bir yerinden çıkarılması değil, bir sosyal bağlamda hareketi sağlayan, bağlamca belirlenen ve bağlamın varlığını devam ettiren ifadeler ve cümle gruplarıdır. Bağlamın söylem üzerindeki etkisine bağlı olarak söylemi oluşturan dilsel özellikler bağlamı ortaya çıkarabilecek özelliklere sahiptir.

Söylemin içinde üretildiği koşullar, söylemi belirlerken, söylemi dile getiren özneler de inançlar, değerler ve tutumlar da yine söylem aracılığı ile içselleştirilir. Bu anlamda söylem ile dil ve ideoloji arasında bir ilişkinin varlığı kabul edilmektedir. Derrida (1982: 31)'ya göre dil hizmet ettiği ideolojiyi ve onun iktidarını değişmez kılmaya çalışır. Dil sahip olduğu ideolojinin iktidarını kurmaya çalışırken bir baskı da oluşturmaya çalışır. Söylemi dile getiren özne, öznenin sahip olduğu ideoloji birbiri ile karşılıklı belirleyicilik ilişkisi içindedir. Ortaya konulan söylem, onu ortaya koyan öznenin eylemlerinin anlaşılabilmesi için önemlidir. Bu anlamda denilebilir ki dilden bağımsız bir öznenin varlığı söz konusu olamaz. Öznenin söylemi anlamadır, düşünmedir, anlamlandırmadır. Özne söylemi ile sadece

iletişimsel bir araç ortaya koymaz aynı zamanda sosyal dünyayı algılama ve anlama şeklimizi de belirler.

Bu çerçevede sosyal olayların bağlamları nitel araştırmalarda temel öneme sahip olmaktadır. Toplumsal dünyanın anlaşılmasında, bağlam araştırma sorusunun geniş boyutlarıyla cevaplandırılmasında etkili olmaktadır. Toplumsal olayların tüm boyutları ile anlaşılıp anlamlandırılabilmesi açısından sosyal olayların bağlamları önem kazanmaktadır. Nitel araştırmacı da sosyal olayların bağlamını olaydan ayırmadan ele almaya çalışır. Bağlamdan ayrılan sosyal olaylar anlam ve önemi açısından bir çarpık durum ortaya koyabilir. Nitel araştırmacının toplumsal bağlama dikkat etmesi olayların anlamını ortaya çıkarabilmekle ilgilidir. Bu anlamda nitel araştırmacı bütün olayların içine parçalı olayları yerleştirerek olayın tüm boyutları ile anlaşılmasını sağlamaya çalışır.

Yapılan mülakatlarla partililerin, parti içinden bir gözle siyasetten beklentileri, siyasete yaklaşımları, parti örgütlenmesini ve üyelik yapısını değerlendirmeleri gibi söylemlerin ortaya çıkarılması için derinlemesine görüşmeler etkili olmuştur. Görüşmeler esnasında eldeki sorularla görüşmecilerin sorulara verdikleri cevaplar çerçevesinde tutumlarının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Özellikle partinin bölgede toplumsal taban kaybetmesinin nedenlerini yine parti içinden nasıl değerlendirildiğini anlama açısından derinlemesine görüşmeler belirleyici olmuştur. Parti içinden bir bakışla sorunsalı ele alan bu çalışmada, şu anda partili olmayanların da seçilmesi partinin bugün toplumsal taban kaybetmesinin nedenlerini ve bizzat kendilerinin partiden neden ayrıldıklarının sebeplerinin ortaya çıkarılması açısından önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Partililerin ve eski partililerin parti içinde yaptıkları çalışmalar, sahip oldukları deneyimler çerçevesinden partinin bugün neden taban kaybettiğinin açıklanması kendilerini konumlamaları itibariyle önemli bir konudur. Bununla birlikte partiden bugün beklentileri de sorulan sorularla ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Partinin alandaki illerde sahip olduğu

potansiyel ve parti örgütlerinin çalışmalarının anlaşılabilmesi açısından parti içinden bir bakışın daha etkili olacağı düşünülmüştür.

Partili görüşmecilerin açık uçlu sorularla parti içinde yer alma gerekçeleri ve partinin konumuna bakışları daha geniş boyutları ile anlaşılmasını mümkün kılacağı düşünülmüştür. Görüşmecilere seçenek sunulması konunun anlaşılmasını kısıtlayacağı düşünülerek açık uçlu sorularla görüşmecilere daha özgür bir anlatı imkanı sunulmuştur. Açık uçlu sorularla görüşmecilerin partiye katılma sebepleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Partide almış oldukları görevleri almaya teşvik eden sebepleri anlama, göreve geliş süreçleri, partide aktif görev almalarında etkili olan faktörlerin belirlenmesi derinlemesine görüşmelerle daha mümkün olacağı düşünülmüştür. Ayrıca partiyi tercih etmelerinde ailesel bağların etkilerinin ne derece etkili olduğu da görüşmeler sırasında ortaya çıkan hikayelerden anlaşılması beklenmiştir. CHP'nin toplumsal taban kaybetmesinin nedenlerinin partililer ve eski partililer arasında yaşadıkları deneyimler çerçevesinde nasıl değerlendirildiğinin anlaşılmasına çalışılmıştır.

Derinlemesine görüşmelerle partililerin partinin düşüş trendinden ne tarz bir tutum belirlediklerinin daha iyi anlaşılabileceği düşünülmüştür. Partinin seçim çalışmaları esnasından parti yöneticilerinin seçmenle ne tür soru ve sorunlarla karşılaştıkları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Parti içinde kalmaya devam edenlerin neden hala parti ile bağlarının sürdüğü yapılan görüşmelerle anlaşılmaya çalışılmıştır. Bölgede güç ve güçlünün yanında olma olgularının siyasal tercihlerde belirleyici olduğu düşünülerse bölgede varlık gösteremeyen bir parti içinde yer almanın gerekçelerinin neler olduğunun elde edilmesi amaçlanmıştır.

Araştırma Alanı

Araştırmanının alanı Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinden Gaziantep, Diyarbakır ve Mardin'deki CHP oluşturmaktadır. Araştırmanın amacı partililerin ve bir dönem parti içinde yer almış

olan aktivistlerin gözünden parti algısını ortaya koyabilmektir. Bu anlamda araştırma açısından eski ve halen CHP'li olan parti üyelerinin vermiş oldukları bilgiler önemli bir boyut olarak ortaya çıkmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde CHP'nin bu bölgede kitlesel destek bulmasına karşılık bugün içine girmiş olduğu toplumsal taban kaybetme sürecinin partililer tarafından nasıl anlamlandırıldığı, CHP'nin toplumsal taban kaybetmesinin nedenlerinin analizi açısından önemlidir.

Neden Güneydoğu Anadolu Bölgesi? Siyasal partilerin temel amacı ülke seçmenin desteğini kazanarak demokratik yollardan iktidarı ele geçirmektir. Ancak araştırmanın konusu olan CHP'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde toplumsal taban kaybetmesi, bir dönem bölgede birinci parti olan bugün ise etkisiz durumda kalan siyaseti ve iktidarı amaçlaması önemli bir boyutu teşkil etmektedir. Bir siyasal partinin iktidar olabilmesi mümkün olduğunca yüksek oranda seçmen desteği kazanabilmesine bağlıdır. Ancak CHP'nin yaklaşık yirmi yıldır Güneydoğu Anadolu illerinde varlık gösteremediği gözlemlenmektedir. Bu durumda bir siyasal partinin temel amacı olan iktidarı demokratik yollardan ele geçirmesi nasıl gerçekleşebilir? Bu durum siyasal parti kurumunun amacına ters bir duruma karşılık gelmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde CHP'nin çalışılması ülke ve parti siyasetinin değişik boyutlarının anlamlandırılması açısından da önem taşımaktadır. Etnik ve dini kimliğin siyasette ağırlık kazanması ile birlikte bu temelde siyaset yapan partilerin ortaya çıkması daha genel politika ile seçmen karşısına çıkma amacında olan partileri yine bu çerçevede etkileyerek kimlik siyasetini o partilere de nüfuz ettirmektedir. Buna bağlı olarak bir siyasal partinin siyasetin değişen boyutlarına uyum sağlama veya sağlayamama sürecinin partinin yerel aktivistlerinin söylemlerinde ne şekilde karşılık bulduğu sorusu siyaset sosyolojisi açısından önemlidir.

Bir dönem Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden kitlesel destek bulabilen CHP'nin Kürt kimliği çerçevesinde siyaset yapan bir partinin

kurulması ile bölgede tabansız kalması yönündeki bir algı oluşmuş durumdadır. Ancak bir partinin belli bölgelerde kitlesel destek yitirmesinde tek bir olgunun açıklayıcı olması düşünülemez. Bu anlamda CHP'nin bölgede toplumsal taban kaybetme süreci, partinin genel olarak ülke bütünündeki politikalarından ve sorunlarında da önemli derecede etkilenmektedir. Bu perspektifi ortaya koyabilmek için Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde CHP'nin toplumsal taban kaybetmesinin nedenleri araştırmanın önemli noktalarından birisini oluşturmaktadır.

Saha araştırması için seçilen iller şu kriterlere göre belirlenmiştir: Araştırmanın saha çalışması kısmını Gaziantep, Diyarbakır ve Mardin illerindeki partililer ve eski partililer oluşturmaktadır. Özellikle Gaziantep'in seçilmesinde CHP'nin hem yerel hem de genel seçimlerde bir dönem özdeşleşmiş olması etkili olmuştur. Ancak son dönemde Gaziantep'te de partinin yerel ve genel seçimlerde toplumsal taban kaybetme sorunu ile karşı karşıya kaldığı gözlemlenmiştir. CHP'nin bölgede toplumsal taban kaybetmesinin nedenleri olarak Kürt kimliğinin ne derece önemli olup olmadığının anlaşılabilmesi açısından Gaziantep örneği bir tür turnusol kağıdı işlevi görmektedir.

Diğer iki ile kıyasla Gaziantep, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bir sanayi merkezi olarak ülkede gelişmiş iller içinde yer almaktadır. CHP'nin Gaziantep'teki toplumsal taban kaybetme sürecini anlama çabası, genel olarak partinin ülke genelinde belli oranlara ve bölgelere sıkışmış oy desteğinin nedenlerinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Gaziantep son yirmi yılda bölgenin diğer illerinden büyük göç almıştır. Bu göçe bağlı olarak kentte Kürt nüfus büyük ölçüde artmıştır. Ancak Gaziantep'e yoğun Kürt göçüne rağmen siyasette Kürt kimliği araştırma alanı kapsamındaki diğer iki il kadar etkili değildir. BDP listelerinden aday olan bağımsızların aldıkları oy oranlarına bakıldığında bu oranlar 2007 seçimlerinde % 5,1 ve 2011 seçimlerinde ise % 5,4'tür. Bu da Kürt kimliğinin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin diğer illerine oranla siyasette etkili olmadığını göstermektedir. Bu durum CHP'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde

toplumsal taban kaybetmesinin nedenlerinin daha iyi analizinin yapılabilmesi için önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Göçe ve ekonomik gelişmeye bağlı olarak ortaya çıkan çerçeve aynı zamanda partinin ekonomi çevreleri ve göçle gelen kesim ile kurmuş olduğu bağların anlamlandırılması açısından önemlidir.

Genel olarak CHP'nin toplumsal taban kaybetmesi ve bölgede uzunca bir süredir varlık gösterememesinin sebeplerinin anlaşılabilmesi açısından Gaziantep'in seçilmesinin anlamlı olacağı düşünülmüştür. Çünkü CHP, Gaziantep'te üç dönem yerel seçimlerde iktidar olmuş, parlamento seçimlerinde diğer partiler içerisinde ilk sırada yer almış ve sonrasında oy desteğini kaybetme sürecine girmiştir. Bu da bir kimlik siyasetinden ziyade partinin genel politikaları ile birlikte düşünülmesi gereken bir olgu gibi görünmektedir.

Yukarıda belirtilen sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerinden dolayı il olarak Gaziantep'in alan araştırması içine dahil edilmesi kimlik ve kültür dışındaki diğer bazı değişkenlerin mukayese yapılabilmesi açısından önem taşımaktadır. Araştırmamız için CHP'nin Gaziantep'teki örgütlerinin bölgedeki diğer illerindeki örgütlerine göre daha işlevsel bir özelliğe sahip olması kentin önemini arttırmaktadır. Partinin kadrolarında diğer illere nazaran yönetici ve aktivist daha yoğundur. Gaziantep'te CHP yaklaşık 12.000 üyeye sahiptir. Bu anlamda gerek sayısal anlamda gerekse örgütlerin işlevselliği anlamında Gaziantep'teki CHP örgütleri araştırma alanı kapsamındaki diğer iki ilden daha önde yer almaktadır. Buna rağmen Gaziantep'te CHP'nin toplumsal taban kaybetmesi bu kenti araştırma açısından önemli kılmaktadır.

Alan araştırmasının ikinci ili ise Diyarbakır'dır. Diyarbakır Kürt kimliğinin etkin olduğu bir il olduğu için araştırma açısından önemlidir. Yine partinin geçmişte kitlesel destek bulabildiği Diyarbakır'da bugün CHP'nin etkisi yok denecek kadar azalmıştır. Geçmiş dönemlerde Diyarbakır'da yerel yönetimlerde iktidar olan partinin bugün geçmiş dönemlerdeki konumundan oldukça uzaklaştığı

gözlenmiştir. Yine aynı şekilde partinin 1973 seçimlerinde % 30,4; 1977 seçimlerinde % 34,8 aldığı oy oranları ile birinci parti olması, ancak günümüzde 2007 ve 2011 seçimlerinde % 2'lerde oy alması ve milletvekili çıkarmaya yetecek seçmen desteğinden uzak olması araştırmanın konusu açısından Diyarbakır'ı önemli kılmaktadır.

Diyarbakır bugün Kürt sorununun merkezi konumundadır. Bölgedeki şiddet olaylarından en çok etkilenen illerin başında gelmektedir. Büyükşehir özelliği göstermekle birlikte nüfusu son dönemlerde bölgedeki terör olaylarından dolayı büyük artış göstermiştir. Kürt sorununa çerçevesinde kurulan bir siyasal alanda/kentte CHP'nin taban bulamaması ile söyleminin dinamikleri arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi açısından Diyarbakır ili önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Diğer bir ifadeyle Kürt kimliğinin ve kimlik siyasetinin etkin olduğu Diyarbakır'da CHP'nin örgütleri ve bu örgütlerinin işlevselliğinin anlaşılabilmesi araştırmanın konusu açısından önem arz etmektedir. Diyarbakır'da parti örgütlerinin ne derece işlevsel olduğu ve partinin bir dönem sahip olduğu tabanının bugün siyasetin neresinde olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Diyarbakır'da partinin sahip olduğu üye sayısı yaklaşık olarak 5500 civarındadır. Üye sayısının ve örgütsel varlığının partiyi ne derece destek sağladığı önemlidir. Parti genel politikalarının "ulusalcı"laştığı dönemlerde ve bununla birlikte radikalleşen kimliğin olduğu Diyarbakır'da yerel örgütleri ne derece etkilediğini göstermesi bu ili önemli kılmaktadır. Her ne kadar örgütsel ve üyelik temelleri olsa da bu yapının işlevselliği partinin genel politikalarından bağımsız değerlendirilemez.

Alan araştırmasının yapıldığı üçüncü il de Mardin'dir. Mardin çok kültürlü yapısı nedeniyle "hoşgörü" şehri olarak adlandırılmaktadır. Bununla birlikte Mardin ilinin çevresindeki ilçelerde Kürt nüfus önemli bir ağırlığa sahiptir. Son dönemlerde de Mardin merkezinde de Kürt nüfus niceliksel olarak artış göstermiştir.

Kürt nüfusun artışına bağlı olarak siyasetin ve siyasal yapının dinamikleri de bundan etkilenmektedir. Mardin'in bu özelliği

araştırma açısından bu ili önemli kılmaktadır. Güç ve siyaset ilişkilerinin siyasal yapıya olan etkisine bağlı olarak siyasal yapı Mardin ilinde anlamlı olmaktadır. Bu anlamın temelinde de Mardin'deki farklı etnik kesimlerin iktidar partisinden yana tercihte bulunmaları söz konusudur. Kent merkezindeki Arap-Kürt nüfus dengesinin değişmeye başlamasına da bağlı olarak Mardin merkezdeki seçmen iktidar partisi yönünde tercihte bulunmaktadır (Öztürk ve Ertürk, 2013). Bölgedeki şiddet olayları ile birlikte Mardin merkezinde de Kürt nüfusunun artması araştırmanın konusu için önemlidir. Ayrıca Mardin'de yaşayan Arapların, siyasetteki etkisi ve özellikle de devletin kuruluş döneminde Arap aileleri ile kurmuş olduğu ilişki CHP'nin bu ilde geçmişteki ve bugünkü durumunu anlama açısından önemlidir. Bir dönem Arap ailelerin ve Kürt ailelerin de desteğini almış olan bir partinin bölgenin diğer illerinde olduğu gibi bugün Mardin'de de destek bulamayışı araştırma açısından Mardin ilini önemli kılmaktadır.

Araştırma süresince saha araştırmasının yapılacağı illerde partinin il kongresi, mahalle gezileri gibi faaliyetleri de katılımcı gözlemle izlenmiştir. bulunmuştur. Mardin'deki il kongresine katıldığımda parti yöneticileri ve üyeleri ile tanışma imkanı buldum. Gaziantep ziyaretlerim süresince de partideki parti içi eğitim çalışmaları, mahallelerde ev ziyaretleri gibi faaliyetlerine katıldım. Partinin Mardin'deki seçim çalışmalarını, alan araştırmasıyla aynı döneme denk geldiği için izledim. Partinin Mardin mitingleri ve Kemal Kılıçdaroğlu'nun 22 Mayıs 2010 tarihinde parti liderliğine gelişinden itibaren ve referandum süreçlerinde Mardin ziyaretleri izlendi.

Mardin, Diyarbakır ve Gaziantep'te parti örgütünün çalışmalarını takip edebilmek, niteliksel araştırmamı zenginleştirdi. Özellikle Mardin il kongresinde yapılan seçim yarışı partinin dayandığı üyelik ve delegelik sistemini yerinde gözlemleme imkanı tanıdı. Diğer illerde bu gözlem ve katılım imkanını bulamasam da partide il yönetimlerinin seçilme ve atanma süreçlerini mevcut il yönetimlerinden ve geçmiş il yönetimlerinden öğrenme imkanı bulabildim. Partinin 2011 seçimleri

süresince bölgeye yönelik politikalarını, bölgedeki soruna yönelik çözüm önerilerini tüm seçim süresinde ve daha sonraki süreçlerde medyadan ve partinin dokümanlarından takip etme imkanı bulabildim. Parti binalarında il yönetimlerinin ve üyelerinin parti binasını ziyaretlerini izleyebildim. Ayrıca partinin seçimlere yönelik olarak seçim bildirileri, afişleri gibi dokümanlarını parti il örgütlerinden elde etme imkanım oldu. Parti binalarındaki seçime yönelik hazırlıkları ve seçim çalışmalarını gözlemleme imkanı buldum. Özellikle son dönemde yeni açılımlar yapan partinin politikaları hakkında il ve ilçe yönetimlerinin sahip oldukları bilgi düzeyini ve seçmeni örgütleme çalışmalarını gözlemleyebildim.

Alan araştırmasında kullanılmış olan görüşme tekniği ve enformel görüşmelerle partinin yerel yöneticilerinin söylemlerini elde etmeye çalıştım. Enformel görüşmeler dışında 56 kişi ile derinlemesine görüşmeler yaptım. Görüşmelerin büyük çoğunluğu katılımcılardan izin alınarak ses kayıt cihazı ile kayıt edildi. Bununla birlikte kayıt edilmesini istemeyen görüşmecilerin mülakatları not alınarak kayda geçirildi.

Görüşmecilerin Seçimi

Saha çalışmasında bu araştırma için önemli verilerin elde edileceği görüşmeci kitlesi geçmişte CHP içinde siyaset yapmış ve halen yapmakta olan parti aktivistlerinden seçilmiştir. Görüşmecilerin seçiminde olasılığa dayalı olmayan örneklem seçimi gerçekleştirilmiştir. Nitel çalışmalarda örneklem grubunun sayısal çokluğundan ziyade araştırma konusuna uygun kapsamda örneklem grubunun oluşturulması önem kazanmaktadır (Miles ve Huberman, 1994; Neuman, 2009). Yani belli bir liste veya yönlendirme üzerinden görüşmeciler belirlenmemiştir. Görüşmeciler seçilirken partinin bir dönem değişik mevkilerinde görev almış ve siyasette tecrübesi olan kişilerden olmalarına özen gösterilmiştir. Bu mevkiler üyelikten kurultay delegeliğine, il başkanlığına, ilçe başkanlığına,

milletvekilliğine, bakanlığa, genel başkan yardımcılığına kadar farklılaşmaktadır.

Görüşmeciler seçilirken partiden ayrılmış olan eski partilileri de görüşme listesinde yer verilmiştir. Eski partililer içinde de başka partilerde siyaset yapmakta olanlar, bunların içinde özellikle BDP çizgisindeki partilerde siyaset yapmış olanlara ulaşılmaya çalışılmıştır. En zor ulaşılan kesim de bu olmuştur. Bir dönem CHP içinde siyaset yapmış ve bugün veya geçmişte BDP çizgisindeki partide siyaset yapanları bulmak araştırmanın zorlukları arasında yer almaktadır. Yine partiden ayrılmış ancak hiçbir parti ile bağı olmayan "küskünler" diye tabir edilen eski partililerle de görüşmeler yapılmıştır.

Görüşmeciler belirlenirken "ekip" noktasına dikkat edilmiştir. Çünkü araştırmanın tasarlanması ve yazımı süresince partideki değişen genel başkanla birlikte partinin yerel örgüt yönetimleri de değişmiştir. Siyasal partilerde genel merkezin ve genel başkanın yerel örgütlerde belirleyici olduğu bir gerçektir. Bu çerçevede düşünülecek olursa partide yaklaşık yirmi yıl süren Deniz Baykal iktidarından sonra lider değişimi parti yerel örgütlerinde de bazı değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Buna bağlı olarak da partinin yerel temsilcileri ile görüşmeler planlanırken yeni ve eski yönetimlerden de kişiler görüşme listesine dahil edilmeye çalışılmıştır.

Görüşme talebinde bulunduğum partililer araştırmaya ilgi göstererek memnuniyetle yardımcı olmuşlardır. Zaman zaman kimlerle görüştüğümü öğrenmek istemişler ve kimlerle görüşeceğim konusunda bana yardımcı olmuşlardır. Saha araştırması esnasında "ya yeterince arkadaşımızla görüşmüşsün zaten, benle görüşmesen de olur! Şeklinde bir tepki ile de karşılaştığım oldu. Telefonla ulaşıp bir türlü mülakat yapma imkanı bulamadığım "katılımcı adayları" ile de karşılaştım. Zaman zaman görüşmecilere ulaşmakta, randevu almakta zorlandığım durumlar da oldu. Ancak saha araştırması süresince görüşmelerde partililerin yeterince yardımlarını bulabildiğimi söyleyebilirim.

Görüşme talebinde olduğum partililer arasında benim partiden gönderildiğimi soranlar da oldu. Bu çalışmanın neden yapıldığını soranlar da oldu. Görüşme talebi için aradığımda çalışmanın ne olduğunu ve kimliğimi açıklamış olmama rağmen, bu tür soruların gelmesinin büyük ölçüde partideki iktidar değişikliği ile ilgili olduğu gözlemlenmiştir. Yeri gelmişken bazı görüşmecilerin mülakatlar esnasında sorulara kaçamak cevaplar verdikleri de belirtilmelidir. Bu şekilde bir durum fark edildiğin de eğer ses kayıt cihazı açıksa kapatma teklifi yapılarak, görüşmecinin cevaplarını daha rahat ifade edilmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Saha araştırmasına başlamadan önce hazırlanan soru formu ile pilot uygulama yapılmıştır. Pilot uygulamada yine araştırmanın hedef kitlesi olan kesimlere ulaşılarak görüşmeler yapılmıştır. Bu uygulama neticesinde soru formunda gerekli düzenlemeler yapılarak alan araştırmasına başlanmıştır.

Görüşme için ulaşılan partililerle parti binasında, iş yerlerinde, Ramazan ayına rastlaması sebebiyle camide, kafede, kahvehanede, görüşmecilerin evlerinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın saha çalışması Mayıs 2012'de başlamış ve Eylül 2012'de tamamlanmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI VE YORUMU

Katılımcıların Sosyo-Ekonomik ve Politik Özellikleri

Giriş

Saha araştırmasına katılan görüşmecilerin sosyo-ekonomik özellikleri bu bölümde anlatılacaktır. CHP'nin tarihsel olarak ülke siyasetinde var olan diğer partilere göre uzun bir tarihe sahip olması partililerin sosyal özelliklerinde de kendisini göstermektedir. Ayrıca parti tabanını oluşturan kesimlerin sosyo-ekonomik özellikleri de kendine özgü bir yapı sergilemektedir. Katılımcıların eğitim durumları, gelir düzeyleri, yaş ortalamaları bu açıdan önem kazanmaktadır.

CHP 1992 yılından yeniden açılmasından sonra ülke gündemini işgal eden "irtica" ve "bölünme" tehditleri karşısında laikliği, cumhuriyet değerlerini ve ulusalcı söylemleri ön plana çıkartan bir siyaset izlemeye başlamıştır. Yaklaşık 20 yıl süren bu politik duruş 2010 yılında lider değişimine kadar sürmüştür. Kemal Kılıçdaroğlu'nun parti liderliğine seçilmesi ile birlikte partide yeni bir dönem, yeni bir siyaset arayışı ortaya çıkmıştır. Ancak lider değişiminden önceki yaklaşık 20 yıllık süre içinde partinin izlemiş olduğu "savunmacı-korumacı" siyaset % 20'lerde bir seçmen desteği bulabilmiştir. Partinin dar bir seçmen tabanına sıkışıp kaldığı, iktidar olmaktan uzak bir anlayışa sahip olduğu daha önceki bölümlerde tartışılan konular arasındaydı. Partinin ön planda tutmuş olduğu "savunmacı-korumacı" politik söylem parti tabanını da bu yönde

dönüştürerek, bir anlamda değişmez bir seçmen tabanı ortaya çıkarmıştır. "Beyaz Türklerin Partisi, endişeli modernler"[12] gibi gelir durumları orta ve üst orta sınıfa ait, yaşam sıkıntısı çekmekten uzak olan kesimlerin "sosyal demokrat" olma iddiasında olan bir partinin tabanını oluşturduğu yönünde iddialar ortaya atılmıştır.

Bu çerçevede katılımcıların sahip olduğu bu özellikler saha çalışması sırasında genel olarak CHP'nin tabanı ile hangi ölçüde örtüştüğünün hangi ölçüde farklılık gösterdiğinin ortaya konulmasına da bir ölçüde hizmet edecektir. CHP içinde yer alan/bir dönem almış olan katılımcıların profillerinin verilmesi araştırmaya ayrı bir boyut katacağı için bu bölümde bu konuya değinilmiştir. Katılımcıların yaş grupları, cinsiyetleri, eğitim düzeyleri, doğum yerleri, anadilleri, partide aktiflik süreleri, aktiflik durumları bu bölüm içinde ele alınan alt başlıklardır.

Kimler?

Yapılan saha araştırması verilerine göre partinin il yönetim kademelerinde görev yapmış/yapmakta olan, mevcut/eski üyelerin bu profile ne derece uyup uymadığı değerlendirilecektir. Alan araştırması çerçevesinde görüşülen katılımcıların ait oldukları sosyal sınıf, yaşları, eğitim durumları, gelir durumları, meslekleri, etnik kökenleri, doğum yerleri bu bölümün içinde ele alınacaktır.

---

[12] 1990'lı yıllarda ülke siyasetinin merkezine yerleşen "irtica" ve "bölünme" tehditleri karşısında devletin kuruluş felsefesi ve ilkeleri içinde yer alan laiklik ve cumhuriyet vurgularını ön plana çıkaran bir seçmen kitlesi ortaya çıkmıştır. Demokrasi, özgürlük ve eşitlik gibi konuların ikinci plana atılıp laiklik ve cumhuriyeti ön plana çıkaran bu kesim ise daha çok ülkenin sahil kesiminde yaşayanlardan oluşmaktadır. Bu kesimin temel kaygıları ise AKP iktidarının toplumu muhafazakarlaştıran politikalarıdır. (Toprak, 2010; Keyman, 2010; Mahçupyan, 2010).

Tablo 4: Katılımcıların Yaş Grupları

	Mardin		Diyarbakır		Gaziantep		Tüm İller	
Yaş Grubu	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %
18-25	-	0	-	0	-	0	-	0
26-35	-	0	-	0	1	4,8	1	1,8
36-45	5	27,8	-	0	3	14,3	8	14,3
46-55	2	11,1	4	23,5	9	42,9	15	26,8
56-65	7	38,9	6	35,3	8	38	21	37,5
66 ve üstü	4	22,2	7	41,2	-	0	11	19,6
Toplam	18	100	17	100	21	100	56	100

Kaynak: Tablo saha araştırması verilerinden oluşturulmuştur.

Siyasal partilerdeki yöneticilerin ve üyelerin yaş ortalamaları siyasal partilerin örgütlenmeleri ve yeni kuşakları mobilize etmeleri konusunda bir çerçeve sunmaktadır. Partinin sahip olduğu yerel kadrolar o ildeki partinin dinamizminin de bir göstergesi olarak ele alınabilir. Partinin sahip olduğu seçmen tabanının dinamikliği partinin mevcut yerel kadrolarının da yaş durumu ile ilişkilidir. Ayrıca siyasi partilerin kadrolarının yaş ortalamaları partinin siyaset sahnesinde kaç yıldır yer aldığı ile de ilişkilidir. Siyasal partilerin ömürleri uzadıkça kadrolarının da parti içindeki yaş ortalaması artmaktadır. Ancak siyasal partilerdeki yaş ortalamaları aynı zamanda genç kuşaklardan yeni katılımları sağlayıp sağlayamadıklarının da bir göstergesi olarak alınabilir.

CHP'nin örgütsel işlevselliğine ve almış olduğu oy oranlarına bakıldığında genel olarak partinin seçmen desteğini en az bulabildiği

Diyarbakır'da yaş ortalaması daha yüksektir. Benzer şekilde seçmen desteğinin az olduğu Mardin'de de katılımcıların yaş ortalamaları oldukça yüksektir. Gaziantep'teki katılımcıların yaş ortalamalarına bakıldığında ise daha genç bir ortalama ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu ilde saha çalışması yapılan diğer illere göre katılımcıların farklı yaş gruplarına dağılımının daha geniş yaş gruplarını kapsadığı gözlenmiştir. Bu bir anlamda partiye katılımın da daha fazla olduğunu gösterir bir niteliktir. Diyarbakır'da katılımcıların yaş gruplarına göre dağılımı ise belli bir yaş grubunda yoğunlaşmıştır. Bu da belli yaşın üstündeki eski partililerin hala partide aktif görevler alarak parti örgütünün kadrolarını tamamlamaya çalışmaları ile ilişkilendirilebilir. Saha araştırması sırasında yapılan gözlemlerde ön plana çıkan bir husus parti örgütlerinin kadrolarının kurulması, Diyarbakır'da eski SHP'liler üzerinden gerçekleştirilmeye çalışıldığıdır. Bu anlamda SHP'nin 1980'li yılların partisi olduğu düşünüldüğünde yine bu kadrolara müracaat edilmesi partinin yeni nesilleri kendi bünyesine katmakta yetersiz olduğu ifadesini desteklemektedir.

Saha çalışmasının yapıldığı bir diğer il olan Gaziantep'te ise partililerin yaş ortalaması ve yaş gruplarına göre dağılımı farklılık göstermektedir. Buna ek olarak parti kadrolarında yer alanların yaş ortalaması Mardin ve Diyarbakır illerine göre daha genç bir ortalama sunmaktadır. Bu aynı zamanda partinin o ildeki durumunu da göstermektedir. Tüm yaş gruplarına parti kadrolarında rastlanması partinin hala belli oranda tabana sahip olduğunun bir göstergesi olarak alınabilir.

Yapılan benzer çalışmalarda CHP üyelerinin ve yöneticilerinin yaş ortalamaları diğer partilere kıyasla daha yüksek çıkmaktadır (Uysal ve Topak, 2010; Çaha, 2008; Erdoğan-Tosun ve Tosun, 2010). Ancak saha çalışmasından elde edilen verilere göre katılımcıların yaş ortalamalarının yüksek olması ile birlikte katılımcıların yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında Mardin'deki katılımcılarda % 60'ların üzerinde 55 yaş ve üstü; Diyarbakır'daki katılımcılarda ise % 76 bir orana karşılık gelmektedir. Bu da partinin bu illerden genç kuşakları

mobilize edemediğini göstermektedir. Çünkü Gaziantep ilinde partinin diğer illere göre almış olduğu oy oranının yüksek olması bir anlamda bunu göstermektedir. Siyasette katılımın ortalama aktiflik yaşının 40'lı yaşlar olduğu kabul edilirse (Delibaş, 2001: 247) Gaziantep'teki katılımcıların 40'lı yaşlardaki oranı yaklaşık olarak % 60'lardadır. Bu aynı zamanda partinin bu ilde sahip olduğu seçmen desteğinin de nedeni olarak yorumlanabilir.

Katılımcıların yaş ortalamaları ile birlikte ülkenin diğer kesimlerindeki CHP kadrolarının da yaş ortalamaları benzer özellik göstermektedir. Yapılmış olan farklı çalışmalarda CHP kadrolarının yaş ortalamasının benzer şekilde ortaya çıktığı görülmektedir (Uysal ve Topak, 2010; Çaha, 2008; Erdoğan-Tosun ve Tosun, 2010). Çaha'nın yapmış olduğu çalışmada (Çaha, 2008: 19) katılımcıların yaşları ilerledikçe cumhuriyet, laiklik ve demokrasiye verdikleri önem de artmaktadır. CHP'nin de bu konulara vermiş olduğu önem düşünüldüğünde yaş gruplarının göstermiş olduğu hassasiyet konularına göre parti tercihlerinde de CHP içinde oldukları söylenebilir. Çalışmada sadece CHP'liler üzerinden değil, genel olarak tüm siyasal parti mensupları üzerinden değerler sorulduğu için yaş ile hassasiyetler arasındaki ilişkinin seçmenlerde CHP'ye yönelmede bir etkisi olduğu söylenebilir.

Cinsiyet

Saha araştırması sırasında katılımcıların neredeyse tamamı erkekti. Gaziantep'te parti örgütlerin aktif olmasına bağlı olarak partinin kadın kolları ve partide kadınlar diğer saha araştırması yapılan diğer illere göre daha görünür düzeydeydi. Saha araştırması katılımcıların cinsiyet oranlarına bakıldığında Diyarbakır ve Mardin'de tamamen erkeklerden oluşan katılımcılar Gaziantep'e gelindiğinde kadınların % 7'lik bir orana sahip olduğu görülmektedir. Siyasi partilerle ilgili yapılmış farklı çalışmalarda da kadınların siyasal partilerde aktif görevler almasının düşüklüğü göze çarpmaktadır (Erdoğan-Tosun ve Tosun, 2010; Uysal ve Topak, 2010). Bu anlamda

ülke siyasetinin kadrolarında erkek egemen bir yapının olduğu söylenebilir. Siyasette kadına yönelik pozitif ayrımcılık çerçevesinde konulan kotalar siyasal partilerin yerel örgütlerinde çok da fazla gözlenmemektedir.

Tablo 5: Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı

	Mardin		Diyarbakır		Gaziantep			Tüm İller
Cinsiyet	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %
Erkek	18	100	17	100	17	81	52	92,9
Kadın	-	0	-	0	4	19	4	7,1
Toplam	18	100	17	100	21	100	56	100

Kaynak: Tablo saha araştırması verilerinden oluşturulmuştur.

Ancak Mardin ve Diyarbakır'da parti örgütlerinde kadınların görünürlülüğünün yok denecek düzeyde olması partinin örgütlerinin işlevselliği açısından dikkat çekici bir noktayı oluşturmaktadır. Diyarbakır ve Mardin'de saha çalışması yapıldığı dönemde il yönetimlerinin seçim dönemiyle karşılaşıldı. Parti il yönetimleri henüz oluşturulmaktaydı. Ayrıca Mardin il başkanlığı seçim süreci gözlemlerimde dikkati çeken bir nokta delegeler arasında sadece bir kadın delegenin bulunması oldu. Parti delegeleri bunun dışında erkeklerden oluşuyordu. Partinin il binalarına yapılan ziyaretlerde de kadın üye veya yönetici ile karşılaşılmadığı belirtilmesi gereken bir diğer önemli noktayı oluşturmaktadır. Gaziantep ilindeki saha çalışmasında ise kadınların partideki görünürlülüğünün daha fazla olduğu gözlenmiştir. Gaziantep il örgütünde ve merkez ilçe örgütlerinde kadın kolları aktif olarak görevdeydi. Kadın kolları, gençlik kollarının partide aktif olarak bulunması bir anlamda partideki örgütlerin işlevselliğini göstermektedir.

Eğitim Düzeyi

Bu başlık altında katılımcıların eğitim durumları analiz edilecektir. Katılımcıların eğitim durumları CHP'nin genel olarak partili profiline paralellik göstermektedir. Genel olarak partinin yaş ortalaması, 45 yaşın üstündekilerin partide ağırlıklı olarak yer almasında olduğu gibi eğitim olarak da yüksek eğitim almış bireylerin partide aktif görevde oldukları gözlenmiştir.

Eğitim durumu siyasal katılma açısından önemli bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların % 51'i üniversite mezunudur. % 25'i oluşturan lise mezunları ile birlikte katılımcıların 4/3'ü yüksek eğitimli kişilerden oluşmaktadır. İlkokul ve ortaokul mezunlarının oranı ise katılımcıların 4/1'ini oluşturmaktadır. Bu oranlar genel olarak CHP'nin kadrolarının eğitim durumları ile paralellik göstermektedir.

Bu durum bir anlamda Türkiye'de seçmen tercihlerinde seçmenin eğitim durumu yükseldikçe sol tercihte bulunma eğilimi ile ilişkilendirilebilir. Genel olarak ülke seçmeninde sınıfsal bir ayrışmadan ortaya çıkan bir siyasal tercihte bulunmadan ziyade siyasal tercihlerde seçmenlerin bir ayrışması ortaya çıkmaktadır. Bu ayrışma içinde aynı siyasal eğilime yönelen seçmenlerde farklı sınıflardan seçmenler rahatlıkla yer alabilmektedir. Ülke seçmeninin bu özelliği dünyanın gelişmiş batı ülkeleri seçmeninden bir farklılık olarak ortaya çıkmaktadır. Batı demokrasilerinde genel olarak emekçi sınıflardan oy alan sol partiler Türkiye'ye bakıldığında ise yüksek gelir durumuna sahip, iyi eğitim almış sosyo-ekonomik özellikler gösteren seçmen tabanına sahiptir (Çaha, 2008: 5). Eğitim durumu açısından benzer özellikler araştırma kapsamındaki katılımcılarda da ortaya çıkmıştır.

Tablo 6: Katılımcıların Eğitim Düzeyi

	Mardin		Diyarbakır		Gaziantep		Tüm İller	
	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %
Okuma-Yazma Bilmeyen	-	0	-		-		-	
Okuma Yazma Bilen	-	0	-		-		-	
İlkokul Mezunu	-	0	3	17,6	4	19	7	12,5
Ortaokul Mezunu	1	5,6	2	11,8	3	14,3	6	10,7
Lise Mezunu	6	33,3	5	29,4	3	14,3	14	25
Üniversite Mezunu	11	61,1	7	41,2	11	52,4	29	51,8
Toplam	8	100	17	100	21	100	56	100

Kaynak: Tablo saha araştırması verilerinden oluşturulmuştur.

Siyasal partilerin kadrolarının eğitim durumları CHP'de eğitim açısından daha yüksek bir özellik göstermektedir. Parti kadroları büyük oranda üniversite mezunlarından oluşmaktadır. CHP ile ilgili olarak ülkenin genelinde de partinin kadrolarında üniversite/fakülte mezunlarının önemli bir yere sahip olduğu benzer çalışmalarda ortaya çıkmaktadır (Uysal ve Topak, 2010; Çaha, 2008; Erdoğan-Tosun ve Tosun, 2010).

CHP tabanının laiklik, cumhuriyet, demokrasi gibi konulara verdikleri öncelik parti kadrolarının da bu özelliğini belirlemektedir. Parti kadrolarının genel olarak eğitim düzeyleri ile birlikte paralel olarak ortaya çıkan laiklik, cumhuriyet ve demokrasi öncelikleri

benzer çalışmalarda da ortaya çıkmıştır (Çaha, 2008: 20-21). Çaha'nın yapmış olduğu çalışmada değerlere verilen önem düzeyi eğitim düzeyi arttıkça artış göstermektedir. Eğitim durumu yüksek eğitime doğru gelindikçe cumhuriyet, laiklik ve demokrasi önceliği de artmaktadır. Bu veriler çerçevesinde yüksek eğitimlilerin önceliklerinden dolayı CHP'yi tercih ettikleri de söylenebilir.

Doğum Yeri

Araştırma kapsamında katılımcıların doğum yerine göre illere göre farklılıklar gösterdikleri ortaya çıkmıştır. Mardin'de katılımcıların tamamı doğum yerlerini Mardin olarak belirtmişlerdir. Diyarbakır'da ise katılımcıların doğum yerleri % 94,1 oranında Diyarbakır olmakla birlikte, % 5,9'u Diyarbakır'dan farklı bir yerde doğduğunu belirtmiştir. Ancak Diyarbakır'da bu konu ile ilgili gözlemlenen farklı bir nokta ise genellikle Diyarbakır kent merkezine il kırsalından gelen göçlerden oluşmaktadır. Bu da Diyarbakır için kent merkezine yapılan göçlerin yoğunluğuna bağlanabilir. Araştırma yapılan bir diğer il olan Gaziantep'te ise katılımcıların yaklaşık olarak % 19'u bu ilden farklı illerde doğduklarını belirtmişlerdir. Bu da genel olarak Gaziantep'in bölge illerinden almış olduğu göç ile ilişkilendirilebilir. Bu ildeki katılımcıların doğum yerleri de bu görüşle paralellik göstermektedir. Daha çok Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinden göçle geldikleri gözlemlenmiştir.

Tablo 7: Katılımcıların Doğum Yerine Göre Dağılımı

Doğum Yeri	Mardin		Diyarbakır		Gaziantep		Tüm İller	
	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %
Görüşme Yapılan İl	18	100	16	94,1	17	81	51	91
Başka Bir Yer	-	0	1	5,9	4	19	5	9
Toplam	18	100	17	100	21	100	56	100

Kaynak: Tablo saha araştırması verilerinden oluşturulmuştur.

Gaziantep'in sahip olduğu coğrafi ve ekonomik özellikler kenti bölge insanı için bir çekim merkezi haline getirmiştir. Genel olarak 1950'li yıllardan itibaren ortaya çıkan sanayileşmiş olan kentlere doğru kırsal alandan gerçekleşen göçler Gaziantep için de büyük ölçüde geçerlidir. Araştırmanın yapıldığı diğer illerde ise büyük oranda bu iller göç verdikleri için katılımcıların profili de yine il içinden olarak ortaya çıkmıştır.

Katılımcıların Anadili

Etnik kimlik günümüzde siyasetinde önemli bir belirleyici haline gelmiştir. Farklı etnik kimliklerin bir arada yaşadığı Mardin ilindeki katılımcıların % 61'i Arap kökenlidir. İkinci olarak Kürtler gelmektedir. Etnik kimlik burada siyasal tercihte bir etkiye sahiptir. Ancak Mardin'de katılımcıların % 22'si de Kürtlerden oluşmaktadır. Kürtlerin de partiyi tercih etmelerinde belirleyici unsur olarak ise yine kendisine en yakın parti olarak CHP'yi görmesi etkili olmaktadır.

Diyarbakır'daki katılımcılara bakıldığında ise % 76'sı Kürtlerden oluşmaktadır. % 23 oranında da Türkler katılımcılar arasında yer

almaktadır. Kürtlerin parti içinde yer almaları büyük ölçüde aileden gelen bir CHP'lilik ile birlikte yine siyaset yapmak açısından kendilerine en yakın parti olarak CHP'yi görmeleri etkilidir.

Gaziantep ilindeki katılımcılara bakıldığında ise Kürtlerin yaklaşık olarak ildeki katılımcılar içinde üçte birlik bir orana sahip olduğu görülmektedir. Geri kalan kısmı ise Türklerden oluşmaktadır. Etnik unsur siyasette belirleyici olmakla birlikte Kürt vatandaşların yaşadığı Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinde vatandaşın siyaset yapmak için seçtiği parti farklılık göstermektedir. Siyasal katılımın birçok belirleyeni olduğu düşünüldüğünde bu etkenlere bağlı olarak siyasal tercihler de farklılık gösterebilmektedir. Ancak Saha çalışmasının yapılmış olduğu iller içinde Diyarbakır ve Mardin'de seçmenin AKP ve BDP olarak iki tercihi kaldığı için üçüncü bir tercihin ortaya çıkması gün geçtikçe zorlaşmaktadır. Seçmenin adı geçen illere göre daha fazla siyasal tercih imkanı bulunan Gaziantep'te ise seçmen daha kolay üçüncü ve dördüncü siyasi tercihi değerlendirmektedir. Gaziantep'te Kürtlerin katılımcılar içindeki oranı bunu destekler niteliktedir.

Tablo 8: Katılımcıların Anadili

	Mardin		Diyarbakır		Gaziantep		Tüm İller	
	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %
Türkçe	3	16,7	4	23,5	15	71,4	22	39,3
Arapça	11	61,1	-	0	-	0	11	19,6
Kürtçe	4	22,2	13	76,5	6	28,6	23	41,1
Toplam	18	100	17	100	21	100	56	100

Kaynak: Tablo saha araştırması verilerinden oluşturulmuştur.

Etnik unsur siyasetin temel belirleyeni olmakla birlikte partilerin güç durumları da seçmenin tercihlerinde önemli ölçüde etkili olabilmektedir. Katılımcıların etnik kökenlerine bakıldığında ilin sosyo-kültürel yapısına bağlı olarak farklı etnik unsurların aynı parti içinde yer aldıkları gözlenmiştir. Hatta etnik kimlik temelli siyasetin o derece etkili olmadığı Gaziantep'te Kürtlerin CHP'yi daha rahat bir şekilde tercih edebildikleri çalışmadan elde edilen gözlemler çerçevesindedir. Seçilen iller nüfus kompozisyonları açısından CHP'nin Güneydoğu'daki durumunu anlayabilmemiz açısından son derece önemli karşılaştırma imkanı verecek yapıya sahiptir. Analizlerimizde il seçiminin sağladığı açılımı göreceğiz.

Katılımcıların Partide Aktiflik Süreleri

Parti üye ve yöneticilerinin partide kalma süreleri aynı zamanda parti ile üyelerin kurmuş oldukları aidiyet duygusunun yüksek olmasını da göstermektedir. Bununla birlikte, "siyasi partilerin kökleri eskiye uzandıkça, yöneticilerin yaş ve siyasi kariyer yaşı ortalamaları da yükselmektedir" (Uysal ve Topak, 2010: 79). Siyasi kariyer yaşının yüksek olması aynı zamanda partinin tarihsel geçmişi ile de ilişkilidir. Buna göre CHP'nin Cumhuriyet'in yaşı ile aynı yaşa sahip bir parti olması aynı zamanda partinin üye ve yöneticilerinin siyasi kariyer yaşının da yüksek olmasına neden olmaktadır.

CHP içinde siyaset yapmış olanların diğer partilere göre de siyasi kariyer yaşları fazladır (Uysal ve Topak, 2010: 79; Çaha, 2008: 79). Katılımcıların da benzer şekilde siyasi kariyer yaşlarının yüksek olduğu görünmektedir. Partinin kadrolarının partide kalma sürelerinin uzunluğu bir anlamda parti ile kurulan bağın bir göstergesi olurken diğer yandan da partinin geçmişinin eskilere dayanmasını göstermektedir.

Tablo 9: Katılımcıların Partide Aktiflik Süreleri

Zaman	Mardin		Diyarbakır		Gaziantep		Tüm İller	
Yıllar	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %
0-5	5	27,8	2	11,7	4	19,05	11	19,7
6-10	3	16,7	1	5,9	1	4,8	5	8,9
11-15	2	11,1	3	17,6	2	9,5	7	12,5
16-20	3	16,7	-	0	2	9,5	5	8,9
21-30	2	11,1	1	5,9	4	19,05	7	12,5
31- +	3	16,6	10	58,9	8	38,1	21	37,5
Toplam	18	100	17	100	21	100	56	100

Kaynak: Tablo saha araştırması verilerinden oluşturulmuştur.

Katılımcıların partide kaç yıldır bulunduklarına bakıldığında ortalama % 37,5'i otuz yıl ve daha fazladır partide siyaset yapmakta olduğu görülmektedir. Bu oran aynı zamanda partinin tarihsel olarak geçmişine bağlı olarak kadrolarının büyük ölçüde koruduğunu göstermektedir. Partiye olan bağlılık yüksek düzeyde olduğu için parti kadroları da siyaset yapma tercihi olarak CHP içersinde siyasete devam etmişlerdir. Bu aynı zamanda parti kadrolarının parti değiştirmelerinin de düşük ihtimalli olduğunu göstermektedir.

İller bazında bakıldığında ise partide siyaset yapanların partide kalış süreleri Mardin'de daha çok farklılık göstermektedir. Beş yıldır partide bulunanların yaklaşık olarak Mardin'deki katılımcıların dörtte birini oluşturması partiye bu ilde katılım olduğunu göstermektedir. Otuz yıldan fazla partide yer almış katılımcıların oranının diğer illere göre düşük olması ise Mardin'den büyük şehirlere doğru yapılan göç ile ilişkilendirilebilir.

Diyarbakır'daki katılımcıların partide kalış sürelerine bakıldığında ise otuz yıldan fazla partide olanların % 60'a yakın bir orana sahip olduğu görülmektedir. Bu aynı zamanda partiye yeni katılımların olmadığı ya da çok az olduğunu ve partinin eski kadroları ile örgütlenmesini devam ettirmeye çalıştığını göstermektedir.

Gaziantep'teki katılımcılarda ise partide kalış süresi her gruptan belli bir oranda ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte partide otuz yıldan fazladır bulunanların oranı üçte birinden fazladır. Gaziantep'teki katılımcıların partide kalma zamanları diğer illere göre eşit bir şekilde dağılıma sahiptir. Bu aynı zamanda partiye yeni katılımların olduğunu da göstermektedir.

Genel olarak illerin ortalamasına bakıldığında ise otuz yıl ve üzeri zamandır partide bulunanların oranı % 37,5'tir. Bu da parti kadrolarının uzun bir süredir parti içinde kaldığını göstermektedir. Siyasi partilerle ilgili yapılmış çalışmalarda CHP'lilerin parti değiştirme oranları oldukça düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Bu aynı zamanda CHP'lilerin üye-parti arasındaki ideolojik bağının güçlü olduğunu göstermektedir (Erdoğan-Tosun ve Tosun, 2010: 149). CHP'de parti değiştirenlerin oranının düşük olması ile birlikte partinin de tarihinin eski olması katılımcılarda uzun yıllardır partide siyaset yapanların sayısının yüksek olmasını sağladığı söylenebilir.

Katılımcıların Partideki Aktiflik Durumları

CHP'nin 1990 sonrası Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde toplumsal taban kaybetmesinin nedenlerine odaklanmış olan bu çalışmada yapılan saha araştırması verilerine göre partide bugün aktif olmayanların oranı oldukça yüksektir. Özellikle CHP'nin düşük oranda taban desteğine sahip olduğu Mardin ve Diyarbakır'da partide aktif olmayan katılımcıların oranının yüksek olması dikkati çekmektedir. Bu iki ilde % 40'larda partide aktif olarak görevli olmayanlar bulunmaktadır.

Gaziantep'te ise partide aktif olarak görevli olan katılımcıların oranı yüksektir. Katılımcılar içinde % 95'lerde partide aktif olarak yer

alanlar bulunmaktadır. Bu diğer benzer verilerde de olduğu gibi CHP'nin Gaziantep'teki taban desteğinin diğer illerden daha yüksek olması ile birlikte düşünülebilir.

Tablo 10: Aktiflik Durumları

Durum	Mardin		Diyarbakır		Gaziantep		Tüm İller	
Yıllar	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %
Aktif Olan	11	61,1	10	58,9	20	95,2	41	73,2
Aktif Olmayan	7	38,9	7	41,1	1	4,8	15	26,8
Toplam	18	100	17	100	21	100	56	100

Kaynak: Tablo saha araştırması verilerinden oluşturulmuştur.

Tablo 11: Katılımcılar İçinde Aktif Olmayanların Başka Partide Yer Alma Durumu

Durum	Mardin		Diyarbakır		Gaziantep		Tüm İller	
	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %
Başka Partide Olan	4	57,1	4	50	1	100	9	60
Başka Partide Olmayan	3	42,9	4	50	-	0	6	40
Toplam	7	100	8	100	1	100	15	100

Kaynak: Tablo saha araştırması verilerinden oluşturulmuştur.

Bir dönem CHP içinde yer almış ancak bugün parti ile hiçbir şekilde ilişkisi olmayanların durumlarına bakıldığında partiden ayrılmış olanların % 60'ı başka bir siyasi partide siyaset yapmaktadır. Bu oranlar Mardin ve Diyarbakır'da başka partiyi tercih edenler ağırlık kazanmaktadır. Gaziantep'te ise büyük oranda katılımcılar halen partide aktif oldukları için partide aktif olmayan sadece bir kişidir. O da siyasal tercihini başka partiye yönelik değiştirmiştir. Partinin almış olduğu oy oranları büyük ölçüde illerdeki yönetici ve üye kadrolarını da önemli ölçüde etkilemiştir. Partinin oy oranlarının düşük olduğu saha araştırması illeri olan Mardin ve Diyarbakır'da partiden ayrılmalar daha yüksek oranda gerçekleşmektedir. Bununla birlikte partiden ayrılanların başka siyasal partiye yönelik tercih değiştirmeleri de bu illerde daha yüksek orandadır. Diyarbakır ve Mardin'de partiden ayrılmış olup başka partiye geçmeyenlerin durumu da partide politika değişimi anlamında bir beklenti ile ilişkilendirilebilir.

CHP'den Ayrılanların Parti Tercihi

CHP'nin toplumsal taban kaybetmesi ile birlikte partiden ayrılanlar % 56,25 oranında başka partileri tercih etmektedir. Başka partiyi tercih edenlerin ise genel olarak tercih ettikleri parti BDP olmaktadır. Bunun yanı sıra katılımcıların parti tercihlerinden çıkan bir diğer özellik de % 43,75 oranında CHP'den ayrılmış ancak başka bir siyasi partide de siyaset yapmayanların bulunmasıdır.

Tablo 12: CHP'den Ayrılanların Parti Tercihi

Durum	Mardin		Diyarbakır		Gaziantep		Tüm İller	
	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %
BDP	4	57,1	3	37,5	1	100	8	50
AKP	-	0	1	12,5	-	0	1	6,25
Partisiz	3	42,9	4	50	-	0	7	43,75
Toplam	7	100	8	100	1	100	16	100

Kaynak: Tablo saha araştırması verilerinden oluşturulmuştur.

Tablo 13: Partiden Ayrılmış Katılımcıların Etnik Kökeni

Durum	Mardin			Diyarbakır			Gaziantep		
	Türk	Kürt	Arap	Türk	Kürt	Arap	Türk	Kürt	Arap
BDP		3	1		4			1	
AKP					1				
Partisiz			3	1	2				

Kaynak: Tablo saha araştırması verilerinden oluşturulmuştur.

Katılımcıların yarısı CHP'den ayrıldıktan sonra BDP'de siyaset yapmayı tercih etmiştir. Bu büyük oranda BDP'nin etnik hassasiyeti ile birlikte muhalif duruşunun da bölgedeki parti kadroları açısından bir ilgi odağı oluşturması ile açıklanabilir. Ancak başka partiyi tercih etmeyenlerin Kürt kimliğinin yüksek düzeyde siyasallaştığı Diyarbakır'daki katılımcılarda daha yüksek olması dikkat çeken bir noktadır. Katılımcılardan şu anda aktif olmamakla birlikte başka partide siyaset yapmamayı da seçen % 50'lik bir oran söz konusudur.

Sonuç

Bu bölümde saha araştırması sürecinde görüşme yaptığımız katılımcıların sosyo-kültürel ve ekonomik profilleri betimlenmeye çalışıldı. Siyasal partiler açısından parti kadroları partinin yerel bazda taban oluşturabilmesinde ve seçimlerde oy alabilmesinde önemli bir yere sahiptir. Partinin sahip olduğu kadrolar ve bu kadrolara genç kesimden katılımlar sağlayabilmesi partinin yerel düzeyde tabanını güçlendiren faktörler arasında gelmektedir. Bu bölümde de siyasi partiler açısından önemli olan üyelik ve parti yerel örgütlerinin işlevselliğinin partinin seçmen desteği kazanmasında önemli bir yere sahip olduğu noktasından hareketle katılımcıların demografik, sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerine yer verildi.

Siyasi partiler bünyelerine yeni üyeler ve kadrolar ekleyebildikleri ölçüde örgütsel işlevselliklerini arttırabilirler. Siyasi partiler bunu başarabildikleri ölçüde de seçmen desteğini kendi partilerine yöneltebilirler. CHP'nin parti kadrolarının özelliklerine bakıldığında özellikle Mardin ve Diyarbakır'da parti kadrolarına yeni katılımların olmadığı görülmektedir. Bu aynı zamanda partinin bu illerde seçmen desteği kazanmasını da olumsuz yönde etkilemektedir. Siyasi partilerle ilgili olarak üyelik katılımının düşüş trendinden olduğu yönde var olan tartışmalar araştırmadan elde edilen verilerle örtüşmektedir. Ancak bu özelliğin dışında kalmış olan partilerin seçmen desteğini sağlayabildiği de vurgulanması gereken bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır. CHP'nin saha çalışması yapılan illerde üyelerinin ve kadrolarının yeterince işlevsellik kazanmaması partinin bu illerde seçmen desteği bulamamasını önemli ölçüde etkileyen bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

Siyasi partilerle ilgili yapılmış olan çalışmalarda (Uysal ve Topak, 2010; Çaha, 2008; Erdoğan-Tosun ve Tosun, 2010) CHP kadroları ile ilgili yapılmış çalışmalarla araştırmadaki katılımcıların sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri büyük ölçüde örtüşmektedir. Öncelikle CHP kadrolarının yaş ortalaması adı geçen çalışmalarda diğer partilere göre daha yüksek bir ortalamaya sahiptir. Bu araştırma katılımcılarında da benzer bir durum gözlenmiştir. Bu aynı zamanda partiye genç katılımların olmadığını göstermesi açısından da dikkat çekici bir noktadır.

Katılımcılar arasında gözlenen bir diğer önemli nokta da katılımcıların eğitim durumlarının yüksek olmasıdır. Eğitim durumu yükseldikçe siyasal katılımın arttığı yönündeki görüşlerle (Delibaş, 2001: 258) katılımcılar arasında benzerlik görülmektedir. Eğitim durumları ile ilgili olarak siyaset içinde yer alan vatandaşların değerler konusunda göstermiş oldukları öncelikler de farklılık göstermektedir. CHP'deki partililerin demokrasi, cumhuriyet ve laiklik gibi konulara vermiş oldukları önceliklerin yapılmış çalışmalarda ortaya çıkmıştır. Bu durum aynı zamanda partinin önceliklerine de bağlı olarak yüksek

eğitimli kişilerin önceliklerine bağlı olarak partide yer almalarını kolaylaştırmaktadır.

Buna benzer durum yaş ortalaması için de söylenebilir. Yaş ilerledikçe siyaset içindeki insanların verdikleri öncelikler yine demokrasi, laiklik ve cumhuriyet konularını ön plana çıkarmaktadır. Buna bağlı olarak katılımcıların yaş ortalamasının partinin ideolojik tercihi ile de ilgili olarak bağlantısı ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların da yaş ortalaması ve eğitim düzeyleri yüksek olarak ortaya çıkmıştır. Bu bir anlamda partinin genç kuşaklarla bağ kurmakta zorlanması ile birlikte partinin kendi kadro ve üye profili ile de ilgilidir.

Partide aktif olmayanların durumları ise partinin saha çalışması yapılan illerde yaklaşık yirmi yıldır varlık gösterememesi ile ilişkilendirilebilir. Partinin bölgeye yönelik politika üretememesi ve bölgedeki teşkilatlarına işlevsellik kazandıramaması partinin bölgedeki kadrolarını günden güne kaybetmesine neden olmaktadır.

CHP Yerel Aktörlerinin Siyaset Algısı

Giriş

CHP'nin toplumsal taban kaybetmesinin nedenlerinin ortaya konulmaya çalışıldığı bu araştırmada katılımcıların siyasete bakışlarının araştırma sorusuna cevap oluşturacağı düşünülmüştür. Katılımcılara genel olarak dünya ve ülke siyaseti ile ilgili sorulan sorulara verilen cevaplardan elde edilen veriler, bu algının partinin toplumsal taban kaybetmesi ile ilişkisi olabileceği boyutları ile belirlenmiştir.

Mülakatlardan elde edilen verilen partinin yerel temsilcilerinin bakış açılarını yansıtması açısından araştırma sorusuna da önemli ölçüde cevap oluşturacak eğilimler ortaya koymaktadır. Katılımcıların söylemlerinde genel olarak siyasete bakışları, siyasal partilere yönelik algıları, parti değiştirmeye yönelik tutumları, iktidar eleştirisi üzerine kurulan özellikler ortaya çıkan temel eğilimler arasında yer almaktadır. Mülakatlardan elde edilen sayılan başlıklar altında toplanan bu veriler çalışmanın bu bölümünün konusunu oluşturmaktadır.

İlkeli Siyaset Algısı

Siyasal partiler temsil ettikleri toplumsal sınıfların çıkarlarını iktidar olup yerine getirme işlevine sahip olan kurumlardır. Bir anlamda bir siyasal parti temsil ettiği toplumsal sınıfların çıkarlarını iktidar olduğunda yerine getirmek durumundadır ki siyasal partinin desteğini aldığı toplumsal sınıfın partiye desteği devam etsin. Temsil ettikleri toplumsal kesimlerin çıkarlarını iktidar olduklarında temsil etmeyen siyasal partiler bir süre sonra seçmen desteklerini yitirebilirler.

Bir siyasal parti seçmen desteğini sağlayabilmek temsil ettikleri toplusal kesitin çıkarlarına yönelik politikalar izlemek durumundadır

(Duverger, 1993; Delibaş ve Yiğit, 2005; Kalaycıoğlu, 1984). Siyasal partiler bunu sağlayabildikleri ölçüde seçmen desteğini kazanabilirler. Bu siyasal partinin seçmen desteğini kazanmak için izlemesi zorunlu olan bir yol olarak yorumlanabilir. Siyasal partiler bu yolda iyi ilerleyebildikleri müddetçe kendisi ile aidiyet bağı yüksek bir seçmen kitlesi ortaya çıkarabilirler. Buna bağlı olarak siyasal partilerin çıkarların paylaşımı üstüne kurulduğu söylenebilir. Siyasal partiler de bu işlevi yerine getirmek için demokratik yollardan iktidarı ele geçirerek paylaşımı dayandıkları toplumsal sınıfların çıkarları doğrultusunda yeniden düzenlerler Bu siyaset kurumunun işleyişinin bir sonucu olarak görülebilir.

Siyaset kurumuna sahadaki katılımcıların bakışı ise siyasetin sürekli çıkarlar üzerinden işlediği yönündedir. Bu bir anlamda ülke siyasetinde iktidara gelen partilerin tüm halkın çıkarları üzerinden değil de kendi partilileri üzerinden çıkar dağıtmaları ile ilişkilendirilebilir. Ayrıca 1980 sonrasında ülke siyasetinde görülen yolsuzluklar kurucu parti olarak CHP ve CHP'lilerin zihninde olumsuz bir siyaset değerlendirmesi ortaya çıkarmıştır. 1980'den sonra görünürlüğü artan yolsuzluklar bir yandan iktidar olan partilerin seçmen gözünde değer kaybetmesine neden olurken aynı zamanda da siyasette büyük ölçüde muhalefet konumunda yer alan CHP'nin iktidar partilerini yolsuzlukla suçlamasına neden olmuştur. CHP'nin izlediği bu politikalar partinin yerel aktörlerinin siyasete bakışını da etkilemiştir. CHP de 1950 yılından beri, arada kısa süreli koalisyon ortağı iktidar deneyimleri dışında, iktidar olamadığı için partililerin siyaset kurumuna yönelik yaklaşımlarında da olumsuz bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bunun aynı zamanda toplumu daha homojen olarak algılamakla da ilişkili değerlendirilebilir.

1980 sonrasında ülke siyasetinde artan yolsuzluklar büyük ölçüde siyasetin ve siyasilerin kirlenmesine neden olmuştur (Delibaş, 2011: 181-183; Çavdar, 2004: 338-342; Öniş, 2006). Siyasetteki bu kirlenme siyasal partilerin temsil ettikleri kesimlerin çıkarlarını iktidar olduklarında yerine getirme işlevinin yolsuzluklarla

ilişkilendirilmesine neden olmuştur. Araştırma kapsamında görüşülen katılımcılar da siyasetteki bu kirlenmeyi, siyasetin ilkesizleşmesi, partililerin maddi kazançlarına yönelik imtiyazlar sağlanması yönünde değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Saha verilerinde ortaya çıkan ülke siyasetine yönelik bu değerlendirmeler CHP siyasetinin sürekli eleştirildiği üzere iktidar eleştirisi üzerine odaklanması ile ilişkilendirilebilir. Siyasetin aldığı bu yeni boyut ve yolsuzluklarla gündemde yer alması sürekli bu konular üzerinde yoğunlaşan CHP politikalarının seçmende ne derece karşılık bulacağını tartışmalı kılmaktadır. Ayrıca CHP'nin yolsuzluk konusuna hedeflenerek sürekli iktidar eleştirisi yapmasının partinin kendi tabanını da bu yönde dönüştürürken geleceğe yönelik somut politikaların ortaya konulmasını olumsuz etkilediği yönünde yorumlanabilir.

Siyasetteki bu gelişmeler katılımcıların görüşlerinde de siyasetteki ilkelere vurgu yönünde şu şekilde yer almaktadır:

> *Siyasal partinin amacı aslında insanlara hizmettir. Dikkat ederseniz altını çizerek aslında diyorum. Siyasal partinin amacı olması gereken budur. İnsanlara iktidara gelip hizmet etmektir. Aslında dedim, çünkü ülkemizde bu şekilde olmuyor. Bundan dolayı sadece aslında demekle yetiniyorum. Bu kelime anlatıyor gerekeni (E, 54, Lise, Eski partili).*

Katılımcıların görüşleri arasında siyaseti idealler üzerinden bir yaklaşım söz konusudur. Siyasetin katılımcılara yansıması daha çok ilkeler üzerinde siyasal partilerin hükümet olduklarında ülke yönetmesi şeklindedir. Bu bir anlamda ülke siyasetinde bulunmayan bir özellik olarak katılımcıların algılarında şu şekilde ön plana çıkmaktadır:

> *Siyaset daha çok çıkarlar üstüne, yalan dolan üstüne kurulmuş durumda. İnsanların zihinlerinde günümüz siyaseti ile ilgili böyle bir algı var. Bu anlamda siyasetçiler topluma olumlu bir enerji vermiyor.*

Siyasetle ilgilendiğinde başın belaya girer algısı ile birlikte siyasetçilere olan güvensizlik de belirleyici. Toplumda çıkar algısı var. Arkadaşlarla dertleşiyoruz, neden sen de çıkarların doğrultusunda siyaset yapmıyorsun diye tepki gösteriyorlar. Yani siyasetle ilgilenme ve ilgilenenler için bu şekilde bir algı oluşmuş durumda (E, 43, Lise, Eski partili).

Seçmenin gözünde siyaset kurumunun özellikle ekonomi ile olan ilişkisi çerçevesinde ortaya çıkan "kirlenme" tüm siyasetçilerden aynı davranış beklentisini ortaya çıkarmaktadır. Özellikle 1980 sonrası ülkenin yaşamış olduğu hızlı neoliberal dönüşümler çerçevesinde siyaset kurumu içerisinde yer alanların "yolsuzluklarla" birlikte anılması seçmen gözünde siyasetçilerin güven yitimine neden olurken katılımcılar arasında da "bireysel çıkarların ikinci planda bulunması gerektiği" görüşünü ortaya çıkarmaktadır. Katılımcıların söylemlerinde bu şekilde bir algı ortaya çıkması ilk olarak mensubu bulundukları partinin sürekli muhalefette olmasına bağlı olarak gelmiş geçmiş iktidarlara "yolsuzluklar" üzerinden muhalefet yapmaları ile ilişkilendirilebilir.

Özellikle 1980 sonrasında ülke siyasetinde sürekli gündemde olan "yolsuzluk" konuları bu tarihten sonra sürekli muhalefette yer almış olan CHP mensuplarının söylemlerini önemli ölçüde şekillendirdiği söylenebilir. CHP kendisinin muhalefette olmasının getirdiği özellik ile birlikte sahip olduğu yerel kadro potansiyelini de iktidarları yolsuzluklar üzerinde eleştirmeye yönelik olarak dönüştürmektedir.

Siyasal parti halkına vatanına milletine sahip çıkmak ben öyle görüyorum. Halkını refaha kavuşturmak. Ben kendimi örnek göstereyim, ben siyasete atıldığım zaman hep bu ilkeli bir şekilde hep bu ilkeyi benimseyerek halkıma bir şeyler vermek için siyaset yapacağım, doğru dürüst, yalan olmadan dolan olmadan, memleketine güzel bir şeyler vermek,

insanları bilinçlendirmek onun için siyasete atıldım ben (E, 44, Lise, Eski partili).

Katılımcılar siyasetin "ilkeli" olması gerektiği yönünde söylemleri ön plana çıkarırken aynı zamanda kendi partilerini de bunun dışında görmektedirler. Katılımcılar arasındaki bu konu ile ilgili genel eğilim "sol" gelenekten gelen siyasilerin yolsuzluklardan uzak olduğu yönündedir. Katılımcılara göre "sol" gelenekten gelen ve kendi partileri içinde siyaset yapan aktörler yolsuzluklardan uzak durmuşlardır. Bu da katılımcılar ve partilileri açısından övünülecek bir siyaset özelliği olarak ortaya çıkmaktadır.

"İlkeli siyaset"in içine dahil edilebilecek olan görüşmelerde elde edilen bir diğer boyut da siyaset yapan kişilerin yolsuzluklara bulaşmamış olmasıdır. Yolsuzlukların siyasetçiyle ilişkilendirilmesi bir siyasetçi için kabul edilemez olarak algılanmaktadır. Buna bağlı olarak da bir siyasal partinin yolsuzluklara bulaşmış isimleri ve siyasal partinin kendisi halka hizmet etmekten uzak olarak algılanmaktadır. Yolsuzluk söylemi ile ilgili olarak da şu şekilde bir söylem elde edilmiştir:

Baykal'ın da çok kötü bir adam olduğunu kabul etmiyorum. Baykal Türkiye'de siyaset yapan bir devlet adamıydı. Hiç kimse maliye bakanlığı yapmış bu adamı suçlayamaz. Hiçbir siyasi parti sol partiyi bakanını ya da başbakanını, Ecevit örneğini verelim, kimse diyemez ki başbakanın şu kadar dosyası vardı, şu hırsızlık yaptı ya da Baykal şunu yaptı diyemiyor. Maliyenin başındaydı, paranın başındaydı. O ilkeliliği de var, o ilkeli duruşu da var (E, 45, Üniversite, İlçe Belediye Başkanı).

Yolsuzluklardan uzak olan bir siyaset ve siyasetçi algısı ile birlikte 1980 sonrasında DYP-SHP koalisyonu dışında CHP'nin iktidar olması mümkün olmamıştır. Yaklaşık olarak otuz yıl olan bu süre içinde CHP'nin daha fazla sürede iktidarda kalma şansı olsa yolsuzluklar konusundaki katılımcıların görüşleri ne yönde olurdu?

Bu büyük ölçüde bir belirsizlik içermekle birlikte SHP'nin yerel yönetimlerdeki başarılı 1989 seçimlerinden sonra kamuoyuna yansıyan yolsuzluk iddiaları yer yer katılımcıların söylemlerinde açığa çıkmaktadır. Bu dönemle ilgili olarak Erdal İnönü'nün de anılarında yer verdiği ve yolsuzluk olayının tüm partiye veya partinin siyasi konumuna mal edilemeyeceği, tamamen insani bir zaaf olarak değerlendirilmesi gerektiği yönündeki anlayış (İnönü, 2007b: 225) katılımcıların diğer partileri değerlendirirken devre dışı kalmaktadır.

Katılımcılardan bazıları SHP/CHP'nin kısa süren koalisyon deneyimi sırasında yaşanan yolsuzluk olaylarını bu şekilde olumsuz bir tablo içinde değerlendirilmektedir. Bir yandan katılımcılar kendilerini "beyaz" renk ile nitelendirirken diğer yandan da beyazın çok daha çabuk kirlenen bir renk olduğunu da belirtmektedirler. Oysa SHP'nin bu koalisyon ortağı olarak iktidar deneyimi çok kısa denilebilecek bir süreye sığmıştır. Ancak ortaya çıkan yolsuzluk iddiaları katılımcıların gözünde sosyal demokratlardan bunu beklemeyen seçmende çok büyük bir hayal kırıklığının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Saha çalışması sırasında kendileri ile görüştüğümüz CHP'liler arasında genel olarak siyasetin ilkeler üzerinden yapılması gerektiği vurgulanırken, ilkeli siyasetin ne olup/olmadığı da yolsuzluklar üzerinden tanımlanmaktadır. Bu bir anlamda CHP'nin sürekli muhalefet konumunda kalması ile ilişkilendirilebilir. Partinin iktidar deneyimde ortaya çıkan yolsuzluk iddiaları bir anlamda parti tabanında hayal kırıklığı yaratmaktadır. Yukarıda görüşlerine yer verilen katılımcının beyaz kolay kirlenen bir renktir benzetmesinden ziyade iktidar kolay kirleten bir mekanizmadır demek daha doğru olabilir. Ancak partinin özellikle "yeni dönemi" ile birlikte yani Kılıçdaroğlu'nun partinin liderliğine seçilmesi ile birlikte yolsuzluklara yapılan vurgu daha da artmıştır. Ancak katılımcılar arasında yolsuzluklara yapılan vurgunun ülke siyasetinde çok fazla getirisi olmadığı yönünde de söylemler ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin ekonomisinin zaman zaman gerçekten bir yolsuzluk ve haksızlık ekonomisine dönüştüğüne ben şahidim. Rahmetli Turgut Özal zamanında böyleydi, Mesut Yılmaz'ın son başkanlığı döneminde, hatta Türkiye öyle bir duruma geldi ki, artık Türkiye'nin servetleri çuvallara para olarak doldurulup sırtlanıp götürülür hale geldi. Ve bu soygun televizyon ekranlarına kadar yansıdı. Şimdi bu yolsuzluk söylemi ne kadar doğru, ne kadar haklı bilmiyorum. Söylenen şeylerin hepsi haklı değil, söylenen şeylerin hepsi de haksız değil. Ama sanki bu siyasi bir getiri temin edecek gibi algılayıp, temcit pilavı gibi her gün falan başbakan hırsızdır, bakan hırsızdır, vali hırsızdır demenin Türkiye'de bir ciddiyeti kalmadı, hem bir getirisi kalmadı (E, 68, Üniversite, Eski partili).

Ülke siyasetinde özellikle 1980 sonrasında ülke siyasetine yansıyan artan yolsuzluk olayları katılımcıların söylemlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu durum büyük ölçüde partinin muhalefetini yolsuzluklar üzerinden kurması ile ilişkilendirilebilir. Yolsuzluklar üzerinden iktidarlar karşısında güç kazanma stratejisi partinin yerel düzeydeki aktörlerine de önemli ölçüde yansımaktadır. Katılımcılar da bunu siyasete yönelik bakışlarında ortaya koymaktadırlar. Görüşlerine yer verdiğimiz katılımcıların ilkeli siyasetten kastettikleri büyük ölçüde yolsuzluklardan uzak durma ile ilişkili görünüyor.

Katılımcıların ilkeli siyasetten kasıtları büyük ölçüde yolsuzluklardan uzak durma ile ilişkilidir. Siyasal partilerin temsil ettikleri kesimlerin çıkarlarını iktidar olduklarında yerine getirme işlevleri ülke siyasetinde kötü bir deneyimle yolsuzluklara neden olmuştur. Ülke siyasetindeki bu tablo genel olarak muhalefet partilerinin özelde de CHP'nin izlediği politikalarda ve iktidara yönelik muhalefetlerinde yolsuzluk söylemlerinin ağırlıklı olarak yer almasına neden olmuştur. Ayrıca görüşlerine yer verilen katılımcılar ilkeli siyasetten, siyasetin halkın çıkarlarını temsil etme ve halka

hizmet etme konusunu vurgulamaktadır. Yolsuzluklar yıllardır iktidar olamamış bir partinin liderinin dilinden düşürmediği bir söylem olurken partinin yerel aktörlerinin siyasete bakışında da önemli bir yer etmiş gibi durmaktadır.

Siyasal Partilerde İdeolojinin Önemi

Siyasal partiler açısından ideoloji önemli bir yere sahiptir. Siyasal partiler sahip oldukları ideolojileri ile seçmenle bağ kurup, taraftar toplayabilmektedirler (Duverger, 1993: 17; Marshall, 1999: 664; Mack, 2010: 19). Bir siyasal partinin sahip olduğu ideolojik duruş ne kadar net ise seçmen ile kurmuş olduğu bağı da o derece sağlam ve süreklilik arz etmektedir. Siyasal partileri oluşturan unsurların bir araya gelmesinde partinin sahip olduğu ideolojisi önemli olmaktadır. Özellikle siyasal partinin ideolojisine inanmış üyelerin siyasal partiye sağlamış olduğu destek, siyasal partiye üye kazandırma işlevini yerine getirmesidir (Delibaş, 2008: 138; Norris, 2002: 103; Scarrow, 1996: 1). Buna bağlı olarak da siyasal partilerin üyeleri partinin sahip olduğu ideoloji ekseninde seçmene açılarak partilerine taraftar toplayabilirler. Siyasal partiler açısından ideoloji seçmen ile kurmuş olduğu bağı sağlayan unsurlardan bir tanesidir.

Siyasal partinin ideolojisinin yayılması partinin sahip olduğu sosyal sermayesi olan üyeleri sayesindedir (Delibaş, 2008: 140). İdeolojik bağ vatandaşı partiye çeken bir işleve sahiptir. Günümüzde ideolojilerin sonunun geldiği, ideolojisiz siyaset yapmanın ortaya çıktığı dile getirilmektedir. Türkiye'de özellikle 1980 sonrasında neoliberal ekonomik dönüşümlerle birlikte ideolojinin etkisiz kaldığı tartışmaları siyasette etkili olmaktadır (Boratav, 2005: 83; Öğün, 2000; Angıllı, 2004: 46; Tosun, 2008;). İdeolojinin ülke siyasetinde etkisiz kaldığı söylemi bir anlamda dünyadaki ideolojinin sonunun geldiğinin Fukuyama tarafından ilanı (Fukuyama, 1999) ile geniş yankı uyandırmıştır. Bunun bir anlamda artık dünyada geçerli olan sağ-sol, sosyalizm ideolojilerinin kapitalizm karşısında yenilgisini ifade etmek için ortaya atılmıştır. Aynı zamanda alternatif üretmenin de anlamsız

olduğu yönünde bir işlevi yerine getirdiği ifade edilebilir. İdeolojilerin sonunun geldiğinin ilan edilmesi bir alternatifsizlik durumu ortaya çıkarmayı amaçlarken, mevcut neoliberal sistemin işleyişine uyum sağlamayı gerektirmektedir (Furedi, 2005: 54).

İdeolojilerin siyasette etkisiz kaldığı yönündeki iddiaları siyaset alanında tartışılmakla birlikte siyaset alanında başarılı olan partilerin bir anlamda ideolojileri sayesinde seçmen kitlesi ile bağ kurabildikleri ortadadır. Seçmen kitlesi ile ideolojik bağı güçlü olan ve partinin yapısal unsurları ile de bunu sağlayabilen partiler siyasette etkili ve kalıcı olmaya devam etmektedir. Katılımcılar tarafından da ideolojinin etkili olduğu vurgulanmaktadır. Görüşmelerde bunu destekleyen ifadeler şu şekilde sıralanabilir:

> *İdeoloji olmadan parti olmaz. İdeoloji de açık ve net olmalıdır. İdeoloji ölmedi. Onlar uydurmaydı. İdeoloji hala bugün etkili. İdeoloji denildiğinde bunun içine sadece sol ve ya Marksizm girmez. Amerikan emperyalizmi de bir ideolojidir sonuçta (E, 54, Lise, Eski partili).*
>
> *İdeoloji partinin seçmeni ile bağ kurmasında etkili. Karşılıklı bir ilişki bu ideoloji bağı aslında. Siyasete ideoloji ile bağlanırken siyaseti de öğretiyor aslında. (E, 64, Lise, Parti üyesi).*
>
> *AK Parti çok başarılı, BDP çok başarılı olduğu bir alandır. Örgüt, üyelik ve ideoloji bu üç alandan dolayı başarılılar (E, 62, Üniversite, Eski partili).*
>
> *Bugün BDP'nin peşinden koştuğu bir ideolojisi var, AKP'nin de aynı şekilde. Bunlar iyidir kötüdür onun yorumunu yapamam. Ama bizim CHP olarak böyle bir kaygımız yok (E, 85, Lise terk, Parti üyesi).*

İdeoloji ile ilgili olarak katılımcıların ifadelerinde yer verilen görüşler ideolojilerin etkisiz kalmadığını ve bu ideolojik bağı kurabilen partilerin siyasette güçlü konuma gelebildikleri iddiasını desteklemektedir. Siyasal partilerin sahip oldukları ideolojileri

sayesinde seçmeni etkiledikleri katılımcıların ideoloji konusundaki görüşlerinden ortaya çıkmaktadır.

Siyasal partilerle ilgili olarak tartışılan konular arasında önemli yer tutan ideoloji sorunu ve siyasal partilerin örgütlenme ve üyelik sistemi ile ilgili konular, siyasal partilerin sürekliliklerini etkilemektedir. Ülke siyasetinde on yıl gibi kısa süre içerisinde kurulup iktidar olan ve daha sonra dağılan siyasal partiler ortaya çıkmaktadır. Bu durum aynı zamanda birbirine benzeyen siyasal partilerin siyaset alanında var olmasına neden olmaktadır. Siyasetteki ideolojik anlamda alternatifsizlik karşısında da birbirine benzeyen siyasal partilere seçmen tercihi kısa zaman aralıklarında sürekli değişmektedir. Bununla bağlantılı olarak siyasal partilerin toplumsal köklere sahip olacak ve kurumsallaşacak ideoloji ve örgütsel yapı gibi olguların önemsiz sayılmaya başlanması, dönemlik siyasal partilerle ülkelerin neoliberal ekonominin birincil planda tutularak yönetebilecek siyasal kadroların oluşmasını sağlamaya yöneliktir. Onar yıllık süreçlerde kurulan siyasal partilerin yine bu sürelerde iktidar olup daha sonra siyaset sahnesinden silinmesi Türkiye siyasetinde de gözlemlenmektedir.

Katılımcıların ideolojinin siyasal partiler açısından önemli olduğu vurgulanmakla birlikte siyasetteki yolsuzluklarla bağlantılandırılarak ideoloji yerine şahsi menfaatlerin ön plana çıktığı yönünde değerlendirmelerle de karşılaşılmıştır. Elde edilen bu veriler ideolojinin etkisizliğini siyasetten beklenen şahsi menfaatlerle ilişkilendirildiği gözlenmiştir. Yaygın kanı olan ideolojilerin etkisiz kaldığı yönündeki görüşlerin de kimi katılımcılar tarafından dile getirildiği araştırma verilerinde şu şekilde ortaya çıkmaktadır:

> *Dünyada ideolojinin etkisi kalmadı bence. Rusya-ABD arasındaki soğuk savaş sonrası buzlar erimeye başladıktan sonra ideoloji etkisini yitirerek boşalan alan ekonomi tarafından doldurulduu. (E, 61, Lise, Parti üyesi).*
>
> *Ama fikir kalmadı artık. Menfaat umuduyla insanlar parti başkanlıklarından bile vazgeçebiliyor. Bugün*

siyasette ideoloji yok, eskiden vardı, şimdi ikbal var. (E, 76, Lise, Eski partili).

Genel olarak katılımcıların görüşlerinde ideolojinin önemi vurgulanmakla birlikte siyasette maddi beklentilerle ilişkili olarak ideolojinin önemsizleştiği vurgulanmaktadır. Her ne kadar maddi beklentilerle siyaset yapıldığı yönünde veriler saha araştırmasında ortaya çıkmış olsa da siyaset sahnesinde etkili olan partilerin hala ideolojik bağları güçlü olan partiler oldukları göz ardı edilmemektedir. Günümüzde Türkiye siyasetinde etkili olan ve güçlü toplumsal destek bulan partilerin ideolojik bağlarının ve örgütsel yapıları ile aidiyet duygusu yüksek üyelerden oluşmaları dikkat çekilmesi gereken bir noktadır. Merkez sağın bir devamı olarak kendisini siyaset sahnesinde ifade eden AKP'nin toplumsal bağları ve ideolojik kökeni gözden kaçırılmayacak bir noktayı oluşturmaktadır. İktidar partisinin geçmiş dönemlerden itibaren İslami ideoloji ile kurmuş olduğu bağlar partinin bugün güçlü bir şekilde siyaset yapmasında etkilidir. Bununla birlikte iktidar partisi olan AKP sürekli olarak çalışan kadın, gençlik kolları gibi alt organları seçmeni ikna edebilmede önemli bir ağırlığa sahiptir (R. Kaya, 2009: 254).

Siyasal partilerin seçmen tabanı ile kurmuş oldukları ideolojik bağın siyasette halen önemini koruduğu ve bir siyasal partinin taban kazanmasını belirleyen ideolojik bağın olduğu yönünde söylemler partililer tarafından dile getirilmiştir. Bununla birlikte CHP'nin ideolojik bağının artık bulunmadığı ve Atatürkçülük üzerine kurulu ideolojik söylemin eleştirileri ideoloji konusunda partililerin göstermiş oldukları eğilimlerden birisi olmaktadır:

CHP ne diyor, Atatürk'ün temel ilkelerine bağlıyız, Atatürk 1930'larda kaldı. O yaptığını yaptı, güzel şeyler yaptı, Türkiye'ye güzel şeyler getirdi. Yeni bir yol getirdi, yeni bir düşünce tarzı getirdi, yeni bir sosyal yapı oluşturdu, çok mükemmel şeyler başardı. Yani o günün koşullarını düşünün, anlatılamayacak kadar büyük atılımlar yaptı, kısa bir sürede. Çok

büyük şeyler yaptı. Onun döneminde belki diktatörlük gerekiyordu, bunları yapabilmek için. Ama bugün o gün değil. Siz üstüne ne koydunuz yani CHP ne koydu, kendi vizyonuna ne koydu, neleri geliştirdi.(E, 63, Lise, Eski partili).

CHP'nin ideolojik anlamda kendini tam olarak tanımlayamadığı farklı katılımcılar tarafından dile getirilmektedir:

Ama CHP bir ara milliyetçilikle oynadı, bir ara inanç üzerinde dolaştı. CHP nedir? Bir kere CHP kendisini tarif etmesi lazım. Eğer sosyal demokratik parti ise sosyal demokrasinin evrensel ilkeleri neyse onu uygulamakla mükellefsin. Onun dışında çare aramak yanlış. Milliyetçiliğe oynadığın zaman, milliyetçilerin oy vereceği partiler belli. O oylar sana gelmez. İnançla uğraştığın zaman insanlar bunu istismar olarak düşünür yine gelmez, hazır olan parti var, ona gider. Sen nesin? Sosyal demokrat bir parti isen, sosyal demokrasinin evrensel ilkeleri neyse, emeğe saygı, inanca saygı, eşitliğe saygı, kadın erkek eşitliğine saygı, bölgeler arası eşitlik (E, 58, Üniversite, İl başkanı).

Bir siyasal partinin iktidar olabilmesi için ideoloji, örgüt ve üyelik sistemi temel belirleyiciler. Bununla birlikte ideoloji ve partinin liderinin söylemleri ve iktidarda olma da partiye daha çok güç katıyor. Bu anlamda CHP'nin sağlıklı bir politikası, sağlam ideolojik bir bağı yok.(E, 59, Üniversite, Eski milletvekili, İl Başkanı).

Partililerin ve eski partililerin görüşlerinde siyasal partilerde ideolojinin etkili olduğuna yer verilmektedir. CHP'nin de ideolojik konumunu tam olarak belirleyememesinden dolayı seçmenle bağ kurmakta zorlandığı yönünde bir algı ortaya çıkmıştır. Partinin ideolojik anlamda kendini konumlandıracağı yeri net olarak

belirleyememesi katılımcıların ifadeleri ile de desteklenmektedir. Katılımcıların CHP ile ilgili olarak ideoloji konusundaki algılarının olumsuz olduğu ifadelerden de anlaşılmaktadır. CHP'nin 1990'lı yıllar boyunca Atatürkçülüğe, laikliğe yapmış olduğu vurgunun seçmene bir şey vaat etmediği araştırma verilerinden ortaya çıkmaktadır.

Siyasal Partilerde Örgüt, Üyelik ve CHP'nin Durumu

Siyasi partilerin seçmenleri yönlendirebilmesinin etkili araçlarından biri partilerin yerel düzeydeki örgütleridir. Siyasal partiyi oluşturan ana unsurlar içinde yer alan yerel örgütleri olmadan partinin seçmenleri kendi bünyesinde toplayabilmesi neredeyse imkansızdır. Siyasal partilerin seçmen kitlesi ile buluşması, seçim dönemlerinde seçmeni partiye oy vermek için ikna etmesi partinin sahip olduğu örgütleri aracılığı ile mümkün olmaktadır. Ayrıca bir siyasal parti ile partililerin partiye aidiyetini pekiştiren aktif örgütlerdir. Örgütler düzenlemiş oldukları eğitim çalışmaları ve seçim dönemlerindeki seçim çalışmaları ile üyelerinin partiye aidiyetini arttırlar. Bu anlamda siyasal partilerin ülkenin her yerinde örgütlenmeleri ve örgütlerinin işler halde olması partinin seçmen desteğini kazanmasında ve taban oluşturmasında önemli bir yer tutmaktadır (Cem, 2011b: 101; Çam, 2005: 416).

Siyasal partilere alternatif sivil toplum kuruluşları niceliksel olarak artmış olsa da bu tür kuruluşların ülkenin her yerinde siyasal partiler derecesinde örgütlenmesi ve üyelik sistemine sahip olması mümkün değildir. Siyasette mobilizasyonu sağlayan en etkili kurumlar mevcut siyasal örgütlenmeler içinde siyasal partilerdir (Uysal ve Topak, 2010: 12; Wattenberg, 2002: 11).

Parti örgütlerinin çalışması gerektiği yönündeki vurgu ancak bunun gerçekte böyle olmaması eksik bir şeylerin var olduğu anlamına gelebilir. Seçmene parti örgütlerinin gidebilmesi anlamında partinin ihtiyaç duyduğu politika üretme konusu bulunmaktadır. Partinin yıllardır 1990 sonrası siyasi gelişmelerle birlikte savunmacı, devlet merkezli söylemleri benimsemesi yerel örgütlerin seçmeni

partilerine oy vermeye ikna edebilecek bir araçtan yoksun bırakmaktadır. Aynı zamanda 1990 sonrasındaki siyasi gelişmelerle ortaya çıkan etnik ve dini söylem ve sembollerin siyasette ağırlık kazanmasıyla birlikte CHP'de oluşmaya başlayan cumhuriyete ve laikliğe sığınma eğilimi bölgedeki seçmen açısından bir anlam ifade etmediği için seçmenle örgütlerin bağı zayıflamıştır.

Bununla birlikte partinin bölgedeki yerel örgütlerinin ve üyelik kayıtlarının sadece kağıt üzerinde kalması partinin yerel örgütlerinde yer alanların ise orada sadece partinin il teşkilatlanmasının tamamlamak için bulunmaları parti politikalarından yeterince bilgi sahibi olmayan bir parti örgütlenmesi ortaya çıkarmıştır.

Katılımcılar arasındaki Gaziantep'tekilerin parti örgütlerindeki çalışmaları bunu doğrular niteliktedir. Parti örgütlerinin daha işlevsel oldukları ve partiye üye olanların partiye aidiyet duygularından dolayı bunu yapmış olmaları örgütlerin çalışmalarına da canlılık kazandırmaktadır. Partinin yerel örgütlerinin işlevselliği ile birlikte parti politikalarının seçmende karşılık bulması da etkili olmaktadır. Buna bağlı olarak Gaziantep'te parti örgütünün yapmış olduğu çalışmalar hem parti yönetici ve üyelerinin parti ile bağlarını güçlendirmekte hem de partinin tabanı ile bağlarını korumaktadır.

Mardin ve Diyarbakır'da ise partinin bu illeri yaklaşık yirmi yıldır kendi haline bırakmış olması seçmen tabanının günden güne zayıflamasına neden olmaktadır. Katılımcıların ifadelerinde buna önemli ölçüde şu şekilde yer verilmektedir:

> *Örgüt çalışmazsa, yönlendirmezse siyasi partinin işi çok zor. Üst düzeydeki fikirleri tabana aktaracak tek şey örgüttür. Özgür bir medya olmadığı için ancak örgüt kanalı ile etkili olabiliyorsunuz. Üyelik de önemli tabi. O kurumun o örgütün daha disiplinli olabilmesi için gerçek üyelik sisteminin olması lazım. Örgütün sağlam olması için üyelik sistemine ihtiyaç var (E, 60, Üniversite, Parti üyesi).*

Katılımcıların parti örgütüne yönelik değerlendirmelerinde siyasi partinin neredeyse illerde tek dayanağının parti örgütü olduğu öne çıkan bir eğilimdir. Parti örgütleri ile ilgili katılımcıların olumsuz değerlendirmeleri de bulunmaktadır. Bunlar arasında öne çıkan eğilimler ise parti örgütlerinin devamlı çalışma özelliğinde olmadığı vurgulanmaktadır. Parti örgütlerinin sadece seçim dönemlerinde seçimlere yönelik yapmış olduğu çalışmalar partinin örgütsel işlevselliği anlamında katılımcılar tarafından da eleştirilen bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır:

> *Bir politikayı veya insanlara gitmeyi sırf seçim dönemlerinde yaparsan olmaz yani. Bugün seçim yok, bugünden başlamak gerekir. Yani beldedeki beldede, ilçedeki ilçede, köydeki köyde kendi düzeyinde insanlara ulaşabilmeli. Parti programını politikalarını anlatabilmeli. Bunun için de işte Ankara'da parti okulları, eğitimler veriliyor. Temennim bu yaygınlaşır Türkiye genelinde. Herkes bir genel başkan gibi bir çaba sarf eder bu bilgiye sahip olur, insanlara anlatır (E, 60, Üniversite, Parti üyesi).*
>
> *Mesela 2007'de seçime bir-iki ay kala bize program geldi. Yani işte şunu yapacağız, bunu yapacağız. Yani bunlar 1-2 ay öncesinden gelebiliyor. Yani bunların daha önceden gelmesi, bırak milletvekili adayını, delegesi de üyesi de bunları alsa incelese insanlara anlatsa... (E, 60, Üniversite, Parti üyesi).*

Görüşlerine yer verilen katılımcı partinin seçmene ulaşmada yetersiz kaldığını vurgulamaktadır. Sadece seçim dönemlerinde yapılan çalışmalar partinin seçmenle bağ kurmasında etkili olmamaktadır. Partinin seçmeni ile sürekli olarak ilişki halinde olması partinin seçmen desteği kazanmasında önemli bir yer tutmaktadır. Partinin sürekli olarak eğitim faaliyetleri, parti toplantıları

düzenlemeleri partinin seçmenle olan bağını arttıran bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

Parti örgütü içinde yer alan kadroların ileride parti içinde yükselerek il başkanlığı, parti meclis üyeliği, belediye başkan adaylığı, milletvekilliği adaylığı gibi konumlara gelebilmeleri vatandaşların parti içinde aktif görevler almalarında önemli derecede etkili olmaktadır. Katılımcıların bu konudaki vurgulamış oldukları nokta CHP'de örgütler içinde yer alan kadroların bu şekilde bir yolunun açık olmadığını gösterir niteliktedir. Partinin kadrolarının sadece belli dönemlerde kullanılması eleştirilen bir nokta olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yönde gelen eleştiriler siyasal partilerin bir özelliği olan ilerideki siyasi kadroların devşirilmesi ve bunların yönetici olmalarının yolunun açılması CHP örgütlerinde kapalı duruma getirildiği görünmektedir.

Örgütlerdeki bu anlayış partinin seçmen desteği bulmasını zorlaştırırken parti içinde görev alacak olan genç kesimlerin de partiye katılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Çünkü siyasete atılan bireylerin ait oldukları siyasi yapı içinde basamak basamak yükselerek siyasi kariyer yapma arzuları bulunmaktadır. Bu yolun kapalı olduğu bir siyasi örgütte yeni katılımların olmamasının beklenen bir sonuç olduğu söylenebilir.

Siyasal partilere genç kuşakların katılımının önemli olmasına rağmen, CHP'nin gençleri parti kadrolarına dahil etmekte yeterince etkili olamadığı saha notlarından ortaya çıkmaktadır. Partide gençlere yönelik bakışı bir partilinin ifadeleri özetlemektedir:

> *Biz daha önce partide genç kalmadıydı, genci şeyde kullanmıştık biz* ***git çay getir veya afiş as!*** *Halbuki genç bizim geleceğimiz. Belli bir şeyden sonra çok da aktif olarak uğraşmanın anlamı yok. Gençlerin arkadan gelmesi gerektiğine inanıyorum (E, 60, Üniversite, Parti üyesi).*

Katılımcının bu görüşü gençlerin partide yetişmediğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Genel olarak CHP üye ve

kadrolarının yaş ortalamasının da yükse olduğu göz önünde bulundurulduğunda parti kadrolarında gençleri mobilize etme konusunda bir eksiklik olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Parti kadrolarında alttan yetişen elemanların olmaması partinin örgütlerindeki işlerliği de önemli ölçüde etkileyen bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Siyasi partiyi oluşturan unsurlar içerisinde partinin sahip olduğu kadrolar partinin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Dolayısıyla bir siyasal partinin seçmene açılabilmesinde, parti politikalarının seçmenle buluşturulmasında sahip olduğu örgütlenme ve kadrolar önemli bir etkiye sahip olmaktadır.

Katılımcının yer verilen ifadesi parti içindeki gençlerin gelecekleri ile ilgili olarak partinin bu gençlere bir şey vaat etmediği yönünde değerlendirilebilir. Bir gencin partiye gelip çaycılıkla veya afiş asmakla başladığı sürecin ileride il yönetimine, yerel yöneticiliklere adaylığa hatta milletvekilliğine adaylığa kadar bir süreç için umut oluşturması partinin gençlerden destek ve üye bulabilmesini sağlayamaması açısından önemli bir nokta olarak düşünülebilir. Partide çaycılıkla da olsa bir emek vererek parti aktivitelerine katılan bir kişi aynı zamanda parti örgütü içinde yer alarak parti ile aidiyet bağını kurabilir. Parti ile aidiyet bağı oluşturan gençlerin ilerde parti içinde idari konumlara yükselebilmeleri partiye olan bağlılık ve hizmetlerini de önemli ölçüde arttırıcı bir etkide bulunabilir. Ayrıca partiye emek veren insanların seçim süreçlerinde partiden beklentilerinin de bulunduğu söylemlerde ortaya çıkmaktadır. Ancak partiye emek vermiş üyelerin partiden seçim süreçlerindeki beklentilerine rağmen genel merkezden aday belirlenmesi parti içinde emek veren üyelerin partiye bağlılığını önemli ölçüde etkilemektedir.

Genel olarak Türkiye'deki tüm siyasal partilerin aday belirleme süreçlerinde genel merkez ve lider odaklı yöntem etkili olmaktadır. Ancak aday belirleme sürecinde parti yerel örgüt ve kadrolarını atlayan bu süreç siyasal partilere katılımı önemli ölçüde etkileyen bir unsur olduğu katılımcıların perspektifinden de ortaya çıkmıştır. Buna ek olarak parti yönetici kadrolarının yetiştirilmesi sürecinde ve parti

örgütlerinin devamlılığının sağlanmasında partinin yerel aktörlerine atfetmiş olduğu değerin belirleyiciliği katılımcılar tarafından desteklenmektedir. Saha verilerinden de oraya çıkan parti örgütlerinin önemi ülke siyasetinde bunu sağlayabilmiş partilerin seçmenle kurdukları bağların sürekliliğini arttırmaktadır. Ayrıca siyasal yelpaze içinde yer alan partilerin örgütleri ihmal etmeleri gerçeği ile birlikte örgütlerine önem veren partilerin siyasette etkili oldukları görülmektedir.

Siyasal partilerin sahip oldukları ülke çapındaki örgütlenme düzeyleri seçmen-parti açısından önemini korumaktadır. Buna ilaveten siyasal partilerin sahip oldukları üyelik sistemi de seçmen desteğinin kazanılmasında ve bunun sürekliliğinin sağlanmasında önemli bir konuyu oluşturmaktadır. Araştırma verilerinden bu konuda elde edilen veriler bir sonraki bölümde ayrıntılı bir şekilde tartışılmaktadır.

Siyasal partilerin yerel düzeyde ihtiyaç duydukları en temel sosyal sermaye partilerin sahip oldukları üyeleridir. Seçmenin kendi partilerine destek olması konusunda aktif olarak çalışacak olan üyeler bir siyasal parti açısından önemli bir olgudur. Üyelerin partiye inanmış olmaları, parti ile kurmuş oldukları aidiyet bağının yüksek oluşu üyelerin mensubu bulundukları siyasal partinin taban desteğini kazanmalarında ve bunu arttırmalarında son derece önemlidir. Partiye inanmış üyeler olmadan bir siyasal partinin seçmenden destek bulabilmesi son derece güçtür.

Siyasal partiler açısından son derece önemli olan üyelik olgusu ile birlikte üyelerin seçmenleri ikna edebilmeleri için ellerinde araçlarının olması da önemlidir. Bir siyasal partiye bağlı, parti ile özdeşleşmiş üyelerin bulunması bu anlamda tek başına yeterli değildir. Üyelerin seçmeni ikna için gittiklerinde seçmene söyleyebilecekleri seçmenin ihtiyaçlarına yönelik partilerinin genel merkezinin belirlemiş olduğu politik önerilerine ihtiyaçları vardır.

Üyelik kavramı kadro partilerinden kitle partilerine geçiş sürecinde partilerin toplum içerisinde yayıldığı bir dönemde ortaya

çıkmıştır. Üyelik kavramının önemi de kitle partilerinin ortaya çıkması ile birlikte gerçekleşmiştir. Üyelik partinin politikalarından yana olduğunu bildiren ve zaman zaman onu destekleyen taraftardan farklıdır. Üyeler parti örgüt ve topluluğunun birebir içinde yer alması açısından bu farkın daha da belirginleşmesini sağlar (Duverger, 1993: 105-106).

"Bir siyasal partiye üye olan kişi, her şeyden önce o partiyle aidiyet ilişkisi kurmakta, bu ilişki partiye bağlılığı ifade etmektedir" (Tosun ve Erdoğan Tosun, 2010: 6). Son dönemlerde siyasal partilerin yaşamış olduğu kriz üzerinden partilerin üyelerinin sayılarının azaldığı, parti üyeliğinde zayıflamalar olduğu yönünde iddialar bulunmaktadır (Ware, 1996; Scarrow, 1996; Cem, 2011b). Siyasal partilerdeki yapısal dönüşümle birlikte teknoloji yoğun seçim kampanyaları sayesinde partilerin üyelik kurumu eskiye nazaran etkisiz kalmaktadır. Ancak yapılan araştırmalarda siyasal partilerin üyelerinin aktif olduğu durumlarda taban desteğini daha kolay elde edebildikleri de ortaya çıkmıştır (Delibaş, 2001). Ayrıca siyasal partinin genel merkezinden teknoloji sayesinde yürütülen veya liderin karizmatik özelliği ile seçmenleri etkileme stratejisi partinin sahip olduğu üye ve aktivistlerin toplumda yaratacağı etki kadar fazla değildir (Ware, 1996: 64).

Siyasal partilerin yapısal dönüşümlerinde görülen ve üyelerin belli zaman aralıklarında seçimlere gidip yerel temsilcilerini seçmeleri üyeliğin önemini büyük ölçüde azaltmada etkili olurken aynı zamanda üyelerin motivasyonunu engellemekte ve parti ile olan bağlarını zayıflatmaktadır. Bu konu üzerinde yapılmış olan bahsedilen çalışmalardan ortaya çıkan üyelik bağlarının sağlam olduğu ve üyelerin aktif olarak çalıştığı partiler seçimlerde başarı kazanabilmektedir. Araştırma kapsamında katılımcılar da üyeliğin önemini vurgulamaktadır. Bununla birlikte CHP'de görülen sadece sayısal çoğunluk elde edebilmek için liste yarışlarında kullanılan bir anlamda "naylon üye" diye adlandırılabilecek olan üyelik anlayışı bulunmaktadır (Erdem, 2001). Bunun partiye hiçbir katkısının

olmadığı tam tersine parti yerel gücünü azaltıp, yerel gücün içinden genel merkezin otoritesini ve liderin partide hakimiyetini güçlendireceği yönünde bir algı da mevcuttur. Siyasal parti literatüründe mevcut olan bu tartışmaları destekleyen veriler araştırma kapsamında yürütülen sahadaki veriler tarafından da desteklenmektedir. Özellikle katılımcıların aktif üyeliğe yaptıkları vurgu bu desteğin en açık ifadesi olarak sunulabilir.

Siyasal partilerdeki üyeliğin önemi katılımcılar tarafından şu şekilde değerlendirilmektedir:

> *….pasif üyelik sadece yük getirir. Benim anladığım aktif üyeliklerden bahsediyorum. Üyelik çok önemlidir. Ama aktif üyelik olursa. İşte iş olsun diye ön seçimden ön seçime veya kongreden kongreye gelip oy kullanan üyelikler çok önemli, karşılığı olmayan üyeliklerdir. Ben bu süreçte çok yaşadım böyle. Hatta bazı üyeliklerde incelediğim zaman üyelik kadar oy gelmeyen sandıklar var (E, 58, Üniversite, İl başkanı).*

> *Gerçek partiye inananların üyeliği önemli, yoksa kaydı bizde oyu başka yerde olan üyeler de var. Bizde delegedir. Ama genel seçimlerde gider oyunu kendi kafasındaki, kendi düşüncesindeki partiye verir. Bizim üyemiz değil aslında. Bize onu üye eden yöneticiler de demeyeyim, çıkarcılar (E, 60, Üniversite, Parti üyesi).*

Üyelerin partiye olan inanmışlıkları ve bağlılıkları farklı katılımcılar tarafından özellikle belirtilmektedir. Ayrıca partiye bağlı olan üyelerin parti açısından bir beşeri sermaye olarak değerlendirilmesi de söz konusudur. Katılımcıların bu yöndeki ifadeleri şu şekilde sıralanabilir:

> *Bu anlamda dolu kayıtlı üyelere ihtiyacımız var. İnanan üyelere ihtiyacımız var. Sırf kayıt olmak için üye olmak çok bir şeyi değiştirmez (K, 36, Üniversite, Kadın kolları başkanı).*

Örgüt ve üyelik çok önemli. Genel merkezin örgüt ile üyelerle de devamlı olarak diyalog içinde olması gerekir. Olmazsa iktidara gelemez zaten siyasi parti. Birebir görüşme, kalabalıktaki coşkuyu vermez o teknoloji yoğun kampanyalar. Birebir yapılan miting çok etkili bugün. O mitingde oluşan hava seçmende bir heyecan uyandırabiliyor. (E, 62, Üniversite terk, Parti üyesi).

Siyasi partilerde gerçekten partiye gönül veren kişilerin, parti tüzüğüne inanan kişilerin aday olmaları esastır. Sırf aday adaylarının üye olup da kendi kişisel çıkarlarını ön plana çıkarıp da üye olmamalıdır. Partilerin üyeleri partiye inanmış olurlarsa bu şekilde üyeler parti için daha etkili çalışmaktadırlar. Burada partinin üyeleri var, ama çoğu kendisi inanmıyor ki partiye nasıl gidip insanları buna inandırsınlar (E, 59, Üniversite, Eski milletvekili, İl başkanı).

Yukarıdaki yer verilen katılımcıların görüşlerinde üyeliğin önemini destekler nitelikteki görüşler de, siyasal partilerin sahip oldukları üyeleri ile yerel anlamda ayakta durabildikleri düşünülürse, üyeliğin önemi daha da artmaktadır. Ancak genel olarak değinilen benzer çalışmalarda üyeliğin önemli olduğu katılımcılar tarafından da doğrulanmaktadır. Buradaki üyelik anlayışının ise partiye inanmış üyelerden oluşması gerektiği yönünde yapılan vurgular CHP'nin saha çalışmasının yapıldığı illerde bundan yoksun olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların ifadelerinde yer verdikleri inanan üyelerin partide bulunmasının partiye bir şeyler kazandırabileceği yönündeki konular bir anlamda partinin saha çalışmasının yapıldığı illerdeki üyelik yapısında bu yönde bir sıkıntı olduğunu göstermektedir. Bu aynı zamanda partinin seçmen desteğini sağlayabilmesinde olumsuz etkiye

sahiptir. Üyeliğin katılımcılar tarafından son derece önemli görülmesi ancak partideki uygulamalar yüzünden üyeliğin öneminin azalmasına ve etkisiz kalmasına neden olmaktadır.

Parti kurultaylarının daha çok genel başkanlık seçimleri ile geçmesi, üyelik yapılanmasının da bu yapıyı destekleyecek şekilde oluşturulmasına neden olmuştur. Bu değerlendirme özellikle Baykal dönemi için saha verileri tarafından da desteklenmektedir. Genel merkezin gözünde önemli bir yere gelme arzusu ile partiye yapılan üyeler partiye inandıkları, partinin politikalarını benimsedikleri için değil farklı kanallar üzerinden üyelik kayıtlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Partinin örgütsel ve üyelik yapısındaki bu olumsuz tablo katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

Partide üye kaydedilirken parti içi seçimlerde güçlü olmak ve homojen bir parti üye ve delege yapısı ile genel merkezin yanında kendi yerini sağlamlaştırabilmek önemli bir boyuta gelmiştir. Partililer tarafından parti içi iktidar mücadelesi ile de ilişkilendirilen örgüt ve üyelik ile ilgili görüşler de mülakatlar sırasında vurgulanmıştır. Parti içindeki iktidar mücadelesinde güçlü kalabilmek için inşa edilen üyelik sistemine yönelik katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

> *Sürekli parti örgütünde kendine yakın isimleri getirdiler. Her dediklerine tamam diyecek isimler delege oldu. Getir beni getireyim seni anlayışı egemendi. Delege belirlerken isim isim listeler üstünde düşünürlerdi. Kendilerine oy vermeyecek adayları çağırıp sen ne istiyorsun diye sorarlardı. Sonuçta herkesin istediği bir şey olurdu. Zaten bir beklentisi olmayanları delege yapmazlardı. Delegeleri kendi istedikleri gibi yönlendirebilecekleri için genel merkezde de itibar görüyorlardı. Aynı şey genel merkez için de geçerliydi. Getirdikleri örgüt anlayışı bu oldu yıllarca. Örgütlerin bu şekilde yapılanması örgütlerde yetenekli insanların yer almasını engelledi. Bu durum da partinin sokağa açılmasını engelledi.*

Bizim parti çok zengin değil. Medyayı yönlendiremiyor. Örgütlerde partinin politikalarını halka anlatabilecek insanlar da yok. Hem sokağa açılamıyorsun hem de maddi gücün olmadığı için medyada yer alamıyorsun (E, 46, Üniversite, Parti üyesi).

Toplu üye kayıtları yapılıyor. Benim ailem ona inanmıyorsa üye yapmamın anlamı var mı? Sandığa sahip çıkacak insan bulamıyorlar. Delegeliğe geldi mi kaç üye yaptın deniliyor. Delege emek vermiyor. İnananı delege olur, emekle olsa bu iş (E, 49, Lise, Parti üyesi).

Bir çıkar uğruna üye yapılmış insanlar var başka partide olan. Üç-beş bin tane üye var belki bu şekilde (E, 51, Üniversite, İl başkan yardımcısı).

Partilerdeki üyelik anlayışları genel olarak bu konu ile ilgili üyelikteki düşüş, aidiyet bağlarının zayıflaması gibi teorilerle birlikte partilerin aşağıdan yukarıya değil tam tersine yukarıdan aşağıya örgütlenme ve iletişim modelini seçmeleri ile birlikte düşünülebilir. Ancak çalışma kapsamında ifadelerine yer verilen katılımcıların ifadelerinden ortaya çıktığı şekilde CHP'deki üyelik anlayışı neredeyse tamamen sayısal hesaplar üzerinden değişim göstermiştir. Genel olarak tüm siyasal partileri etkileyen bir değişimle birlikte yaklaşık yirmi yıldır partide sürmüş olarak Baykal egemenliği parti örgüt ve üyeliklerini genel başkanın konumunu koruyacak şekilde dizayn edilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu süreç aynı zamanda siyasal partilerin en tabandan tavana iletişim kanalları olan (Tosun ve Erdoğan Tosun, 2010: 7) üyelik kavramının etkisiz kalmasına neden olurken aynı zamanda siyasal partilerdeki oligarşik yapıyı (Bektaş, 1993) daha da körüklemiştir.

Araştırma bulgularında da ortaya çıkan CHP'deki üyeliğin durumu yapılan teorik tartışmaları destekler niteliktedir. Bir yandan katılımcıların gözünde parti üyeliğinin son derece önemli olduğu

vurgulanırken diğer yandan da üyeliklerin sayısal hesaplar üzerinden gerçekleştirildiğinin vurgulanmasını bunu desteklemektedir. Araştırma kapsamında çalışılan tüm illerdeki katılımcıların bu yönde ifadelere yer vermeleri CHP'nin sadece Kürt seçmenin çoğunlukta olduğu yerlerde değil Gaziantep gibi ülkenin genel nüfus yapısını etnik açıdan yansıtan yerlerde de ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda genel olarak partinin örgüt yapılanmasına seçmene ulaşmanın ötelendiği bir yapılanma olduğu söylenebilir. Buna ek olarak Diyarbakır ve Mardin'de Kürt seçmenin yoğun olmasına ve partinin Kürt seçmene yönelik bir politik söyleminin olmamasına bağlı olarak partinin toplumsal taban kaybetmesinde üyelik ve örgüt anlayışının bir derece daha etkili olduğu gözlenmiştir.

Siyasetin Ana Aktörleri: Siyasal Partiler

Siyasal partiler demokrasinin vazgeçilmez kurumları olarak siyaset alanı içindeki yerini korumaktadır. Halkı temsil etme noktasında siyasal partiler kadar etkili başka bir siyasal kurumun olmayışı siyasal partilerin önemini korumasında önemli bir etkendir. Siyasal partiler ortaya çıkışından itibaren iktidarı elde etme amaçları taşıdıkları için vatandaşın gözünde siyasetin en etkili kurumu olma özelliğini göstermektedir. Siyasal partilere alternatif bir kurumun olmaması siyasal partilerin bu konumunu sürdürmelerine katkı sağlayan bir olgu olmaktadır.

Siyasal partiler hakkındaki literatür çok sıklıkla partilerin krizde olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte siyasal partiler hala seçmenin gözünde siyasette mobilizasyonu sağlayan en etkili kurumlar olarak varlıklarını sürdürmektedir (Uysal ve Topak, 2010: 12; Wattenberg, 2002: 11). Teorik alandaki bu tartışmalar siyasal partilerle ilgili seçmenin ve yerel siyasetçilerin düşüncesinde "siyasal partilerin siyasetteki etkisi konusunda" bir takım soru işaretleri bırakmıştır. Ancak siyasal partilerle ilgili olarak siyasetin en önemli araçları oldukları yönünde vurgular artmaktadır. Bugün siyaset yapılabilecek ve siyasetin etkili olabileceği en önemli araç hala siyasal

partiler olarak kabul görmektedir. Siyasal partilerle ilgili olarak alanda ortaya çıkan söylemler yine siyasal partilerin "kriz" durumlarına benzerlik göstermekle birlikte siyasal partilerin merkezi işleyişleri, liderin tüm sürece hakim olması, örgütlerin ve üyeliğin yeterince aktif olmaması gibi durumlar siyasal partilerle ilgili olumsuz algının temelini oluşturmaktadır.

Siyasal partilerle ilgili kriz ve partilerin temsil krizleri ile ilgili tartışmalarla birlikte saha çalışmasında görüşme yaptığımız eski ve hala CHP üyeleri siyasal partilerin siyasetin en önemli araçları oldukları yönünde görüşler belirtmişlerdir. Bir diğer deyişle, siyasetin adresi olarak yine siyasal partilerin tek alternatif olduğu katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

Bu konudaki katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

> *Bana göre her ne kadar medya veya çeşitli kurumlar olmak üzere, siyasal partiler önceliklidir. Halkla buluşmak bence çözümün ta kendisidir. Siyasal partilerde çözüm vardır. Malın sahibi siyasi partilerdir (E, 66, İlkokul, Parti üyesi).*
>
> *Siyaset yapmanın yeri siyasal partilerdir. Bu anlamdan da STK gibi farklı siyasal örgütlerin ortaya çıkmış olması anladığımız anlamda siyasetin yerinin hala siyasal partiler olduğunu değiştirmemiştir (E, 71, Üniversite, Eski partili).*
>
> *Siyasal partiler siyaset içindeki ağırlığını hala koruyor. Her yerde mitingler yapılıyor bunlara katılımlar var, bu mitingleri düzenleyen büyük oranda yine siyasi partiler. Kitlesel mitingleri düzenleyebilen siyasal partiler. Bu anlamda ağırlıklarını korudukları söylenebilir. STK'lar siyasal partilere olan ilgiyi azaltmış gibi görünse de aslında yine siyasi partiler siyasetin ana örgütleyicisi durumundalar (E, 54, Lise, Eski partili).*

Siyasal partilere yönelik vatandaşın ilgisinin azaldığı yönde bir eğilim bulunmakla birlikte siyasetin temel kurumu olarak siyasal partilerin olduğu araştırma verilerinden çıkan sonuçlarla desteklenmektedir. Katılımcılar arasında siyaset yapmanın yeri olarak yine siyasi partiler olduğu yönünde bir eğilim bulunmaktadır. Siyasal partilerin iktidarı ele geçirme amacında olmaları ve halkın oyu ile gerekli desteği sağladıklarında iktidar olabilmeleri karar alma sürecinde ve ülke yönetiminde en etkili kurum olmalarını beraberinde getirmektedir. Siyasal partileri de siyaset içinde en etkili kurum ve siyaset yapmanın tek adresi olarak gösterilmesi bir anlamda siyasal partilerin yürütme gücünü eline geçirme ve bunu icra etme mekanizmaları olmaları ile açıklanabilir.

Katılımcılar arasında siyasal partilerin önemi ile ilgili olarak iktidar olma ve bununla ilgi toplama yönünde de görüşlere araştırma süresinde rastlanmıştır. Siyasal partiler amaçları doğrultusunda iktidarı ele geçirebilecek potansiyele sahip olduklarında aynı zamanda kendilerine olan ilgiyi de arttırmaktadırlar. Bir partili bu durumu şu şekilde dile getirmektedir:

> *İlgi gücü elinde bulundurmakla örtüşüyor. Güç elinde olduğu zaman ilgi sana oluyor. Gücü kaybettiğin zaman, o ideolojik şeyi var, kendi kadrolarınla, her halükarda senle olacak bir örgütün var. Onun dışında dönem dönem Gaziantep'te 19-20'lerde olan oyumuz 25'lere çıktığında anlıyoruz ki orda 8-9'luk bir dilim gelen oy küçük çaplı gönüllü siyaset yapan insanların sana katkısı. Kazandığın mevziler belki de haklı olarak hayatını idame ettirmek için senin yanında yer alan insanların katkısı (E, 52, Lise, Parti üyesi).*

Araştırma süresinde katılımcılar siyasal partilerin halka ulaşabilen, halkın çıkarlarını temsil edebilen tek siyasal kurum olduğunu ifade etmeleri siyasal partilerin krizi ile ilgili olarak yapılan tartışmalarda hala siyasal partilerin siyasette etkili olduğu tezini destekler niteliktedir. Siyaset yapılacak adres olarak katılımcıların algısında siyasal partilerin

tek yer olarak algılanması siyasal partilerin siyasette hala etkili olan kurumlar olduklarını desteklemektedir. Siyasal partilere alternatif bir siyasal kurum bugüne kadar ortaya çıkmamıştır.

Siyasette Parti Değiştirmeye Yönelik Algı

Seçmenlerin seçim dönemlerinde kendileri için bir umut olabilen, kendilerinin yaşam koşullarını daha iyi bir düzeye çekebileceğini düşündükleri partileri tercih etmeleri siyasette etkisini sürdürmektedir. İdeolojik anlamda kendilerini buldukları partileri tercih etmeleri de siyasetin bir diğer önemli özelliği olarak ifade edilebilir. Bu çerçevede seçmenler siyasetteki değişikliklere bağlı olarak siyasal tercihlerini dönemsel olarak değiştirebilirler. Yine benzer şekilde farklı dönemlerde farklı partilerde aktif görevler alıp yönetici konumlarına gelebilirler. Bu siyasetin, siyasal partilerin ve seçmen tercihlerinin bir gerçeği olarak değerlendirilebilir.

Siyasal partilerin yaşamış oldukları temsil krizine bağlı olarak seçmenlerin çok fazla siyasal parti değiştirdikleri son dönem siyasetinin bir özelliği olarak ortaya çıkmıştır. Seçim oynaklığı ile ifade edilen ve seçmen tercihinde görülen bu farklılaşma (Mair, 1997: 80; Sayarı, 2002, 22) büyük ölçüde bireylerin dönemsel olarak bir partiden başka partiyi tercih etmelerine yol açarken aynı zamanda da parti kadrolarında da değişimi ortaya çıkarmaktadır. Seçimlerde görülen oynaklık değerleri Batı ülkelerinden yüksektir. Türkiye'de seçim oynaklığı değerlerinin Batı ülkelerinden yüksek olmasının temelinde askeri darbelerle siyasete yapılan müdahalelerde partilerin siyasetten yasaklanması, Anayasa Mahkemesinin parti kapatmaları gibi dışarıdan müdahaleler yer almaktadır. Dünyadaki ve Türkiye'deki özgün koşullarla birlikte parti değiştirme ortaya çıkmaktadır.

Parti değiştirme konusunda katılımcıların görüşlerinin olumsuz olduğu görülmektedir. Parti değiştirmek "kötü" bir şey olarak algılanmakta ve menfaatlerin insanları kendi partilerini değiştirmeye neden olduğu düşünülmektedir. Siyasal parti tercihindeki değişiklik siyasetin amacına aykırı olarak değerlendirilmektedir. Bu şekilde

siyasal parti tercihini değiştirmenin genel nedeni olarak da bireyin yeni gittiği partiden kişisel çıkarı olarak görülmektedir. Bireyin bir partiden bir siyasi partiye geçmesi ülke siyasetinin bir önemli özelliği olmuştur. Bunun da temelinde siyasetin çıkarları üzerinden işlemesi belirleyicidir. CHP'de ise bu tür bir değişikliğin olması olumsuz bir durum olarak değerlendirilmektedir. Yapılan görüşmelerde ve katılımcıların birbirini tanımlamalarında da bu izlenim desteklenmektedir. "İyi CHP'lidir" diye nitelendirilen kişiler genel hatları ile babadan CHP'li olan ve siyasi kariyeri veya tercihleri boyunca hiç parti değiştirmemiş olanlardır. Parti değiştirmek, başka partilere geçmek bir CHP'li için siyasi kariyerinizin olumsuz bir çizgiye gelmesine neden olmaktadır.

Aileden CHP'li olanların hiçbir şekilde siyasal tercihlerini değiştirmemiş olması övünülen ve "ilkesel" bir söylem olarak partililerin ifadelerinde yer almaktadır:

> *Ben CHP'liyim, aileden gelen bir CHP'lilik var aslında. Yıllarca değiştirmedim çizgimi, değiştirmeyi de düşünmüyorum. Ailem de CHP'li, onların da çizgisi aynı şekilde (E, 51, Lise, Parti üyesi).*

> *Niye CHP? Dediğim gibi ailem bununlar beraber hiçbir zaman çizgisinden taviz vermedi. Hiç bir zaman ideolojik tercihle yanaşmadı, kendine bir yer seçti, sürekli parti değiştirmektense ben buradayım dedi. Bu ona şu anda bölgede siyaseti ahlakı ile onuru ile şerefi ile yapan bir aile olarak kaldı dediler. Bunu duymak bize keyif veriyor. Bizim aslında kaba tabiri ile siyasette insanların birbirini satmama sanatıdır bu. (E, 45, Üniversite, İlçe belediye başkanı).*

Bu şekilde bir anlayış CHP'lilerin genel özellikleri arasında sayılabilir. Bu tür bir anlayış enformel görüşmelerde de ortaya çıkmıştır. Partinin bir dönem mensubu olmuş ancak bugün başka partide olanlar katılımcıların zihinlerinde olumsuz bir imaja sahiptirler.

Katılımcılara göre bu tür eski partililer bir takım çıkarları uğruna parti değiştirmişlerdir.

Parti değiştirmelerle ilgili olarak partililerin söyleminden ortaya çıkan bir diğer eğilim de insanların 12 Eylül sonrasında idealistlikten uzaklaşarak çıkarlar üzerinden siyasal tercihlerde bulunmaya başladıkları yönündedir.

> *12 Eylül sürecinde idealistlik vardı. İnsanlar düşünceleri doğrultusunda siyaset yapıyorlardı. Kıvırmalar, alavereler, dalavereler olmazdı. 12 Eylül öncesinde münferitti olsa da. Partinin kitle tabanları dürüsttü. Partiyi gidip onla bunla kandıramazsın. Adam doğru bildiği şeyi her alanda ifade edebilirdi, konuşabilirdi (E, 66, İlkokul, Parti üyesi).*

Bir dönem parti içinde yer almış ancak bugün BDP'de siyaset yapan eski bir CHP'li de benzer bir söylemle bu eğilimi destekler ifadeler kullanmaktadır:

> *12 Eylül'den sonra sivil hükümeti ilk kuran parti bildiğiniz gibi ANAP oldu. Bu dönemde siyaset içinde geçişler çok fazla oldu. Bu da siyasette ilkelerin etkisiz kalması ile birlikte değerlendirilebilir. Benim için tehlikeli olan ortada oynayanlardır. Ortada oynayanlar çıkarları üzerinden siyaset yapıyorlar. İktidar kim ise, kimin iktidar olabilme umudu varsa ona kolayca yönelebiliyorlar. Sürekli parti tercihleri değişebiliyor (E, 43, Lise, Parti üyesi).*

Bir siyasal partinin seçmen tabanının genişletebilmesi toplumun tüm kesimlerinden oy alabilmesine bağlıdır. Seçmenlerin tercihleri de seçim döneminden diğer seçim dönemine değişiklik gösterebilmektedir. Siyasal tercihlerinde değişiklik yapanlarla ilgili mensuplarının bu şekilde bir söylem içinde olduğu partiye seçmenlerin gelmesi nasıl gerçekleşebilir? Siyasal tercihteki kalıcılığın "birbirini satmama" şeklinde algılandığı bir partili yapısında siyasal tercihini değiştirecek olan seçmen bu partiyi seçecekse bunu nasıl gerçekleştirebilir?

Çeşitli sebeplerden dolayı Türkiye'de siyasal partilerin ömürlerinin kısa süreli olmasına bağlı olarak seçim oynaklığı ve kararsız seçmen oranı yüksek düzeylerde olabilmektedir. Partinin bu kesimleri partiye çekmesi iktidar hedefi açısından önemli bir aşamayı oluşturmaktadır. Ancak parti değiştirmeye yönelik olumsuz bir tutum içinde olan partililerin bu kitleyi çekmek amacı bulunabilir mi? Partililerin söylemlerinde ortaya çıkan bu durum partililerin başka partinin mensuplarını kendi partilerine çekmek gibi bir çabaları olmadığı yönünde açıklanabilir. Partililerin sürekli iktidar eleştirisi üzerine kurdukları söylemleri de yine partililerin parti değiştirmeye yönelik söylemleri ile ilişkili olarak görülebilir.

Görüşmecilerin söylemlerinden, ekonomik çıkarların siyasal tercihlerde etkili olduğu üzerine kurulu bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Siyasetin, siyasal partinin amacı temsil ettiği kesimlerin çıkarlarını karşılamak olduğu düşünülürse partililerde ortaya çıkan bu söylem siyasi yaşamının büyük bölümünü muhalefette geçirmenin bir sonucu olarak yorumlanabilir. Bununla birlikte özellikle son yirmi yılda partinin sürekli devleti merkeze koyan savunmacı söylemleri de partilileri bu yönde yeniden üretmektedir. Partinin iktidara gelerek tabanını iktidarın çıkar dağıtıcı nimetlerden faydalandırmış olması durumunda katılımcıların söylemlerinin farklı olacağı beklenebilirdi. Diğer bir ifadeyle, araştırmanın sınırları dışında olmasına rağmen, katılımcıların bu söylemleri belki de bir ölçüde partinin yıllardır muhalefette siyaset yapmış olması ile ilişkilendirilebilir.

Muhalefette Olmanın Getirdiği: İktidar Eleştirisi

Muhalefet partilerinin siyasal iktidara talip olmak ve demokratik yollardan iktidarı ele geçirmek için izleyecekleri politikalar mevcut iktidarın yaptıklarından daha iyi bir program ve politika ile seçmenin karşısına çıkmaları, iktidarı elde etmede ve seçmene umut olmada izlenecek etkili bir stratejidir. Siyasal partilerin en temel amacı iktidarı demokratik yollardan ele geçirmektir. Bunu gerçekleştirmede de tek yol seçmenin oylarını kendi partisine çekebilmektir. Seçmeni partiye

çekecek en büyük unsur partinin seçmene yönelik yeni politikalarla seçmene umut verebilmesi olabilir. Seçmene izlediği politikalar ve programı ile umut verebilen partinin demokratik seçimlerde şansı daha fazla olacaktır. Bu anlamda seçimlerde seçmene umut verebilen, yeni bir söylemle seçmenin karşısına çıkabilen partiler seçmen desteğini kazanmada daha etkili olabileceği düşünülebilir.

Araştırma kapsamında görüşlerine başvurduğumuz katılımcıların sözünü ettiğimiz gerçekliğin çok farkında olmadıkları izlenimini edindik. Mülakatlarda iktidar eleştirisi üzerine kurulu söylemler ön plana çıkmaktadır. Bu durumun partinin kendi merkezine çekilmesi ile ilişkili olduğu ifade edilebilir. Her zaman yapılanlardan rahatsızlık duyan bir partili profili mülakatlardan ortaya çıkmaktadır. Mülakatlarda partinin yerel temsilcilerinin iktidar eleştirisi üzerine bir söylem geliştirdikleri elde edilmiştir. Buna bağlı olarak da katılımcıların sürekli siyasetin değişen koşullarının kendi partilerini olumsuz etkilediğini, toplumun politikadan uzaklaştığını dile getirirken bu siyasi tablo içersinde seçmenle bağ kurmak için yollar arama ile ilgili bir söyleme sahip olmadıkları ifadelerinden anlaşılmaktadır:

> *Siyaset, Türkiye'de insanlar önce fakirleştirilmiş, önce yoksullaştırılmış, ekmeğe ve aşa muhtaç ettirilmiş. Eee zaten gazete ve televizyonların tümü ele geçirilmiş. 1950'den sonra zaten din siyasete dahil edildi. Ama hiç kimse bu kadar Tayyip Erdoğan kadar acımasızca bunu kullanmadı. Menderes de kullandı, Özal da kullandı, Demirel de kullandı. Sağ olsun bu hepsine rahmet okuttu (E, 66, Üniversite, Parti üyesi).*
>
> *Şimdi adam demokrasiyi şöyle anlıyor, dört senede bir sandık başına gidersin, çoğunluğu alırsın, nasıl alırsan alırsın. İşte para ile alırsın, kömür ile alırsın, erzak ile alırsın. Velhasıl insanların beynini yıkayarak, bilgisayar oyunları ile alırsın (E, 66, Üniversite, Parti üyesi).*

Katılımcıların ifadelerinden siyasete bakışları ve seçmeni ikna etmek için kullanacakları muhtemel söylemin iktidar eleştirisi üzerine kurulu bir söylem olduğu ortaya çıkmaktadır. Siyasetin koşullarının sürekli başkaları tarafından belirlendiği, kendi partilerinin aktör konumuna gelemediği yönünde bu ifadeler yer almaktadır. Bu ifadelerden şu çıkarım yapılabilir: İktidar eleştirisi etrafında dolaşan parti genel başkanının söylemleri büyük ölçüde partinin yerel aktörlerini de bu şekilde dönüştürmüştür. 1950 yılından itibaren iktidar olamayan bir partinin bu tür bir söylemle iktidarı yıpratma stratejisi bir anlamda iktidarı destekleyen seçmende soru işaretleri uyandırabilse de bunun CHP'ye bir katkısının olmadığı iddia edilebilir. Ancak her ne kadar üyelerin parti ile aidiyet bağlarının azaldığı yönünde tartışmalar olsa da (Özbudun, 2003), bu partinin yerel aktörlerinin söylemlerinin parti liderinin söylemlerinden etkilenmesini azaltmamaktadır. Tam tersine parti liderinin politik söylemleri partinin yerel aktörleri tarafından benimsenerek, benzer söylemlerin yerel aktörler tarafından seçmenlere yönelik seçim çalışmalarında kullanıldığı araştırma süresince gözlenmiştir.

Katılımcıların iktidar eleştirisi üzerine kurdukları söylemle birlikte özeleştiri niteliğinde görüşlerde araştırmada elde edilen veriler arasındadır. Bu bir anlamda katılımcıların kendilerine yönelik yapmaları gerekenleri de sıraladıkları bir söylem olarak kabul edilebilir. Bugüne kadar CHP ile ilgili sürekli olarak partinin neden kaybettikleri üzerine kafa yorulmaktadır (Tosun, 2012). Bunun da büyük ölçüde partide liderin otoritesini sağlamlaştırırken diğer yandan da partinin kitlelere açılımını engellediği söylenebilir. Ancak katılımcılar arasında sadece iktidar eleştirisi üzerinden siyaset yapmanın yanlış olduğu ve iktidarın karşısında kendi partilerinin alternatif olamadığı yönünde bir eğilim de ortaya çıkmaktadır. Parti içinde bunun ne derece dile getirilebileceği tartışmaya açık olsa da katılımcılar arasında özeleştiri yaparak bunu dile getirenler bulunmaktadır:

AKP'ye oy verenler erzak ile kömür ile oy vermiyorlar. Birebir insanlarla temas ediyorlar. Yaptıkları, söylemlerindeki politikalar sosyal demokrat politikalar. Benim mahallemde de % 50 oy aldı AKP ki benim mahallem zengin bir mahalle. Sıfır oy alması lazımdı öyle olsa. Bunu iyi görmek lazım (E, 53, Üniversite, Milletvekili).

CHP'nin söylemleri seçmende bir çekicilik ortaya çıkarabilmişti. CHP'nin politikaları o dönemde etkileyici olabilmişti. Şimdi ise partide ne politika var en etkileyicilik var. Şimdi partinin söylemi tamamen iktidar eleştirisi üzerine kuruldu (E, 51, Lise, Parti üyesi).

Katılımcılar arasında ağırlıklı olarak iktidar eleştirisini ön plana çıkaranlar genel eğilimi oluşturmaktadır. Bu bir anlamda parti genel merkezinin yeni politik açılımlar yapamaması ile ilişkilendirilebilir. Büyük ölçüde yılların getirdiği muhalefet konumunun etkisi ile birlikte partinin söylemleri iktidar eleştirisi üzerinden şekillenmektedir. Siyasi tablo içindeki durumu tasvir etmesi açısından olumlu sayılabilecek bu özelliğin siyasete ve partilerine getirisi olmayacağı ifade edilmiştir. Ancak katılımcıların bu tür tutumu genel eğilimi yansıtmamaktadır. Mülakatlarda ortaya çıkan genel eğilim, iktidarın bir takım menfaatler üzerinden seçmen desteğini kazandığı ve yolsuzluklara yapılan bir vurgudur.

Katılımcılar arasında gözlemlenen bir diğer eğilim de sürekli dış faktörlere yapılan vurgudur. Tıpkı iktidar eleştirisine kurulu bir söylem olduğu gibi partinin başarısızlıklarının dünya devletlerinin çıkarları ile uyuşmayacağı için sürekli engellediği yönünde bir algı da araştırmanın verilerinde şu şekilde yer almaktadır:

CHP halkın içinde kurulan bir parti, bu ülkenin bir partisi. CHP öyle gidip Amerika'da kurulan bir parti değil. CHP cephede kurulan bir parti. Devletin kurucu partisi. Yani nitekim Deniz Baykal'ın gidiş

sürecini de şey yapan yine Amerika. Ne yaptı? 1 Mart tezkeresinde Deniz Baykal'dan öç aldılar. Bu kaset olayı emperyalistler tezgahladı, Amerika tezgahladı. Yani bu kaset olayını onlar tezgahladı. Çünkü nasılsa iktidar partisi ellerinde, istediği emir veriyorlar. Taa işte Suriye'ye git şöyle yap diye. Ne yaptı 1 Mart tezkeresinde, o zaman altmış beş bin Amerikan askerinin Doğu'da konuşlandırılacağı söyleniyordu. Deniz Baykal da o zaman yüz tane yurdunu seven AKP'li adamlarla birlikte hareket ederek 1 Mart tezkeresini çıkartmadı. İşte Amerika iktidarı biz dizayn ediyoruz ama ana muhalefet de çok önemliymiş deyip CHP'yi böyle bir operasyonla karşı karşıya bıraktı. Bana göre olmaması gerekirdi. Deniz Baykal bana göre istifa etmemeliydi (E, 66, Üniversite, Parti üyesi).

Siyasetin belirleyicisinin ülkenin kendi sahip olduğu iç faktörlerle birlikte dünyadaki gelişmelerle açıklama eğilimi görüşmecilerde gözlemlenmiştir. Ülke içindeki gelişmeler siyasal partilerin dönem dönem başarı kazanmalarında veya etkisiz kalmalarında etkili olmaktadır. Siyasal alanda yer alan partilerin özellikleri, sahip oldukları ideolojik özellikleri, izledikleri politikalar siyasal aktörler arasındaki mücadelede belirleyici olmaktadır. Ülke içindeki gelişmelerle birlikte dış politikadaki olaylar da ülke gündemini ve siyasetini belirlemektedir.

Sonuç

Katılımcıların genel olarak siyasete yönelik algılarının analiz edildiği bu bölümde yapılan mülakatlardan ortaya çıkan genel eğilimlerin bu şekildedir. Mülakatlarda siyasete yönelik algı büyük ölçüde idealler ile var olan durumun karşılaştırması üzerine dayanmaktadır. Özellikle siyasete girme nedenleri, ilkeli siyasete

katılımcılar tarafından geniş yer verilmesi siyaseti ideal bir anlayışla düşünmeleri ile birlikte açıklanabilir.

Katılımcıların siyasette bakışları ile bunun CHP'nin toplumsal taban kaybetmesinde ne derece etkili olduğu araştırma sorusuna cevap vermektedir. Mülakatlarda ifade edilen ilkeli siyasete, parti değiştirmeye yönelik ifadeler siyasetin daha çok idealler üzerinden algılanışını ortaya koymaktadır. Buna bağlı olarak ülkede mevcut siyasetin işleyiş koşullarına uzak bir değerlendirme ortaya çıkmaktadır. Ülke siyasetinde önemli bir özellik olarak ortaya çıkan seçmen oynaklığına bağlı olarak seçimden seçime seçmenlerin değişen parti tercihlerine yönelik olumsuz bir algı ortaya çıkmaktadır. Genel olarak parti kadrolarında görev yapanların parti değiştirmesine yönelik ortaya çıkan bu olumsuz algının, bir önceki seçimden farklı siyasal partiyi tercih eden seçmenler için de geçerli olduğu gözlemlenmiştir. Ülke seçimlerinde kararsız seçmenin çoğalmasına ve seçmen oynaklığının yüksekliğine bağlı olarak ortaya çıkan bu kitleyi partiye çekmekte bu algının olumsuz bir etki yapacağı söylenebilir.

Siyasetin değişen koşullarına bağlı olarak katılımcıların ortaya koyduğu eğilim bu gerçeğin farkında olduklarını göstermektedir. Ancak bu gerçeğin farkında olmakla birlikte yeni dönemin değişen siyasetine uygun bir siyaset anlayışı ortaya koyduklarını söylemek mülakatlardan elde edilen verilere göre mümkün değildir. Katılımcıların siyasetin değişen özelliklerini ve siyasetteki yapısal değişimleri teşhis eden yaklaşımları CHP'nin yerel temsilcilerinin siyaset yapma anlayışlarında gerçekleşmemiştir.

CHP genel merkezin ve parti genel başkanının seçim dönemlerinde seçmeni ikna etmek için kullandığı söylem genel olarak partililerin de söylemi ile örtüşmektedir. Yıllardır partinin sürekli olarak rakibinin üzerinden politikalarını belirlemesi ve seçmene bunlarla ulaşmaya çalışmasının katılımcılar tarafından da büyük ölçüde kabul gördüğü mülakatlardan ortaya çıkmıştır. Özellikle yolsuzluklar üzerinden iktidara yönelik politikalar partinin yerel temsilcilerinin de söyleminde önemli yer tutmaktadır. Mülakatlarda

ortaya çıkan genel eğilim bu yönde olmakla birlikte bu türden söylemlerin seçmende çok karşılık bulmadığı yönünde bir eğilim de ortaya çıkmıştır. Ancak bu eğilimin çok fazla dile getirildiği söylenemez. Bu türden bir söylemin siyaset açısından partinin seçmen desteğini elde etmesinde etkili olmadığı söylenebilir.

Katılımcılar siyasal partilerin örgüt ve üyelik yapılanmasını önemli görmektedir. Seçmenleri mobilize etmenin yolu olarak siyasal partilerin sahip olduğu en etkili aracın örgüt ve üyelik yapıları olduğu mülakatlarda ortaya çıkan ana eğilimdir. Partinin yerel aktörlerinin parti örgütüne ve üyelik sistemine yönelik bu algılarına rağmen partide bu iki temel unsurun ihmal edildiği söylenebilir. Partinin genel merkezinden belirlenen politikalar lider aracılığı ve kitle iletişim araçları ile seçmenlere ulaştırılmaya çalışılmaktadır. Parti içindeki bu işleyişin yerini örgüt ve üye yapısının işlevsellik kazandırılması gerektiği katılımcılar tarafından dile getirilen konular arasında olmuştur. Ancak partideki lider egemenliği üzerine bir örgütsel yapılanmanın ortaya çıktığı yönünde bir eğilimin bulunmaktadır. Partideki yerel kadroların genel başkanın çizgisinde oluşturulduğu, kurultay seçiminden seçimine oy kullanan bir sistemin oluştuğu bunun da partinin örgüt ve üyelik sistemini işlevsizleştirdiği mülakatlardaki ifadeler arasındadır.

Tüm bu süreçler partinin seçmene ulaşmasında dolayısıyla toplumsal taban kaybetmesinde temel nedenler olarak görülebilir. Parti yerel temsilcilerinin seçmene gidecek, seçmeni partiye kazandıracak araçlardan yoksun olmaları partinin toplumsal taban kaybetmesinde etkili olmaktadır. Katılımcıların genel olarak siyasete bakışları arasında yer alan bu değinilen konular, partiyi seçmenle kuracağı bağda etkilemektedir. Dolayısıyla siyasetin değişen koşullarına da bağlı olarak seçmene ulaşmada daha işlevsel kanalları açık tutan partiler taban elde etmekte daha etkili olmaktadır.

CHP Yerel Aktörlerinde CHP Algısı

Giriş

Siyasal partiler açısından mobilizasyon kanallarının varlığı ve niteliği partinin üye devşirmesinde etkili olmaktadır. CHP'nin sahip olduğu mobilizasyon süreçlerinin neler olduğunu, partinin toplumsal taban bulmasında hangi özelliklerin etkili olduğunu anlamaya yönelik mülakatlarda sorulan sorular bu bölümde analiz edilecektir. Katılımcıların partiye yönelik sahip olduğu algıların neler olduğu, partiyi nasıl değerlendirdiklerine yönelik sorulan sorular bu bölümde öne çıkan eğilimler çerçevesinde tartışılacaktır.

Katılımcıların mülakatlarda ortaya koydukları parti ile ilgili söylemleri CHP'nin toplumsal taban kaybetmesinin nedenlerinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Katılımcıların parti tercihinde bulunurken neden CHP'yi seçtiklerinin CHP'nin mobilizasyon kanallarının neler olduğunun belirlenmesinde etkili olacağı düşünülmüştür. Bununla birlikte partiden ayrılan eski partili katılımcıların hangi nedenlerle partiden istifa ettikleri araştırmanın ana sorusuna cevap olacaktır.

Ayrıca CHP'nin yerel temsilcisi olan katılımcıların seçmenle temas halinde olduklarından hareketle partiye yönelik seçmendeki beklentinin neler olduğunun cevabını aramaya yönelik soruların da cevabı bu bölümde değerlendirilecektir. Özellikle 2000 sonrasında CHP'nin tek parti dönemi ile ilgili uygulamalarının siyaset gündeminde sıkça yer almasına bağlı olarak katılımcıların tek parti dönemi ile ilgili algılarının neler olduğu önem kazanmaktadır. Buna bağlı olarak tek parti dönemi ile ilgili katılımcıların algılarını anlamaya yönelik sorulara verdikleri cevap bu bölüm içinde tartışılacaktır.

Deniz Baykal'ın CHP'de yirmi yıllık bir süreçte genel başkanlık yapması ve bu dönemin sıkça eleştirilere neden olmasına bağlı olarak bu dönemle ilgili soruların da araştırma kapsamında cevabı aranmıştır. Baykal dönemi ile ilgili katılımcıların söylemlerinin neler olduğu bu bölümde ele alınmıştır. Katılımcıların CHP'den beklentilerinin neler olduğu, CHP'nin bu beklentileri ne derece karşıladığı CHP algısı başlığı altında ele alınan bölümün bir diğer konusunu oluşturmaktadır. Son olarak da CHP'den katılımcıların beklentisi ile de paralellik gösterdiği iddia edilebilecek Kemal Kılıçdaroğlu'nun parti genel başkanlığı ile birlikte girilen yeni dönemin analizi bu bölümde yer alan konular olarak sıralanmaktadır.

Neden CHP?: Gelenek ve Değişim Arasında

Siyasal partilerin taban bulmalarında, taraftar kazanmalarında, üye kaydetmelerinde ideoloji önemli bir işleve sahiptir (Ware, 1996: 63; Türköne; 2010). Parti ideolojisinin siyasette belirleyici hale gelmesi ise kitle partileri ile ortaya çıkmıştır (Duverger, 1993). Siyasi partiler vatandaşlar açısından ideolojileri ile çekim merkezi haline gelmiştir. Birey siyasal tercihlerinde bulunurken büyük oranda kendi ideolojisine yakın gördüğü partiyi tercih etmektedir. Ancak son dönemlerde hepsini yakala (catch-all) partileri ile ideoloji etkisini yitirmiştir. Alman Sosyal Demokratları ve İngiliz İşçi Partisi gibi çağdaş Batı demokrasilerinin önemli sol partileri de bu yönde bir değişim göstermiştir (Türköne, 2010: 261). CHP'de de yaşanan değişimler de bir anlamda hepsini yakala partilerine dönüşme olarak yorumlanmaktadır (Uysal, 2011b; Tosun, 2012). Ancak CHP uzun bir tarihe sahip olması sebebiyle dönemsel olarak farklı politikalar izlemiştir. Bu politikalar bir dönem devleti önceleyen tek parti döneminin devamı niteliğinde politikalar olurken; 1960'ların ortalarından itibaren ortanın solu politikası ile daha sosyal demokrat bir özelliğe sahip olmuştur. CHP'nin izlediği demokratik sol/sosyal demokratik siyaset 1995'e kadar devam etmiştir. Bu dönemlerde

izlenen politikalar büyük ölçüde parti ile ideolojik tercih ekseninde tercihte bulunanların partiye katılmasını sağlamıştır.

Teorik olarak siyasal partilerin seçmenle ideolojik bağlarının kopma noktasına geldiği yönünde bir tartışma literatürde yer alsa da (Webb, 2002: 2; Mair vd., 2004: 2; Leadbeater, 1995; 127), araştırma verilerinden hareketle, siyasal parti tercihlerinde ideolojilerin etkisini büyük oranda sürdürdüğü söylenebilir. Araştırma bulgularında CHP'yi seçme nedenleri arasında sayılan etkenler büyük oranda CHP'nin ideolojisi ile ilişkilendirilebilir. En çok vurgulanan nokta ise Ecevit'in liderliğindeki CHP döneminin politikalarıdır. O dönemde dünyada etkili olan sol ile birlikte Türkiye'deki solun da güçlenmeye başlaması CHP'nin de "demokratik sol" bir söylem içine girerek ezilenlerin yanında olacağını vurgulaması seçmende bugüne kadar süren bir ilgi uyandırmış ve Ecevit'in popülaritesini arttırmıştır (Hatipoğlu, 2012: 84). Bu, aynı zamanda o yıllardaki ideolojik bağın siyasetteki önemi ile de ilişkilidir. Ayrıca CHP'nin o dönemde izlemiş olduğu sosyal demokrat politikalar bugün CHP'nin tabanı ile kurmuş olduğu bağda etkisini korumaktadır (Uysal ve Topak, 2010: 78). CHP'nin 1970'li yıllarda izlemiş olduğu politikalar partinin 1950 ve 1960'lardaki asker-bürokrat tabanında değişim yaratabilmiştir (Altunışık ve Tür, 2005: 39). Ancak bu dönemdeki CHP'nin kitlelerle buluşmasında etkili olan sol söylemin aslında sol kesimin oylarını almaya yönelik bir aldatmacadan öte bir şey olmadığı dile getirilen eleştiriler arasında olmuştur (Esmer, 2006: 109-110). CHP'nin özellikle 1970'li yıllarda geliştirdiği sol politikaların sol içinden ve sağ partilerden gelmesi büyük ölçüde CHP'nin açmazını ortaya koymaktadır. O dönemde sol politikalarla siyaset yapan CHP solu kullandığı –ki bu CHP'nin daha solundaki bir kanattan gelmiştir- için eleştirilirken, aynı zamanda sağ partiler tarafından komünistlikle ilişkilendirilmiştir (Esmer, 2006: 111-113; Kili, 1976: 213). Bugün ise CHP'nin sosyal demokrat açılımlar yapması gerektiği sürekli olarak vurgulanmaktadır (Cem, 2011b: 19). Bu vurgularla birlikte Baykal döneminde CHP'nin "Anadolu solu" gibi arayışlarla sol bir politika izleme arzusu (Çalmuk, 2002: 53) sonuçsuz kalmıştır. Yeni dönemde

de Kılıçdaroğlu'nun sosyal demokrasi arayışının büyük ölçüde CHP'yi kitlelerle buluşturmak için ortaya çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü CHP'nin kitleselleşebildiği bir dönem olan Ecevit CHP'si ile 1980 sonrasında SHP gerçek anlamda kitlelerde bir heyecan uyandırabilmiştir (Kahraman, 2010: 226).

Araştırma verilerinden de partililerin CHP'yi seçme nedeni olarak partiyi sol-sosyal demokrasinin temsilcisi olarak görmeleri olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bağ ise 1970'li yıllarda parti örgütleri sayesinde kurulabilmiş, 1980 sonrası süreçte de SHP ile devam etmiştir. Katılımcıların CHP'yi seçme nedeni olarak sundukları görüşler şu şekildedir:

> *Şu an aktif görevim yok. 1980 öncesi 1970'lerde Ecevit'in gelişi ile birlikte il yönetim kurulu ve kurultay delegeliğini yaptım. Hep CHP'ydi. Biz DP'liydik 1946'dan beri. Ecevit'in gelişi ile birlikte, aile geniş ailedir, CHP'ye geçti. Ecevit fakirlere toprak dağıtacağız dedi, demokrasiyi getireceğiz dedi. O dönemde Ecevit'in kendisi belirleyici oldu. Ecevit halka iyi yardım edeceğini, Türkiye'yi ileriye götüreceğine dair umutlar verebildi. Onun için seçtik (E, 82, Ortaokul,, Eski partili).*

> *O zamanlar dağ taş Karaoğlan, onun etkisi var. Ecevit'in etkisi var tabi. Yeni bir anlayış, pastanın eşit paylaşımı, kapitalizme karşı bir geliş, kapitalizme karşı bir başkaldırış orda görmüştük, onun için orda duruyorduk (E, 66, Üniversite, Parti üyesi).*

CHP'nin izlediği sol politikalar nedeniyle CHP'yi seçtiklerini farklı katılımcılar da benzer ifadelerle ifade etmişlerdir:

> *O günün koşullarında, Türkiye'de yoksulluğa engel olabilecek, sınıf sorunlarını, sosyal adalet anlamında sınıf sorunu, sosyal eşitlik anlamındaki sınıf sorununa, çünkü o günkü kapsamında sınıf farklılıklarını her vatandaşın görebildiği kadar ben de görebiliyordum,*

ve yoksulların iktidarını o farklılıktan farklı siyasal mücadelede o günün koşullarında en soldaki CHP'de siyasete girdim. Babam AP'liydi benim (E, 62, Üniversite, Eski partili).

Amcam MSP'den milletvekili idi benim. Bana da kendi yerine milletvekili adayı olmamı önerdi. Ancak ben kabul etmedim. 1980 sonrası 1984'te ben HP'de daha sonra da SODEP kurulunca biz SODEP kurucularından olduk. SHP'nin o arada programı ile sosyal demokrat bir parti oluşu, demokratik açılımlar ve toplumun demokratik özlemlerini karşılayabileceğini düşündüğüm için SHP'li oldum yani (E, 73, Üniversite, Eski partili).

CHP'nin "Ecevit CHP" si ve SHP dönemlerinde sosyal demokrat bir parti oluşu dolayısıyla da ideolojisi sayesinde kitlelerle bağ kurabildiği ortaya çıkmaktadır. 1970'li yıllardaki CHP'nin halka dönük sosyal demokrat söylemleri o dönemde partinin kitlesel destek elde etmesinde etkili olurken, bu süreç bugün de CHP'nin tabanında etkilerini göstermektedir. Araştırma kapsamında elde edilen veriler de bunu doğrulamaktadır. Katılımcılara CHP'yi seçme nedeni sorulduğunda öncelikli olarak CHP'nin sosyal demokrat yönünün vurgulanması CHP'nin kimliği ve tabanının seçim nedeni konusunun temel belirleyicisi olarak ortaya çıkmaktadır.

Ailenin siyasallaşmada etkisi düşünüldüğünde AP'li veya MSP'li siyasi tercihleri olan ailelerinin çocuklarının CHP'de siyaset yapmayı tercih etmesi CHP'nin "altın çağı"na rastlamaktadır. Sağ siyasi görüşe sahip olan ailelerin çocukları bu dönemde CHP'nin politikaları ve Ecevit'in karizmatik liderlik özelliğine sahip olmasına da bağlı olarak CHP'de siyaset yapmayı seçmişlerdir. Bu bir anlamda CHP'nin "dışladığı çevreyi" kendisine çekebildiği bir döneme işaret etmektedir. Bu dönemde partiye katılanların hala CHP'nin kadrolarının büyük bölümünü oluşturduğu araştırma verilerinden ortaya çıkmaktadır.

Katılımcıların CHP'yi seçmelerinin bir diğer nedeni de CHP'nin tarihsel özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. CHP'nin kuruluşu itibariyle ulusal bağımsızlık mücadelesini örgütleyen bir parti olması (Tanör, 1998: 234; Tunaya, 1986: 580) seçmenin gözünde partiye yönelik bir katılım gerekçesi olarak hala etkisini sürdürmektedir. CHP'nin kendi kuruluşunu devletin kuruluşu ile birlikte dile getirmesi, CHP'nin aynı zamanda ulusal kurtuluş hareketini kendi tekeline almasını da beraberinde getirmiştir (Zürcher, 2010: 260). CHP'nin ulusal kurtuluşu kendi tekeline alması bugün partiyi tercih etme nedeni olarak sunulmaktadır. Ülkenin kurucusunun aynı zamanda CHP'nin kurucusu olması azımsanmayacak oranda mobilizasyon bağlarından birisini oluşturmaktadır. Katılımcıların bunu destekleyen ifadeleri şu şekilde sıralanabilir:

> *2003'ten sonra emekli olduktan sonra ben CHP'nin politikalarını beğendiğim için bir de Kurtuluş Savaşı ve tarihi çok iyi bildiğim için ülkenin nasıl kurulduğunun çok iyi bildiğim için, babam da aynı zamanda benim istiklal madalyası sahibidir, ülkenin çıkarlarına, ülkeme ve milletime hizmet edebileceğimi düşünerek CHP'ye katıldım ve o yıldan beri ben hala CHP'nin üyesiyim (E, 66, Üniversite, Parti üyesi).*
>
> *Yetişme tarzımız, bölgenin etkisi olmuş olabilir. Yetişme tarzımız felsefe, devrim tarihi gibi kitaplar okuyuşumuz. Kurtuluş savaşını anlayışımızdan sonra tabi ki CHP'yi seçmiş olduk (E, 58, Üniversite, Parti Üyesi).*

CHP'nin tarihsel mirası katılımcıların CHP'yi tercih etme nedenlerinden birisi olarak ortaya çıkmaktadır. CHP'nin sahip olduğu uzun geçmiş ve kurucu parti olması, ülkeyi kuran kişinin CHP'yi kurmuş olması CHP'de yer alan katılımcılar için önemli görülmekte ve bu da onlar için CHP'de siyaset yapmayı gerektirmektedir. CHP'nin eleştirilen tarihsel mirasından kurtulamadığı yönü bugün CHP'nin tabanında önemli bir yere sahiptir. Bu anlamda CHP'nin kurucu

felsefeye yaptığı vurgu, kuruluş döneminin simgelerine yaptığı vurgu bir ölçüde anlaşılabilir.

Araştırma verileri arasında CHP'yi seçme nedeni olarak aile etkisi de ön plana çıkmaktadır. Bireylerin siyasete olan ilgilerinde ailelerinin önemli bir etkisi vardır. Aile ortamı bireylerin siyasal toplumsallaşmasının ilk uyandığı yerdir (Uysal ve Topak, 2010: 59-67). Siyasal tercihlerle ilgili yapılmış araştırmalarda ortaya çıkan CHP üyelerinin ailelerinin de aynı partili olma durumu yüksek oranlarda çıkmıştır (Kalaycıoğlu, 2010). Araştırma kapsamında elde edilen veriler de bunu destekler niteliktedir. Aile bireylerinin siyasal tercihi ailenin siyasal tercihinin yeni kuşaklara aktarılmasında etkili olmaktadır. Ayrıca aile üyelerinden birisinin partide aktif görev alması ailenin diğer üyelerinin de siyasal partilere aktif olarak katılımını yönünde teşvik edici olmaktadır.

> *Köken CHP'li olduğu için babalarımız bizi bu yöne verdiler. Babamız bu partide biz başka partide olamayız (E, 64, Lise, Parti üyesi).*
>
> *Benim babam eski belediye başkanı CHP'den. Ben üç dönem kurultay delegeliği yaptım. Şu an il ve ilçe delegesiyim. Kızım kurultay delegesi şu an. Biz partinin neferiyiz şu an (E, 50, Lise, İl delegesi).*
>
> *Yani bizim ailemiz hep CHP'lidir. CHP mirası çok doğru değil belki sen haklısın ama biz bu mirası çok doğru kullanamıyoruz. Büyüklerimizde de aynı sıkıntı var. Bizden sonraki kuşağa, yarınki gençliğe biz bunları aktarabilirsek, aktaramazsak CHP yok olur gider (E, 46, Üniversite, İlçe başkanı).*

CHP'nin mobilizasyon kanalları sol açılım döneminde kazandığı sosyal sermayesi, tarihsel mirası ve aileden aktarılan siyasal aidiyet olarak araştırma verilerinde ortaya çıkmaktadır. CHP içinde var olan katılımcılar o siyasi yapı içinde bulunma nedenlerini bu üç neden üzerinden ifade etmektedirler. Bunun genel olarak CHP'lilik profiline uyan bir çerçeve olduğu söylenebilir. Partiye olan bağlılığı oluşturan

öğelerden birisi kuşkusuz partinin ideolojisi olmaktadır. Partinin tarihsel misyonu da partililerin orada bulunma gerekçesi olabilir. İlk toplumsallaşmanın başladığı yer olan ailede siyasal toplumsallaşma da başlamaktadır. Bireyin siyasal tercihleri de ailenin siyasal tercihlerinden büyük ölçüde etkilenmektedir.

Ailenin CHP'yi seçmedeki etkisi sosyal demokrat özellikler kadar etkili olmamakla birlikte, araştırma verilerinden katılımcıların partiyi seçmelerindeki nedenler arasında yer almaktadır. Bununla birlikte düşünülmesi gereken bir diğer boyutta CHP'nin sürekli bir tabanının bulunması ve partililerin "tutucu" bir şekilde parti ile bağlarının olması boyutudur. Bugün partililerin içinde büyük oranda CHP dışında başka partilere oy vermeyen bir kesim bulunmaktadır. Bu da parti tercihinde kültürel etkilerin de önemi olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Araştırma verilerlerinden bu iddiayı destekleyici ifadeler elde edilmiştir. Aynı zamanda sürekli CHP'ye oy vermiş olmak ve CHP içinde siyaset yapmış olmak katılımcılar tarafından "gurur duyulması gereken bir nitelik" gibi ifade edilmiştir.

> *CHP'nin Türkiye genelinde % 20 oy potansiyeli vardır. Oy potansiyeli değişmez. Kemikleşmiş bir kadro, kemikleşmiş bir oy potansiyeli var. İdeoloji var o kemikleşmenin ardında bir de % 5'lik bir sol örgütlenme var, başka gidecek yeri olmayan (E, 49, Ortaokul, Parti üyesi).*

> *Ben ilk 1970'li yıllarda 1972-1973 yıllarında İstanbul'da CHP'nin Fatih gençlik kollarında başladım. Ondan sonra sol hareketlerin içersinde bulundum ama hiçbir zaman CHP dışında herhangi bir klikte, herhangi bir şeyde bulunmadım, düşüncede falan. Sadece benim şeyim CHP (E, 66, Üniversite, Parti üyesi).*

1970'li yıllarda CHP'nin sol örgütlenme modeli, politikası ve Ecevit'in liderliği partiye taban kazandırmada etkili olurken 1980 sonrası dönemde SHP modeli etkili olmuştur. Bugün CHP'li olanların

parti ile bağı da yine bu dönemlerde oluşmuştur. CHP'ye yeni katılan görece daha genç olanlar da yine CHP'nin sol-sosyal demokrat özelliğine olan inançları etkili olmaktadır. Az sayıda aileden CHP'li olmayanların partiye katılımı da yine CHP'nin 1970'li yıllarda izlediği sol-sosyal demokrat politikalar ve Ecevit'in liderliği ile somutlaşmaktadır. 1970'li yıllarda sol fraksiyonlar içinde yer alan sağ kökenli ailelerin çocukları da günümüzde CHP içinde yer almaktadır.

CHP içinde bir yandan sol-sosyal demokrat beklentileri olan bir taban yer alırken bir yandan da CHP'nin geleneksel değerlerini içselleştirmiş bir kesim bulunmaktadır. Ana eğilim genel olarak sosyal demokrat bir parti için CHP'yi seçtiği yönünde ortaya çıkarken, aile, CHP'nin tarihsel mirası gibi özellikleri dolayısıyla tercih edildiği yönünde iki geleneksel eğilim ortaya çıkmaktadır. Araştırmadan elde edilen bulgular katılımcıların CHP'nin değişim dönemlerindeki gel-gitlerin anlaşılmasını mümkün kılmaktadır. Parti içinde bir kesim daha evrensel, sola yönelik, emekten yana bir politika ortaya konulmasını beklerken diğer kesim ise aileden gelen CHP'liliğin de etkisi ile birlikte CHP'nin tarihsel geçmişine referansları içeren politikalar ve parti kimliği beklemektedir.

Devlet Parti İlişkisi ve Tek Parti Dönemi Algısı

CHP'nin uzun siyasi yaşamı içinde parti siyaset alanında farklı çizgileri ile yer bulmuştur. Öncelikle CHP'nin kurucu parti olması ve uzun bir tek parti iktidarı dönemi ile birlikte devlet-parti bütünleşmesi gerçekleşmiştir (Karpat, 2007: 72; Güneş-Ayata, 1992: 70). CHP çok partili seçimlerin yapılmaya başlanması ile birlikte (1950 seçimlerinde) iktidarı kaybetmiştir. CHP'nin geleneksel tabanı olan asker-sivil bürokrasi ile taşradaki eşrafın parti içindeki etkisi 1960'lı yıllara kadar devam etmiştir. 1950'li yıllardan CHP'nin muhalefette olmasının da etkisi ile birlikte kitle desteği arayışları ortaya çıkmıştır (Güneş-Ayata, 1992: 66). Partideki bu arayışlar 1960'ların ortalarında itibaren ortanın solu politikalarına yönelmeyi beraberinde getirmiştir.

Dünyada etkili olan sol rüzgar ülkede de yansıma bulmuş ve CHP sol tabana yönelik politikalar izlemeye başlamıştır.

CHP'nin sola yönelik arayışları Ecevit'in genel başkan olması ile birlikte kitlelerle buluşmasının sağlamıştır. Partideki bu deneyim devlet-parti ilişkisinin de etkilemiştir. Ortanın solu politikaları ile başlayan ve Ecevit'in demokratik sol açılımı ile devam eden bu süreç 1960 askeri müdahalesinde etkisini arttıran devlet-parti birlikteliği (Kili, 1976: 138) yönündeki algının kırılmasında büyük ölçüde etkili olmuştur. Bu değişimle birlikte devlet-parti özdeşleşmesinin kırılması ve CHP'nin aydın-bürokrat gibi dar bir tabandan daha geniş bir tabana yönelmesi amaçlanmıştır. Ortanın solu kavramı ile CHP'nin ideolojik yönelimi daha sonraki dönemlerde de sosyal demokrasi, demokratik sol gibi kavramlarla aynı anlamda kullanılmıştır (Ergül, 2000: 27). Benzer bir politika SHP deneyiminde de görülmektedir. 1980 sonrasında kitlelerde yeniden heyecan uyandırabilen ve yüzünü halka dönen SHP hareketi CHP'nin halka yönelik ikinci bir girişimi olarak değerlendirilebilir (Kahraman, 2010: 226). SHP'nin halkı önceleyen politikaları kitlelerde karşılık bulurken diğer yandan parti içinde de ülke siyasetinde ortaya çıkan "irtica ve bölücülük tehditleri" ile devleti önceleyen bir kadronun da etkin olmaya başladığı görülmektedir.

Baykal döneminde CHP'nin devleti ve statükocu yapıyı önceleyen politikaları ise tekrar tek parti dönemi ile ilişkilendirilmesini ve devlette CHP ile ilişkili kurumların olduğu algısını ortaya çıkarmıştır. Baykal döneminde izlenen politikalara bağlı olarak Başbakan'ın tek parti dönemi ile CHP'yi ilişkilendirilmesi bir ölçüde CHP'nin sürekli olarak devlet kurumlarına yönelmesi ile birlikte düşünülebilir. Anayasa Mahkemesi, ordu gibi kurumlarla benzer söylemlere sahip olan Baykal CHP'si yeninden tek parti dönemi siyasetlerinin politikanın gündemine oturmasına neden olmaktadır.

Devlet ile CHP arasındaki ilişkiye yönelik araştırmadan elde edilen veriler büyük ölçüde de teorik olarak tartışılan CHP'nin bu durumunu destekler niteliktedir. Katılımcılar arasında devlette CHP ile ilişkili kurumlar olduğu yönünde bir algı söz konusudur.

Katılımcılara "devlette CHP ile ilişkili kurumlar var mı" diye sorulduğunda çoğusu ilk olarak "orduyu mu kastediyorsun" şeklinde bir tepki ortaya çıkmıştır. "Devletin kurucu" partisi olması nedeniyle geçmişten itibaren CHP ile devletin kurumları arasında ilişki olduğu yönünde bir algı bulunmaktadır. Bu partililerin söylemlerinde de kendisini göstermektedir.

Partililerin söylemlerinden bu konu ile ilgili olarak üç temel eğilim ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi CHP'nin özellikle rejim savunusuna da bağlı olarak dönemsel tehditlere karşı duran tüm kurumlarla paralel bir söyleme sahip olduğu yönündedir. Ancak partililer bu durumu parti ile ordu arasında birebir ilişkili bir durum olarak görmemektedir. Sadece CHP'nin siyasal söylemlerinin ordu ile bir dönem benzerlik göstermesinden dolayı bu şekilde bir algının ortaya çıktığı yönünde söylemlere rastlanmaktadır.

Bu konu ile ilgili olarak partililerin söylemlerinde yer alan bir ikinci boyut da CHP'nin devlet ile ilişkili olduğu ve politikalarını devlet perspektifinden belirlediği şeklinde bir algı da yer almaktadır. CHP'nin kitlesel seçmen desteği bulamama nedenleri arasında da devletçi anlayışının belirleyici olduğu ifade edilmektedir.

Araştırma verilerinden CHP'nin ordu ile paralel söylemlere sahip olduğu için bu şekilde bir algının oluştuğu yönünde söylemler ön plana çıkmamaktadır. CHP'nin devlet içindeki kurumlarla ilişkisinin olmadığını iddia eden söylem, belli dönemlerde politikaların ve "hassasiyetlerin" benzerlik göstermesinden dolayı özellikle ordu ile CHP'nin yakın algılandığını ifade etmektedirler. Bu ifadelerde büyük ölçüde devlet kurumları ile aynı kulvarda siyaset yapmayı meşrulaştırma çabası olarak da görülebilir. Devletin kurucu partisi olması sebebiyle CHP'nin ülkenin "kazanımlarına" yönelik bir hareket olduğunda tüm kurumlarla işbirliği yapmasını demokrasinin bir gereği olarak gören bir eğilim de katılımcıların söylemlerinden ortaya çıkmaktadır.

> *TSK ile mi diyorsunuz! Bir sempati oluştuğu kesin. Bu sempatinin nedeni de aynı safta olmaktı. İrticaya karşı*

mücadele konusunda ordunun yaklaşımlarını CHP alkışladı. Alkışladı yani bu gayet açık (K, 54, Üniversite, Kadın kolları kurultay delegesi).

Devlette geçmişte de şimdi de CHP ile ilgili kurum yok, üst düzey askerlerden oy gelebilir. Ancak bu ordu ile partinin ilişkisi olduğu anlamına gelmez. Bence 28 Şubat sürecinde CHP'nin tutumu meşruydu. Ortada bir cumhuriyet var, bu cumhuriyet öyle kolay kurulmadı (E, 70, Ortaokul terk, İl başkan yardımcısı).

Katılımcılar CHP ile devlet kurumları arasında ilişki olduğunu söylemlerinde yer verirken bunun da tamamen dönemsel olarak politika benzerliğinden kaynaklandığını iddia etmektedirler. CHP'nin ordu ile aynı safta siyaset yapması ya da ordunun söylemlerini destekleyen politikası katılımcılar arasında CHP'nin tarihi mirası çerçevesinde meşru görülmektedir. Araştırma verilerinden devlet-parti ilişkisini ortak politika açısından da olsa bir kabul söz konusudur. Bu durum da katılımcıların bir kısmı tarafından doğal karşılanması gereken bir durum olarak nitelendirilmektedir.

Katılımcılar arasında devlet-CHP ilişkisi anlamında bu şekilde bir algı olmakla birlikte CHP'nin bu politikalardan uzaklaşıp halka yüzünü dönmesi gerektiği yönünde beklenti de araştırma verilerinden ortaya çıkmaktadır. Parti üzerinde sürekli tartışma konusu yapılan politikalarında devleti önceleyen bir tutumun CHP'nin kitlelerle buluşmasında önemli ölçüde engel olarak görüldüğü katılımcıların ifadelerinden ortaya çıkmaktadır. CHP'nin Ecevit döneminde geleneksel tabanından koparılıp halka yöneltilmesi Ecevit'in başarısının altında yatan temel nedenlerden birisi olarak görülmektedir (Ahmad, 2007: 402). Baykal döneminde ise tekrar CHP'nin geleneksel tabanına benzer bir anlayışla kırmızı çizgiler üzerinden siyaset yaptığı (Tosun, 2012: 138; Çaha, 2003: 312) ve bunun değişmesi gerektiği yönündeki algı katılımcıların ifadeleri tarafından da desteklenmektedir. Bu anlamda CHP'nin devleti önceleyen

politikalarının terk edilmesi kitlelerle buluşmasında önemli derecede belirleyici olabilir.

> *Bu adil düzen sloganı içersinde Ecevit o zaman mümkün olduğu kadar reddi miras etti. Bu Halk Partisinin geleneksel askeri bürokrat diktatöryel temayüllerini inkar etti, inkar ettiği sürece de hiç görülmemiş bir şey % 46 mı % 43 mü tam hatırlamıyorum 77 ve 73 seçimlerinde çıktı. Ne zamanki o şeylerden vazgeçti yine HP yine % 9 ile % 25 arasında gidip gelmeye başladı (E, 68, Üniversite, Eski partili).*

> *CHP şimdi şöyle bir defa kendisini devletçilikten çıkarması lazım. Sosyal bir parti olması lazım. Hepimiz Atatürkçüyüz, Atatürk'e sığınma olmaması lazım. Devlette CHP ile ilişkili kurumlar yok. CHP orduyu tutuyor, tersi yok yalnız (E, 64, Lise, Parti üyesi).*

CHP'nin devlette bazı kurumlarla gerek politika benzerliği gerekse "kırmızı çizgilerinden" dolayı birlikte hareket ettiği yönünde bir algı teorik zemindekileri destekler nitelikte olmakla birlikte böyle bir ilişkinin imkansız olduğu ve ordu müdahalelerinden en fazla etkilenen partinin CHP olduğu yönünde bir söylem de ortaya çıkmaktadır. CHP'nin sadece 1960 müdahalesinde ordu tarafından kapatılmadığı buna karşılık 12 Eylül ile birlikte en çok zarar gören siyasi kurumlardan birisi olduğu katılımcılar arasında ileri sürülen bir görüştür. Katılımcılar arasında ortaya çıkan bu algı devlet-parti ilişkisini reddetmektedir. Ayrıca CHP'nin zaman zaman ordu ile benzer politik söylemlere sahip olması katılımcılar tarafından eleştirilmektedir.

Bu konudaki görüşler şu şekilde sıralanabilir:

> *Devlette CHP ile ilişkili kurumlar yok. Yıllarca ordu sola vurmuş. Biz sürekli yamalık olmaya çalışıyoruz. O kurum sana hiç destek olmamış, sen neden onun*

politikaları ile örtüşen çizgiye geliyorsun! (E, 49, Lise, Parti üyesi).

Şu da kesinlikle yanlış, devletin, ordunun CHP ile organik ilişkisi var dediğimiz zaman kendimizi inkar ederiz. 12 Eylül sürecinde cezalandırılmayan CHP yöneticisi, il başkanı var mı bilmiyorum! Bence yoktur. Bu kadar tezat da bir arada olmaz yani. İlişkilendirildiği kurum tarafından 67 ilin tüm il başkanları o tezgahtan geçmiştir, işkencesinden geçmiştir yani. Böyle bir organizasyon, böyle bir siyasi parti, o zaman Stockholm sendromundan daha kötü oluruz, eğer öyle bir şey olursa! (E, 52, Lise, Parti üyesi).

Katılımcılar arasında ortaya çıkan bu üç eğilim devlette CHP ile ilişkili kurumların olduğuna yönelik bir görüşün bulunduğunu desteklemekle birlikte ordunun sola yönelik izlediği politikalar sebebiyle CHP-ordu ilişkisi değerlendirmesine karşı çıkılmaktadır. Her ne sebeple olursa olsun CHP'nin tarihsel mirası çerçevesinde ordu ile aynı politik söylemlere sahip olması meşru bir politik söylem olarak katılımcıların büyük çoğunluğu tarafından dile getirilmektedir. Gerek bu ilişkiyi meşrulaştırma çerçevesinde gerekse de doğrudan kabul eden söylemlerde katılımcıların zihninde CHP ile devlet kurumları arasında bir ilişki bulunduğuna yönelik bir algının olduğunu söylemek alan araştırmasının verileri çerçevesinde mümkündür.

Katılımcıların değerlendirmesi devlet içinde bire bir CHP ile ilişkili kurumlar olmadığı yönündedir. Ancak bu konuyla ilgili farklı söylemler de ortaya çıkmıştır. Devlet kurumları ile parti arasında ilişki olduğunu ifade edenler ağırlıklı olarak eski partililerden oluşmaktadır. Bu bağlamda özellikle partililerin devlet kurumları ile özelde de ordu ile CHP'nin benzer söylemlerinden dolayı ilişkili olduğu yönündeki algının seçmende oluştuğunun ancak bunun gerçeklikle çok ilgisi olmadığının altı çizilmektedir. Ancak enformel görüşmelerde de

CHP'nin ordu ile karşılıklı bir destek ilişkisi içerisinde olduğu yönünde söylemlerle de karşılaşılmıştır.

Cumhuriyetin kuruluş süreci ile birlikte ulus-devlet inşa etme süreci de başlamıştır. Bir takım devrimler yine bu kuruluş sürecinde gerçekleştirilmiştir. Ülkelerin kuruluş dönemlerinde daha çok etkili olan tek parti yönetimi Türkiye'de de etkili olmuştur. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın sona ermesinden sonra ülkede de bir ulus inşa etme süreci başlamıştır. Tüm bu radikal modernleşme ve kuruluş sürecince ülkede otoriter bir yönetim tesis edilerek bu uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamalar da halkta zaman zaman rahatsızlıklar uyandırmıştır (Yeğen, 2005: 202). İtalya'daki faşist rejime benzer uygulamalar tek parti döneminin bir özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. 1930'larda İtalya'ya karşı basında çıkan övgüler Türkiye ile İtalya arasında benzer politikaları göstermektedir (Beşikçi, 1991b: 34). Ayrıca İkinci Dünya Savaşı sırasında ekonomik olarak yaşanan sorunlar ve ülkede baş gösteren kıtlık da Tek Parti döneminin uygulamaları olarak değerlendirilmiştir. Ürün kıtlığının, fiyat artışının, karaborsanın türlü müdahalelere rağmen (İnönü, 2007b: 130; Koçak, 2009) önünün alınmaması iktidara karşı hoşnutsuzluğu arttırmıştır.

Katılımcıların bir kısmında tek parti dönemi ile ilgili CHP'nin o dönemde halk üzerinde baskı uyguladığı yönünde bir algısı bulunmamaktadır. Yapılan görüşmelerde o dönemde uygulanan politikaların o koşullar içinde değerlendirilmesi gerektiği ve o dönemde bu politikaların uygulanmasından başka ülkenin çıkar yolu olmadığına dair söylemler ortaya çıkmaktadır.

> *Tek parti dönemi uygulamaları o şartlarda düşünülmesi gerekiyor. Yerine göre etkili olabiliyor. Karne ile ekmek verilen günleri yaşadım ben. Kıtlık var, kendi gücümüzle bir şeyler yapmanın çabasındaydık. Biz o kıtlığı gördük, şimdi bolluk var her tarafta (E, 81, İlkokul, Eski partili).*

Gençliğinden itibaren partide yer almış olan ancak 1990'daki Paris süreci ile partiden ayrılan ve HEP çizgisinde siyaset yapan bir görüşmeci bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

> *Ben de CHP üyesiydim. Babam Mardin'de CHP'nin 3. sıradaki adamıydı ve yönetimde. Vefat edene kadar yönetimdeydi. Yani CHP için söylenecek şeyleri medya söylüyor, herkes söylüyor, yapılan zulümler bellidir. Bu tek partinin getirdiği şeylerdir. Bu CHP olmasa başka parti de olsa yine olurdu (E, 73, Üniversite, Eski partili).*

Özellikle araştırmada ortaya çıkan aileden gelen CHP'lilik olgusu birlikte değerlendirilirse, o dönemde tek parti iktidarının yanında olmuş ailelerin ikinci kuşakları da büyük oranda CHP içinde yer almaktadır. Buna bağlı olarak katılımcıların da bu dönemi meşrulaştırma söyleminin zemini "bir ölçüde" anlaşılabilir. Bu meşrulaştırma söylemi ile ilişkilendirilebilecek olan konu devletin tek parti döneminde özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kendine müttefik aileler seçerek var etme çabasıdır. Çok partili seçimlerin yapılmaya başlanmasıyla da devam eden bu süreç tek parti dönemini meşrulaştırma söylemlerini daha anlaşılır kılmaktadır. Katılımcılar arasında tek parti dönemi ile ilgili olarak meşrulaştırma söylemine yer verenlerin aileden CHP'li oldukları gözlemlenmiştir. Ancak bu dönemle ilgili olarak zulüm yapıldığını iddia edenler ise tek parti döneminde ailesi diğer gruba nazaran parti yapılanması dışında kalmış olanlardır.

Baykal Dönemine Yönelik Değerlendirmeler

Deniz Baykal dönemi partide yaklaşık yirmi yıl süren bir dönemdir. Bu dönemde CHP'nin siyasi hayatında ilk kez seçimler sonucu meclis dışında kalması sonucu tabanına büyük hayal kırıklığı yaşatmıştır. Yıllardır iktidar olamayan ve bunu "hayal edemeyen bir CHP'nin" sürekli olarak "devletin kurucu partisi" olduğunu ifade eden, tarihsel kazanımları kendi kurumsal özelliği olarak sunan bir

partinin seçim sonuçları ile meclis dışında kalmasının parti tabanında yaratmış olduğu durum partililerin zihinlerinde kalıcı bir yer etmiştir. Bu durum aynı zamanda parti liderine yönelik de olumsuz bir algıyı beraberinde getirmektedir.

Demokrasinin olmazsa olmaları arasında gösterilen siyasal partilerde parti içi demokrasi önemli bir boyutu oluşturmaktadır (Duverger, 1993; Türköne, 2010; Ware, 1996). Ancak parti içinde demokrasi kurgusunun partililer arasında bir çekişmeye dönüşmesi seçmen açısından olumsuz bir algıyı da beraberinde getirmektedir. Buna bağlı olarak parti yönetiminin kendi iç mücadelesindeki çekişmelerin kavgalara dönüşmesi kendi partisini yönetemeyen bir siyasal oluşumun nasıl olup da ülkeyi yöneteceği yönünde seçmende bir takım algılar oluşturmasını da beraberinde getirmektedir. Parti içi çekişme sürecinden gelen Baykal da (Bila, 2008) kendi liderliği döneminde parti içinde liderlik yarışmasının önünü alabilmek için partiyi dikensiz gül bahçesine çevirme çabasında olmuştur (Tuncer, 2004: 165-166; Soyer ve Kudar, 2005: 106; Pirim, 2007: 92). Parti örgütlerinin ve kadrolarının bu anlayışa göre yeniden oluşturulması (Erdem, 2001: 92) aynı zamanda partiye yönelik olumsuz bir yaklaşımın da ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Siyasal partileri oluşturan unsurlar arasında lider, partinin seçmen desteği sağlamasından belirleyici bir özelliğe sahiptir. Liderin siyasetteki belirleyiciliğinin oranı son dönemde siyasal partilerin örgüt ve üyelik sistemlerini ihmal etmeleri ile daha da artmaktadır. Oysaki siyasal partinin bütün unsurlarının işlevsel kılınması o siyasal partinin seçmen desteğini kazanabilmesinde etkili olmaktadır. Ancak günümüz siyasetinde siyasal partilerin lider partisine dönüşmüş olması bu gerçeği ikinci plana atmaktadır. Bu tablo içersinde bir siyasal partinin başarısı ya da başarısızlığı lidere bağlanmaktadır.

> *Baykal döneminde devlet merkezli bir ideoloji vardı. Baykal döneminde parti biraz kendi ekseni etrafında dönüp dolaşan, iktidara gelme gibi bir hedefi olmadığını düşünüyorum. Barajın altında bıraktı diye*

düşünüyorum. Halka daha fazla inmediğini düşünüyorum. Halka yeterince bulaşmayan bir önder anlayışı vardı. Beni seçerseniz il yönetimini tekrar kabul eden bir Sav anlayışı vardı (E, 66, İlkokul, Parti üyesi).

CHP'yi sosyal demokrat yönetimden uzaklaştırdılar. Sağcı bir parti haline getirdiler. CHP'yi Deniz Baykal ve ekibi bu hale getirdi. Partinin binalarını yurtlara çevirelim dedim. Partide genç yok, hepsi prostat hastalığına tutulmuş, saçını boyayan insanlar. Tüm partileri iktidara getirdiniz, bırakın bu az olsun benim olsun anlayışını. Deniz Baykal ben koltuğumu koruyayım, diğerleri ne olursa olsun zihniyeti içinde oldu, bu şekilde politika yaptı. Gençliği boş verdi, proje üretmedi (E, 58, İlkokul, Parti üyesi).

Araştırma verilerine göre CHP'nin kendi içine kapalı bir savunmacı siyaset izlemesi ile genç seçmen ile bağlar kurmasının da yollarını kapatmıştır. Örgüt yönetimlerinde aktif çalışacak partililerin göreve getirilmesinden ziyade, genel merkezin otoritesini sorgulamayacak olanların da getirilmesi partililerin Baykal dönemi eleştirileri arasında yer almaktadır (Sevinç, 2000: 138). Güneş (2004: 157)'e göre CHP'nin üç temel sorunu bulunmaktadır: Bunlardan birincisi örgütsel yapının bozukluğudur –ki tüm CHP yönetiminin bildiği bir sorun olmasına rağmen, düzeltmeye kimsenin gücünün yetmediği bir sorun olarak halen devam etmektedir. Partinin ikinci sorunu ise liderlik sorunudur. Üçüncü sorun da partinin ideoloji sorunudur. Bu üç sorun ise liderlik sorunu merkeze alındığı için bir çözüm arayışından uzak kalmıştır (Güneş-Ayata, 2002).

Yıllardır Deniz Bey döneminde laikliği savunduk. Laiklik dedik başka bir şey demedik. Olmaz öyle bir şey, laikliğin yanında vatandaş neyi istiyor. Benim ne yapmam lazım, ne yapmam gerekiyor! Küçük olsun benim olsunla olmaz ki. Büyük olsun hepimizin olsun,

işte bunu demediğimiz için buralara geldik (E, 58, Üniversite, Parti üyesi).

Baykal dönemi CHP'si cumhuriyet ve laiklik üzerinden siyaset yaptı ve bu duruma düştü. Halkın gerçek sorunlarına değinemedi, bunlara yönelik politikalar üretemedi, seçim barajı gibi demokrasi ile uzlaşamayan konuları dile getiremedi (E, 43, Lise, Eski partili).

CHP'nin Baykal döneminde laiklik ve cumhuriyet üzerinden söylemler üretmesi seçmenin temel sorunlarından uzaklaşmasında etkili olarak görülmektedir. CHP'nin örgütlerinin işleyişi ve aday belirleme süreçlerinde uygulanan politikalar görüşmelerde ortaya çıkan diğer eleştirilerdir. Parti içinde genel merkezin ve liderin otoritesini sağlamlaştırma adına uygulanan politikalar seçmenin ve partilinin gözünde olumsuz bir algıya yol açmaktadır.

Araştırma kapsamında katılımcıların söylemlerinde CHP'de Baykal dönemi eleştirisi ile karşılaşılmıştır. CHP'nin yaklaşık yirmi yıldır değişmeyen oy oranlarına sıkışıp kalması Baykal döneminin "yanlış" politikaları olarak değerlendirilmiştir. Araştırma sırasında partililerin ve eski partililerin söylemlerinde Baykal dönemi eleştirisinde dört temel eğilim ağırlık kazanmaktadır. Baykal dönemine yönelik partililerin eleştirilerinden ilki devlet merkezli ve milliyetçi bir siyasal anlayışın partiye hakim olması yönündedir. Baykal döneminde partide egemen olan bu siyasal anlayış partililer tarafından CHP'nin seçmenden uzaklaşmasında büyük oranda etkili oldu şeklinde bir algıya sahiptir. Partililerin Baykal dönemi ile ilgili olarak eleştiri getirdikleri ikinci nokta da CHP'nin laiklik, cumhuriyet ve Atatürkçülük söylemlerini benimsemesidir. Bunun da parti tabanını daralttığı yönündeki tespitleridir.

Yüksek Beklentinin Hayal Kırıklığına Dönüşmesi

Seçmenlerin siyasal partilerde yer almaları, seçimlerde bir siyasi partiyi desteklemeleri olağan bir davranış kalıbıdır. Her seçmen

aidiyet duygusu ile bağlı olduğu ve seçimlerde oy verdiği siyasi partiden politik anlamda vatandaşın ve kendi sorunlarının çözmesini bekler. Siyasal partiler bu beklentileri karşıladıkları oranda seçmen tabanları ile bağlarını güçlendirebilirler ve yeni seçmen kitlesi kazanabilirler. Bu süreç siyasal partilerin kendi örgütlenme şekilleri ve politikaları ile olduğu kadar iktidara geldiklerinde ya da iktidara geleceklerinde uygulayacakları siyaset ile de ilgilidir. Bu anlamda seçmenin ve partinin tabanının siyasal partiden beklenti içinde olması sürecin işleyişinde doğal bir sonuçtur. Ancak bir siyasal parti içinde olmadan o siyasal partiden bir takım beklenti içinde olmak, beklenti içinde olunan siyasal partinin yapısı ile ilgilidir.

Tartışıldığı şekilde alanda yapılan görüşmelerde CHP'ye karşı seçmenin bu şekilde bir beklentisi de söz konusudur. Partiden ayrılmış, parti ile bir bağı kalmamış olan görüşmecilerin de söylemlerinde CHP'den bir beklenti içinde oldukları izlenimi ortaya çıkmıştır. CHP'ye düşen görevler özellikle güçlü bir muhalefet olması ve Kürt sorununun çözümünde etkili olması konularında ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte ortaya çıkan bir diğer eğilim de CHP'nin artık kendisini tükettiği bu anlamda da partiden bir beklenti kalmadığı yönündedir.

Parti içinde halen aktif görevde olanlar da CHP'nin sorunların çözümünde daha güçlü olması gerektiğini vurgulamaktadırlar. "Bu sorunu çözerse sadece CHP çözer" şeklindeki ifadeler, bir anlamda CHP'nin kurucu parti misyonuna bağlı olarak bugün de ülkenin önemli konularında çözüm üretebileceği yönündeki algının oluşmasına neden olmaktadır.

Partililer ve eski partililer tarafından Kürtlerin CHP'ye tepkisinin altında, partiye bağladıkları umudun karşılıksız kalmış olması yer almaktadır. CHP'nin son yirmi yıla kadar Kürt seçmenden büyük destek gördüğü ancak 1990 sonrasında Kürt seçmenin sorunları ile ilgilenmemesi sonucu partiye tepkiler doğmuştur. Görüşmecilerin ifadelerine göre bir dönem beklenti içinde olunan parti bu beklentileri karşılıksız bırakınca bölgede etkisiz ve tabansız kalmaktadır.

Kürtler CHP'den umut beklediği için, umduğunu bulamadığı için. Zaten öbüründen beklemiyor, bundan ne olur diyor. Zaten kendisi ile bağı yok. Ama bizden bekliyor, bizle bağ kurmak istiyor. Bizle de bağ kuramayınca, onların çoğu hakikaten 12 Eylül öncesi CHP'ye oy veriyorlardı yani. Ahmet Türk'ler falan hep CHP milletvekiliydi (E, 58, Üniversite, Parti üyesi).

Kürtlerin bir özelliği vardır. CHP bizle oy pazarlığına girmesin anlayışları var. CHP barajın altında da kalsa onsuz hiçbir sorun çözülmez. CHP bu ülkeyi kuran en eski kurumdur, en eski partisidir. CHP sorun yaratmışsa eğer sorunu da kendisi çözer. Sorun yaratan sorunu da kendisi çözer. Kürtlerin CHP'den beklentisi var. Aslında beklenti büyük bir beklenti de değildir. CHP Kürtler ile oy pazarlığına girmesin, sadece çalışmasını yapsın (E, 58, Üniversite, İl Başkanı).

Kürt seçmen CHP'den beklediğini bulamıyor. CHP'den bir şeyler bekliyor. Karşılık bulmayınca tepki gösteriyor. CHP'den umut vardı. Onların yöneticileri de sağ parti gibi yaptılar. Onur Öymen, Şükrü Elekdağ, Muharrem İnce gibi isimler (E, 58; İlkokul, Parti üyesi).

Katılımcılara göre Kürtlerin bugüne kadarki CHP'den beklentileri karşılıksız kalmıştır. Ancak yine de Kürt seçmen CHP'den bir beklenti içindedir. CHP'siz sorunun çözülemeyeceği yönünde de eğilimler ortaya çıkmaktadır. Kürt sorununun çözüm sürecinde devletin kurucu partisi olan CHP'nin de içinde bulunmasının pozitif bir etki yapacağı yönünde bir inanç bulunmaktadır:

O dönemde Kürt seçmenin sorunları ile Türk seçmenin sorunları ortaktı ve CHP bunları dile getirebildiği ölçüde kitlesel destek gördü. Günümüzde de geçmişteki sorunların yine çok değişmedi, halklar hala yoksul, zor geçiniyor... Ama bunlara yeni sorunlar eklendi bölge insanı açısından. CHP işte bu yeni sorunları dile getiremedi, eski sol politikalarını

da bir kenara bıraktı.Ama CHP'nin Kürt sorununu dile getirmesi, devlet partisi sıfatı nedeniyle daha kolay, ve çözüme daha yakın olurdu. Nedense CHP bir dönem bundan uzaklaştı. Oysa CHP 1970'lerdeki ekonomik söylemlerine 1990'lardaki bölgenin sıkıntılarını da taşımalıydı (E, 43, Lise, Eski partili).

Kürt seçmenin kendi kimliği üzerinden CHP'den beklentisinin yanı sıra CHP'nin güçlü bir muhalefet partisi olarak iktidar üzerinde denetimi olabileceği ve ülke demokrasisine katkı sağlayacağına dair beklentiler de dile getirilmektedir. CHP'nin düzelerek güçlü bir muhalefet oluşturması yönündeki beklenti HEP'in genel başkanı Fehmi Işıklar tarafından dile getirilmektedir:

Yeni kuşaklarla bağ kuramıyor CHP, ben göremiyorum. Gençler var biraz onlar da babalarının etkileri ile CHP'deler. Kendisi CHP'yi beğendiği için, işte ben bu partinin başarısı için çalışayım diye sayı çok az. Az olduğunu biliyorum da onun için. Bu sevindirici bir şey değil. Hatta ben CHP'nin düzelip de güçlenmesini istiyorum. Bu haliyle güçlenmesini istemiyorum. Düzelip güçlenmesini istiyorum, siyasete el koymasını istiyorum. Türkiye'nin buna ihtiyacı var (E, 74, Üniversite, Eski partili).

Bunlara ilaveten partideki olumsuzluklar üzerinden partiden beklentiler söylemlerde ortaya çıkmaktadır.

Sen siyaset yapıyorsun, insanları kazanmak zorundasın. Koltukta oturmakla olmuyor ki bir şeyler üretmek lazım. Şu anda yok sıfır. CHP il binası nerde, CHP il başkanı kimdir çık sor, Allahına bunu yap benim için. Yüz kişiye sor beş kişi bilmez ya (E, 44, Lise, Parti üyesi).

İktidara doğru yürüyeceksin, siyaseti onun için yapacaksın. sen bir parti kurmuşsun, partinde yöneticilerin var, örgütlerin var, teşkilatların var. Kim için kurmuşsun ne için kurmuşsun, neden o kadar para masraf yapıyorsun? Yarın

iktidar olmak için bu insanlara bu memlekete hizmet etmek için (E, 44, Lise, Parti üyesi).

CHP'nin iktidar olması katılımcıların beklentileri arasında yer almaktadır. Mülakatlarda ortaya çıkan olumsuz değerlendirmeler katılımcıların bu beklentisi ile birlikte düşünülebilir. Partiden beklentinin yüksek olması aynı zamanda hayal kırıklığının da yüksek olmasını beraberinde getirdiği söylenebilir. Bununla ilişkili olarak CHP'nin tarihsel misyonuna bağlı "ülke kurtaran" ve "devlet kuran" parti olması gibi özellikleri nedeniyle de seçmende beklenti yüksekliği oluşturduğu iddia edilebilir. CHP'nin sahip olduğu tüm bu özelliklerine ilaveten vatandaşın karşısına modernleşme projesi gibi evrensel iddiaları olan proje ile çıkmış ve bunun aktörlüğünü yapmış olması bu iddiayı destekler niteliktedir. Buna bağlı olarak da CHP'nin, tabanının beklentilerinin yüksek olduğu için katılımcıların bu tür değerlendirmelerde bulundukları söylenebilir.

Eski bir partilinin söylemlerinde ise CHP'den artık beklentilerin kalmadığı, CHP'nin bu beklentileri karşılayamadığı için seçmen desteğini yitirdiği yönünde ifadeler yer almaktadır:

> *….siyaset bir hava bir yüz meselesidir yani o hava yok, partinin o havası yok, o yüzü yok nasıl oy alacaksın ki kime gideceksin, oy isteyecek kimsesi de yok. Kimse kalmayınca da yenilgi hatta hezimet bu hale geliyor. O şekilde yani. O günden bugüne de partinin varlığı yok ne Mardin'de ne de Güneydoğu'da. Doğrultacağını da sanmıyorum. Orta bir zamanda veya yakın bir zamanda doğrultacağını da sanmıyorum. Ama siyasettir her şey olur yani, yarın ne getireceği belli değil. Bütün ihtimallerde yarın ne getirirse getirsin HP için bir başarı payı görünmüyor (E, 68, Üniversite, Eski partili).*

Siyasal partinin seçmen desteğini sağlayabilmesi için seçmenlerde beklentiler oluşturabilmesi etkilidir. Seçmende beklenti oluşturabilmesi ise partinin seçmenlerin sorunlarına yönelik çözüm önerileri ortaya koyabilmesi ile mümkündür. Bu çözüm önerileri

olmadığı müddetçe bir siyasal partinin seçmende beklenti uyandırmasının mümkün olmadığı söylenebilir. Görüşme notlarından anlaşıldığı gibi CHP'nin bir takım beklentiler uyandırabildiği, özellikle Kürt sorunu konusunda bir takım beklentiler uyandırabildiği ortaya çıkmaktadır. Kürt seçmende bu konu ile ilgili olarak beklenti uyandırırken bir dönem parti politikalarına bağlı olarak da bir tepki oluşmuştur. Bu tepki siyasal partilerin seçmenlerin beklentilerini karşılayamadıkları durumda karşılaştıkları bir durum olarak değerlendirilebilir.

Katılımcıların görüşlerinde yer verdikleri CHP'nin bir dönem iktidar olması beklentisidir. İktidar beklentisi siyasal partinin temel amaçlarından olan demokratik yollardan iktidarı ele geçirme ilkesi ile örtüşmektedir. Partililerin iktidar beklentileri de partinin yıllarca iktidardan uzak kalmış olması ile birlikte düşünülebilir. Partililerin iktidar beklentisi içinde olmaları ve partinin güçlü muhalefet oluşturması yönündeki beklentileri aslında partide olmayan özelliklerin partililerin söylemlerine yansıması olarak okunabilir.

Ayrıca CHP'nin oy isteyecek yeri olmadığı, genç kuşaklarla bağının kalmadığı yönündeki katılımcıların ifadeleri de CHP'nin geleceği açısından bir beklenti içinde olanların ortaya koydukları söylemlerdir. Bu anlamda CHP'nin yeni nesillerle bağ kurarak geniş seçmen kitlesine açılması yönündeki beklentilerin bir yansıması olarak görülebilir. CHP'den beklentileri arttıran önemli bir olayda CHP'nin genel başkanın değişmesi olmuştur. Kemal Kılıçdaroğlu'nun genel başkanlığa seçilmesi ile birlikte CHP'nin "yeni dönemi"nden bir değişim beklentisi ortaya çıkmıştır.

"Yeni" CHP'ye Yönelik Görüşler

Türkiye siyaseti ölçeğinde düşünüldüğünde siyasal partilerde liderin etkisi, önemli bir faktör olarak yerini korumaktadır. CHP'de de yeni dönemde Kemal Kılıçdaroğlu'nun gelmesinin parti tabanında bir umut kaynağı oluşturduğu söylenebilir. Ancak parti içindeki değişimlerin ve parti politikalarının neler olduğu konusunda

partililerin fazla bilgi sahibi olmadıkları araştırma süresince edinilen izlenimler arasındadır.

Katılımcılar tarafından CHP'nin kitlelerden uzaklaşmasının nedeni olarak sıklıkla Baykal dönemini sorumlu tutarken, parti politikalarını da büyük ölçüde lidere bağlanmış durumdadır. Kılıçdaroğlu'nun parti liderliğine seçilmesi ile birlikte partide politika anlamında henüz bir değişiklik olmamasına rağmen, partililerde bir heyecan uyandırmış olması büyük ölçüde Türkiye siyasi partilerinde etkili olan lider egemenliği ve belirleyiciliğiyle açıklanabilir.

Yeni döneme ilişkin eski ve halen CHP'li olan aktivistler arasında farklı söylemlerin ve eğilimlerin ortaya çıktığı da görülmektedir. Bu eğilimler arasında öncelikli olarak partililerin zihninde partideki lider değişimine bağlı olarak seçmende bir "umut" ortaya çıktığı yönündedir. Partideki lider değişimi ile birlikte seçmenin partiye bakışı "bir ölçüde" değiştiği yönünde söylemler ortaya çıkmaktadır. Partililerin yeni dönemle ilgili olarak söylemlerinde yer alan bir diğer eğilim de yıllardır partideki Baykal yönetiminden dolayı umutsuzluk hakim olduğu yönündedir. Lider değişiminin gerçekleşmesi katılımcılara göre, seçmen açısından "umut" olmaktan ziyade CHP'yi seçmenin desteklemesi konusunda bir soru işareti uyandırabilmiş durumdadır. Diğer bir deyişle parti yönetimindeki değişim parti politikalarında da "acaba bir şeyler değişir mi" şeklinde bir beklentiye yol açmıştır.

Öte yandan CHP'nin yeni dönemi ile ilgili olarak belirginleşen partililerin ve eski partililerin değerlendirmesi yeni dönem söylemlerinin seçmene inandırıcı gelmediği yönündedir. Çünkü Kılıçdaroğlu'nun söylemlerinin gerçekliği ile ilgili olarak tartışmalar bulunmaktadır. Kılıçdaroğlu'nun sosyo-ekonomik sorunları önceleyen söylemi esaslı bir programa dayanmaktan uzak olarak değerlendirilmektedir (Ete, 2010: 23). CHP'nin yaklaşık yirmi yıldır laiklik ve cumhuriyet söylemlerini ön plana çıkararak siyaset yapmasından sonra seçmen karşısına bir takım sosyal projelerle

çıkmasının inandırıcılığının olmadığı yönünde bir söylem yer almaktadır.

Öyle ki bu yeni dönemle ilgili olarak lider değişimine "umut" bağlanması ile birlikte parti örgütleri ve çalışmaları konusunda etkili olacağı yönünde güçlü bir inanç gözlenmemiştir. Bu konuda elde edilen söylemler daha ziyade liderin değiştiğinin; ancak parti yönetim kademelerinin eski yönetimlerden çok da farklı olmadığı yönündedir. Bu anlamda bir kısım partililere göre Kılıçdaroğlu'nun genel başkan olmasının partide beklenen değişimleri gerçekleştirmeye yetmeyeceği yönündedir.

Saha verilerinden yeni döneme yönelik olumsuz bir eğilim ortaya çıkmaktadır. Bu konu ile ilgili olarak görüşlerini dile getiren partililer açısından "yeni" kavramının içeriğinin ne olduğunun belli olmamakla birlikte bu "yeni" kavramının içeriğinin nasıl doldurulacağı yönündeki belirsizlik olumsuz bir değerlendirme olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca parti teşkilatları, kadroları söylemlerin ve politikaların çok fazla karşılık bulmamış olmasına rağmen lider değişimi ile birlikte seçmende umut olarak görülmesi Türkiye siyasetindeki lider etkisini göstermesi bakımından önemli bir durum olarak değerlendirilebilir.

Genel hatları ile yeni dönem ile ilgili olarak partililerin ve eski partililerin ifadelerinden çıkan eğilimler bu çerçevede toplanabilir:

> *Bana göre bu son dönemde daha da umut verir oldu parti. % 5 barajı ile ilgili seçim sistemi ile ilgili, YÖK ile ilgili, kadın kotası ile ilgili, gençlik kotası ile ilgili toplumda bir hareketlilik bir şey getirdi. Güneydoğu konusunda da daha öncekiler gibi öyle inkar minkar politikası yok herkes kültürünü, dilini, dinini, çok rahatlıkla kimliğini, gerçi Baykal da kimlik bir insanın namusudur diye söylüyordu ama çok etkili olmuyordu. Ama genel başkanımız gerçekten güven verecek toplumda, ama biz kısa sürede çok şey bekliyoruz. Geçen dönem 81 vilayetin tamamını artı bir çok ilçeye, beldeye, köye varıncaya kadar ziyaret etti. O*

başarının diyebilirim ki % 80-90'ı genel başkanın başarısıydı (E, 60, Üniversite, Parti üyesi).

Dokuz ilçe başkanını görevden aldık. CHP'nin ne olduğunu bilmeyen insanlar ilçe başkanlıkları boş kalmasın diye ilçe başkanı atanmışlar. Kılıçdaroğlu partiyi sola açtı, akan kanı durdurmaya çalışıyor. Kürtler CHP'nin bu politikalarına inanmaya başladı. Ancak bu birden bire olacak şey değil. Eskiden burada CHP rozeti takmak MHP rozeti takmaktan daha da kötüydü. İnsanlar tepki gösteriyordu CHP'ye (E, 58, Üniversite, İl başkan yardımcısı).

CHP'deki lider değişiminin CHP'nin seçmen desteğini arttıracağı yönündeki beklenti ile birlikte partideki kadroların yine büyük ölçüde eski kadrolar olduğu yönünde bir algı görüşmecilerin söylemlerine yansımaktadır. Buna bağlı olarak partililerin yeni döneme umut bağlamadığı yönünde bir eğilim ortaya çıkmaktadır.

Eski bir partili lider değişimini şu şekilde değerlendirmektedir:

Kılıçdaroğlu döneminde halka yönelme ön plana çıkmaya başladı. İlk imaj, ilk mesajlar halka yönelmek, dürüstlük, açıklık bunlardı. Ama kurumsal yapı buna ne derece müsaade edecek o korkutuyor (E, 62, Üniversite, Eski partili).

Türkiye siyasetindeki lider etkisine bağlı olarak (Özbudun, 2003: 80; Parla, 2005: 131) CHP'nin yeni dönemi ile ilgili katılımcıların söylemlerine yansıyan durum liderin değişmesi ile sınırlı kalmaktadır. Bu değişim hem umut olarak görülmesi hem de yeni projelerin seçmende yeterince ilgi uyandıramadığının söylemlere yansıması partideki umutların aslında lider değişimine bağlandığını göstermektedir. Katılımcıların ifadelerinden de liderin etkisinin partide büyük değişim gerçekleştireceği yönünde bir eğilim olduğu gözlemlenmiştir.

Yeni dönemle ilgili olarak CHP'nin lider değişimi ile birlikte bunun seçmene cazip gelmediği yönünde bir algı da mülakatlardan

ortaya çıkmaktadır. Ancak seçmenin zihninde "acaba" şeklinde bir takım soru işaretleri oluşturabildiği yönünde başka bir eğilim de ortaya çıkmaktadır. Görüşmelerde bu konu şu şekilde dile getirilmiştir:

> *Yeni dönem bölgede hiç olmazsa tepki çekmedi, yerel arkadaşlar rahat çalışabildiler. Bize çok baskı geliyordu, biz çalışamıyorduk. Halktan direk tepki geliyordu. Bayrak açıp gezemiyorduk biz. Ananınızın düğünü mü var diyorlardı. Ben bir kere terör örgütünden tehdit almamışım, dediğim gibi halktan tepki vardı (E, 52, Üniversite terk, Parti üyesi).*

Bu konuda diğer bir katılımcı yeni dönemi şu şekilde değerlendirmektedir:

> *Net şeyler ortaya koyabildiğini söylemek zor. Bunun da nedeni bir yerden oy almaya çalışırken diğer yerlerden oy kaybetme korkusu ile siyaset yapılıyor. Siyaseti korku ile yaparsanız politikanızın geleceği nokta burası olur (E, 73, Üniversite, Eski partili).*
>
> *Yeni CHP Kürt seçmende bir umut oluşturamadı. Ama "acaba" oluşturdu. Soru işareti oluşturdu. İnşallah dönüşecek, inşallah yenileşecek şeklinde Allah'a yalvararak, inşallah bizi anlayacak, inşallah Türkiye'yi anlayacak, çağı anlayacak, CHP'ye düşen o (E, 57, Ortaokul, Eski partili).*

Görüldüğü gibi yeni yönetimden seçmenin beklentisinin gerçekleşmediği yönünde katılımcılar arasında yaygın bir algı bulunmaktadır. Ancak bu gelişmelerin yeni dönemle birlikte CHP'nin seçmenin zihninde soru işaretleri oluşturabilmesi, en azından seçmenin olumsuz tepkisini çekmemesi katılımcılar tarafından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte CHP'nin yeni döneminde özellikle Kürt sorunu ile ilgili olarak söylediklerinin parti yönetiminde çekinceler oluşturduğu yönünde de araştırma esnasından edinilen izlenimler arasındadır. 1991 yılındaki HEP ile

seçim ittifakı sonrasında SHP'nin ülkenin Batı illerinden oy kaybetmiş olması katılımcıların zihinlerinde hala bir çekince olarak yer almakta ve bu söylemlerde de ortaya çıkmaktadır. Enformel görüşmelerde de CHP'nin yeni yönetiminin Kürt sorununa yaklaşımı çerçevesinde Batı illerinden oy kaybetme durumuyla karşılaşabileceği dile getirilmiştir. CHP'nin içinde bulunduğu ikili durum Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki Kürt seçmenin de zihninde yer etmiş durumdadır. Bu konu ile örtüşen bir söylem de Selvi Kılıçdaroğlu [13] ile Mardin ziyareti sırasında kısa bir görüşme esnasında Selvi Hanım tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: "Bizim öncelikli olarak buradaki sorunu Batı'daki tabanımıza anlatmamız lazım". Bu ifade de CHP'nin yeni döneminde bölge ile ilgili politikalarını ve söylemlerini belirlerken Batı'daki seçmenden oy kaybı durumunu da her zaman göz önünde bulundurması gerektiğini göstermektedir. Bu nokta da CHP'nin bölge seçmeni açısından tercih edilebilirliğinden ziyade soru işaretleri uyandırmasını da bir ölçüde açıklar niteliktedir.

Araştırmada yeni yönetimle ilgili elde edilen diğer veri de CHP'nin projelerinin seçmene inandırıcı gelmediği yönündeki algılardır. CHP'nin projelerinin seçmene inandırıcı gelmemesini partililer tarafından şu şekilde açıklanmaktadır. Katılımcılar özellikle aile sigortası[14] gibi sosyal devletin gereği olan projenin halka yeterince anlatılmadığını vurgulamaktadırlar. Buna ek olarak görüşmelerde genel merkezin aile sigortası uygulamasının kaynağının ne olacağı yönünde açıklamalar yapmamasının da projenin inandırıcı gelmemesinde etkili olduğu gözlemlenmektedir.

> *CHP'nin politikaların takip ediyorum biraz bir şeyler olacak gibi. Aile sigortasına inanmadı insanlar, zaten iktidar olamayacak bir parti diyorlar. Bu parayı*

[13] CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun eşi.

[14] Aile sigortası ile hedeflenen sosyal güvencesiz insanın kalmamasıdır. Ailelere yapılacak nakit yardım ve diğer sosyal güvenceler içermektedir (CHP 2011: 55).

nereden bulacaksın gibi sebeplerle inandırıcı gelmedi (E, 51, Lise, Parti üyesi).

Aile sigortası gerçekten çok iyiydi, iyi anlatılmalıydı. O anlatımı için bir kere buradaki alt tabana inilmesi lazımdı. O eğitimi buradakilerin alması gerekirdi. Eline broşür verdi, aile sigortası olacak, şu olacak bu olacak denildi geçildi. Onun ikna edici olduğunu düşünmüyorum (K, 54, Üniversite, Kadın kolları kurultay delegesi).

CHP'nin 2011 seçimleri sırasında seçmenlere sunmuş olduğu aile sigortası gibi kimi önemli projelerinin yeterince kabul görmemesi parti içinden nedenlerle açıklanmaktadır. Bununla birlikte CHP'nin iktidar umudunun olmaması da projenin seçmene inandırıcı gelmemesi sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca yoksul kesimin devlet tarafından bir takım sosyal yardımlarla desteklenmesi gerçeği katılımcılara göre iktidar partisinin yapmış olduğu yardımlar şeklinde algılanmaktadır. Seçmendeki bu algı CHP'nin projesinin inandırıcı gelmemesinde, iktidarı taklit ediyor görüntüsü ortaya çıkartarak etkili görülmemektedir. Bununla birlikte aile sigortası ile ilgili partililerin öz eleştiri niteliğinde görülebilecek olan, örgütlerin seçmene bu projeyi yeterince anlatamadığı da projelerin seçmene inandırıcı gelmemesinde etkilidir. Parti örgütlerinin seçim döneminde yeterince çalışmadığı yönündeki bir gelişme de CHP'nin yeni döneminde söylemlerden tekrar ortaya çıkmaktadır.

CHP'nin seçmene ulaşacağı yerel örgütlerinin yeterince çalışmadıkları yönünde değerlendirme yapması CHP'nin sahip olduğu yerel örgütlerdeki aktivistlerinin aidiyet duygusu ile birlikte düşünülebilir. Sadece seçim dönemlerinde yapılan seçim çalışmalarında da parti örgütlerinin eksik/az ve ya hiç çalışmaması CHP'nin toplumsal taban kaybetmesinde önemli bir etken olarak yorumlanabilir. Ayrıca CHP'deki bu değişim Uysal (2011b: 142)'a göre partinin lider merkezli seçime odaklanan bir dönüşümünü ortaya koymaktadır. Partinin aday belirleme süreci de hepsini yakala (catch-all) parti tipininkine benzemeye başlamıştır. Araştırma sırasında yeni

yönetimin politikaları hakkında söyleyecek bir şeyi olmayan katılımcılarla da karşılaşılması yerel örgütlerin CHP'nin toplumsal taban kaybetmesinde etkili olduğu izlenimini oluşturmuştur. CHP'nin yerel temsilcilerinin seçmene ulaşırken parti genel merkezin belirlediği politikalarla ulaşması gerektiği söylenebilir. Bununla birlikte CHP genel merkezinin belirlediği politikaların CHP'nin yerel aktörleri tarafından yeterince sahiplenilmemesi aynı zamanda seçmeni de ikna etme kabiliyeti üzerinde etkili olmaktadır.

Sonuç

CHP'ye yönelik katılımcıların algılarının neler olduğunun analiz edilmeye çalışıldığı bu bölümde söylemlerde ortaya çıkan genel eğilimler şu şekilde sıralanabilir. Katılımcıların CHP'yi seçme nedenleri arasında dört farklı eğilim ortaya çıkmıştır. Bunlar aynı zamanda CHP'nin mobilizasyon kanalları olması açısından önem taşımaktadır. CHP'nin 1970'li yıllardaki lider değişimi ile ülkede etkili olan "Ecevit" faktörü katılımcıların CHP'yi seçmesinde ağırlıklı olarak sunulmaktadır. Ayrıca Ecevit ile birlikte CHP'nin sola yönelik açılımları katılımcılara göre CHP'nin kitlesel destek bulabilmesinde etkili olmuştur. İkinci olarak SHP deneyiminin CHP'nin üye devşirmesinde önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların CHP'yi seçme nedeni olarak yer verdikleri bu konu CHP'nin lider değişimi ile birlikte köklü politika değişikliklerinin de gerçekleştirildiği dönemlerdir. Bir anlamda seçmende beklenti oluşturan değişikliklerin gerçekleştirilmesinin taban oluşmasında etkili olduğu iddia edilebilir.

Katılımcıların CHP'yi seçmelerinde sunulan ikinci neden de CHP'nin sahip olduğu tarihsel mirastır. CHP'nin kurucu parti olması, Atatürk'ün partisi olması, devrimleri gerçekleştiren parti olması katılımcıların algısında önemli görülmektedir. CHP'yi seçme nedeni olarak katılımcıların söylemlerinde ortaya çıkan diğer iki eğilim de ailenin etkisi ile birlikte oy verilebilecek başka parti görmemedir. Aileden gelen bir CHP'lilik CHP'nin üye devşirmesinde etkili olmaktadır. Toplumsallaşmanın ilk başladığı yer olan ailede

siyasallaşma da başlamaktadır. Katılımcıların beşi hariç diğerleri aileden CHP'li olanlardır. Bu anlamda ailenin CHP'de önemli bir katılım kanalı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Araştırmada ağırlıklı olarak ortaya çıkan Ecevit dönemi ve SHP deneyimleri ile bugün arasında 30-40 yıl gibi bir zaman farkı bulunmaktadır. O dönemden itibaren CHP'nin tekrar bu şekilde taban devşirebileceği, seçmenin kitlesel desteğini kazanabileceği bir değişim gerçekleşmemiştir. Mevcut tabanı üzerinden CHP'nin siyaset sahnesindeki varlığını sürdürdüğü iddia edilebilir.

CHP'nin taban desteği sağlamasında etkili olan faktörler arasında gençlere yönelik mobilizasyon kanalları araştırma süresince ortaya çıkmamıştır. CHP'nin sahip olduğu bu seçmen profili bir kuşak üzerinden siyasetini devam ettirdiği yönünde değerlendirmeye yapmaya olanak sağlamaktadır. Özellikle "kerhen" CHP'de olanların varlığı bu iddiayı desteklemektedir. Yeni katılımlara açık olmayan bir mobilizasyon sürecinin CHP'nin bir özelliği olduğu iddia edilebilir.

CHP ile tek parti dönemi uygulamalarının bugün siyasetin gündeminde yer almasına yönelik katılımcıların bu dönemi değerlendirmelerinde farklı eğilimler ortaya çıkmaktadır. Özellikle ordu ile CHP'nin birlikte hareket ettiği yönündeki iddialara karşı katılımcılar, ordunun öncelikleri ile CHP'nin önceliklerinin benzer olmasından dolayı bu şekilde bir tablo ortaya çıktığını vurgulamaktadırlar. Bu aynı zamanda CHP'nin devleti önceleyen politikalarını da meşrulaştırma söylemi olarak da değerlendirilebilir. Tek parti döneminde uygulanan politikalar ile ilgili o dönemin şartlarının bu politikaları uygulama zorunluluğu ilişkisi ön plana çıkmaktadır. İktidarın kurgusu olarak da değerlendirilen tek parti dönemi uygulamaları geçmişe çok fazla bakmanın anlamı da olmadığı yönünde eleştirilmektedir. Katılımcıların tek parti dönemi uygulamaları ile ilgili farklı eğilimler ortaya koymalarına rağmen CHP'nin bugünkü algısında etkili olmadığının ağırlıklı algı olduğu söylenebilir.

Katılımcılar içinde partiden ayrılanların ortaya sürmüş olduğu nedenler CHP'nin toplumsal taban kaybetmesinin önemli boyutunu oluşturmaktadır. Bir dönem parti içinde yer almış aktivistlerin partiden ayrılma nedenleri arasında Baykal dönemi uygulanan politikalar, ülke gündeminin uzağında yer alan cumhuriyet, laiklik söylemleri, Kürt sorununa CHP'nin yaklaşımı sıralanmaktadır. Daha çok Baykal dönemi eleştirisi üzerinden ortaya konulan bu gerekçeler aynı zamanda CHP'nin toplumsal taban kaybetmesinin nedenleri olarak değerlendirilebilir. Partiden ayrılma nedeni olarak sunulan Baykal faktörü, yeni lider değişiminde de parti politikalarında bir değişiklik olmadığı müddetçe farklı bir özellik göstermeyeceği iddia edilebilir.

Yeni dönemle ilgili olarak bir umut ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Ancak yeni döneme ilişkin katılımcıların değerlendirmeleri farklılık göstermektedir. Yeni dönemde bir umut oluşmakla birlikte, CHP'nin "yeni" sıfatı ile anılması katılımcıların bir kısmında rahatsızlık uyandırmaktadır. Lider de değişse değişen çok fazla bir şey olmayacağı yönünde bir eğilim de mülakatlarda ortaya çıkmıştır. Yeni dönemle ilgili olarak yapılan bu değerlendirmelerin "bir ölçüde" parti yerel örgütlerinde Baykal'ın etkisi olduğu söylenebilir. Ayrıca partide yirmi yıl süren Baykal liderliğinde örgütlerin de bu yönde oluşturulduğu düşünülürse yeni dönemle ilgili farklı değerlendirmelerin ortaya çıkması anlaşılabilir.

CHP'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Toplumsal Taban Kaybetmesinin Nedenleri

Giriş

CHP'nin toplumsal taban kaybetmesinin nedenlerinin neler olduğu araştırmanın ana sorusunu oluşturmaktadır. Tezin ana sorusunun cevabının doğrudan sorulduğu sorulara verilen cevaplardan ortaya çıkan genel eğilimler bu bölümün konusunu oluşturmaktadır. Mülakatlarda elde edilen cevaplar analiz edilirken CHP'nin toplumsal taban kaybetmesi ile ilgili konular başlıklar halinde ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. CHP'nin toplumsal taban kaybetmesi ile ilgili katılımcıların söylemlerinde yer verdikleri konular en çok tekrar edenden en az tekrar edene doğru bu bölümde ele alınacaktır.

CHP'nin toplumsal taban kaybetmesinin nedenleri ile ilgili katılımcılardan elde edilen verilen bu bölümde tartışılmaktadır. Bir dönem önemli oranda seçmen desteği bulduğu Kürt seçmenden CHP'nin bugün destek bulamamasını nedenleri şu konular etrafında toplanmaktadır: parti örgütlerinin işlevsizleşmesi, seçmenin "terk edilmişlik" algısı, Kürt seçmenin sorunlarından uzaklaşılması, aday belirleme sürecinde genel merkezin belirleyici olması, merkez sağ partilerin çöküş süreci ile birlikte seçmenin alternatifsiz kalması, CHP'nin izlemiş olduğu ulusalcı politikaları, Kürt etnisitesine bağlı bir siyasal partinin kurulması, CHP'ye seçmenin güvenmemesi, din konularıdır.

CHP'nin toplumsal taban kaybetmesi nedenleri arasında katılımcılardaki algılar belirtilen konular başlıklar halinde tartışılacaktır. İlk olarak katılımcıların CHP'nin toplumsal taban kaybetmesi ile ilgili verdikleri nedenlerin bir tablosu oluşturularak en çok tekrar eden neden çıkarılmıştır. Daha sonra katılımcıların

söylemlerinden çıkarılan eğilimler belirtilen konular altında analiz edilmiştir.

CHP'nin Toplumsal Taban Kaybetme Nedenleri (Sayısal Veriler)

Katılımcılar CHP'nin toplumsal taban kaybetmesinin nedenleri arasında CHP'nin bölge sorunlarına duyarsızlaşmasını ve bu sorunlara yönelik politika üretmemesini, partideki ulusalcılaşma adı altındaki milliyetçileşmeyi, parti örgütlerinin yeterince işlevsel olmamasını, parti tarafından Kürt seçmenin gözden çıkarılması, partiye yönelik Kürt seçmende güven kalmamasını, kutuplaşma çerçevesinde CHP'nin belli oranda güç gösterememesine de bağlı olarak varlık gösteremediğini, aday belirleme süreçlerinde izlenen genel merkez politikalarının olumsuz etkisini, Kürt etnisitesi üzerinden siyaset yapan bir partinin ortaya çıkmasını ve son olarak din konusunda CHP'ye yönelik halkta oluşmuş olan antipatiyi göstermektedirler.

Tablo 14: CHP'nin Toplumsal Taban Kaybetmesinin Nedenleri

	Örgütlerin İşlevselliğini Yitirmesi	Gözden Çıkarma	Duyarsızlaşma/ Politika Üretmeme	Aday Belirleme Süreci	Kutuplaşma	CHP'nin Ulusalcı Söylemleri	HEP'in Kurulması	Güven Yokluğu	Din
Mardin	17	11	7	6	7	5	11	6	5
Diyarbakır	10	14	12	9	7	7	6	4	1
Gaziantep	15	15	16	10	9	11	5	8	2
Toplam	42	40	35	25	23	23	22	18	8

Kaynak: Tablo Saha Araştırması Verilerinden Elde Edilmiştir.

Kürt etnisitesi üzerinden siyaset yapan bir partinin kurulduğu için partinin bölgeden oy alamadığı yönündeki bir değerlendirmenin yanlış olacağı üç katılımcı tarafından dile getirilmiştir. Bu tür bir parti kurulmasa da Kürt seçmenin CHP'yi tercih etmeyeceği yönünde bir değerlendirme söz konusudur. Bu bir anlamda CHP'nin kendi yapısından ve özelliklerinden kaynaklı bir nedeni ortaya çıkarmaktadır.

Katılımcıların CHP'nin toplumsal taban kaybetmesi ile ilgili olarak sıraladıkları nedenler arasında da bu tür bir partinin kurulmuş olması daha sonraki sıralarda gelmektedir. CHP'nin toplumsal taban kaybetmesi ile ilgili nedenler arasında ilk sıralarda CHP'nin güneydoğu illerini gözden çıkarması, örgütlerin yeterince çalışmaması, CHP'nin bölge insanının sorunlarına duyarsızlaşması ve bunlara yönelik politika üretmemesi gösterilmektedir.

Geleneksel hale gelmiş olan din konusu ise son sırada yer almaktadır. Ancak bunun da katılımcılar tarafından dile getirilmesi seçmen tabanında bu konuda da az da olsa bir duyarlılığın söz konusu olduğunu göstermektedir.

Siyasal partilerle ilgili olarak partilerin seçmen desteği kazanmasında önemli ölçüde etkili olan faktörlerin başında partilerin seçmenin çözüm bekleyen sorunlarına yönelik çözüm yolları üretmeleri partinin örgütlerinden beklenmektedir. Ayrıca parti ile aidiyetleri yüksek olan üyelerin partide yer alması ve aktif olarak çalışmalar yapmaları partinin yerel düzeyde seçmen tabanı oluşturabilmesinde etkili faktörler arasında yerini korumaktadır. Her ne kadar teknoloji yoğun seçim kampanyalarının parti örgüt ve üyelik yapılanmasından daha etkili bir süreç olduğu iddia edilmiş olsa bile siyasal partilerin varlıklarını sürdürmelerinde ihtiyaç duydukları temel unsurun örgüt ve üyelik olduğu araştırma bulgularından ortaya çıkmaktadır.

Siyasette hala etkili olan yüz yüze iletişim, kendinden olan yerel siyasal aktörlerin ikna süreçleri seçmenleri siyasi partiyi desteklemekte önemini korumaktadır. Bununla birlikte CHP'nin

Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinde toplumsal taban kaybetmesinde CHP'nin ülkedeki etnik milliyetçilik üzerinden işleyen kamplaşmanın etkisi ile birlikte bölge seçmenini gözden çıkarması etkili olmaktadır. Bir siyasal partinin belli bölgedeki seçmeni gözden çıkarması bir anlamda bu seçmen coğrafyasını tamamen rakip siyasal kurumlara terk etmesi anlamına gelmektedir. Bölgedeki seçmenin sorunlarına yönelik bir siyasetin de ortaya konulmayışı CHP'nin toplumsal taban kaybetmesini önemli ölçüde arttırmaktadır. Bir de bölgedeki sorunları göz ardı eden bir siyaset anlayışı olarak değerlendirilen ulusalcı perspektifin de etkisi olduğu iddia edilebilir.

Tüm bunlarla birlikte ülkedeki etnik temel üzerinden oluşmaya başlayan milliyetçi söylemle birlikte ülkenin diğer illerinden oy kaybetme korkusu da CHP'nin bölgedeki seçmeni gözden çıkarmasında önemli ölçüde etkili olmaktadır. Ancak Kürt seçmen sadece Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yer almamaktadır. Ülkenin tüm illerinde Kürt seçmenin varlığı söz konusudur.

CHP'nin Güneydoğudaki seçmeni kendi kaderine terk etmesi genel anlamı ile sadece bölgedeki Kürtlerden değil ülkenin diğer tüm illerinde yaşayan Kürtlerden oy almama sonucunu doğurmaktadır. Bir yandan Batı'daki Türk seçmen tabanını kaçırma korkusu ile siyaset yaparken diğer yandan da ülkenin kurucu partisi iddiasında olan bir siyasal parti ülkenin sınırlı bir bölgesine sıkışıp kalmaktadır.

CHP merkezinde bu şekilde bir anlayışın oluşmasında büyük ölçüde etkili olan 1980'li yıllardan itibaren ortaya çıkan PKK terörü ile ülkede yükselmeye başlayan Türk milliyetçiliğinin siyasette belirleyici hale gelmesidir. Bununla birlikte CHP'nin bölge seçmenini gözden çıkarmasında etkili olan bir diğer faktör de CHP'nin devamı olan SHP'nin 1991 milletvekili seçimlerinde HEP ile yapmış olduğu seçim ittifakının partiye olumsuz yansımalarıdır. 1991 yılındaki seçimlerde yapılmış olan seçim ittifakından sonra mecliste yaşanan tablo parti tabanında bir kırgınlık ortaya çıkarmıştır. CHP'nin maruz kaldığı suçlamalar karşısında Kürt seçmeni rahatlıkla gözden çıkarılabilmiştir. Bu suçlamalar aynı zamanda da Kürt olmayan partililerin

milliyetçileşmesinde büyük ölçüde etkili olmuştur. Ülke siyasetinde belirleyici hale gelmeye bağlayan milliyetçi çizgi ile birlikte yaşanan deneyim kolayca sosyal demokratlık iddiasında olan CHP'yi milliyetçi alana savurabilmiştir.

Parti Örgütlerinin İşlevsizleşmesi

Siyasal partilerin seçmene ulaşmadaki kurumsal yapılarından önemli olan parti örgütleridir. Siyasal partiler sahip oldukları örgütleri sayesinde seçmene ulaşırlar. Bir siyasal partinin seçmene ulaşmasındaki önemli kanallardan birisi olan partinin örgütlenmeleri taban oluşturması için gerekli olan seçmen desteğini sağlamada etkili bir yapıdır.

Bu nedenle siyasi partilerin ayırt edici özellikleri arasında yer alan sürekli ve istikrarlı bir örgüt (Kotil 1983: 2000; Türköne, 2010: 254) siyasal partilerin seçmen desteğini kazanabilmeleri açısından önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Siyasal partinin başarısı genel merkezin oluşturduğu genel politikalarla ve parti programı ile birlikte örgütün bu genel doğruları yaşamın her alanında pratiğe aktarması ve örgütün genel durumlara karşı özel tavır ve özel eylemlerle ortaya koymasına bağlıdır (Cem, 2011b: 101).

Siyasal partilerin asli unsuru olarak sunulan bu özelliği ile birlikte CHP'nin saha çalışmasının yapıldığı illerde sahip olduğu örgütlenmesi karşıtlık oluşturmaktadır. Bir yandan politika üretmeme diğer yandan da örgütlenmelerin eksik kalması CHP'nin seçmene ulaşmasında olumsuz etkilerden birisi olmaktadır. CHP'nin özel olarak Güneydoğu illerinde örgütlerinin işlevsiz kalması bir açıdan da bölge seçmeninin sorunlarına yönelik politikalarının olmamasına da bağlanabilir. Örgüt içinde yer alan partililer seçmeni ikna için seçmenin sorunlarına yönelik bir parti söylemi ile seçmene gitmeleri gerekmektedir. Böyle bir çözüm önerisi olmayınca da örgütün çalışmasının önü tıkanmaktadır. CHP'nin bu durumu görüşmecilerin ifadelerine şu şekilde yansımaktadır:

Biz CHP olarak yirmi yıldır bölgeye gitmemişiz. Bir kere olsun bölgedeki illere vekillerimiz gitmemiş. Hakkari'ye yirmi yıl sonra ilk giden vekil benim. AKP'nin tabelası var sadece. Vali, kaymakam, makamından çıkmamış. BDP'den başka bir olgu yok, vatandaş kime oy verecek bu durumda, tabi ki BDP'ye oy verecek (E, 53, Üniversite, Milletvekili).

Maalesef bizim şehrimizde etrafımızda ilçelerde CHP yeteri kadar çalışma yapmadı. Bunu üzülerek söylüyorum, ilçelerimizde örgütler ihmal edildi, örgütler yeteri kadar çalışmadı, buradaki oy kaybımızın bir nedeni de budur (E, 54, Lise, eski partili).

CHP'nin bölgedeki örgütlerinin ihmal edildiği, örgütlerin aktif olmadığı yönünde katılımcıların ifadesi yer almaktadır. Bu konu kırk iki görüşmeci tarafından en fazla tekrar edilen neden olmaktadır. Bununla birlikte örgütlerde çalışan partililerin seçmene gitmek için ellerindeki en önemli araç olan seçmenin sorunlarına yönelik çözüm önerilerinin olmasının önemi başka bir katılımcı tarafından ifade edilmektedir. Bu anlamda bir siyasal partinin sadece yerel düzeyde parti örgütlerinin bulunması seçmenleri partiye çekmek için yeterli olmamaktadır. Bundan ziyade genel merkezin belirlemiş olduğu seçmenlerin sorunlarına yönelik çözüm politikalarının yerel düzeydeki parti temsilcilerinin seçmene ulaştırabilmeleri gerekmektedir.

Bölge geçenlerde CHP'ye oy veriyordu. O zaman da dindardı. Demek ki bir şey söyleyeceksin, bunlara bir şey söylemek gerek. Kürt vatandaş senin sorunun var, ben bu sorununun farkındayım, sen haklısın, ben bunu çözeceğim. Bana inan, güven. Ve inandıracaksın. Öyle çözeceğim demekle olmuyor, bir proje sunacaksın, diyeceksin ha böyle böyle böyle ben şunu tespit ettim. Senin sorunların şu, ben çözeceğim, bana inan. İnandırırsan alırsın oyu, hiç şüphesiz. Kürt seçmen ne

kadar dindarsa buna da açık (E, 57, Ortaokul, Eski partili).

CHP'nin örgütlerinin çalışmalarının süreklilik kazanması da bir anlamda bölgedeki seçmenin sorunlarına yönelik politikalarının olması ile mümkündür. Ancak katılımcıların da ifadelerinde yer verdiği ve CHP'nin yaklaşık yirmi yıldır bölgeyi kendi kaderi ile başbaşa bırakan tavrı bölge seçmeninden uzaklaşmasının temelinde yer almaktadır.

Örgütün içini dolduran üyelik ve delegelik sisteminin aşağıdan yukarıya değil yukarıdan aşağıya olması aynı zamanda parti içindeki liderin otoritesini güçlendirirken partinin yerel örgütlerinin aktif çalışmasının da önünde bir engel oluşturmaktadır. Partinin üyelik yapılanması aşağıdan yukarıya doğru gerçekleştiği durumlarda parti genel merkezinin yereldeki seçmenlerin sorunları üzerinde daha geçerli politikalar ortaya koyması beklenebilir. Bu anlamda genel olarak ülkenin tüm illerinde benzer örgütlenme modeli partinin seçmenle birebir ilişki kurmasını engellerken bölgesel düzeydeki sorunlardan uzaklaşmasına da neden olmaktadır. CHP'nin yapısındaki bu durum Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yeterince seçmen desteği bulamaması sebepleri arasında en çok tekrar eden nedeni oluşturmaktadır. Bununla birlikte ikinci neden olarak gösterilen bölge seçmenini CHP'nin terk etmiş olduğu yönündeki görüşler de kırk kez tekrar etmektedir. Görüşme yaptığımız grup içerisinde bölge olarak CHP'nin politikalarının seçmende terk edilmişlik duygusu yarattığı dile getirilmiştir.

"Terk Edilmişlik" Algısı [15]

CHP içinde çok partili siyasetin kurulmasından itibaren Kürt seçmen temsil edilmiştir. 1950'den itibaren CHP Kürt seçmenden önemli oranda destek bulabilmiştir. 1970'li yıllarda ise CHP'nin Kürt

---

[16] "Terk edilmişlik" duygusu birey açısından yüksek düzeyde hayal kırıklığı ve güven duygusu zedelenmesi olarak ortaya çıkmaktadır.

seçmenden bulmuş olduğu destek en yüksek orandadır. 1980 darbesi ile birlikte tüm siyasi partiler kapatılınca Kürt seçmen 1983 seçimlerinde büyük oranda HP'ye yönelik oy tercihinde bulunurken SODEP ile HP'nin birleşmesinden sonra SHP önemli ölçüde Kürt seçmenden oy almıştır. 1989 Paris Kürt Konferansı ile SHP içinden bu konferansa katılan milletvekillerinin ihracı ile birlikte Kürt seçmenle ülkenin merkez sol siyaseti arasında bir kırılma yaşanmıştır.

Bu sürecin devamında HEP adı altında partileşen ve başını SHP'den ihraç edilen milletvekillerinin oluşturduğu siyasi parti Kürt seçmeni önemli ölçüde temsil etme gücünde olduğunu göstermiştir. 1991 seçimlerinde SHP ile HEP'in yapmış olduğu seçim ittifakı ile devam eden birliktelik olaylı yemin töreninden sonra kopma noktasına gelmiştir. Kürt seçmenle ülkenin merkez solu arasındaki temel kopma noktasını da bu seçim ittifakı oluşturmaktadır. Seçim ittifakı ile güçlenme bekleyen SHP, ülke siyasetinin genel durumuna da bağlı olarak bu ittifaktan sandıkta oy kaybederek çıkmıştır. Ülkenin batısındaki seçmen bu ittifaka tepki göstererek SHP'yi tercih etmemiştir. Bu her iki kesim için de bir kopuşun başlangıcını oluşturmuştur. Daha sonra CHP'nin yeniden kurulması (1992) ve SHP ile CHP'nin birleşmesi (1995) ile daha da güçlenen bu algı parti politikalarının Kürt seçmeninin sorunlarından uzak bir şekilde oluşturulmasına neden olmuştur.

Genel hatları ile değinilen bu siyasi tabloya göre CHP'nin bölgede taban bulamamasının nedenleri arasında bölgeyi, Kürt seçmeni gözden çıkardığı yönünde bir eğilim ortaya çıkmıştır. Katılımcıların CHP'nin toplumsal taban kaybetmesinin nedeni olarak dile getirdikleri bu konuda CHP'nin özellikle 1980 sonrasında Kürt seçmenin yaşadığı sorunlar karşısında bir çözüm önerisi sunmaması, Kürt seçmenin yanında yer almaması vurgulanmaktadır. Ayrıca 1990'lı yıllarda bölgede yaşanan şiddet olaylarının en üst düzeye çıkması karşısında CHP'nin devleti önceleyen söylemlere sahip olması da katılımcıların yer verdiği görüşler arasındadır. Farklı katılımcılar da bu yönde görüşler belirterek CHP'nin bu politikasının Kürt seçmende hayal

kırıklığı yaşanmasına neden olduğunu doğrulamaktadır. Katılımcılar bölgede yaşanan sorunların parti tarafından dile getirilmemesini ve bölge seçmenini sorunları ile baş başa bırakmasını CHP'nin bugün taban bulamamasının nedenleri arasında göstermektedir.

Siyasal partiler iktidarı demokratik yollardan ele geçirmek için halkın oyunu almaya yönelirler ve bunu alabilmek için de halkın çıkarlarını temsil etmek durumundadırlar (Ware, 1996: 2-3-4; Delibaş ve Yiğit, 2005: 206; Kotil 1983: 2000; Türköne, 2010: 254). CHP'nin de bölge seçmenine yönelik yaşanan süreçle de bağlantılı olarak uzaklaşması CHP'nin toplumsal taban kaybetmesinin nedenleri arasında sunulmaktadır. Katılımcılardaki algı CHP'nin sadece uzaklaşmakla kalmayıp tamamen yok sayma eğiliminde olduğu yönündedir.

> *CHP gerçekten, otuz yıl yirmi yıl bölgeyi savaşı ile kirliliği ile baş başına bıraktı. Hiçbirşeyi ile ilgilenmedi. Fırat'ın ötesine, Sivas'ın ötesine set çekildi. 1990'lı yılların başından itibaren bu kirli savaşın başlangıcından itibaren bu halklar arasındaki bu ayrışmada da CHP hiçbir görev almadı. Yani burayı sildi yani, hakikaten sildi yani. Türkiye'de Fırat'ın ötesini kesinlikle ben görmüyorum, bilmiyorum oradan da CHP'ye oy gelmesin anlayışına girdi. Başı boş bıraktı CHP bölge insanını. Sonucu da bu şekilde oldu (E, 51, Üniversite, İl başkan yardımcısı).*
>
> *Kürt sorunu ve demokratikleşmede çok fazla bir riske girmedi. İşi oluruna bıraktı. Şimdi Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde oy alsak da almasak da anlayışı hakim oldu. Alsak da olur almasak da olur, nasıl olsa barajı geçiyoruz, bizim iktidar gibi amacımız olmaz diye düşündüler (E, 58, Üniversite, İl başkanı).*

CHP'nin Kürt seçmenden gelecek olan oyu gözden çıkarmasında etkili olan bir diğer önemli faktör de 1991 yılında SHP'nin HEP ile yapmış olduğu seçim ittifakı olduğu söylenebilir. Bu seçim ittifakı ile SHP Batı illerindeki seçmenlerinden büyük tepki almıştı. Bu kırılma ile birlikte de SHP'nin özellikle CHP ile birleşmesinden sonra Kürt seçmen partinin odağından uzaklaşmıştır. Batı illerindeki seçmeni partiden koparmamak, partide tutabilmek adına Fırat'ın doğusunun görmezden gelinmesi partinin Güneydoğu illerindeki bugünkü durumunun nedenlerinden birisini oluşturmaktadır.

> *Bu son CHP yönetimi böyle bir temayül gösterme içinde ama henüz ne kadar şey gösterdiği, ne gösterdiği veya yaklaşacağı belli değil. Çünkü bir taraftan yaklaşımlar ona puan kazandırırken, başka taraflardan oy kaybını göze alabilir mi alamaz mı bir de o sorun var. Çünkü biz bunla çok karşılaştık, 1991 HEP-SHP ittifakında Batı'da SHP'nin çok oy kaybettiğini, aleyhinde çok propagandalar yapıldığını gördük yani, yaşadık bunları (E, 73, Üniversite, Eski Partili).*

Kürt seçmende CHP'ye yönelik bir tepki söz konusudur. Saha çalışması sırasında gerek hala partide aktif görevde olan gerekse de partiden ayrılmış olan katılımcılardan bu gözlem ortaya çıkmaktadır. Bir dönem CHP içinde yer almış olan katılımcılar CHP içinde aradıklarını bulamamış olma tecrübesi sonucu ile CHP karşı bir tavır içindedirler. Bunun da nedeni önemli ölçüde özellikle 1970'li yıllarda ve 1980 sonrasında ise SHP deneyiminde partiye destek veren seçmenlerin ortada kalmış olmasıdır. 1991 yılında yaşanan olaylarla birlikte CHP'nin tekrar Kürt seçmene siyaseti içinde yer vermemesi CHP'ye yönelik tepkinin bir nedeni olarak gözlenmektedir.

Paris Kürt konferansına katılan sekiz milletvekilinin ihraç süreci milletvekillerinin istifası ile sonuçlanınca (Zürcher, 2010: 457; Güney, 2002: 124), partinin bölge seçmenini büyük ölçüde gözden çıkarma süreci ortaya çıkmıştır. Özellikle CHP ile birleşmeden sonra CHP'nin

Kürt seçmenden uzaklaşması büyük ölçüde bu şekilde sonuçlanmıştır. Batı illerindeki seçmenin oylarını kaybetme korkusu da bu sürece eklenince büsbütün CHP'nin Kürt seçmeni gözden çıkardığı söylenebilir. Bu tablo içinde CHP'nin örgütleri ve aktif üyeleri etkisiz kalarak partinin toplumsal tabanını büyük ölçüde kaybetmesi ile şekillenmiştir.

CHP'nin Kürt Seçmenin Sorunlarından Uzaklaşması

CHP'nin toplumsal taban kaybetmesinin nedenlerine yönelik katılımcıların algıları CHP'nin bölge seçmenin sorunlarına duyarsızlaştığı ve duyarsızlaştığı ölçüde de sorunlarına yönelik politika üretemediği yönündedir. Siyasal partilerin seçmen desteğini sağlamada önemli ölçüde etkili olan faktörlerden birisi seçmenin sorunlarına yönelik çözüm önerileri sunmasıdır. Seçmenin sorunlarını dile getirmeyen bir siyasal partinin ise seçmenden destek bulması ve taban oluşturması mümkün görünmemektedir.

Siyasal partiler seçmen karşısına seçmenin sorunlarına yönelik iktidar olduklarında getirecek oldukları çözüm projeleri ile çıkmak durumundadırlar. Bir siyasal partinin en temel amacı olan iktidarı demokratik yollardan ele geçirmektir (Giddens, 1997: 344; Kışlalı, 2010: 261; Duverger, 1993). Yapılan vurgularda siyasal partilerin iktidar demokratik yollardan ele geçirme amacında halkın desteğini sağlamak temel etkendir. Bir siyasal partinin halkın desteğini sağlamak adına halkın sorunlarına çözüm önerisi ile gelmesi partinin seçmen desteğini sağlayabilmesinde önemlidir.

Bölge illerinde yaklaşık otuz yıldır son derece etkili hale gelmiş olan bir Kürt sorunu bulunmaktadır. Bu sorun "Güneydoğu Sorunu", "Terör sorunu", "bölgesel farklılık sorunu" (Erkan, 2005) adları altında dile getirilmiş olsa da bölgede bir sorun olduğu ortadadır. Bu sorunun çözümü için CHP'nin yaklaşımı ise "etnik körlük" çerçevesinde şekillenmektedir (Tosun, 2012). Bu çerçevede ortaya çıkan çözüm önerileri de yine olaya ulusal bütünlük içinde bakan, devletçi perspektifi önceleyen söylemler olmaktadır. Özellikle

çözümün ekonomiden geçtiği yönünde parti tarafından yapılan vurgu da CHP'nin bölgeye yönelik yazmış olduğu raporlarda yer almaktadır (Karakaş, 2010; CHP Güneydoğu Raporu, 2011, CHP Seçim Bildirgesi, 2011). Sorunun çözümü ekonomik temelli görüldüğünden dolayı da bölgedeki sorun yıllarca feodalite, ağalık, şeyhlik kurumları üzerinden değerlendirilmiştir Feodal yapının ve ekonomik sömürünün ortadan kalkması ile Doğu sorunun da çözüleceği beklentisi dile getirilmiştir (Heper, 2010: 233; Güney, 2002: 122; Aybars, 1988).

Katılımcılar arasında CHP'nin bölge seçmeninin sorunlarına yönelik projeler ortaya koymadığı gibi sorunun feodal kurumlar nedeniyle var olduğu yönünde de algılar mevcuttur. Katılımcılar bir yandan Kürt seçmenin bir takım kültürel talepleri olduğunu ve CHP'nin etnik körlüğü nedeniyle bunları görmezden geldiği yönünde söylemler ortaya koyarken katılımcıların bazıları da sorunun "klasik" CHP anlayışı ile ekonomik nedenlerden kaynaklandığını ileri sürmeleri dikkat çekmektedir.

> *Kürt meselesine iyi bakması gerekiyor. O yöreyi iyi tahlil etmesi gerekiyor. İnkar edilmemeli insanlar. Oralarda sol umuttu. Solcular da gittiler ağalarla, şeyhlerle ittifaka girdiler. Bir partinin militan gücü olması lazım. CHP'nin şu anda böyle bir gücü yok. Göğsünü kimse siper etmez.(E, 49, Üniversite, Parti üyesi).*

Katılımcılar özellikle Kürt seçmene yönelik bu dönemde CHP'nin neredeyse inkar politikası içine girdiğini ifade etmektedirler. Kürt vatandaşa yönelik devletin kurucu felsefesi içinde de yer alan asimilasyon politikaları (Çağaptay, 2009: 166) Baykal'lı CHP'nin bir özelliği olarak algılanmaktadır. Parti kurultaylarında liderin konuşmaları sürekli CHP'nin kuruluşunu, ülkedeki devrimlerin gerçekleştirilmesindeki rolüne vurgu yaparken CHP'nin bugünü hakkında hiçbir konuya dokunulmamıştır (Bila, 2008: 394). Baykal'ın gündeminde özellikle Kürt seçmenden CHP'nin oy alamadığı yönünde bir konuşma ortaya çıkmamıştır. Bununla birlikte CHP'nin

kurultaylarında Güneydoğu illerinden CHP'nin neden oy alamadığı ifade dahi edilmemiştir. Çünkü parti kurultayları liderin partideki egemenliğini tescil etme işlevini yerine getiriyordu (Tuncer, 2004: 165-166). CHP'nin politikalarını da liderliği ele geçirme ve elde tutmak için güç mücadelesi oluşturmuştur (Güneş-Ayata, 2002: 109-110). Tam tersine siyasi partilerin kurultayları bir siyasal parti açısından partilerin politikalarının ve yaklaşımlarının ortaya konulduğu yerlerdir. Parti kurultaylarında toplumsal beklentiler ve parti tabanının parti politikalarından beklentileri kurultaylarda parti merkez karar kollarına aktarılmaktadır (G. Kaya, 2009: 152). Ancak CHP'de kurultaylar bu amaçla toplanmadığı gibi bir de Güneydoğu illerindeki örgütleri ihmal edildiğinden dolayı partiye bu bölgelerdeki vatandaşın seçmenini iletecek kanallar da ortadan kalkmıştır.

CHP'nin bölge illerindeki kurumsal yetersizliğine bağlı olarak da ortaya çıkan Kürt seçmenin sorunlarını tespit etmekten uzak olması aynı zamanda bölge seçmeninin sorunlarını dile getirmesinde de önemli ölçüde olumsuz etki yapmaktadır. Katılımcılar arasında da CHP'nin toplumsal taban kaybetmesi ile ilgili olarak bu yön özellikle dile getirilmektedir:

> *Önce bir sorunu tespit edin sonra sorunu tespit ettikten sonra olayın üzerine gidin. Biz sorunu tespit etmeden ilaç yazıyoruz. Diyorum ya hasta komalık şu an. Diyorum ya doktor sana bakıyor, seni muayene etmeden, tak tak tak ilaç yazıyor. Sen hayatta kalıyorsan sen şanslısın. Allah seni yaşatıyor. Bu böyle. Biz nasıl gerçeği isek CHP de bu bölgenin gerçeğidir, Türkiye'nin gerçeğidir. Ama gidemediğiniz yer sizin değildir. Eğer siz çocuğunuza, kardeşinize, akrabanıza bakmazsanız bir süre sonra koparsanız. Sizi çok sevse de araya boşluk girerse yavaş yavaş koparsınız, gözden kaybetmeye başlarsınız. Bu bölgede maalesef böyle bir şey yaşandı.(E, 45, Üniversite, Parti üyesi).*

Seçmenin kendisini terk edilmiş yönündeki algısı CHP'nin seçmen desteğini kaybetme nedenleri arasında katılımcılar tarafından tekrar edilme sayısı üçüncü sırada yer almaktadır. CHP'nin Kürt seçmenin sorunlarına dile getirmemesi büyük ölçüde bunlara yönelik politika izlememesi ile ilişkilendirilmektedir. CHP'nin örgütlenmesindeki durumla birlikte düşünülmesi gereken bu nokta, CHP'nin toplumsal taban kaybetmesinin nedenleri arasında katılımcılar tarafından duyarsızlaşma olarak bir algı ortaya çıkarmaktadır.

Aday Belirleme Sürecinde Yerel Tercihlerin Yok Sayılması ve Genel Merkez Belirleyiciliğinin Etkisi

Siyasal partilerin lider egemenliği etkisine bağlı olarak aday belirleme süreçlerinde yerel inisiyatif yok sayılmış ve genel merkezleri özellikle parti lideri tarafından gerçekleşen bir hal almıştır. Buna bağlı olarak partinin yerel tabanı büyük ölçüde kendi içlerinden gösterilmeyen adayların partinin seçmen desteğini yitirmesinde bir etken olduğu yönünde bir algıya sahip olmuştur.

Parti örgütlerini motive eden bir anlamda partinin aday belirleme süreçlerinde göstermiş oldukları etkidir. Bu sürecin tersine işlediği bir durumda parti örgütlerinin seçmenle kurdukları ilişki de olumsuz etkilenmektedir. Parti örgütlerinin etkinliğinin düşmesi partilerin seçmenlerle güçlü bağlar kurmalarını engellemektedir (Sayarı, 2002, 25). Parti örgütlerinin etkin olduğu noktalar da partinin aday belirleme süreçlerinden oluşmaktadır. Örgütlerin birebir aday belirleme sürecinin içinde aktif rol almaları adayın parti örgütünün içinden çıkmasını beraberinde getirmekte hem aday hem de örgüt seçim dönemlerinde daha aktif seçmen desteği sağlama yönünde çalışmalar yapabilmektedir.

Genel merkezden aday belirleme stratejisi ile partinin örgütlerinin işlevsizleşmesinin yolu açılırken aynı zamanda partiye yıllarca hizmet etmiş partililerin de siyaset kulvarında daha yüksek mevkilere gelmesinin önü büyük ölçüde tıkanmaktadır. Bu bir anlamda yerel parti üyelerinin siyasetten beklentilerinin de sona ermesine neden

olmaktadır. Aynı zamanda partiyle üyesi arasındaki bağı da koparan bu süreç zaman içinde partinin sadece genel merkez tarafından yönetilen bir yapıya dönüşmesine neden olmaktadır. Oysaki siyasi partilerin gelişimi demokrasi ile birlikte paralel olan bir süreçtir. Bu çerçevede siyasal partiler içindeki iletişim de tabandan tavana doğru olması gerekirken siyasal partilerin kurumsal yapısında meydana gelen değişikliklerle de birlikte tam tersine tavandan tabana bir işleyişe dönmüş durumdadır. Genel olarak Batı demokrasilerinde siyasal partilerin işleyişine yönelik bu gelişmeler (Webb, 2002: 2; Tosun ve Erdoğan Tosun; 2010: 23) Türkiye siyasal partilerinde de etkili olmaya başlamıştır. Ancak bu süreç bir siyasal parti olarak CHP'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde toplumsal taban kaybetmesinin nedenleri arasında gösterilmektedir.

Görüşmelerde bu neden şu şekilde dile getirilmektedir:

> *Geçen seneki genel seçimlerde CHP'den milletvekili aday adayı oldum, ikinci sıraya konulunca biraz gönül koydum. Bu da Türkiye'nin aslında acı taraflarından bir nokta. Ama yıllardır ben siyasetin içinde olacağım, doğruları söyleyeceğim, vatandaşın birebir içinde olacağım derken önüme çok ilgisiz birisinin konulması insanı moralmen her bakımdan çökertiyor (E, 61, Üniversite, Parti üyesi).*
>
> *Emek harcayanlar, bir şey üretenler değil de başka şekillerde partiye gelenler ön saflarda artık yer alıyorlardı. Nitekim o dönemde aday adayı olan iki üç arkadaşın dışında olanların parti ile bağlantıları olmayanlar, hiç partinin yüzüne bakmayanlar, o felsefede olmayanlar, sosyal demokrasiyi benimsemeyenler benimseyenlerin gelip birinci sıraya oturduklarını gördük. Daha avantajlı olduklarını gördük, daha yüz gördüklerini gördük biz. Bu nedenle gerçekten orda isyan etmemek mümkün değildi (E, 66, Üniversite, Eski partili).*

Katılımcıların görüşlerinde ortaya çıkan CHP'nin aday belirleme sürecindeki politikaları parti içinde emek harcayan üyelerin partiden ayrılmasına, ayrılmadığı durumlarda da partiden bir beklentisinin kalmayıp sadece orada görüntü olarak var olmalarına neden olmaktadır. Siyasal partiler sahip oldukları örgütleri aracılığıyla yönetici kesimlerini devşirme işlevine sahiptirler (Delibaş ve Yiğit, 2005: 206; Kalaycıoğlu, 1984: 333). Bunu gerçekleştiremediği durumda ise siyasal partileri oluşturan unsurlardan çok önemli birisi eksik kalmaktadır. Bu durum da siyasal partilerin seçmen desteğini kazanmasında olumsuz bir etkide bulunacaktır.

Merkez Sağ Partilerin Çöküşü ve Seçmenin Alternatifsizliği

Türkiye siyasetinde merkez sağ partilerin demokrasi tarihi boyunca iktidar ve toplumsal taban bakımından ağırlığı olmuştur. Seçim sonuçlarında da merkez sağ partilerin oransal olarak % 65'lere varan bir temsil oranı vardır. Türkiye siyasetinde birbirinin devamı şeklinde ortaya çıkan merkez sağ partiler siyasal iktidarı dönemsel olarak ellerinde tutmuşlardır. Ara ara CHP'nin ve diğer partilerin iktidar ortaklıkları olmuşsa da siyasal iktidarı genel olarak merkez sağ partilerin ellerinde tuttukları söylenebilir. Merkez sağ partilerin 2002 seçimi sonrasında dağılması ile merkez sağ siyasal alan muhafazakar bir yapıya sahip olan AKP tarafından temsil edilmektedir. AKP'nin aynı zamanda merkez sağ politikalar izlemesi de yeni merkez sağ partilerin güçlenmesini de engellemektedir. Merkez sağ partilerde ortaya çıkan bu durum siyasal alanı yeniden şekillendirirken parlamentoda temsil edilen parti sayısı da dörde inmiştir. Seçimlerde bunun yansıması ise seçmenin önünde çok fazla siyasal parti tercihi seçeneğinin olmamasını beraberinde getirmiştir.

Türkiye siyasetinde 1990'lı yıllardan itibaren merkez sağ partiler etkilerini yitirmeye başlamıştır. 1990'lı yıllardan itibaren neredeyse parlamentodaki tüm partilerin iktidar deneyimi yaşamış olmaları ve sürüp giden uzun dönemli ekonomik-siyasal problemler seçmeni başka arayışlara yöneltmiştir. Bu gelişmeyi 2002 seçimlerinden önce

yapılan kamuoyu araştırmalarında seçmenlerinin % 70'inin önceki seçimlerde oy vermiş oldukları partilere tekrar oy vermeyi düşünmediklerini ortaya koymaları doğrulamaktadır (Ataay ve Kalfa, 2009: 317). Ayrıca merkez partilerin çöküşü, AKP'nin diğer partilerden umudunu kesen emekçi kitleler için umut olması 2002 seçimlerinin merkez sağ partileri için deprem etkisi yapmasında belirleyici olan etkenler olarak görülebilir (Kaya, 2003). Merkez sağ partilerdeki bu çöküş süreci ile birlikte merkez sol partilerde de ortaya çıkan seçmeni temsil krizi bu partilerin alternatif olmaktan çıkmasına neden olmuştur. Bu siyasi tablo içinde sosyal demokrat etiketli partilerin yeni siyasetin kavramları ile yeniden politika üretmekteki sıkıntıları seçmen gözünde onları alternatif olmaktan çıkarmıştır (Göle, 2007: 525). Teorik düzeyde yapılan bu tartışmalar katılımcıların söylemlerinde de ortaya çıkmaktadır. Bir anlamda merkez sağ partilerin çöküş sürecine girmeleri ile seçmen önünde tercih edilebilecek fazla alternatif kalmazken diğer yandan da sosyal demokrat partilerin politika üretemeyen stratejileri ile birlikte seçmen bir anlamda çaresiz bırakılmıştır. Özellikle Güneydoğu Bölgesi'nde seçmenin bu durumu katılımcılar tarafından tam da bu şekilde "çaresizlik" olarak değerlendirilmektedir.

Bununla ilgili olarak katılımcılar bu gelişmeyi seçmenin alternatifsiz kaldığını, istemeden bazı partileri adeta mecburi olarak tercih etmek durumunda kaldıklarını ifade etmektedirler. Bu da siyasal alandaki kutuplaşmayı beraberinde getirmektedir. Özellikle kutuplaşmaya bağlı olarak seçmenin tercihini daha da sabitleştiren bu siyasal tablo karşısında başka partilerin taban bulması da güçleşmektedir. Katılımcıların söylemleri ise CHP'nin sosyal demokrat politikalar izleyerek bu yapı içinde kendine bir taban bulabileceği yönündedir. Ancak CHP'nin izlemiş olduğu politikalar nedeniyle bu siyasi tablo içinde kendine yer bulamadığı katılımcıların ifadeleri arasında yer almaktadır. CHP'nin toplumsal taban kaybetme nedenlerinden birisi olarak gösterilen merkez sağ partilerin çökmüş olması ve siyasetteki kutuplaşma tekrar edilme sıklığı açısından beşinci sırada yer almaktadır. Söylemlerde ortaya çıkan bir diğer

önemli eğilim de ülke siyasetinde sağ-sol oy oranına bağlı olarak ve merkez sağın AKP'de toplanması süreci ile de AKP karşısında CHP'nin iktidar olma umudunun sayısal anlamda da yitirmesidir. Bu anlamda merkez sağın çöküşünden ziyade AKP'de toplanması algısı da öne çıkan bir başka algıdır.

> *Türkiye farklı bir siyasi parti gördüğü zaman bir dönem sonra iktidar yapacaktır. Seçmen arayış içinde, seçmen gerçekten topluma hizmeti, toplum odaklı bir siyasi parti arıyor. Diyorum ya bir seçenek bulamıyorum, ben kaç dönem gidip oy kullanmadım, şimdi gidip oy kullanmadığım zaman da vicdanıma sığdıramıyorum. Daha kötü. Şimdi gidiyorum sandığa, yaa nasıl oy vereceğim! Bana hitap edecek siyasi parti bulamıyorum, yani verdiğim oyu kerhen veriyorum, kerhen kullanıyorum (E, 63, Üniversite, Eski partili).*
>
> *Bölgede ilk 2002'de 60000 kadar oy almıştı. Ama şimdi iki yüz-üç yüz bin oya çıktı. Merkez partilerin tabanı AKP'ye kaydı. Baraj da etkili, merkez sağ partilerin çökmesi de kutuplaşmayı körükledi (E, 62, Üniversite terk, Parti üyesi).*
>
> *Dil ve din tercihinde bulundu insanlar. Merkez sağ çökmeseydi insanlar bu kadar kutuplaşma içine girmezlerdi. Üçüncü bir partinin şansı yok bölgede. CHP'nin köklü parti olmasından dolayı şansı olabilir. Kendini yeniler, seçim yasaları, demokrasiyi kendi içinde uygulama, bölgeyi ihmal etmeme vs. (E, 70, Lise terk, İl başkan yardımcısı).*

Katılımcıların ifadelerinde yer alan kültürel konuların siyasette belirleyici olması Kürt seçmenin de bu yönde siyasal tercihlerde bulunmasını beraberinde getirmiştir. Bayart (1999: 23)'ın "farklılıkların yeniden icat edildiğini" vurguladığı yeni siyaset anlayışından 1980 sonrasında ulus-devletin yapısı içinde yer alan farklı kültürel gruplar siyasetin ana konularını oluşturmaya

başlamıştır. Kültürel konularla birlikte mikro konuların gündeme gelmesi herkes için değil belli bir grubun üyeleri için taleplerin ortaya çıkmasına neden olurken (Hobsbawm, 1996: 43), aynı zamanda dinsel ve etnik kimliklere siyasette yeni fırsatlar vermiştir (Yavuz, 2005: 591).

Kültürel konuların siyasetin gündeminde yer aldığı yeni dönemde ayrıca ulus-devlet yapısının ve ulusa ilişkin her kavramın tartışmaya açılmasına neden olmuştur (Kahraman, 1995: 175). Siyasetteki sağ-sol dengelerinin kültürel konular lehine değişmesi ile birlikte büyük oranda sol içinde temsil edilen Kürt seçmen de 1990 sonrasında kendi kimliğini ön planda tutan bir parti ile siyaset yapmaya başlamıştır. Katılımcılar tarafından din ve dil arasında seçmenin kaldığının ifade edilmesi siyasetteki bu değişimi desteklemektedir. Ayrıca CHP'nin tarihsel mirasına bağlı olarak savunduğu ulus-devlet yapısı kültürel hassasiyetlerini siyasal tercihlerinde ön planda tutan seçmen açısından tercih edilebilir olmaktan da uzaktır.

Merkez sağ partilerin çöküşüne bağlı olarak ortaya çıkan kutuplaşma durumu farklı alternatiflerin ortadan kaldırdığı için seçmen bir yerde güçlü olana yönelme eğilimde olmaktadır. Bu durum araştırmada elde edilen bulgular arasındadır.

> *Seçmen siyasal partilerden uzaklaşmış durumda. Siyaseti takip etmiyor, kim ne demiş, kimin politikası nasıl pek ilgilenmiyor seçmen. Ama oy zamanı geldiğinde bakıyor kim güçlü ise oraya yöneliyor (E, 51, Lise, Parti üyesi).*
>
> *Merkez sağın çöküşü ile birlikte tercihler kısıtlandı bir kere. Bir kere yüzde yüz inandığımız değil, sizi birkaç ortak paydada buluşabildiğiniz partilere yönlendirdi. Dolayısıyla az önce bahsettiğim oydu, gerçek oylar bunlar değil. Daha fazla alternatifimiz olmuş olsaydı herkes daha başka partilerde duruyor olacaktı (K, 36, Üniversite, Kadın kolları il başkanı).*

Koalisyon dönemi tecrübeleri halkı siyasi merkeze yönelmeye itmiştir. Koalisyon hükümetleri döneminde bozulan ekonomik istikrar siyasal istikrarın da olumsuz etkilenmesine neden olmuştur (Delibaş, 2011: 181). Koalisyon iktidarları döneminde siyasal partilerin birbirleri ile kısır çekişmeler içine girmeleri de seçmenin gözünde iktidarın tek parti ile daha istikrarlı olacağı yönünde bir algının oluşmasına neden olduğu söylenebilir. Seçmenin zihniyetinde yerleşen algı bir anlamda 1991 ile 2002 seçimleri arasında % 7 ile % 27 arasında oy alarak, HEP çizgisi hariç, hükümetlerde zaman zaman koalisyon ortağı olmaları ile ilişkilidir (Ataay ve Kalfa, 2009: 311).

> *….halkın da o günkü hükümetlerin kurulamaması, sıkıntıların çok oluşu, çok partide tek başına iktidar olma şansının olduğu partiye yönelme şeyini tetikliyor. AK partinin şanslarından birisi bu. O dönemin kavgaları, o dönemin hükümet kurulamayışı, o dönemin koalisyonlarını bıkkınlığı AK partinin faydasına olmuş oldu. Güçlü parti AK Parti, onun etrafında birleşme düşüncesi var tabi. Bütün Türkiye'de de Güneydoğu'da da söylediğim sebeplerden. (E, 66, Üniversite, Parti üyesi).*

1970'li yıllarda kutuplaşmış siyasi ortam bir anlamda CHP'nin bölgede kitleleri kendisine çekebilmesinde etkili olmaktadır. O dönemde de seçmenin önünde bugünküne benzer bir siyasi tablo yer alıyordu. Seçmen ya CHP'ye ya da AP'ye oy vermek durumundaydı:

> *70'li yıllar Kürt hareketinin yoğun olarak yaşandığı yıllardır. DDKO, Tikko, KUK... ilçelerde ve köylerde çok güçlenmiş olan bir halk kitlesi vardı. Buna kimse karşı gelemedi bölgede. CHP bu kesimlerle ittifak kurabildi. Çok büyüktü o hareketler, aşiret reisi ile köy ağası ile çatışabiliyorlardı. Dolayısıyla onun köylerde de başarılı olmasında etkili olacağına inanıyorum. Başka alternatif de yoktu. Bir sol vardı bir de sağ AP. Kime oy atarsın kendine yakın olanı*

seçersin o dönemde de CHP vardı. Ecevit de farklı bir siyasi liderdi. Tüm Türkiye'yi içine alan politikalar ortaya atabilmişti (E, 47, Üniversite, Parti üyesi).

Ülke siyasetinde merkez partilerin iktidarları döneminde yaşanan olumsuz gelişmelere bağlı olarak (Delibaş, 2011: 186) seçmenin arayış içine girmesi seçmenin güçlü bir merkeze yönelme eğilimini ortaya çıkarmıştır. Bu eğilim de 2002 seçimlerinde AKP olmuştur. 2002 seçimlerinde her 3 kişiden 1'inin oy vermesi ile sonuçlanan bu tablo daha sonraki seçimlerde de seçmenin AKP'ye yönelmesini beraberinde getirmiştir. 2011 seçimlerinde geçerli oylar içinde neredeyse her iki seçmenden birisi AKP'ye oy verir hale gelmiştir. Bu siyasi tablo aynı zamanda seçmenlerin önünde tercih edebilecekleri başka bir alternatifin olmamasıyla ilgilidir. Ülkenin Batı illerinde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki illere nazaran daha fazla bir seçeneğe sahip olan seçmen, Güneydoğu illerinde iki partiden birisini seçmek durumunda kalmıştır. Katılımcıların yer verilen ifadelerinden anlaşılacağı üzere bu ikili siyasal parti tercihi dışında üçüncü bir siyasal partinin varlık göstermesi imkansız hale gelmiştir. CHP'de mevcut politika ve söylemlerinin bölge seçmeni açısından olumsuzluğu ile birlikte düşünüldüğünde bölgedeki tabanını son dönemeçte daha da yitirmiştir.

CHP'nin Ulusalcı Politikaları

CHP'nin Deniz Baykal liderliğinde geçirmiş olduğu yaklaşık yirmi yıllık sürede parti politikaları daha çok ülkedeki "tehdit"ler üzerinden geliştirilmiştir. Bu politikalarda devleti önceleyen bir dil hakim olmuştur. Özellikle devleti savunmacı söylemlerin parti tarafından sürekli dile getirilmesi CHP'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde toplumsal taban kaybetmesinde etkili olmuştur. Bu dönemde "irtica" ve "milliyetçi" refleks ülkede baş gösteren iki olgu karşısında CHP'nin laiklik ve milliyetçi reflekslerinin oluşmasında etkili olmuştur. Büyük ölçüde bu çerçevede oluşturulan parti

politikaları CHP'nin belli kesimler tarafından desteklenmesine neden olmuştur.

Ulus devletin sorgulanmaya başladığı, sınırlarının aşındırılmaya başlandığı bir dönemde CHP'nin ulusalcı refleksler göstermesi farklı etnik kökenlerden gelen unsurlardan gelen seçmen desteğinin yitirilmesinde etkili olmuştur. 1990'lar sonrası dünyadaki solun güç kaybetmeye başlaması ile birlikte Türkiye solunun temsilcisi CHP'nin bundan etkilenmesi sonucunda sosyal demokrat ilkeler bir tarafta kalarak parti tamamen savunmacı içe kapanık bir siyaset izlemiştir. Kürt muhalefeti de dünya da yaşanan büyük dönüşüme bağlı olarak bir anda kitlesel bir mahiyete ve kayda değer bir güce erişmiştir (Yeğen, 2009b: 189). Etnik unsurların siyasette belirleyici olması ile birlikte partilerin de bu etnik güçten etkilenme süreçleri ortaya çıkmıştır.

Etnik temelde yükselen siyasetle birlikte dini referansların siyasette belirleyici olması ülkenin parti sisteminde saflaşmaları farklı boyutlara getirmiştir. Türkiye'nin parti sistemindeki bölünmeler etnik siyasetin belirleyici olması ile birlikte bu çerçevede gerçekleşmeye başlamıştır (Ayata ve Güneş-Ayata, 2002: 138). Siyasi partilerin yeniden saflaşma dönemlerinde bu iki olgunun belirleyici olması, bir anlamda siyasi partilere daha kitlesel bir taban sağlarken ülkenin bazı bölgelerinde tabansız kalmaları sonucunu ortaya çıkartmıştır. Bir de buna CHP'nin milliyetçi hassasiyetleri ve adeta tek parti dönemini yansıtan politik söylemleri eklenince Güneydoğu illerindeki Kürt seçmenle seçmen ilişkileri değişmeye başlamıştır.

Görüşmeciler tarafından CHP'nin milliyetçileşmesi ve 1991 yılında seçim ittifakından sonra Batı'da oy kaybı anlayışı ile siyaset yapmaya başlaması bölgede taban bulamamasının önemli nedenleri arasında sayılmaktadır. Seçim ittifakı sonrasında mecliste yaşanan yemin krizi SHP'nin ülkenin Batısı'nda oy kaybetmesine yol açmıştır. Görüşmecilerin söylemlerinden ortaya çıkan CHP'nin toplumsal taban kaybetmesinin nedenleri ile ilgili olarak beşinci eğilim siyasetteki etnik unsurların belirleyici olmasına da bağlı olarak milliyetçiliğin

hakim olmaya başladığı ve bu sürecin CHP'yi etkilediği yönündedir. Partililer tarafından partideki milliyetçi gerilime bağlı olarak ortaya çıkan siyasi tablo üzerine Kürt vekillerin Paris Kürt Konferansı'na katılmaları ve 1991 seçim ittifakı sonrasında yaşanan yemin krizleri karşılıklı birbirini dışlama sürecini getirmiştir.

> *Kendilerinin çözümleri olsun istendi. Bekledik, bunlar olmadı yani. Özellikle direndiler, ulusalcı, Kemalist bir çizgi. Geçmiş gelenek, devletçi, Kemalist, ne bileyim Kemal Derviş'in deyimiyle 1924 kafası ile siyaset yapmaya çalıştılar. Biz bunun böyle olmayacağına inandık ve ayrıldık (E, 57, Ortaokul, Eski partili).*
>
> *SHP-CHP dönüşümü ile birlikte birazcık Türkleşme de etkili oldu sanıyorum. Birleşme ile birlikte CHP biraz Türk partisine dönüşmeye başladı. Sadece Türk partisi gibi algılandık. Ulusalcılık bunun yanında hafif kalıyor bayağı bir milliyetçi parti olarak nitelendirildik. Deniz Baykal dönemi boyunca bu şekilde bir politika oluşturuldu (K, 36, Üniversite, Kadın kolları il başkanı).*

Ülke siyasetin 1990'lı yıllardan itibaren siyasetin gündeminde yer alan Kürt sorunu bölge seçmeni açısından bir siyasal partinin tercih edilebilirliğinde kendi sorunlarına yönelik politikalar benimseyip benimsememesinin etkili olmaktadır. Dolayısıyla Kürt sorununa yönelik politikası olan partilerin bölgede seçmen desteği bulması bu nedenle artmaktadır. CHP'nin son yirmi yılındaki politikaları ile bölgedeki seçmende tercih edilebilirliğini etkileyen bir unsur olarak partililer ve eski partililer tarafından dile getirilmektedir.

Ancak birçok katılımcının da dile getirdiği gibi Kürt sorunu karşısında CHP'nin 1930'ların politikalarına benzer politikalara geri döndüğü izlenimi Kürt seçmenin partiden uzaklaşmasında etkili olmaktadır. Birçok kez belirtildiği gibi bir siyasal partinin belli bir seçmen desteği bulabilmesi var olan seçmen kitlesinin bir kısmının

sorunlarına yönelik politikalar ortaya koyabilmesi ile mümkündür. Buna yönelik bir politikası olmayan üstüne üstlük sorun karşısında tam tersi bir taraftan durarak milliyetçi bir tavır içine girmek partinin seçmenle kurabileceği bağı engellemektedir.

Kürt Etnisitesine Dayalı Partinin Kurulması

CHP'nin bölgede oy kaybetmesinin nedenleri arasında şimdi ele alacağımız gelişme belki de diğerleri arasında en önemli faktörlerden birisidir. HEP'in kurulması ile birlikte Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki seçmenin tercihleri büyük oranda bu yönde bir değişim göstermiştir. Bu durumdan en çok etkilenen parti de CHP olmuştur. Ancak CHP'nin bölgedeki oy kaybının tek nedeni bu oluşum olarak değerlendirilmemektedir. CHP'nin genel olarak politikaları da bölgedeki seçmen desteğini yitirmesinde büyük ölçüde etkili olmuştur. 1970'li yıllarda CHP'nin bir anlamda alternatifsizlikten de olsan Kürt seçmenin oylarının önemli ölçüde alabilmesi ve bu ilişkinin 1989 yılına kadar devam etmesi Kürt seçmenle CHP arasında bir bağ oluşturmuştur.

Seçmenin desteğini bir siyasal partiye yönelten, o seçmenin partiden umudu olmaktadır. Kendi sorunlarının çözüm adresi olarak gördüğü parti seçmen tarafından tercih etmektedir. Beklenti gerçekleşmediği durumlarda ise partiden kopmalar gerçekleşebilir. CHP'nin Güneydoğu illerindeki toplumsal taban desteğinin durumu da bu çerçeveye uymaktadır. Özellikle Kürt seçmenle yollarının ayrılması da parti içindeki Kürt milletvekillerinin Paris Kürt Konferansına katılmaları ile başlamıştır. Erdal İnönü'nün siyasi manevraları konferansa katılan Kürt milletvekillerinin ihracı önlenmeye çalışılsa da bu başarılı olmamıştır. SHP'den gerçekleşen ihraçlarla birlikte ihraç edilen milletvekillerinin HEP'i kurması ile birlikte bu ayrılma daha da kesinlik kazanmıştır. 1991 yılında HEP ile SHP'nin yapmış olduğu seçim ittifakı ile son kez birlikte hareket eden Kürt seçmen ve SHP meclisteki HEP'li milletvekillerinin "olaylı"

yeminleri ile kesinlik kazanmıştır. Bu süreçten sonra SHP'nin yolları Kürt seçmenle büyük ölçüde ayrılmaya başlamıştır.

O dönemde SHP çatısı altında siyaset yapan bölge milletvekillerinin konferansa katılmaları gerekçesi ile parti disiplinine uymadıkları "bahanesi" ile yapılan ihraçlar partiden kitlesel kopuşların başlangıcını oluşturmuştur. Bu gelişmeler katılımcılar tarafından şu şekilde değerlendirilmektedir:

> *1989'da Paris'ten sonra parti dağıldı. Levhalar atıldı, her şey atıldı. İhraç dolayısıyla. Salih Sümer'i ihraç ettiler. Bizim bölgede SHP diye bir şey kalmadı. Hikmet Çetin beni çağırdı, partiyi sen taşıyacaksın yine dedi. Beni Bismil'e atadı. İl de yoktu o zaman dağılmıştı. Genel Sekreterdi o zaman Hikmet Çetin. Geldik partiyi kurduk, levhaları çıkarttık. Çoğu arkadaşımız kızdı bize, bu parti ihraç etti bizleri, siz sahip çıkıyorsunuz diye tepki de aldık. Ama partili olduğumuz için bu görevi aldık (E, 64, Lise, Parti üyesi).*
>
> *Deniz Baykal Kürt sorununu ağzına almadı. 89'daki Kürt konferansına katılanları ihraç etti. Rapor hazırladı ama rafa koydular. Söylemle eylem birbirini tutmalı. CHP'de bu yok. Erdal İnönü daha farklı yaklaşıyordu Kürt sorununa. Paris Konferansı'na gidenlerin ihraç edilmesi partileşme sürecini de beraberinde getirdi. On iki il başkanı istifa etti bu süreçte tepki olarak. Partinin tabelalarını indirdiler (E, 58, İlkokul, Parti üyesi).*

"Kürt partisinin" kurulması katılımcılar tarafından CHP'nin bölgede tabansız kalmasında etkili olan faktörler arasında sayılmaktadır. 1989'da yaşanan süreçle birlikte o dönemde SHP'nin Kürtleri sahipsiz bıraktığı yönündeki algı partiye yönelik Kürt seçmenden tepki oluşmasının temelinde yer almaktadır. Bu tepkiyi karşılamak da partinin yerel temsilcilerine düşmektedir. Ancak o

dönemdeki tepkiyi partinin çoğu yerel temsilcisi karşılayamadığı için ve parti de bu süreci iyi yönetemediği için partinin yerel aktörlerinin çaresiz de olsa partiden ayrıldıklarını katılımcılar ifade etmektedir. Siyasal partinin seçmenin sorunlarına yönelik bir çözüm önerisi olmadığı durumda seçmen desteğinin azalması da sürecin sonucu olarak yorumlanabilir.

Katılımcıların ifadelerinde buna yönelik ifadeler bulunmaktadır. Özellikle 1991'de yukarıda bahsedilen gelişmelerden sonra, sadece bir "Kürt partisinin" kurulmasından dolayı değil partinin bu süreci iyi yönetememesi ve seçmenine söyleyecek bir sözünün kalmaması partiden ayrılmaları beraberinde getirmektedir. Tam da bu noktada partinin özellikle o dönemde Kürt seçmenin sorunlarına yönelik politika üretmek yerine daha savunmacı bir refleksle politika üretmeye başlaması parti politikalarının değişmesinde önemli ölçüde etkili olmuştur. Bu noktadan hareketle, CHP'nin devletçi, savunmacı, milliyetçi söylemler içine girmesi Kürtlerle CHP'nin yaşamış olduğu olaylarla büyük ölçüde ilişkili olduğu iddia edilebilir. Katılımcıların CHP'nin tekrar Kürt seçmenden kitlesel destek bulabileceği yönündeki algılarının temelinde de yeni liderle birlikte parti politikalarında değişim umudu yer almaktadır. Politika değişikliği ve bunların seçmenle iyi paylaşılması durumunda CHP'nin tekrar Kürt seçmenin desteğini kazanabileceği yönünde bir algı katılımcılarda mevcuttur:

> *CHP'nin oy kaybetmesinde nedenlerden bir tanesi Kürtlerin ayrı bir siyasal parti kurmasıdır. Hele hele bizim bölgede Doğu ve Güneydoğu yapı olarak şu anda mesela Adana'yı da Antep'i de dahil edebiliriz . Bu bölgede CHP'nin oy kaybetmesinde tek neden. Yalnız CHP daha çok çalışması gerekiyor, aktif girmesi gerekiyor. Yalnız bunu da yapmadı CHP, hep kendi içinde kavgalarla olaylarla geçiştirdi (E, 44, Lise, Eski partili).*

Görüşmeler sırasında kayıt tutulurken bu tür ifadelere yer veren katılımcılar olduğu gibi kayıt sonrasında da "biz bu aşamadan sonra ne

yapsak o bölgelerden oy almamız imkansız" yönünde ifadeler de katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Bu tür ifadeler sayıca çok olmamakla birlikte bugün CHP'nin hala yerel anlamda üst düzey yerel yöneticilerinin söylemlerinde yer almaktadır.

> *Ama Erdal bey 1991'de onu bir daha toparlamaya çalıştı. Fakat ondan sonra yemin töreni, gelen milletvekillerinin şeyleri tavırları ayrışmayı getirdi. O ayrışmadan bu yana SHP düşüş trendine geçti. Sonra 1995'te Murat bey genel başkan olunca CHP ile birleşince Deniz bey genel başkan olunca CHP'lileşti. Ondan sonra gittikçe bölgede SHP'nin veya CHP'nin kalesi olan başta Diyarbakır olmak üzere bölgede böyle kaybettik. Bir daha toparlanması zor. Ben söyleyeyim (E, 73, Üniversite, Eski partili).*

Katılımcıların Kürt seçmenle başka bir partiden dolayı CHP'nin yollarının ayrıldığı yönündeki algı oldukça sık bir şekilde Deniz Baykal dönemi eleştirisi ile birleşmektedir. Bu anlamda Deniz Baykal'ın liderliğinde CHP'nin uygulamış olduğu politikalar da düşünüldüğünde, aslında oy alamama nedeninin ağırlıklı olarak "Kürt partisi"nin kurulmasından dolayı değil parti politikalarına bağlandığı yönünde bir gözlem araştırma bulgularından ortaya çıkmaktadır. Önceki kısımlarda değinilen CHP'nin örgütlerinin işlevsiz kalması, CHP'nin bölge seçmenini gözden çıkardığı yönündeki algının olması, bölge sorunlarına parti politikalarında yer verilmediği algısı gibi tespitlerin CHP'nin toplumsal taban kaybetmesi konusunda daha çok tekrar edilmesi ve bunların ön planda tutulması bunu doğrulamaktadır.

CHP'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde toplumsal taban kaybetmesini tek nedene bağlama eğilimi bölgedeki seçmeni bir yandan alternatifsiz bırakırken diğer yandan da CHP'nin bölgeden nasılsa partiye oy çıkmayacak anlayışı ile bir seçim stratejisi ve parti politikası uygulamamasına neden olmaktadır. Bu şekilde bir anlayışın devam ettiği siyasi bir tablo içinde seçmenin alternatifsiz kalması bir

yandan siyasal tercihi açısından iki seçenek bırakırken diğer yandan da bu mevcut siyasi tablo içinde yer alan partilere destek sağlamaktadır. Siyasi parti tercihlerinde güven algısının oynadığı rol de CHP'nin bölgede toplumsal taban kaybetmesinin önemli nedenleri arasında yer almaktadır. Bununla ilişkili olarak katılımcıların bu konudaki değerlendirmelerini incelemek faydalı olacaktır.

Güven Problemi

Siyasal partiler sahip oldukları ideolojileri, politikaları ile seçmen tabanı oluşturabilen kurumlardır. Farklı siyasal tercih nedenleri ile birlikte vatandaşlar siyasal parti tercihlerinde bulunurlar. Ancak bunun süreklilik kazanabilmesi partinin seçmen kitlesi ile olan bağını sürdürebilmesiyle mümkündür. Bu anlamda parti politikalarının vatandaşları peşinden sürükleyebilmesi için vatandaşta bir karşılığı olması gerekir.

Siyasal partilerle seçmen kitlesi arasında bağı kuran unsurlar genel olarak siyasal partilerin ürettikleri politikaları ile iktidara geldiklerinde temsil ettikleri halkın çıkarlarını, sorunlarını çözebileceğine yönelik beklentidir. Partinin üyeleri bu konuda önemli bir etkiye sahiptir. Siyasal partileri var eden sahip oldukları partiye inanmış üyeleridir. Ancak parti üyelerinin sadece kağıt üzerinde kaldığı ve üyeliğin/delegeliğin sadece her yıl veya iki yılda bir yönetici seçmeye indirgendiği (Cem, 2011b: 93, 94), milletvekili adaylarını bile belirleyemediği bir üyelik/delegelik anlayışı ile partinin seçmenleri inandırabileceği bir araç da ortadan kalmaktadır. Çünkü üyeler sadece partiye oy veren değil parti politikalarını diğer seçmenlere anlatan ve onları bu politikalara inandırarak, partilerine oy vermeye çalışan bir kurum olarak siyasi parti literatüründe yer almaktadır (Delibaş, 2008: 138). Üyeler partiye oy verdikleri gibi aynı zamanda parti politikalarının seçmenlere ulaşmasında etkili bir role sahiptir. Bunun da sağlanamadığı durumlarda partinin politikalarına dolayısıyla da partiye olan güven ve güvensizlik sorunu ortaya çıkmaktadır.

Kurumsal tartışmalarla birlikte katılımcılar tarafından CHP'nin uygulamış olduğu politikaların sürekliliğinin olmaması seçmende partiye yönelik güvensizlik/güvenmeme sorununu ortaya çıkaran bir diğer önemli neden olarak görülmektedir. Özellikle CHP'nin 1992'de yeniden açılması ile birlikte Baykal'ın uygulamış olduğu politikalar CHP'nin seçmen gözünde inandırıcılığını yitirmesi ile ilişkilendirilebilir. Özellikle CHP'nin muhalefet stratejisini rakibin çözüleceği, modelinin çökeceği, kendiliğinden dağılacağı yönünde belirlemesi, felaket "tellallığı" üzerine kurması (Cem, 2011b: 80), aynı zamanda partinin en büyük açmazını oluşturmaktadır. Bu tür beklenti üzerinde kurulmuş olan muhalefet anlayışı CHP'nin kimliği ile özdeşleşmiş duruma gelmiştir. CHP'nin muhalefet anlayışının bu şekilde tesis edilmesi bir yandan CHP'nin yeni politikalarla seçmenin karşısına çıkmasının yolunu tıkarken aynı zamanda yerel düzeydeki partiyi seçmene taşıyacak olan üyelerini de bu araçtan yoksun bırakmaktadır. Bu da partiye güvensizliğin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

CHP'nin toplumsal taban kaybetmesi ve güven ilişkisi ile ilgili olarak katılımcılar arasında görüşlerini dile getirenler olmuştur:

> *Uzun süre insanlara bir şey veremedin mi insanlara tamamen inancın ve güvencin yiter. İnsanlar senden bir şey bekler. Ya benim babamın dediği bir laf vardır ya benim yaşım yetmiş oldu, benim oğlum elli yaşında ben iktidarı görmedim, benim torunum da mı görmeyecek! (E, 50, Lise, il delegesi).*
>
> *Baykal geldi buraya kimlik namustur dedi, bir insan doğarken seçemediklerini namusu gibi yaşamalıdır dedi. Çünkü insan bunları seçemez dedi. Bunlar da bizim için değerlidir dedi. Ama gitti parlamentoya bir daha ne bu konuları dile getirdi ne de başka bir boyutunu ele aldı. Seçim dönemlerinden bir iki bu soruna değinip sonra diğer seçim dönemine kadar*

unutmak seçmenin bilincinde artık (E, 59, Üniversite, Eski milletvekili, İl başkanı).

Burada parti için bu bir güvendir aslında, partinin çalıştığını, insanlara gittiğini, insanların dertlerini dinlediğini, sıkıntılarını dinlediğini, tabela partisi olmadığını, sadece televizyonda boy göstermediğini, belli bölgeye hitap etmediğini anlatır. Bir nevi kendisini oraya ait hissetme duygusu, benim için çok önemli (E, 47, Üniversite, Parti üyesi).

Bazı katılımcıların CHP'nin seçmen tabanına güven vermediğini işaret etmektedir. Bunlara göre, CHP'nin uygulamış olduğu politikaların ve söylemlerin Kürt seçmende karşılığı olmamakla birlikte, Kürt seçmene yönelik dile getirmiş olduğu söylemler de seçmen gözünde inandırıcılığını yitirmiş durumdadır. Katılımcıların söylemlerinde ortaya çıkan partiye yönelik güven problemi temelinde, SHP'nin 1989'daki Kürt raporu ile ortaya atmış olduğu çözüm önerilerinin politikada uygulamasının olmaması görülebilir. Aynı dönemde Kürt raporunu ortaya çıkaran parti olarak SHP'nin iktidar olması bu güvensizlik algısının oluşmasında da etkilidir. Ayrıca CHP'nin ideolojik anlamda "net" olmaması katılımcılar tarafından güven eksikliği olarak yorumlanmaktadır. Bunu bir de partinin tarihsel mirasından dolayı izleyeceği politika değişikliklerinde ortaya çıkan gerilim de etkilemektedir.

CHP-Din İlişkisi: Din Karşıtlığı Algısı

CHP kuruluştan itibaren modernleşme sürecinin aktörü olmuştur. CHP'nin modernleşme sürecindeki aktif konumu nedeniyle sekülerleşme yönündeki uygulamalardan dolayı seçmenle ilişkisinde din konusu önem kazanmaktadır. CHP'nin bu özelliğinin sadece Güneydoğu Anadolu Bölgesi seçmeninde değil ülkenin neredeyse tüm bölgelerinde bir ölçüde etkili olduğu söylenebilir. Özellikle Baykal döneminde parti söylemlerinde sıkça tekrar edilen laiklik vurgusu, CHP'nin din konusundaki yaklaşımını gündeme taşımıştır.

Kuruluş ve tek parti döneminde sekülerleşme yolunda atılan adımlara en çok tepki ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinden geldiği yaygın olarak kabul görmektedir (Kirişçi ve Winrow, 2007: 112; Çağaptay, 2009: 166). Kuruluş döneminde bir yandan ulus inşa etme politikaları uygulanırken diğer yandan da Müslüman üst kimliği ile bu kimlik altında yaşayanların Türkleşmeleri beklenmiştir. Dolayısıyla devletin kuruluş felsefesinde yer alan politikaların etnik olarak farklı olan Kürtler üzerinde daha çok etkili olmuştur.

CHP'nin kuruluş ideolojisi ile bağlantılı olarak modernleşme devrimlerinin aktörü konumunda olması ve özellikle toplumun laikleştirilmesi adına yapılan devrimlerin geniş toplum kesimlerinden tepki alması günümüze kadar –Ecevit CHP'si hariç- gelen bir algı olarak ortaya çıkmıştır. CHP'nin özellikle Baykal döneminde katı laiklik anlayışı (Tosun, 2012: 40) toplumsal hafızanın yeniden canlanmasına büyük ölçüde hizmet etmiştir. Tek parti yönetimi boyunca uygulanan politikalarla ilişkili olarak partideki toplumu laikleştirici amaç (Çaha, 2003; Özbudun, 2003) günümüzde de hafızalarda yerini belli ölçüde de olsa korumaktadır. Ancak belirtilmesi gerekir ki tek parti dönemi toplumsal hafızalarda yer almakla birlikte bunun yeniden canlanması Baykal dönemindeki aşırı laiklik vurgusu ile ilgili görülebilir. Çünkü aynı parti 1970'li yıllarda Ecevit döneminde kitlelerle büyük ölçüde buluşabilmişti. O günkü şartlar düşünüldüğünde gerek zaman gerekse toplumsal hafızanın tazeliği anlamında 1970'lerin CHP'si 1930'lardaki CHP'ye daha yakındı. Bugün aradan geçen zamana rağmen CHP'nin katı laiklik tutumu nedeniyle tek parti dönemi toplumsal hafızalarda AKP'nin de yardımı ile yeniden canlandırılmaya çalışılmaktadır. Bu gelişme aynı zamanda seçmen zihninde belli ölçüde etkili olmaktadır.

Saha çalışması esnasında katılımcılar arasında CHP'nin toplumsal taban kaybetmesinin nedenleri arasında din konusuna da yer vermeleri bunu bir anlamda doğrulamaktadır. Katılımcılar arasında farklı bir neden olarak öne sürülen din konusu bundan öncekiler kadar sık tekrar

etmemekle birlikte, kimi partililer tarafından dile getirilmiştir. Bu konuda katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

> *Din ön plana çıkıyor. İnsanları bu yönden ikna edip oy almak istiyor. Genelde bu çok etkili. Benim bir tanıdık abim var, inançlı bir insan, hacca gitmiş, beş vakit namazını kılar, çok dürüst pırlanta gibi biri, devlet kurumundan SSK hastanesinden emekli. Dört dörtlük bir insan, o kadar dürüst bir insan, ama düşünebiliyor musun ona baskı yapıyorlar, senin gibi inançlı bir insan, sen nasıl CHP'de siyaset yaparsın! Sanki CHP'de siyaset yapanlar kafir! Bakın ben bunların işte modern, laik olduğunu söylemiyorum. Bunlar kafir diyor, düşünebiliyor musunuz! (E, 63, Üniversite, Eski partili).*

> *Şimdi tabi ki Müslüman bir ülkeyiz. Din önemli bir kavram, inanç önemli bir kavram. Şimdi CHP bahsettiğimiz rejimin dinin devlet işlerinin birbirine karıştırılmaması konusunda çok radikal bir şekilde duruyor orda. Yani işte sanki ibadetini gösterdiğin zaman işte bunu biri telaffuz ettiği zaman sanki eksik davranış yapıyormuş gibi hissediyor. Halkı üzerinde CHP'nin dini sevdiği ve inançlı olduğu yönünde bir düşünce yok tabi (E, 66, Üniversite, Parti üyesi).*

Din, dindarlık ve CHP algısı konusunda seçerek anlattığımız ifadeler, CHP'nin din konusundaki seçmen tarafından algılanması üzerine teorik düzeyde yapılan tartışmaları desteklemektedir. CHP'nin seçmenle bağ kurmasında din bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Genel olarak ülkenin diğer bölgelerindeki dindar seçmende olduğu gibi bölgedeki Kürt seçmende de CHP'ye karşı böyle bir algı söz konusu. Tabi ki din konusunun CHP'nin toplumsal taban kaybetmesinin nedenleri arasında en az tekrar eden neden olarak ortaya çıkması bir anlamda katılımcıların yine parti içinde olmalarının etkisi ile açıklanabilir.

Katılımcılar tarafından din konusunun etkisi olmakla birlikte seçmenin geçmiş dönemlerde CHP'yi tercih ederken CHP'nin yine aynı parti olduğunu belirtmeleri, CHP'nin belirlemiş olduğu politikalarla birlikte düşünülmelidir. Bir yandan özellikle Baykal döneminde katı laiklik vurgusu yapılırken diğer yandan da Anadolu solu kavramı ile Şeyh Edebali'den örnekler verilmesi (Çalmuk, 2002: 53) seçmenin gözünde CHP'nin inandırıcılığını yitirmesine neden olmaktadır. Baykal'ın seçim öncesinde yapmış olduğu ve medyaya çarşaf açılımı ifadeleri ile yansıyan çarşaflı kadın partililere rozet takma "töreni" CHP'nin seçim öncesinde yaptığı bir anlamda takiyye olarak da yorumlanabilmektedir (Yeni Şafak, 24/12/2008). Baykal'ın yapmış olduğu bir anlamda CHP'nin muhafazakar kesimlere yakınlaşması amacını taşırken bunun seçmen gözünde inandırıcılığı olmamaktadır. Yine Kürt seçmene yönelik politikalarında olduğu gibi dindar kesimin oyunu almaya çalışırken kendi tabanından kaybetme korkusu CHP'nin bu konudaki açılımının da önündeki en büyük engellerden birisi olarak sayılabilir.

Sonuç

Katılımcılara göre CHP'nin toplumsal taban kaybetmesinin nedenlerinin neler olduğunun analiz edildiği bu bölümde söylemlerden CHP'nin dokuz farklı nedenden dolayı taban kaybettiği ortaya çıkmıştır. Bu analizlerde daha çok CHP'nin politikalarının ve kurumsal yapılanmasının katılımcılar tarafından nasıl algılandığı ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların algısındaki CHP de CHP'nin taban bulamamasının nedeni olarak sunulmaktadır.

Katılımcıların en çok vurguladığı neden parti örgütlerinin işlevsizleşmesi olmaktadır. Siyasal partilerin seçmene ulaşmada en temel aracı olan parti örgütleri katılımcılar tarafından büyük ölçüde olumsuz bir algıya sahiptir. Seçmenin parti politikalarına inandırılmasında örgütlerin önemli işlevi yerine getirmesi aktif çalışan bir örgütle mümkün olabilir. Ancak CHP'nin sahip olduğu örgütlerin "tabelalarının" olduğu gözlemlenmiştir. Bu tespit özellikle Mardin ve

Diyarbakır için geçerlidir. Bu illerde CHP'nin örgütlerinin sadece görünüşte var oldukları söylenebilir. CHP'nin Kürt seçmene yönelik ortaya koyduğu söyleminin olmamasının da parti örgütlerinin işlevsizleşmesinde önemli ölçüde etkili olduğu söylenebilir. Bu anlamda sadece CHP'nin yerel örgütlerinin olması yeterli değildir. Yerel örgütlerin seçmeni ikna edebilmek için elinde bir de partisinin seçmeni kazanabilecek politikası olması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Kürt seçmenin CHP tarafından terk edilmişlik algısına sahip olduğu katılımcıların ikinci sıklıkta tekrar ettikleri diğer konudur. Kürt seçmenin neredeyse kuruluş sürecinden itibaren CHP'yi desteklemiş olması karşılığında CHP'nin Kürt seçmene sırtını döndüğü yönünde bir algı mevcuttur. 1989 kırılması ve 1990'lı yıllar boyunca bölgede yaşanan şiddete rağmen CHP'nin bu konuları dile getirmemesinin Kürt seçmende bir "hayal kırıklığı" ortaya çıkardığı katılımcıların ifadelerinden ortaya çıkmaktadır. Kürt seçmenin oyunu önemsemeyen bir anlayış olarak katılımcıların ifadelerine yansıyan bu durumun CHP ile Kürtlerin ilişkilerinin kopma noktasına getirdiği söylenebilir.

Kürt seçmeninin sorunlarından özellikle Baykal döneminde CHP'nin uzaklaşmış olması katılımcıların söylemlerinde yer verdikleri üçüncü nedendir. Genel merkezin aday belirleme sürecinde merkezden atamalar yapması parti örgütü içinde çalışanları olumsuz etkilediği için CHP'nin toplumsal taban kaybetmesi nedenleri arasında dördüncü sırada yer almaktadır. CHP'nin bir yandan örgütlerini işlevsiz hale getirmesi diğer yandan da Kürt seçmenine ve seçmenin sorunlarına sırtını dönmesi aynı zamanda bölgede var olan sorunlardan uzaklaşmasına neden olmaktadır. Partinin en önemli araçları olan örgütlerin işlevsiz olması partinin tabandan tavana iletişimini de engellemektedir. Bu durumda CHP'nin politikalarının belirlenirken tabanın sorunlarından haberdar olmasının mümkün olmadığı söylenebilir. Ayrıca genel merkezden yapılan aday atamaları da düşüş trendinde olan partiye seçmen tarafından tepkinin artmasına neden olmaktadır.

Bölge seçmeninin belli partilerde toplanması süreci zaman içinde CHP'nin alternatif olmaktan çıkması sonucunu doğurduğu katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Merkez sağ partilerin ülke genelinde çökmüş olması siyasetin içinde az sayıda partinin yer almasına neden olmuştur. Ayrıca Kürt seçmenin etnik hassasiyetlerinden dolayı bunu dile getiren bir partinin varlığı seçmeni oraya yönlendirmektedir. CHP dışından sayılabilecek bu neden karşısında CHP'nin izlemiş olduğu politikalarla da birbirini destekleyen bir durum ortaya çıkarak, CHP'nin seçmenle bağ kurmasını önemli ölçüde etkilemektedir. Bölgede birisi iktidar partisi olan AKP diğerinin de BDP çizgisindeki siyasal hareketin kitlesel destek bulması seçmen tercihinde bir kutuplaşma durumu çıkardığı katılımcılar tarafından ifade edilmektedir. Siyasal alanı elinde tutan bu iki siyasal eğilim içerisinde CHP'nin üçüncü bir aktör olarak varolması CHP'deki politika değişiklikleri ile mümkün olacağı araştırma verilerinden ortaya çıkmaktadır. İki kutuplu bu siyasi yapıyı değiştirmek için CHP'nin politika değişikliklerinin zaman içerisinde seçmen desteğini oluşturacağı da vurgulanan bir diğer konu olmuştur. CHP'nin bir miting yapmakla bir anda Kürt seçmenin oylarını kazanabileceği düşüncenin olduğu ve bunun yanlış olduğu da gözlemlenmiştir.

CHP'nin Baykal döneminde devletçi perspektiften ürettiği savunmacı politikalar ulusalcı bir nitelikte değerlendirilmektedir. Katılımcıların algısına göre bu türden söylemlerin Kürt seçmende karşılığı olmaması partiyi seçmen desteğinden uzaklaştırmıştır. Kürt sorunu karşısına CHP'nin ulusalcı hassasiyetlerle çıkması Kürt seçmenin CHP algısında etkili olmaktadır. Kürt kimliğinin siyasette etkili olduğu bölge illerinde CHP'li olmanın, CHP'nin savunduğu bu politikalar nedeniyle zorlaştığı gözlemlenmiştir. Bu durumun aynı zamanda CHP'nin yeni taban elde etmesinde de olumsuz etkiye sahip olduğu iddia edilebilir.

Kürt etnisitesini dayalı bir partinin kurulması CHP'nin bölgede toplumsal taban kaybetmesinin nedenleri arasında yedinci sırada yer almaktadır. Ancak katılımcılar bunun başlı başına tek neden olarak

sunulamayacağını da belirtmişlerdir. Partiye olan güven problemi Kürt seçmenin CHP algısından etkili olmaktadır. Edinilen izlenimler arasında Kürt seçmenin devletin kurucu partisi olması nedeniyle kendi sorunlarına sahip çıkması yönünde bir beklentisi de yer almaktadır. Katılımcıların CHP'ye yönelik eleştirilerinde aynı zamanda partiden beklentileri olduğu gözlemlenmiştir. İki kutuplu siyasal yapının aşılması gerektiği de ortaya çıkan bir eğilim olarak değerlendirilebilir. Katılımcıların CHP'ye yönelik "güven"sizlik algılarında CHP'nin toplumsal taban kaybetmesi nedenleri arasında sunulan Kürt seçmeni terk etmesi ve seçmenin sorunlarından uzaklaşması etkili olmaktadır. Katılımcılar yıllarca dile getirilmemiş sorunların partideki lider değişimi ile birlikte dile getirilmeye başlanmasının "güven"i yeniden tesis etmekte etkili olamayacağı yönünde bir algıya sahiptir.

CHP'nin toplumsal taban kaybetmesinin nedenleri ile ilgili sunulan son neden de din konusundaki tutumudur. Bunda da etkili olan özellikle Baykal döneminde oluşturulan CHP'nin" kırmızı çizgileri" arasında yer alan laiklik vurgusunun olduğu iddia edilebilir. Sekülerleşme yolunda CHP'nin tek parti döneminin etkileri olmakla birlikte Baykal dönemindeki radikal laiklik duruşunun daha etkili olduğu mülakatlardan ortaya çıkan ağırlıklı eğilimdir.

CHP'nin din konusundaki algısında bölgedeki seçmen açısından din ve etnik kökenin önemi ve siyasetin merkezi konuları haline gelmesi görüşme verilerinden ortaya çıkmaktadır. Bu durum özellikle son yirmi-otuz yılda ortaya çıkan bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Özellikle 1980 sonrasında kültürel konuların siyaset üretmede anahtar konuma gelmeleri karşısında CHP'nin daha evrensel değerler üzerinden siyaset üretme çabası birbiriyle karşıtlık oluşturmaktadır. Din ve etnisitenin yükselişi karşısında CHP'nin sahiplendiği laiklik, cumhuriyet gibi modernleşme projelerinin özellikleri düşüşte olması da aynı zamanda CHP'nin bölge seçmeninden destek bulmasını engelleyen faktörler olarak görülebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Siyasi partileri arasında en uzun ve köklü parti olan CHP kaçınılmaz olarak farklı dönemlerde farklı politikaları ön plana çıkarmıştır. Kendi kuruluş temelini milli mücadelenin örgütlenmesine dayandıran CHP, aynı zamanda modern devleti kuran aktör olarak siyaset sahnesinde yer almaktadır. Çok partili siyasi hayatın kurulmasında da CHP'nin üstlendiği rol önemlidir: Kurucusu olduğu devlete hükümet etme yetkisini halkın oyu ile DP'ye bırakmıştır. Bu dönemin sona erdiği 1960 darbesi sonrası dönemde ise "ortanın solu" açılımı ile sosyal demokrat politikaların öncülüğünü yapan bir CHP söz konusu oldu. Ülkenin kaderi üzerinde çok büyük etkileri olmuş 1980 Darbesi sonrasında SHP ile yoluna devam eden CHP kadroları yine sosyal demokrat politikalarla siyaset sahnesinde var olmuştur. 1992'de yeniden açılan CHP ülke siyasetinin sorunları ile de ilgili olarak sürekli kuruluş felsefesine vurgu yapan politikalara daha yakın politikalar izlemiştir.

CHP'nin sahip olduğu "kurucu" özelliği CHP'nin neredeyse tüm tarihsel dönemlerinde etkili olmuştur. CHP'nin dominant özelliği olarak öne sürülebilecek neredeyse tek özelliği budur. Bu, aynı zamanda CHP'nin politika değişikliklerinde belirleyici olmuştur. Bir yandan farklı politik açılımlara yön verirken diğer yandan da bu değişiklikleri sınırlandıran bir özellik olarak partinin yapısında yer almıştır. CHP'nin bu söylemi ülkede siyaset alanında, hem CHP hem de diğer partiler tarafından tekrarlanmaktadır.

1980'lerde ülke ve dünya siyasetinde ortaya çıkan değişiklikler CHP'nin 1970'lerdeki politikalarına kıyasla 1990 sonrası politikalarının oldukça farklı çizgilerde yer almasında temel belirleyicidir. Baykal dönemi olarak adlandırılan 1990 sonrası CHP'si siyasette ağırlığı gittikçe artan kültürel taleplere Türk milliyetçiliğini vurgulayarak karşılık vermiştir. CHP'nin gösterdiği bu milliyetçi

refleksle birlikte aynı zamanda kurucu felsefede yer alan laiklik ve cumhuriyet vurgusu da ön plana çıkmıştır. CHP'nin bu politikalarında etkili olan ise ülke siyasetinin merkezi konuları haline gelen siyasal İslam'ın ve Kürt milliyetçiliğinin yükselişidir.

CHP'nin göstermiş olduğu bu özellikler aynı zamanda seçmeni mobilize etme kanallarını da etkilemektedir. Araştırma verilerinden de ortaya çıktığı gibi ailenin CHP'li olmaktaki etkisi, CHP'nin özelliği olan "kurucu" niteliğini devam ettirmesine hatta zaman zaman ön planda tutmasına neden olmaktadır. Yerel kadrolarda da görülen bu özellik aynı zamanda CHP'nin siyaset tarzında etkili olmaktadır. Şöyle ki partide yer alanların ağırlıklı olarak aileden dolayı CHP'de yer aldıkları gerçeği ortaya çıkmaktadır. Parti kadrolarında eğitim düzeyi yüksek bireylerin yer alması da CHP'nin bürokratik özelliğini devam ettirmesinde etkili olmaktadır.

CHP'nin göstermiş olduğu bu özelliklerle birlikte ülke siyasetinin genel yapısı da belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. 1950'den itibaren Türkiye'de iktidar olmuş siyasi partilere bakıldığında belli zaman aralıklarında kurulup iktidar olup daha sonra yok olan partilerden oluştuğu görülmektedir. Genel olarak siyasal partilerin ve iktidarların özelliğini ortaya koyan bu tablo karşısında CHP'nin siyaset yapması zorlaşmaktadır. Bunda etkili olan ise siyasi rakiplerinin CHP'yi kuruluş dönemine dair tüm sorunlu alanların tek faili olarak göstermesidir. Ülke siyasetinin gündeminin farklılaşması karşısında CHP'nin ülkedeki diğeri partilere göre uzun olan siyasi hayatı farklı politikalar ortaya konulmasında etkili olmaktadır.

CHP bir siyasal parti siyaset alanındaki değişmelerden kaçınılmaz olarak etkilenmektedir. CHP'nin ülkedeki siyasal partiler içerisinde uzun olan tarihsel geçmişi zaman zaman siyaset yapmasını zorlaştırmaktadır. Özellikle siyasette 1980 sonrasında yaşanan hızlı değişimler CHP'nin bu durumu üzerinde oldukça etkili olmuştur. Ülke siyasetinde 1980 sonrasında etkili olan rant meselesi CHP'nin yeni seçmenlerle ittifak kurmasını da güçleştirmektedir. Siyasal partilerin temsil ettikleri kesimlerin çıkarlarını yerine getirmesi işlevi bu

dönemde "yolsuzluklarla" ilişkilendirilmiştir. Buna bağlı olarak da dönemsel olarak kurulup iktidar olan partiler yeni dönemin bu özelliğine uygun bir politika izlemişlerdir. Alan araştırmasında elde edilen bulgular bunu doğrular niteliktedir. Buna göre yeni dönem siyasetinde bireysel çıkarlar ön planda yer almaya başlarken, bireylerin siyaset yapma amaçları kendi maddi çıkarlarını karşılamak olmuştur. Özellikle ANAP döneminde hızlı kentleşme, turizme açılma, özelleştirme politikaları ile birlikte ülke gündeminde yer alan yolsuzluklar katılımcılarda siyasetin gerçek işlevinden uzaklaştığı yönünde değerlendirmelere yol açmaktadır. Yeni dönem siyasetinde iktidar olma arzusu siyasetin "ideal düzeni" sağlama işlevinden uzaklaşmasına neden olmuştur. Siyasetin ilkeleri olarak görülen halka hizmet etme yeni dönem siyasetinde ikinci planda yer almaktadır. Buna bağlı olarak siyasal partilerin birer rant sağlama mekanizmasına dönüştüğü ortaya çıkmaktadır. Alan araştırması bulgularına göre bu şekilde bir siyaset yapma anlayışının kabul edilemez olduğu ortaya çıkmaktadır.

Alan araştırması verilerinden ortaya çıkan bu tespit aynı zamanda CHP'nin sahip olduğu tarihsel misyon ile de ilişkilendirilebilir. Modernleşme projesinin aktörü olarak CHP, ülkede yeni bir düzen arayışının kendisinde somutlaşması deneyimini yaşamıştır. Modernliğin siyasal, ekonomik ve sosyal alanda insanlığa vaat ettiği ideal düzen arayışı alan araştırması bulgularında da ortaya çıkmaktadır. Siyasetin idealler ve ilkeler üzerinden yapılması gerektiği ve insanlığa daha iyi bir düzen tahayyülü sunulması alan araştırmanın tespitleri arasındadır.

Siyasal partilerin göstermiş olduğu değişimlerde ideolojinin etkisini yitirmesi önemli bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır. Siyasal partilerin seçmenle kurdukları bağda bir takım ekonomik vaatler günümüz siyasetinin bir özelliği haline gelmiştir. İnsanlığa daha iyi bir düzen vaadi ile siyaset yapma anlayışı eski önemini kaybettiği için seçmenle siyasal partiler arasında bağı güçlü kılan ideolojik birliktelik de etkisini yitirmiştir.Buna karşı araştırma süresince elde edilen

bulgular siyasal partiler açısından ideolojinin hala önemini koruduğu yönündedir. Bu tespit aynı zamanda siyasal partilerin seçmenle arasında bağını güçlü kılan en önemli unsurlardan birisinin ideoloji olduğunu göstermektedir.

Siyasal partilerde -ya da en azından bizim incelediğimiz CHP'nin Güneydoğu Bölgesi'ndeki eski ve şimdiki partilileri arasında- ideolojinin önemini koruduğu araştırmada tespit edilmiştir. Ancak bununla birlikte CHP'nin Kürt seçmenle ideolojik bir bağı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu aynı zamanda CHP'nin ülke siyaseti içinde yaşadığı gelgitlerle ilişkilendirilebilir. Atatürkçülüğün CHP'nin ideolojisi olarak kabul gördüğü araştırma bulgularından da ortaya çıkmaktadır. Atatürkçülüğün ne olduğu zaman içinde hızla değişirken seçmende de karşılık bulmadığı yine araştırma verileri tarafından desteklenmektedir.

Siyasal partilerin uzunca bir süredir yapısal değişim geçirmekte olduğu yeni dönem siyaset literatüründe tartışılan merkezi konulardır. Siyasal partilerle seçmen arasında ideolojik bağın etkisini yitirdiği yönündeki tartışmalara benzer tartışmalar siyasal partilerin üyelik ve örgütlenme konularında da bulunmaktadır. Partilerin sadece seçim dönemlerine odaklı çalışmaları bu tezleri desteklemektedir. Teknolojik gelişmeler de siyasal partilerin seçimlere odaklı çalışmalar yapmalarını desteklemektedir. Seçim dönemlerinde kullanılan siyasal reklamlarla seçmenleri etkileme yoluna doğru değişim siyasal partilerin örgütsel yapılarının ikincil plana atılmasına neden olmuştur. Bu aynı zamanda siyasal partilerde lider etkisinin artmasını da beraberinde getirmektedir. Siyasal partilerin yapısal özelliklerinde görülen bu değişme araştırma verilerinde de ortaya çıkmıştır. Ancak araştırma bulgularına göre siyasal partilerin seçmenler üzerinde etkilerini koruyabilmeleri örgütlerinin işlevsel olması ile mümkündür. Partilerin yerel örgütlerinin sadece seçim dönemlerinde işlevsel halde olması seçmen desteğinin azalmasının sebepleri arasında sayılabilir. Seçim dönemleri ile sınırlı örgüt çalışmaları partinin seçmenle iletişiminin azaltırken yeni katılımların olmasını da büyük ölçüde

engellemektedir. Aynı zamanda parti örgütlerinde aktif olarak yer alan üyelerin partiye bağlılığının yüksek olması da aynı zamanda partiye olan seçmen desteğini arttıracak bir olgu olarak araştırma verilerinden ortaya çıkmaktadır.

Siyasal partilerde ortaya çıkan bu yapısal değişim parti örgütlerini ve üyelerini lideri seçmekle yetinen bir işlevle sınırlamaktadır. Aynı zamanda bu durum siyasal partilerin üyelik literatüründe de sıkça tartışılan "kağıt üzerinde üyelik" anlayışının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Partilerin yerel örgütlerine ve partiye bağlı üyelerini ihmal eden bu gelişme aynı zamanda siyasal partilerin seçmeni mobilize etmede etkilerini yitirmesine neden olmaktadır. Buna bağlı olarak siyasal parti üyelerinin partilerine olan bağlılıkları da azalmaktadır.

Siyasal partilerde ortaya çıkan bu yapısal değişim siyaset yapma aracı olarak siyasal partilerden farklı arayışlara neden olmaktadır. Ancak siyasal partilerin sahip olduğu demokratik yollardan iktidarı ele geçiren tek siyasi kurum olmaları gerçeği araştırma bulguları arasında yer almaktadır. Buna göre araştırma çerçevesinde de siyasal partilere olan ilgi azalmakla birlikte siyaset yapılabilecek en etkili kurumlar olarak siyasal partilerin görüldüğü tespit edilmiştir.

Siyasal partilere bağlılıkları azalmış olan bir üyelik sisteminin varlığı aynı zamanda seçmen oynaklığını yani seçimden seçime farklı siyasal partilerde yer alma sonucunu da doğurmaktadır. Bununla birlikte ülke siyasetinde siyasal partilerin uzun ömürlü olmaması siyasette farklı siyasal partilere yönelen seçmen kitlesi ortaya çıkarmaktadır. Türkiye'de seçmen oynaklığının yüksek olmasına bağlı olarak siyaset içindeki bireylerin parti değiştirmeleri çok sık karşılaşılan bir durum olmaktadır. Seçmenlerin siyasal parti değiştirmelerine yönelik olumsuz değerlendirmeler araştırma verilerinden ortaya çıkmıştır. Bu aynı zamanda CHP'nin sahip olduğu seçmen profilinin özelliği ile de ilişkilendirilebilir. Araştırma bulgularında yer alan parti değiştirmeye yönelik olumsuz bir bakış açısı CHP'nin taban kazanmasında en önemli sayılabilecek

mobilizasyon kanalı olarak ailenin yer almasıdır. Araştırma bulguları aileden gelen CHP tercihinin, katılımcıların CHP'yi seçmelerinde en önemli etkenlerden birisi olduğunu göstermektedir. Bu aynı zamanda iki-üç kuşağın aynı parti içinde yer alması sonucunu da ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca parti değiştirmeye yönelik olumsuz değerlendirmelerin temel nedeni olarak da katılımcıların bu özelliği olmaktadır.

Bilindiği gibi, siyasal partilerin temel işlevlerinden olan iktidarı demokratik yollardan ele geçirme işlevi aynı zamanda partinin sahip olduğu seçmen desteğini arttırmayı zorunlu kılmaktadır. Buna bağlı olarak bir siyasal partinin başka partilerin seçmenlerinin desteğini sağlaması o siyasal partinin iktidar elde etmesinde en önemli faktörler arasında yer almaktadır. Ancak böyle bir tercih değişikliği araştırma bulgularına göre "olumsuz ve istenmeyen" bir durum olarak tespit edilmiştir. CHP tercihinde aile etkisi bunda temel etken olmakla birlikte CHP'nin sürekli muhalefette kalması da etkili olmaktadır. CHP'nin kısa zaman aralıkları dışında iktidarda olmadığı düşünülürse parti tabanının da bu yönde bir beklentisi olmadığı düşünülebilir. Ayrıca CHP'nin sahip olduğu bu özelliği de sürekli iktidarları eleştiren bir muhalefet anlayışının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Politik söylemini iktidar eleştirisi üzerine kuran bir siyaset anlayışı CHP'nin yerel aktörlerine de yansımış durumdadır. İktidar eleştirisi üzerinden seçmene seslenmek seçmen açısından partinin tercih edilebilirliğini etkilememektedir. Bu aynı zamanda CHP'yi destekleyen seçmen profilinin sosyo-ekonomik özellikleri itibariyle sınırlı bir düzeyde kalmasına neden olmaktadır.

CHP'nin siyaset içindeki konumu itibariyle genel olarak siyasal partiler alanında görülen değişimlerle paralellik gösterdiği araştırma kapsamında ortaya çıkmaktadır. İdeolojinin etkisini yitirmesi, örgütlerin geri planda kalması, üyelik bağının zayıflaması gibi konuların varlığı alan araştırmasının verileri arasındadır. Ancak siyasal partilerin sahip olduğu bu özelliklerinin önemi seçmen desteğinin kazanılmasında temel unsurlar olarak kabul görmektedir.

Alan araştırmasından elde edilen bulgulara göre siyasal partilerin bir takım değişimler geçirmekle birlikte, siyasal partilerde ideolojik bağın yüksekliği, örgütlenme ve üyelik unsurlarının işlevsel kılınması bir siyasal partinin seçmen desteğini maksimum düzeyde sağlayabilmesinin temel koşulu olarak ortaya çıkmaktadır.

Siyasal partilerin seçmen tabanında güçlü destek bulabilmeleri sahip oldukları bu özellikleri ile mümkündür. Ayrıca siyasal partilerin mobilizasyon kanallarının çokluğu da seçmen desteğini sağlamalarında büyük ölçüde etkilidir. CHP'nin genel olarak sahip olduğu tarihsel misyonu önemli bir mobilizasyon kanalı olarak varlığını sürdürmektedir. CHP'nin göstermiş olduğu bu özellik aynı zamanda parti politikalarında kurucu felsefenin ağırlığını da anlaşılır kılmaktadır. Siyasal bir parti açısından kendini tercih edilebilir kılan özellikler aynı zamanda parti politikalarında da belirleyici olmaktadır. Cumhuriyetin kurucu aktörü gibi tarihsel özelliği CHP'yi bugün hala seçmen açısından tercih edilebilir kılmaktadır. Bu özellik de CHP'nin hemen hemen her dönemde kurucu söylemleri dile getirmesine neden olmaktadır. Ancak araştırma kapsamında ortaya çıkan sonuç özellikle 1990 sonrasında CHP'nin kurucu söylemleri parti politikalarında öne çıkarması Kürt seçmen açısından CHP'nin tercih edilebilirliğini ve bir seçenek olabilme şansını olumsuz olarak etkilemektedir.

Bununla birlikte alan araştırması bulgularında CHP'yi tercih etme nedeni olarak yer alan CHP'nin izlediği sosyal demokrat politikalar da önemli bir ağırlığa sahiptir. Bu özellik daha çok 1970'li yıllarda Ecevit ve "ortanın solu" politikalarının etkisi ile o dönemde yükselişte olan sol hareketleri CHP'nin kendi bünyesinde toplayabilmesi ile ilişkilendirilebilir. CHP'nin seçmende uyandırdığı bu ilginin sola açılımla birlikte Ecevit ile ilişkilendirilmesi, ülkenin diğer partilerinde olduğu gibi, CHP'de de lider etkisinin olduğunu göstermesi açısından anlamlıdır. Ayrıca araştırma bulguları içerisinde SHP deneyiminin de sosyal demokrat söylemler nedeniyle seçmenleri partiye çekebildiğinin yer alması, parti tabanında sosyal demokrasiyi benimsemiş önemli bir kesimin bulunduğunu göstermektedir.

CHP'yi seçme nedenleri arasında sunulan bu nedenler aynı zamanda partide köklü değişikliklerin yaşandığı dönemler olması açısından anlamlıdır. Ülke siyasetinin gündeminde yer alan sorunlara yönelik merkez sağ partilerin kısa sürede kurulup iktidar oldukları şartlara benzer durumlar CHP'nin bu özelliğinde de kendisini göstermektedir. Seçmenin değişim beklediği dönemlerde bunlara karşılık verebilen siyasal hareketler büyük ölçüde seçmen desteğini sağlayabilmektedir. Bununla birlikte siyasal partiler bu değişimi kendi yapılarında gösteremediği dönemlerde belli oranda seçmen desteğinin üstüne çıkamamaktadır. CHP'nin en çok seçmen desteğini sağlayabildiği 1970'li yıllardaki seçimler bu tespiti desteklemektedir.

Buna benzer bir eğilimin de Kılıçdaroğlu'nun genel başkanlığa seçilmesi ile birlikte ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Araştırma kapsamında elde edilen veriler partide yaklaşık yirmi yıl gibi uzun bir süre Deniz Baykal'ın liderliğinden sonra yeni liderin parti genel başkanlığına gelmesi bu beklentinin nedeni olarak görülebilir. Baykal döneminde devleti önceleyen, laiklik ve cumhuriyet vurgusu ön planda yer alan söylemlerin varlığı parti içindeki değişim taleplerini bastırmıştır. CHP'nin sosyal demokrat politikalar öncelik vermesi gerektiği yönündeki beklentinin politikaya aktarılabilmesi için lider değişimi partide bir "umut" olmuştur. Geçmişteki lider değişimlerini, özellikle Ecevit'in gelmesi ile birlikte, politika değişikliklerinin takip etmesi ve CHP'nin iktidar alternatifi haline gelmesi Kılıçdaroğlu'nun genel başkanlığa seçilmesi ile birlikte umutları arttırmıştır. Lider değişimine bağlanan partideki "umut" CHP'nin de ülke siyasetinde diğer partiler gibi lider merkezli hale geldiğini göstermektedir. Ayrıca yeni döneme ait olumsuz değerlendirmelerin araştırma verilerinden ortaya çıkması parti içinde Baykal'ın liderliği döneminde kurmuş olduğu otorite ile de ilişkilendirilebilir. Parti örgütlerinin Baykal ekiplerinden oluşması büyük ölçüde yeni döneme ait "şüpheli" bakışın nedeni arasındadır. Ancak lider değişiminin büyük ölçüde CHP'nin politikalarının değişeceği yönünde bir etkisinin ortaya çıktığı iddia edilebilir.

CHP'de son dönemde gerçekleşen lider değişimi aynı zamanda seçmenlerde bir ölçüde bir "umut" ortaya koyabilmesi açısında liderin seçmenler üzerindeki etkisini göstermektedir. CHP'nin geçmiş dönemlerinde olduğu gibi lider değişimi ile birlikte politika değişikliği beklentisi de bu umudun oluşmasında bir diğer neden olarak değerlendirilebilir. CHP tarihi içinde Ecevit deneyiminin yer alması ve buna bağlı olarak CHP'nin ülkede birinci parti olarak iktidar olması yeni dönemde de seçmen açısından bir cazibe noktası oluşturmuştur.

CHP'nin sahip olduğu mobilizasyon kaynaklarının bu özellikleri CHP'deki değişim dönemlerinde de etkili olmaktadır. CHP içinde önemli ölçüde sola yönelik, değişimden yana olan bir kesim bulunmaktadır. Ayrıca CHP'nin tarihsel misyonundan dolayı bu parti içinde yer almış olan kesimin varlığı değişim dönemlerinde CHP'nin geriliminin temel nedenleri arasında sayılabilir. Ülkedeki siyaset gündeminde farklı konuların bulunmasına bağlı olarak CHP zaman zaman kurucu reflekslerine uygun söylemler ortaya koyarken diğer yandan da daha evrensel, sola yönelik söylemler ortaya koymaktadır. Bu dönemlerde CHP'nin benimsediği söylemlere yine parti içinde karşı çıkışlar önemli ölçüde olmaktadır. Karşı çıkışların temelinde de CHP'nin sahip olduğu bu özelliğinin olduğu iddia edilebilir. Çünkü partinin taban sağlamasında etkili olan araçlar parti politikalarında da büyük ölçüde belirleyici olmaktadır. Partideki değişiminin ne derece gerçekleşeceğini ise parti içinde yer alan bu iki kesim arasındaki gerilimin şiddeti belirlemektedir.

CHP'deki değişimin boyutunu olanak sağlayan bu özellik ile birlikte araştırma bulguları arasında CHP'nin gençlere yönelik mobilizasyon kanallarının bulunmadığı göze çarpmaktadır. Parti örgütlerinin ve üyelik sisteminin işlevini büyük ölçüde yitirmesi ile birlikte partiye yeni katılımları sağlayacak araçların olmadığı tespit edilmiştir. CHP'nin sahip olduğu tabanın bu özelliği bir kuşak üzerinden siyasetini devam ettirdiğini göstermektedir. Saha bulguları arasında "kerhen" CHP'ye oy verenlerin bulunması da CHP'nin seçmeni kendisine çekebilecek mobilizasyon kanallarını yeterli

olmadığını göstermektedir. Elde edilen bu bulgular çerçevesinde CHP'nin yeni katılımlara olanak sağlayacak bir siyasal parti olmadığı tespiti yapılabilir.

Araştırma bulgularına göre CHP'yi seçmede etkili olan nedenler CHP'nin geçmişi ve devlet kurumları ile olan ilişkisinde de etkili olmaktadır. Özellikle tek parti dönemi uygulamalarının son on yılda siyasetin gündemine iktidar partisi olan AKP tarafından taşınması araştırma bulgularında da farklı değerlendirmelerin yer almasına neden olmaktadır. Devlet kurumları ile CHP arasında birebir ilişki olduğunun iddia edilmesi karşısında izlenen politikaların benzerlik taşıdığının ifade edilmesi önemli bir tespit olarak sunulabilir. Bu da CHP'nin kurucu felsefeye bağlılığı ile son dönemde "tehdit"ler üzerinden bir siyaset izlemesi ile ilişkilendirilebilir. 1990 sonrasında ülke gündeminde "bölünme" ve "irtica" tehditleri devlet kurumlarının gösterdiği savunmacı reflekslerin CHP tarafından da gösterilmesi bu kurumlarla CHP arasındaki ilişkiyi gündeme taşımaktadır. CHP tabanı içinde CHP'nin tarihsel özellikleri nedeniyle var olanların bulunması bir anlamda CHP'yi devleti önceleyen politikalar izlemeye yöneltmektedir. Ancak gerek tek parti döneminde uygulanan politikaların gerekse de devlet kurumları ile CHP arasında ilişki var olduğu yönündeki iddiaların bugün partiye yönelik taban desteğinde etkili olmadığı tespiti yapılabilir.

CHP'nin sahip olduğu tüm bu özellikleri ile birlikte seçmende oluşan ve araştırma süresince gözlemlenen CHP'den seçmenin beklentisinin yüksek olmasıdır. Araştırma verilerinden elde edilen, siyasetin ilkeler, idealler üzerinden yapılması gerektiği vurgusu, CHP'den seçmenin beklentisinin yüksek olmasının temel nedeni olarak değerlendirilebilir. Araştırma bulgularından gerek iktidar olduğunda gerekse CHP'den önemli beklentilerin olduğu tespiti yapılmıştır. Araştırma süresince formel ve enformel görüşmelerde bu beklenti büyük ölçüde dikkat çekmiştir. İktidarda olmamasına rağmen iktidarın "yanlış" uygulamalarını, ülkenin "kötü" yönetiminden CHP'nin sorumlu olduğu araştırma süresince gözlenmiştir. CHP

tabanında oluşan bu durumun en önemli nedenleri arasında CHP'nin tarihsel misyonu yer almaktadır. CHP'nin sürekli vurguladığı ve 1990 sonrasında siyasetinin merkezine koyduğu özellikleri seçmende büyük beklentiler ortaya çıkarmaktadır. Kurtuluş Savaşı'nı gerçekleştiren ve başaran parti olma, devlet kuran parti olma, devrimleri gerçekleştiren parti olma gibi özellikler ve söylemler CHP'den büyük beklentilerin olmasının temel nedenleri arasındadır. Ayrıca bu özellikler nedeniyle ortaya çıkan yüksek beklenti de aynı zamanda CHP'nin izlediği siyasette etkisi veya etkisizliklerinin kendi tabanında büyük ölçüde hayal kırıklığı yaratmasına ve partisine küsmesine neden olmaktadır.

Araştırma verilerinden elde edilen genel olarak siyaset ve CHP ile ilgili veriler çerçevesinde CHP'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde toplumsal taban kaybetmesinin nedenlerinde belirleyici olan çok farklı nedenler yer almaktadır. Siyasal partilerin yapılarında ortaya çıkan değişimlere bağlı olarak CHP'nin bölgedeki örgütlerini ihmal ettiği araştırma verilerinden ortaya çıkmaktadır. CHP mevcut kadroları ile bölgede varlığını sürdürme çabasındadır. Ayrıca CHP'nin Kürt seçmeni kendisine çekebilecek mobilizasyon kanalları ortadan kalkmış durumdadır. Genel olarak eğitim düzeyi yüksek olan seçmenlerin CHP'yi seçtiği katılımcıların özelliklerinde de ortaya çıkmaktadır. Buna bağlı olarak bölge illerinde yaşanan göçte eğitim düzeyinin yüksekliği etkili olmaktadır. Araştırma illerinde ortaya çıkan göç hızının yüksekliği ve yönü göz önüne alındığında, bu bölgelerde CHP'yi seçebilecek bir potansiyel tabanın yavaş yavaş erimeye başladığı da söylenebilir. Parti örgütlerinin işlevsizleşmesini de destekleyecek olan bu gelişme, CHP'nin kendisine bu örgütler içinde yer alacak yerel temsilciler bulmasının da güçleştiğini göstermektedir.

Siyasal partilerin seçmene ulaşmalarındaki en temel araçları sahip oldukları örgütleridir. Seçmenlerin parti politikaları hakkında bilgi sahibi olması ve seçmenin partiye kazandırılmasında örgütlerin işlevi önemli ölçüde belirleyiciliğini korumaktadır. Ancak araştırma çerçevesinde CHP'nin örgütlerinin büyük ölçüde tabelalardan

oluştuğu gözlenmiştir. Bu noktada Gaziantep'teki parti örgütlerini ayrı bir yere koymak gerekmektedir. Çünkü Gaziantep'teki parti örgütleri ve gençlik, kadın kolları gibi alt kurumlar etkin bir şekilde varlık göstermektedir. Diğer araştırma kapsamında olan iller için parti örgütlerinin ve yerel aktörlerinin varlıkları görünmektedir. Bunun dışında CHP'nin diğer alt organlarının da aktif olarak çalışmadıkları gözlenmiştir.

Katılımcıların özellikle CHP'nin yerel temsilcileri oldukları göz önünde bulundurulursa ve araştırma verilerinde siyasal parti açısından örgütlerin önemli olduğuna yapılan vurgu bir araya getirildiğinde bu noktada bir eksikliğin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu da CHP'nin Kürt seçmenin sorunları konusunda söyleminin olmaması ile ilişkilendirilebilir. Bir siyasal partinin sadece yerel düzeyde örgütlerinin varlığı önemli olmakla birlikte seçmen desteğinin sağlanmasında yeterli değildir. Siyasette kültürel konuların da merkezi konuma yerleşmeye başladığı 1980 sonrasında Kürt seçmenin kültürel taleplerle siyasal tercihlerde bulunmaya başladığı görülmektedir. CHP'nin siyasetin bu özelliği karşısında kültürel talepleri ulusal bütünlüğe yönelik bir "tehdit" olarak algılaması söz konusudur. Tam da bu noktada CHP'nin Kürt seçmenin kültürel talepleri karşısına özellikle Baykal döneminde laiklik ve cumhuriyet vurgusu ağır basan bir söylemle çıkmasının partinin sınırlı düzeydeki örgütlerinin çalışmasını büyük ölçüde engellediği söylenebilir. Bu tespitten ve araştırma bulgularından hareketle partinin yerel örgütleri ile birlikte bu yerel temsilcilerin seçmeni ikna edebilecek parti politikalarının olmadığı gözlemlenmektedir.

Diğer seçmenler gibi Kürt seçmenlerin de CHP'den beklentisi olduğu araştırma boyunca birçok katılımcı tarafından dile getirilmiştir. CHP'nin devleti önceleyen politikalar izlemesi ve Kürt sorununu çok fazla dile getirmemesi Kürt seçmeni gözden çıkardığı şeklinde bir algıya neden olmaktadır. Kürt seçmen ile CHP arasındaki ilişki neredeyse kuruluş sürecinden itibaren ortaya çıkmıştır. Bu tarihten sonra da Kürt seçmen içinde CHP önemli ölçüde destek bulabilmiştir.

Ancak Kürt seçmenin kültürel talepler ile siyaset alanında var olma mücadelesi karşısında CHP ile Kürt seçmenin ilişkisi yeni bir döneme girmiştir. 1989 Paris Kürt Konferansı ile ortaya çıkan ilk kırılma, bu konferansa katılan Kürt vekillerin ihraç süreçleri ile derinleşmiştir. 1990'lı yıllarda Kürtlerin partileşme süreçleri CHP ile Kürt seçmenin birbirinden tamamen kopuş süreçleri olarak kabul edilmektedir. Ayrıca 1990'lı yıllar boyunca bölgede yaşanan şiddete rağmen CHP'nin bu konuları dile getirmemiş olması Kürt seçmen açısından bir hayal kırıklığı yaratmıştır.

Bu süreç aynı zamanda Kürt seçmen ile CHP'nin yollarının ayrılışının başlangıcını oluşturmaktadır. 1989'a kadar Kürt milletvekilleri ülkedeki siyasal partilerde temsil edilmişlerdir. Kürt kimliklerinin ön plana çıkmaya başlaması ise ülkedeki siyasetin milliyetçileşmesinde etkili olmuştur. Bu sürecin belki de kaçınılmaz bir sonucu olarak HEP kurulurken aynı zamanda bu milliyetçileşmenin önünü almak için yapılan seçim ittifakı bu milliyetçileşmeyi yumuşatmak için bir adım olsa da meclisteki "olaylı" yemin töreni milliyetçileşmenin daha da artmasını engelleyememiştir. Kimlik taleplerinin CHP'deki yansıması "bölünme" tehdidi olarak karşılık bulmuştur. Kürt seçmen açısından kimlik önem kazanırken, Türk seçmen açısından da "bölünme" karşısında verilecek mücadele önem kazanmaya başlamıştır.

Ülke siyasetinin merkezine yerleşen bu konu karşısında CHP'deki refleks de ulusalcı bir özellik göstermiştir. Kimlik siyasetinin CHP'ye yansıması milliyetçi söylemlerle karşılık bulmuştur. CHP belki de tarihinde hiç olmadığı kadar bu dönemde kendisini ortaya çıkaran kurucu ideolojiye referansla siyaset yapma yolunu seçmiştir. Bu bir anlamda Kürt seçmenin sorunlarından uzaklaşmasıyla ilişkiliyken diğer yandan da Kürt seçmenin desteğini kaybetme sürecinin de süreklilik kazanmasına neden olmuştur. Kürt seçmenle ortaya çıkan kırılmada CHP sorunlardan uzaklaştıkça Kürt seçmenin sorunlarını da görmezden gelmiştir. Bu sorunları görmezden geldiği ölçüde de politika üretmekten de uzaklaşmıştır. Birbirini izleyen bu süreç

CHP'nin günden güne bölgede toplumsal taban kaybetmesine neden olmuştur.

Bahsedildiği gibi ülke siyasetinin milliyetçileşmesi karşısında kimlik talepleri ile ilgilenmek siyasal partiler açısından ülkenin batısından oy kaybı anlamına gelmiştir. CHP'nin Kürt sorunu karşısında ortaya koyduğu bu ilgisiz tablo CHP'nin Batı illerindeki oy kaybı endişesinin de bir sonucu olarak görülebilir. 1991'de HEP ile yapılan seçim ittifakında ortaya çıkan Batı illerindeki oy kaybı, tekrar etmemesi için Kürt seçmenin desteğinin sağlanılmasına yönelik bir amacın olmadığı da araştırma verilerinden ortaya çıkmaktadır.

Kürt seçmene yönelik CHP'nin izlediği siyaset aday belirleme süreçlerinde de etkili olmuştur. Saha çalışması sürecinde birçok katılımcının sıklıkla dile getirdiği sorunların başında gelen genel merkezden belirlenen adaylarda parti yerel örgütlerin talepleri göz önünde bulundurulmamıştır. Merkezden yapılan atamalar ve Kürt olmayan isimlerin seçilmesi parti tabanında bir hoşnutsuzluk ortaya çıkarmıştır. CHP genel merkezden aday belirleyerek az sayıda olan örgütlerini işlevsiz hale getirmiştir. Örgütlerin işlevsizleşmesi ise siyasal partilerin tabandan tavana olan iletişim yolunu da engellemektedir. İletişim yolunun engellenmesi ve iletişimin tavandan tabana doğru olması tabanın sorunlarının parti merkezine ulaşmasını da engellemektedir. Bu süreç sonucu olarak CHP bölgede var olan sorunlardan uzaklaşmıştır.

Siyasette değişen dengeler ve CHP'nin izlemiş olduğu politikalar Kürt seçmen açısından CHP'yi alternatif olmaktan çıkarmıştır. Ülkenin batısında iktidar partisi karşısında CHP bir alternatif olarak ortaya çıkarken doğuda bu özelliği gösterememektedir. Bölgedeki seçmeninin belli partilerde toplanması ve farklı alternatiflerin azalması ile birlikte CHP'nin toplumsal taban kaybetmesi daha da hızlanmıştır. Özellikle merkez sağ partilerin ülke genelinde olduğu gibi ülkenin güneydoğusunda da etkisiz kalmaları farklı alternatiflerin ortadan kalkarak bir muhalefet siyaset tercihi bir de iktidardan yana olan siyasi tercihi ortaya çıkarmıştır. Bu süreçle birlikte muhalif kimliğini Kürt

seçmen BDP çizgisindeki partilere yönelik tercihte bulunarak ortaya koymuştur. Geçmiş dönemlerde ise bundan farklı bir siyasal tercih gerçekleşmiştir. Çünkü seçmenin önünde tercih edebileceği alternatifler sayıca fazla olmuştur. Bununla birlikte iktidar karşısında muhalefete verilen destek büyük ölçüde CHP'de toplanmıştır. Kürtler arasında muhalif duruşları olanların büyük ölçüde özellikle 1970'li ve 1980'li yıllarda CHP/SHP'de toplandığı araştırma verilerinden elde edilen bulgular arasındadır. Bugün ise muhalif seçmen davranışının siyasal temsili etnik temelli siyaset yapan partide toplanmış durumdadır.

Kürt seçmenin siyasal tercihlerinde ortaya çıkan bu değişim ile birlikte Baykal döneminde Kürt sorununa bir bölünme "tehdidi" olarak yaklaşan bir politika izlenmesi ulusalcı siyasetin Kürt seçmene yansıması olarak değerlendirilmektedir. Bu türden söylemlerin Kürt seçmende karşılığı olmadığı gibi bölgede CHP'li olmayı da zorlaştırmaktadır. Seçmen kitlesinin var olan sorunlarının karşısına bu türden bir söylemle çıkmak Kürtler arasında mevcut CHP'lilerin parti ile bağlarının sürdürmelerini de etkilemektedir. CHP'nin benimsediği devleti önceleyen ve öncelikli olarak Kürt sorununa yaklaşımda güvenlik sorunu seçeneğini ön plana çıkaran bir parti içinde yer almak bir Kürt seçmen açısından neredeyse imkansız hale gelmiş durumdadır. Araştırma verilerinden elde edilen bu sonuç Kürt seçmenin CHP algısının ne şekilde olduğunu göstermesi açısından anlamlıdır. Oraya çıkan CHP'ye yönelik değerlendirme aynı zamanda CHP'nin yeni taban elde etmesinden ziyade mevcut tabanını partide tutmasını güçleştirmektedir.

Kültürel taleplerin siyasetin merkezine yer almaya başlaması ile birlikte Kürt etnik kimliğine dayalı bir partinin kurulması bir yandan ülke siyasetinde sağ milliyetçiliğin yükselişine neden olurken diğer yandan CHP'nin de milliyetçi siyaset izlemesinde etkili olmaktadır. Siyasetin yeni belirleyeni olan kimlik politikaları ile ilişkili olarak kimlik üzerinden siyaset yapan partiler Kürt seçmenden önemli ölçüde destek görmeye başlamıştır. Siyasetin etnik ve dini temelli özellik

kazanması CHP'nin savunmacı politikalar izlemesinin yanı sıra Kürt seçmenin desteğini yitirmesine neden olmuştur. Araştırma bulgularından elde edilen bu sonuç Kürt seçmenin kendi kimliği üzerinden siyaset yapan partiye yönelmesinde önemli ölçüde etkili olmaktadır. Ancak bu durum CHP'nin toplumsal taban kaybetmesinde tek neden olarak görülmemektedir. Kürt seçmenin CHP'ye olan güvensizliği bu partiye olan desteğinde belirleyici olmaktadır. Devletin kurucu partisi olmasına bağlı olarak Kürt seçmenin bu noktada CHP'den Kürt sorunun çözümü konusunda beklentisi yüksek düzeydedir. Ancak bu beklenti karşısında CHP'nin de tam tersi yönde devleti önceleyen politikalar izlemesi Kürt seçmenin CHP'ye olan güvensizliğini arttırmaktadır. Araştırma süresince katılımcıların CHP'ye yönelttikleri eleştirileri ile birlikte CHP'den kendi sorunlarına sahip çıkması yönünde bir beklentileri olduğu gözlenmiştir.

Siyasette kültürel konuların merkezi konuma gelmesi ile birlikte etnik ve dini hassasiyetlerin ön plana geçmesi CHP'nin radikal laiklik söylemini vurgulamasına neden olmuştur. Kürt seçmen açısından CHP'ye yönelik yaklaşımda da seküler bir devlet tesis etme uygulamalarında tek parti döneminin politikalarından ziyade Baykal dönemi radikal laiklik vurgusunun etkili olduğu gözlenmiştir. Kürt seçmen açısından bu durum özellikle son yirmi-otuz yılda ortaya çıkan bir değişim olarak yorumlanabilir. 1990'lı yıllarda ülke siyasetinde artan kutuplaşmaya bağlı olarak CHP'nin laik-modernci kutupta yer alması bu değişimi daha da sürekli kılmıştır. CHP'nin kültürel talepleri doğrudan ülke bütünlüğüne bir "tehdit" olarak algılaması, izlediği siyasette de devleti önceleyen politikaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ayrıca ülkenin batısındaki seçmenin de benzer hassasiyetleri göstermesi Baykal dönemi CHP'sinin bu politikalarına büyük ölçüde süreklilik kazandırmıştır. CHP'nin bu politikaları sosyal demokrat söylemlerin tamamen ikinci planda kalmasına neden olmuştur. 1970'li yıllarda Kürt sorununa ekonomik temelli de olsa sosyal demokrat temelde söylemlerle çözüm önerisi geliştiren CHP, 1990'lı yıllarda neredeyse tamamen Kürt seçmenin sorunlarında devletin güvenliği penceresinden yaklaşmıştır.

Kültürel konuların politika oluşturmada ilk sırada gelmeye başlaması karşısında CHP'nin "evrensel" söylemlerle siyaset sahnesinde yer alması birbiriyle karşıtlık oluşturmaktadır. Dünya siyasetinde din ve etnisite konularının yükselişte olduğu bir dönemde CHP'nin savunduğu laiklik, cumhuriyet gibi modernleşme projelerinin özelliklerinin karşılaşması da bu olumsuz tabloyu etkilemektedir. Modernleşme projelerinin 1980 sonrasında eleştirilmesi karşısında yeniden bu projeleri savunarak siyaset sahnesinde var olma çabası, yükselişte olan siyaset karşısında seçmen desteğini kazanmak gibi zor bir sürece işaret etmektedir. Siyasetteki bu iki eğilimin birisinin düşüşte diğerinin yükselişte olması CHP'nin Kürt seçmenden destek bulmasını engelleyen nedenler arasında sayılabilir.

Kuruluşu cumhuriyetin kuruluşundan önceye uzanan tarihsel süreci içerisinde "tek ve öz" bir CHP'nin varlığından söz etmek mümkün değildir. Farklı dönemlerde farklı CHP'ler siyaset sahnesinde var olmuştur. Özellikle Ecevit CHP'si tek parti döneminden ve diğer CHP dönemlerinden oldukça farklı politikalar izlemiştir. Bu dönemde CHP değişimden yana gösterdiği politikaları ile ülkenin her bölgesinden kitlesel destek bularak birinci parti olmuştur. Ancak CHP'nin sahip olduğu misyon, tarihsel koşullar vb bugün çok farklı bir yere gelmiş durumdadır. Ulusal kalkınmacı ekonomik modeller etkisini yitirmiş durumdadır. Bununla birlikte modernlik projelerinin etkisiz kaldığı yönünde eleştiriler artmaktadır. Devletçi kalkınma modellerinin yerini neoliberal iktisat politikaları almıştır. Tüm bunlar CHP'nin dayandığı zeminlerin aşınmasını göstermektedir. Genel konjonktürdeki bu değişme karşısında CHP'nin kendisine yeniden bir politik konum belirleyememesi seçmen desteğinin de sınırlı düzeyde kalmasına neden olmaktadır. CHP'nin yeni politik tavır ortaya koyamaması ise bu kez kurucu felsefedeki mirasa yönelmekle sonuçlanmaktadır. Bu da uzun CHP tarihi içinde tek bir parti modeli olarak CHP'nin algılanmasına neden olmaktadır. Özellikle 2000'den sonra CHP'nin sola yönelik açılımları ve sosyal demokrat çözüm önerileri atlanarak tek bir CHP algısı ortaya çıkmış

durumdadır. Bunda siyaseti yönetebilen CHP'nin olmaması ile parti yöneticilerinin izledikleri tek parti dönemine benzer politikalar etkili olmaktadır.

Küreselleşme olgusu ile birlikte ulus-devletin etki alanları sınırlandırılmakta ve ulus-devletlerin uluslararası kuruluşlarla yetkileri paylaşılmaktadır. Kimlik talepleri ile ulus-devletlerin oluşturmaya çalıştıkları bir yurttaş olgusunun yeniden tanımlanması gerektiği adeta bir zorunluluk haline gelmektedir. Tüm bu gelişmeler ekseninde CHP'nin siyasetini belirleyen tarihsel mirası olmaktadır. Bu süreç de CHP'nin genel olarak taban desteğinin azalmasına yol açmaktadır.

CHP'nin bu çelişik durumunu açıklayabilecek bir özellik olarak seçmenin bu tarihsel özelliğinde dolayı CHP'de yer alması ön plana çıkmaktadır. Şöyle ki, cumhuriyetin kurucusu olarak CHP'nin sahip olduğu tarihsel miras özellikle ülkenin batısında önemli ölçüde taban bulmasını sağlamaktadır. Çünkü CHP ülke siyasetinde en uzun soluklu parti olma özelliğine sahiptir. Bu özelliği ile de siyasi sermaye biriktirmenin en uygun olduğu parti konumundadır. Parti içinde yer almış olanlara bir tür siyasi sermaye sağlayan bu özelliğin CHP'nin var olan taban desteğinde önemli ölçüde belirleyici olduğu iddia edilebilir. CHP içinde siyasete başlayan vatandaşlar, araştırma verilerinden de elde edildiği gibi, büyük ölçüde tüm siyasi ömürlerini parti değiştirmeden CHP içinde geçirmektedirler. Bu aynı zamanda o vatandaşlara bir siyasal sermaye edinme imkanı sağlarken, CHP'nin de önemli ölçüde sabit bir taban oluşturmasını sağlamaktadır.

Araştırma verilerinin de işaret ettiği gibi CHP yeni seçmenler kazanacak mobilizasyon kanallarından yoksundur. Bu anlamda CHP'nin yeni üye seçemediği söylenebilir. Ancak parti eski üyelerini ve seçmenlerini de kaybetmiyor. Bunda da etkili olanın CHP'nin sahip olduğu uzun ömrü olduğu söylenebilir. Oy oranı az da olsa parti içindeki kadrolar açısından partinin etkin olarak siyasette yer alacağı beklentisi bulunmaktadır. Bunu da belirleyen partinin dominant özelliği olarak kendisini gösteren kurucu parti özelliğine sahip olmasıdır.

Siyasete atılanlara ülke siyasetinde bu siyasi sermayeyi sağlayacak başka uzun ömürlü bir siyasal partinin olmaması CHP'ye aynı zamanda bir süreklilik de sağlamaktadır. Ancak bununla birlikte ülke siyasetinde belli dönemlerde kurulup kısa zamanda iktidar olup, iktidar ömrünü tamamladıktan sonra siyasetten silinip giden partilerin varlığı söz konusudur. CHP uzun tarihsel geçmişi ile siyaset sahnesinde var olurken geçmişin izleri ile var olma mücadelesi göstermektedir. CHP'nin siyasi olarak yarışmak zorunda olduğu rakipleri ise yeni dönemin beklentilerine göre kurulup, iktidar olup, dağılıp giden partilerden oluşmaktadır. Dağılan partilerin kadroları ise yeni kurulan partilerin içinde yer almaktadır. Bu aynı zamanda o kadrolara siyasette yeni pozisyonlar elde etme imkanı sağlamaktadır. Ayrıca bu şekildeki bir parti döngüsü, siyasal partilerin geçmiş dönemin izlenen siyasetlerinden ve uygulamalarından sorumlu olmamalarını da sağlamaktadır.

CHP'nin sahip olduğu tüm bu genel özellikleri ile birlikte araştırma kapsamında elde edilen bulgular CHP'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde toplumsal taban kaybetmesinin nedenleri arasında yer almaktadır. CHP'nin bölgedeki kadroları politikalarını büyük ölçüde benimsemiş olan kesimlerden oluşmaktadır. Tek parti döneminden itibaren bölgede devlet kendisine müttefik olabilecek aileler seçmiştir. Seçilen bu aileler tek parti döneminden itibaren devleti-partiyi bulundukları yörelerde temsil etmişlerdir. CHP'de de aileden gelen CHP'liliğin önemli olduğu göz önünde bulundurulduğunda o dönemden itibaren CHP'nin devletin uygulamalarının bizzat içinde yer almış olan ailelerin varlığı söz konusudur. Bu da aileden gelen CHP'lilik çerçevesinde CHP'nin varlığını açıklamakta yardımcı bir etken olarak sunulabilir.

Bu araştırma çerçevesinde araştırma sorunsalımızın cevabını büyük ölçüde ortaya koyabildiğimize inanıyoruz. Bu araştırma niteliksel verilere dayanmaktadır. Bununla birlikte bu konu üzerinde bu sefer niceliksel verilere dayalı bir araştırma da yapılabilir. Bu araştırmada CHP içinde yer almış ve almakta olan yerel aktörlerin

araştırma sorusunu nasıl değerlendirdikleri önemliydi. Buna bağlı olarak araştırmanın katılımcıları CHP'lilerden oluşmuştur. Benzer bir araştırma seçmenlerle de yapılabilir. Sıradan seçmenle yapılacak olan çalışma farklı değerlendirmelere olanak sağlayabilir. Kürt seçmenlerin CHP'yi tercih etme/etmeme sebeplerinin neler olduğu benzer araştırmalar için farklı bir perspektif sunması açısından bizden sonraki araştırmacıların ele alabileceği bir araştırma sorunu oluşturabilir.

Çalışmamızda araştırma sahasını oluşturan iller Kürt seçmenin yoğun olarak yaşadığı iller oluşturmaktadır. Dolayısıyla CHP'li Kürtlerin CHP'nin toplumsal taban kaybetme sürecini nasıl değerlendirdikleri önem kazanmaktadır. Bu araştırmanın bulgularını izleyecek gelecekteki çalışmalarda ülkenin batısındaki CHP'lilerin yine parti içinden, CHP'nin ülkenin güneydoğusunda toplumsal taban kaybetmesinin nedenlerinin neler olduğu da bir araştırma konusu olabilir. Bu aynı zamanda CHP'nin batıda oy kaybetme endişesi ile Kürt seçmenin sorunlarından uzaklaştığı yönündeki değerlendirmelerin de bir karşılığının olup/olmadığı yönünde bir açıklık sağlayacaktır. CHP'nin ülkenin batısındaki seçmen açısından Kürt sorununu dile getirilmemesinin CHP'nin, seçmen açısından tercih edilebilirliği üzerinde etkisinin olup/olmadığını ortaya çıkaracaktır.

Benzer bir araştırmada CHP genel merkezinin CHP'nin Kürt seçmenin yaşadığı illerde toplumsal taban kaybetme süreci konusu üzerinde yapılabilir diye öneriyorum. Parti merkezi olarak CHP'nin varlık göstermediği ve etnik olarak farklı özellik gösteren seçmen kitlesinin yaşadığı bölgelere bakışın nasıl olduğu önem kazanabilir. Bu araştırma bölgede yaşayan partililer açısından CHP'nin toplumsal taban kaybetmesinin nedenleri anlamaya ve açıklamaya çalışılmış ve belli bir düzeyde bu girişim başarıya ulaşmıştır. Parti üst düzey yönetiminin bu soruna nasıl yaklaştığı başka bir çalışmada ortaya konularak hem bir karşılaştırma imkanı sağlaması açısından hem de CHP'nin Kürt seçmenin desteğini sağlama konusunda neler düşündüğünün ortaya çıkarılması siyaset sosyolojisi açısından önemli bir perspektif sunabilir.

Bununla birlikte bu araştırmada CHP'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde toplumsal desteğini kaybetmesinde ortaya çıkan nedenlere karşılaştırma yapma imkanı sağlayacak başka çalışmalar da yapılabilir. CHP'nin sosyal desteği kaybetme sürecinde olduğu farklı illerde benzer çalışmalarda elde edilecek veriler karşılaştırma imkanı sağlayabilir. Farklı etnik unsurlardan oluşan ve CHP'nin toplumsal taban kaybetme sürecinde olduğu bir araştırma da taban kaybetme sürecinde benzer ve farklı nedenlerin ortaya çıkmasına imkan sağlayabilir. Karadeniz, İç Anadolu Bölgeleri gibi CHP'nin çok fazla taban desteği bulamadığı illerde yapılacak benzer bir araştırma toplumsal taban kaybetme sürecinin farklı ve benzer nedenlerinin ortaya çıkarılması açısından siyaset sosyolojisi alanına önemli katkılar sunabilir.

KAYNAKÇA

Ahmad, F. (2008) *Bir Kimlik Peşinde Türkiye,*3. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

Akşin, S. (Tarihsiz), "Siyasal Tarih (1950-1960)",*Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980, c.1,* Haz.: S. Akşin vd., (Milliyet Kitaplığı: İstanbul), ss. 215-224.

Altunışık, M. B. ve Tür, Ö. (2005) *Turkey -Challenges of Contunuity and Change,* Routledge Curzon: Oxon.

Angıllı, M. (2004) "1980 Sonrası Türkiye Siyaseti ve Genç Parti", *Praksis,* s. 12, Kış, ss.37-62.

Arvasi, A. (1986) Doğu Anadolu Gerçeği,Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü: Ankara.

Ataay, F. ve Kalfa, C. (2009) "Neolibiralizmin Krizi ve AKP'nin Yükselişi"*Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm,* Derl.: N. Mütevelliğoğlu ve S. Sönmez, (Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul), ss.303-333.

Ateş, T. (2010) Türk Devrim Tarihi,6. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

Ayata, S. ve Ayata-Güneş A. (2002) "Ethnic and Religious Bases of Voting", *Politics, Parties and Elections In Turkey,*(Lynne Rienner Publishers: London), ss., 137-157.

Aybars, E. (1988) *İstiklal Mahkemeleri (1920-1927),*Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları: İzmir.

Axford, B. (2001) "The Transformation of Politics or Anti-Politics", *New Media and Politics,*Derl.: B. Axford ve R. Huggins, (SAGE Publications: London), ss. 1-29.

Baş, T. ve Akturan, U. (2008) *Nitel Araştırma Yöntemleri,* Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Bauman, Z. (1999) *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları,*(Çev. A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

Bayart, J. F. (1999) *Kimlik Yanılsaması,*(Çev. M. Moralı), Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

Bektaş, A. (1993) *Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, CHP ve AP (1961-1980),* Bağlam Yayıncılık: İstanbul.

Berger, M. T. (2001) "The Nation State and The Challenge of Global Capitalism", *Third World Quarterly,* s. 22: 6, ss. 889-907. (http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t713448481, Erişim Tarihi, 25/05/2010).

Berktay, F. (2006) *Tarihin Cinsiyeti,* Metis Yayınları: İstanbul.

Beşikçi, İ. (1990) *Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi,*Belge Yayınları: Ankara.

Beşikçi, İ. (1991a) *Bilim-Resmi İdeoloji Devlet-Demokrasi ve Kürt Sorunu,*Yurt Yayınları: Ankara.

Beşikçi, İ. (1992a) *Doğu Anadolu'nun Düzeni Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller II,*1. Basım, Yurt Yayınları: Ankara.

Beşikçi, İ. (1992b) *Doğu Anadolu'da Göçebe Kürt Aşiretleri,*1. Basım, Yurt Yayınları: Ankara.

Bila, H. (2008) *CHP 1919-2009,*4. Baskı, Doğan Kitap: İstanbul.

Bilgin, N. (2003) *Sosyal Psikoloji Sözlüğü,* Bağlam Yayınları: İstanbul.

Boratav, K. (2005) *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm,* İmge Kitabevi: Ankara.

Bruinessen, M. V. (1993) *Kürdistan Üzerine Yazılar,* İletişim Yayınları: İstanbul.

Bryman, A. (1999) "The Debate about Quantitative and Qualitative Research", *Qualitative Research*, v. 1, Edt. A. Bryman and G. R. Burges, (Sage Publication: London), pp. 33-69.

Bulloch, J. and Harvey, M. (1992) *No Friends but the Mountains: The Tragic History of Kurds,*Oxford University Press: London.

Cem, İ. (2011a) *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi,*4. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

Cem, İ. (2011b) *Türkiye'de Sosyal Demokrasi Engeller ve Çözümler,*1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.

Cemal, H. (2003) *Kürtler,* Doğan Kitapçılık: İstanbul.

Ceyhun, F. (1989) "Development of Capitalism and Class Struggles in Turkey", *Power and Stability in the Middle East,*ss, 55-69, Edt. B. Berberoğlu, (Zed Books: Londra), pp. 55-69.

CHP *2011 Seçim Bildirgesi,* (http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/secim_bildirgesi-web.pdf (Erişim tarihi, 20/11/2012)

CHP *2011 Doğu ve Güneydoğu Anadolu Ekonomik Kalkınma ve Stratejik Hedefler,* http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/dogu-guneydogu.pdf (Erişim tarihi, 201/11/2012).

Clark, T. N. and Lıpset, S. (1991) "Are Social Classes Dying?"*International Sociology,*Vol. 6, No: 4: pp. 397-410.

Çağaptay, S. (2009) *Türkiye'de İslam, Laiklik ve Milliyetçilik: Türk Kimdir?,* (Çev. Ö. Bircan), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

Çaha, Ö. (2003) *Aşkın Devletten Sivil Topluma,* Gendaş Yayınları: İstanbul.

Çaha, Ö. (2008) *Türkiye'de Seçmen Davranışı ve Siyasal Partiler,* 2. Baskı, Orion Kitabevi: Ankara.

Çalmuk, F. (2002) *Aydınların Gözüyle CHP ve Anadolu Solu,* Kim Yayınları: Ankara.

Çam, E. (2005) *Siyaset Bilimine Giriş,* Der Yayınları: İstanbul.

Çavdar, T. (2004) *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi: 1950'den Günümüze,* 3. Baskı, İmge Kitabevi: Ankara.

Çeçen, A. (1989) *Halkevleri,* Gündoğan Yayınları: Ankara.

Çelik, H. ve Ekşi, H. (2008) "Söylem Analizi", *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi,* s. 27, ss. 99-117.

Delibaş, K. (2001) *Political Islam and Grassroots Activism in Turkey,*PhD Thesis, University of Kent, Canterbury.

Delibaş, K. (2008) "Dini Katılımcı ve Katılımcı Birey: Kimlik Siyaseti ve Türkiye'de Siyasal İslamın Yükselişi",AMME İdaresi Dergisi, c. 41, s 2, ss. 131-159.

Delibaş, K. (2011) "The Collapse of the Turkish Party System and its Effects on Citizenship and the Legitimacy og Governance",

Citizenship and the Legitimacy of Governance, Edt. I. Pardo and G. B. Prato, (Ashgate Publishing: Surrey), pp. 171-189.

Delibaş, K. ve Yiğit, E. (2005) "Siyaset Kurumu", *Kurumlara Sosyolojik Bakış,* Edt.: Sevinç Güçlü, (Birey Yayıncılık, İstanbul), ss. 167-248.

Derrida, J. (1982) *White Mythology, Marigings of Philosophy,*(Trans. A. Bass), University of Chicago Press: Chicago.

Duverger, M. (1993) *Siyasal Partiler,*(Çev. E. Özbudun), 4. Basım, Bilgi Yayınevi: Ankara.

Eagleton, T. (2005) *Kültür Yorumları,*(Çev. Ö. Çelik), Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

Erbaş, H. ve Coşkun, M. K. (2007) "Sınıf Kimliğinden Kültürel Kimliğe: Fark/Kimlik Politikalarının Yükselişi", *Fark/Kimlik Sınıf,*Derl.: Hayriye Erbaş, (Eos Yayınları: Ankara), ss., 3-31.

Erdem, T. (2001) *Tıkanan Siyaset,* Sel yayıncılık: İstanbul.

Erkan, R. (2005) *Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Sosyal Yapısı ve Değişme Eğilimleri,* Kalan Basım: Ankara.

Erkan, R. (2010) "CHP'nin Kürtlerle İmtihanı", **Radikal İki,** 12 Aralık 2010.

Ergül, T. (2000) *Sosyal Demokraside Ayrışma Yılları I. Cilt,*Gündoğan Yayınları: İstanbul.

Esmer-Tütüncü, G. (2006) *Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu CHP: 1965-1980,*Yeniden Müdafai Hukuk Yayınları: Antalya.

Ete, H. (2010) "CHP'deki Değişim Lider Değişimi mi, Siyaset Değişimi mi?", Seta, Sayı: 22.

Falk, R. (2001) *Yırtıcı Küreselleşme: Bir Eleştiri,*(Çev. A. Çaksu), Küre Yayınları: İstanbul.

Feyzioğlu, T. (Edt.) (1982) *Atatürk's Way,* Sun Matbaası: İstanbul.

Fukuyama, F. (1999) *Tarihin Sonu ve Son İnsan,*(Çev. Z. Dicleli), Gün Yayıncılık: İstanbul.

Furedi, F. (2005) *Politics of Fear,*Continuum International Publishing Group: London.

Giddens, A. (1997)*Sociology,* Blackwell Publishers Ltd.: Cambridge.

Giddens, A. (2002) *Sağ ve Solun Ötesinde: Radikal Politikaların Geleceği,*(Çev. M. Sözen ve S. Yücesoy), 1. Baskı, Metis Yayınları: İstanbul.

Giddens, A. (2004) *Modernliğin Sonuçları,*(Çev. E. Kuşdil), Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

Gorden, R. L. (2003) "Dimensions of the Depth Interview", *İnterviewing,* V. 1, Edt.: F. Nigel, (Sage Publication: London), pp. 170-179.

Gökalp, Z. (2007) *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler,* Toker Yayınları: İstanbul.

Göle, N. (2002) *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine,* 2. Baskı, Metis Yayınları: İstanbul.

Göle, N. (2007) "80 Sonrası Politik Kültür", *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme,* Derl.:, E. Kalaycıoğlu, A. Y. Sarıbay, 3. Baskı, (Alfa Aktüel: İstanbul), ss. 515-527.

Güneş-Ayata, A. (1992) *CHP Örgüt ve İdeoloji,* Gündoğan Yayınları: Ankara.

Güneş-Ayata, A. (2002) "The Republican People's Party", *Political Parties in Turkey,*Edt.: B. Robin ve M. Heper, (Frank Cass: Londra), pp. 102-121.

Güneş, H. (2004) "Sosyal Demokrasi ve CHP", *Ne Olacak Bu CHP'nin Hali?: Sosyal Demokrasi Belini Düzeltebilir mi?,* (Dönence Yayınları: İstanbul), ss. 150-162.

Güney, A. (2002) "The People's Democracy Party", *Political Parties in Turkey,*Edt.: B. Robin ve M. Heper, (Frank Cass: Londra), pp. 122-137.

Habermas, J. (2002) *Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak,*(Çev. İ. Aka), 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

Hall, S. (1998) "Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik", *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi,* 39-61, Derl.: A. D. King, (Çev. G. Seçkin - Ü. H. Yolsal), (Bilim ve Sanat Yayınları: Ankara), pp. 39-61.

Hall, S. ve Jacques, M. (1995) "Yurttaşlar ve Yurttaşlık", *Yeni Zamanlar: 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi,*(Çev. A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları: İstanbul, ss. 169-185.

Hammersley, M. (1999) "Deconstruction the Qualitative–Quantitative Divide", *Qualitative Research,* V. 1, Edt. A. Bryman, A. ve R. G. Burges, (Sage Publication: London), (pp. 70-82).

Harvey, D. (1999) *Postmodernliğin Durumu,*(Çev. S. Savran), Metis Yayınları: İstanbul.

Hatipoğlu, A. (2012) *CHP'nin İdeolojik Dönüşümü Kemalizmden Sosyal Demokrasiye,* Kaynak Yayınları: İstanbul.

Heller, A. ve Feher, F. (1993) *Post modern Politik Durum,*(Çev. Ş. Argın ve O. Akhınay), 1. Baskı, Öteki Yayınları: Ankara.

Heper, M. (2010) *Devlet ve Kürtler,*3. Baskı, Doğan Kitapçılık: İstanbul.

Hobsbawm, E. (1996) "Identity Politics and The Left", *New Left Review,* V. 217, pp. 38-47.

Hürkan, S. (2010) *Altı Okun Şark Ucu Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da CHP (1919-2009),* Sinemis Yayınları: Ankara.

İnan, A. (1969) *Medeni Bilgiler ve Atatürk'ün El Yazmaları,*Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.

İnönü, E. (2007a) *Anılar ve Düşünceler I,*Doğan Kitapçılık: İstanbul.

İnönü, E. (2007b) *Anılar ve Düşünceler II,*Doğan Kitapçılık: İstanbul.

Kahraman, H. B. (1995) *Sağ Türkiye ve Partileri,* İmge Kitabevi: Ankara.

Kahraman, H. B. (2010) *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi–I,*2. Basım, Agora Kitaplığı: İstanbul.

Kalaycıoğlu, E. (1984) *Çağdaş Siyaset Bilim / Teori-Olgu ve Süreçler,*Beta Yayımcılık: İstanbul.

Kalaycıoğlu, E. (2002) "State and Civil Society in Turkey: Democracy, Development, and Protest", *Civil Society in the Muslim World: Contemporary Perspectives,*ss, 247-272, Edt.: A. B. Sajoo, (I. B. Tauris: London), pp. 247-272.

Kalaycıoğlu, E. (2010), "Justice and Development Party at the Helm: Resurgence of Islam or Restitution of the Right - of - Center Predominant Party?", *Turkish Studies,* V. 11 (1), pp. 29-44.

Kale, N. (2002) "Modernizmden Postmodernist Söylemlere Doğru", *Doğu Batı,* Y. 5, s. 19, ss. 29-51.

Karakaş, E. (2010) *Kürt Sorunu Sosyal Demokratik Yaklaşımlar-CHP ve SHP'nin Kürt Sorunu Raporları,*2. Baskı, Kalkedon Yayıncılık: İstanbul.

Karpat, K. (2007) *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi 1876-1980,*(Çev. E. Soğancılar), 1. Baskı, İmge Kitabevi: Ankara.

Kaya, İ. (2007), "Kimlik Politikaları: Tanınma mı Yoksa Hegemonya mı?"*Sosyoloji Araştırmaları Dergisi/Journal of Sociological Research,*2007, 10(1), ss. 144-156.

Kaya, A. (2008) "21. Yüzyıl Başında Yeni Dünya Düzeni, Farklılıklar ve Sosyal Demokrasi", *Yeni Toplum Yeni Siyaset – Küreselleşme Çağında Sosyal Demokrat Yaklaşımlar,*Yayına haz. Cem Erciyes, (Kalkedon Yayınları: İstanbul), ss. 195-213.

Kaya, G. (2009), *Türkiye'de Siyasal Partilerin Özgürlüklere Yaklaşımları (Cumhuriyet Halk Partisi ve Adalet Partisi Örneği: 1960-1980),*Doktora Tezi,Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Sivas.

Kaya, R. (2003) "Siyasetsiz Seçimler Üzerine Tartışma Öğeleri"*Doğu-Batı Düşünce Dergisi,*Kasım, Aralık 2002, Ocak 2003, ss. 169-177.

Kaya, R. (2009) "Neoliberalizmin Türkiye'ye Etkileri Üzerine Değerlendirmeler ve Tartışma Öğeleri"*Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm,*Derl.: N. Mütevelliğoğlu ve S. Sönmez, (Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul), ss. 235-260.

Kazgan, G. (2009) *Küreselleşme ve Ulus-Devlet, Küreselleşme ve Ulus-Devlet,* 5. Baskı, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Keyman, E. F. (1998) "Globalleşme ve Türkiye: Radikal Demokrasi Olasılığı", *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam,* Derl.: E. F. Keyman ve A.Y. Sarıbay, (Vadi Yayınları, Ankara), ss. 34-55.

Keyman, E. F. (2000) *Türkiye ve Radikal Demokrasi: Geç Modern Zamanlarda Siyaset ve Demokratik Yönetim,* Alfa Yayıncılık: İstanbul.

Keyman, E. F. (2010) "Endişeli Modernler", *Radikal İki Gazetesi,*24.10.2010.

Kılıçdaroğlu, K. (2011) *Türkiye'ye Sözüm Var,* (Söyleşi,Oktay Ekşi), Literatür Yayınları: İstanbul.

Kışlalı, A. T. (2010) *Siyaset Bilimi,*14. Baskı, İmge Kitabevi: Ankara.

Kili, S. (1976) *1960-75 Döneminde CHP'deki Gelişmeler-Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme,* Boğaziçi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

Kili, S. (1982) *Türk Devrim Tarihi,*Tekin Yayınevi: İstanbul.

Kiraz, A. G. (2010) *CHP Üzerine Denemeler,*Tümzamanlar Yayınları: İstanbul.

Kirişçi, K. ve Winrow, G. M. (1997) *The Kurdish Question and Turkey: An Example of a Trans-state Ethnic Conflict,*Frank Cass: London.

Kirişçi, K. ve Winrow, G. M. (2007) *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi,* (Çev. A. Fethi), 5. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul.

Koçak, C. (2009) *Türkiye'de Milli Şef Dönemi 2,*İletişim Yayınları: İstanbul.

Kotil, A. (1983) "Dünya'da ve Türkiye'de Siyasal Partiler", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 7,*İletişim Yayınları: İstanbul, ss. 2000-2009.

Köker, L. (1990) *İki Farklı Siyaset: Bilgi Teorisi-Siyaset Bilimi İlişkileri Açısından Pozitivizm ve Eleştirel Teori,* 1. Basım, Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

Kress, G. (1990) "Critical Discourse Analysis", *Annual Review of Applied Linguistics,*V. 11, pp 84-99.

Kymlicka, W. (2004) *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş,*(Çev. E. Kılıç), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

Leadbeater, C. (1995) "İktidar Kişiye", *Yeni Zamanlar,*Edt.: S. Hall ve M. Jacques, (Çev. A. Yılmaz), (Ayrıntı Yayınları, İstanbul), ss. 127-141.

Mack, S. C. (2010) *When Political Parties Die- A Cross-National Analysis of Disalignment and Realignment,*Greenwood Publishing Group: California.

Mahçupyan, E. (2010), "Sınırlayıcı Modernler", *Zaman Gazetesi,* 24 Kasım 2010.

Mair, P. (1997) *Party System Change,* Clarendon Press: Oxford.

Mair, P.; Müller, W. C. and Plasser, F. (2004) "Introduction: Electoralhallenges and Party Responses", *Political Parties&Electoral Change,* Edt.: P. Mair; W. C. Müller and F. Plasser, (Sage Puplication: California), pp. 1-20.

Marshall, G. (1999) *Sosyoloji Sözlüğü,*(Çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları: Ankara.

Mazıcı, N. (1996) *Celal Bayar: Başbakanlık Dönemi, 1937-1939,*Der Yayınları: İstanbul.

Mert, N. (2000) "Siyaseti Savunmak", *Türkiye Günlüğü,* S. 59, Y. 2000(2), ss. 5-8

Mills, S. (1997), *Discourse, The New Criticial Idiom,*Routledge: London.

Morgan, D. L. (1997) *Focus Groups As Qualitative Research,* Sage Publications: London.

Nagel, J. (1980) "The Conditions of Ethnic Seperatism: The Kurds in Turkey, Iran and Iraq", *Ethnicity 7*, N. 3, pp. 279-297.

Natali, D. (2009) *Kürtler ve Devlet-Irak, Türkiye ve İran'da Ulusal Kimliğin Gelişmesi,*(Çev. İ. Bingöl), Avesta Basın Yayın: İstanbul.

Neuman, W. L. (2009) *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I-II,*(Çev. S. Özge), Yayın Odası: İstanbul.

Norris, P. (2002) *Democratic Phoenix Reinveting Political Activism,*Cambridge University Press: Cambridge.

Offe, C. (1999) "Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın sınırlarının Zorlanması", *Yeni Sosyal Hareketler,*Haz.: K. Çayır, Kaknüs Yayınları: İstanbul, ss. 53-80.

Oran, B. (1993) *Atatürk Milliyetçiliği,*3. Basım, Bilgi Yayınevi: Ankara.

Öğün, S. S. (2000) *Türk Politik Kültürü,* Alfa Yayıncılık: İstanbul.

Önen, E. (2011) "CHP'nin Sağı Solu" Radikal İki Gazetesi, 17 Nisan 2011.

Öniş, Z. (2006) "İslam'ın Ekonomi Politiği ve Türkiye'de Demokrasi: Refah Partisi'nden AKP'ye", *Avrasya Dosyası,* c. 12, s. 2. ss. 121-152.

Özbudun, E. (2003) *Çağdaş Türk Politikası Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller,*(Çev. A. R. Usul), 1. Basım, Doğan Kitap: İstanbul.

Özlem, D. (1999) *Siyaset, Bilim ve Tarih Bilinci,* İnkılap Yayınları: İstanbul.

Özok, T. Y. (1990) *Southeastern Anatolian Tribes During the Turkish Nationalist Struggle,* Boğaziçi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

Öztürk, S. (2008) *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu,*2. Basım, Doğan Kitap: İstanbul.

Öztürk, M. ve Ertürk, D. (2013) "Merkez-Çevre Yaklaşımı Bağlamında 1980 Sonrası Mardin Siyasetinde Öne Çıkan Ana Eğilimler", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,*s. 1, c. 23, Elazığ.

Parla, T. (1995) *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Cilt 3: Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u,* İletişim Yayınları: İstanbul.

Parla, T. (2005) *Türkiye'nin Siyasal Rejimi 1980-1989,*4. Baskı, İletişim Yayınları: İstanbul.

Pirim, O. (2007) *Deniz Baykal,* Doğan Kitap: İstanbul.

Radikal Gazetesi, 20 Şubat 2011.

Robertson, R. (1999) *Küreselleşme: Toplum Kuramı ve Küresel Kültür,*(Çev. Ü. H. Yolsal), Bilim ve Sanat Yayınları: Ankara.

Sarıbay, A. Y. (1995) *Postmodernite Sivil Toplum ve İslam,*İletişim Yayınları: İstanbul.

Saussure, F. (1985) *Genel Dil Bilim Dersleri,* (Çev. B. Vardar), Birey ve Toplum Yayınları: Ankara.

Sayarı, S. (2002) "The Changing Party System", *Politics, Parties and Elections In Turkey,* Lynne Rienner Publishers: London, pp. 9-33.

Scarrow, S. E. (1996) *Parties and Their Members,*Oxford Univesity Press: New York.

Sevinç, Ş. (2000) *Yenilmiş Komutanlar Müzesi,* Ümit Yayıncılık: Ankara.

Smith, A. D. (2002) *Ulusların Etnik Kökeni,*(Çev. S. Bayramoğlu ve H. Kendir), 1. Baskı, Dost Kitapevi Yayınları: Ankara.

Soyer, M. R. ve Kudar, B. (2005) *Ne Olacak Bu CHP'nin Hali? 2: İnadına Sosyal Demokrasi,* Soyer Yayıncılık: İzmir.

Şahin, B. (2006) "Türkiye'nin Avrupa Birliği Uyum Süreci Bağlamında Kürt Sorunu: Açılımlar ve Sınırlar", *Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları,* Derl.: A. Kaya ve T. Tahranlı, (TESEV Yayınları: İstanbul), ss., 72-100.

Şimşir, B. N. (1973) (Edt.) *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938),Cilt 1,* Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.

Tanör, B. (1998) *Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920),* Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

Tarih Vakfı Yurt Yayınları (Yayıma Haz.) (2010) *Doğu Anadolu'da Toplumsal Mühendislik Dersim-Sason (1934-1946),* 1. Basım, Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul.

Toprak, B. (1981) *Islam and Political Development in Turkey,* E. J. Brill: Leiden.

Toprak, B. (2010) "Endişeli Modernler ve Sınırlayıcı Modernler Tanımlamaları Üzerine", Radikal Gazatesi, 13 Aralık 2010.

Tosun, T. (2012) *Yeni CHP ve Politikanın Seyri,* Orion Kitabevi: Ankara.

Tosun, T. ve Erdoğan-Tosun, G. (2010) *Türkiye'de Siyasal Parti Üyeliği ve Katılım,* Kalkedon Yayıncılık: İstanbul.

Touraine, A. (2005) *Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek Miyiz?,* (Çev. O. Kunal), Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

Tunaya, T. Z. (1986) *Türkiye'de Siyasal Partiler II,* Hürriyet Vakfı Yayınları: İstanbul.

Tuncer, E. (2004) "Sosyal Demokrasi ve CHP", *Sosyal Demokrasi Belini Düzeltebilir mi?: Ne Olacak Bu CHP'nin Hali?*, (Dönence Yayınları: İstanbul), ss. 163-173.

Tunçay, M. (2010) *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931,* 5. Basım, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010.

Turan, M. (2011) *CHP'nin Doğu'da Teşkilatlanması (1923-1950),*Libra Kitapçılık: İstanbul.

Türkeş, M. (2009) *"Kadro Dergisi", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 2, Kemalizm,* Edt.: Tanıl Bora ve Murat Gültekin, 6. Baskı, (İletişim Yayınları: İstanbul), ss. 464-476.

Türköne, M. (Edt.) (2010) *Siyaset,*11. Baskı, Opus Yayınları: İstanbul.

Urry, J. (1995) "Örgütlü Kapitalizmin Sonu", *Yeni Zamanlar: 1990'larda Politika'nın Değişen Çehresi",* Derl.: S. Hall ve M. Jacques, (Çev. A. Yılmaz), (İstanbul: Ayrıntı Yayınları), ss. 95-124.

Uyar, H. (2000) *Bir Sol Milliyetçi Türk Aydını: Mahmut Esat Bozkurt (1842-1943),*Büke Yayıncılık: İzmir.

Uysal, A. (2011b) "The "New CHP" or 'What Has Changed in the CHP?",*Insight Turkey,* v. 13, n. 4, ss. 129-146.

Uysal, A. ve Topak, O. (2010) *Particiler, Türkiye'de Partiler ve Sosyal Ağların İnşası,*1. Baskı, İletişim Yayınları: İstanbul.

Yavuz, M. H. (2005) "Milli Görüş Hareketi: Muhalif ve Modern Gelenek", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık (Cilt:6)*, Edt.: Y. Aktay, (İletişim Yayınları: İstanbul), ss. 591-603.

Yeğen, M. (2005) "Türk Devleti, Kürt Sorunu", *Resmi tarih Tartışmaları I,*Edt.: F. Başkaya, Özgür Üniversite Yayınları: Ankara.

Yeğen, M. (2009a) *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu,*4. Baskı, İletişim Yayınları: İstanbul.

Yeğen, M. (2009b) *Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa Cumhuriyet ve Kürtler,*3. Baskı, İletişim Yayınları: İstanbul.

Yeni Şafak Gazetesi, "CHP'nin Çarşaf Açılımı Sizce Sami mi?", 25 Aralık 2008. http://yenisafak.com.tr/politika-haber/chpnin-carsaf-acilimi-sizce-samimi-mi-25.12.2008-158256, (Erişim Tarihi, 25/12/2012).

Yerasimos, S. (1992) *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye,*(Çev. B. Kuzucu), 6. Baskı, Belge Yayınları: İstanbul.

Yetkin, M. (2010a) "Askeri Darbe Kesinlikle Savunulamaz, 27 Mayıs'ı Yapanlar Bugün Utanıyor", Radikal Gazetesi, 27 Mayıs 2010.

Yetkin, M. (2010b) "CHP Yıllar Sonra Kürtlere Açılıyor", Radikal Gazetesi, 27 Ağustos 2010.

Yılmaz, A. (1996) *Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar,* Vadi yayınları: Ankara.

Zürcher, E. J. (2010) *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,*(Çev. Y. Saner), 25. Baskı, İletişim Yayınları: İstanbul.

Wallerstem, I. (2002) *Tarihsel Kapitalizm,*(Çev. N. Alpay), Metis Yayınları: İstanbul.

Ware, A. (1996) *Political Parties and Part Systems,*Oxford University Press: New York.

Wattenberg, M. P. (2002) *Where Have All the Voters Gone?,*Harvard University Press: London.

Webb, P. (2002) "Introduction: Political Parties in Advanced Industrial Democracies", *Political Parties in Advanced Industrial Democracies,*(Edt. P. Webb; D. Farrell and I. Holliday), (Oxford University Press: New York), ss. 1-16.

Wood, E. M. (2006), *Sınıftan Kaçış: Yeni Hakiki Sosyalizm,*(Çev. Ş. Alpagut), Yordam Kitap: İstanbul.

http://www.tuik.gov.tr/secimdagitimapp/secim.zul (Erişim tarihi: 16/11/2011)

ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE DİZİSİ

Laikliğe Çağrı . . . . . Prof. Dr. Muammer Aksoy . .
Atatürk ve Tam Bağımsızlık . . . . . Prof. Dr. Muammer Aksoy . .
Atatürk ve Sosyal Demokrasi . . . . Prof. Dr. Muammer Aksoy .
Atatürk ve Eğitim . . . . . Prof. Dr. Mahmut Tezcan. . .
Halkevleri . . . . . Prof. Dr. Anıl Çeçen . . . . . .
Kültür ve Politika. . . . . Prof. Dr. Anıl Çeçen . . . . . .
Köy Enstitüleri . . . . . Nazif Evren . . . . . .
Atatürk'ün Not Defterleri . . . . . A.Mithat İnan . . . . . .
Kemalizm Üzerine. . . . . M. Güner Demiray. . . . . .
Misak-ı Milli . . . . . Komisyon . . . . . .
Atatürk ve Yeni Türkiye. . . . . Joseph C.Grew . . . . . .
Atatürk'le Yeniden Bakmak . . . . . Haz.Eren Gündoğan . . . . . .

AB ve TÜRKİYE DİZİSİ

Karen Fogg Dosyası . . . . . Eren Gündoğan. . . . . .
AB'de Siyasal Bütünleşme . . . . . Dr.İrfan Kaya Ülger . . . . . .
KIBRIS (Dünden Bugüne). . . . . Erol Manisalı . . . . . .
AB ve KIBRIS. . . . . Eren Gündogan . . . . . .
Temel Kon.Işığın.Annan Belgesi . . Dr.Ertan Efegil. . . . . .
BM'nin Kıbrıs'ta Son Diplomatik . Dr.Ertan Efegil. . . . . .

FELSEFE DİZİSİ

Bilim Tarihi /Hayatta En Hakiki Mürşit. . . . . .
. . . . . Ord.Prof.Dr.Aydın Sayılı
Anlam kavramı . . . . . Prof. Dr. Teo Grünbeg. . . . .
Anlama Belirsizlik Çok Anlamlılık . Prof. Dr. Teo Grünbeg. . . . .
Mantık Sözlüğü . . . . . Prof. Dr. Teo Grünbeg. . . . .

Çağlar Boyu Kölelik	Prof. Dr. H. Malay
Türk Düşüncesinde Çağdaşlaşma	Prof. Dr. A. Kaygı
Tanrıbilim ve Fel. Konuşmaları	Prof Dr. Erhan Işıklar
İdealar Kuramı	Prof Dr.Ahmet Cevizci
Plotinos'un Aşk Kuramı	Dr. Zerrin Kurtoğlu
Menon	Platon
Phaidon	Platon
İlkçağ Felsefesi Tarihi	W.K.C. Guthrıe
Nietzsche Wagner'e Karşı	Friedrich Nietzsche
İyinin ve Kötünün Ötesinde	Friedrich Nietzsche
Ahlakın Soykütüğü Üstüne	Friedrich Nietzsche
Sokrates ve İnsan Sevgisi	L. Versenyı
Platon'un Bilgi Kuramı	F.M. Cornford
Felsefeye Giriş	K. Adjukiewicz
Materyalizm Tarihi	F. Alber Lange
Yeniçağ Biliminin Doğuşu	A.Koyre
Bir Filozof Bir Alman Heidegger	P.Hühnerfeld
Heidegger Üzerine İki Yazı	Pöggeler/Allemann
Bilim Kuramına Giriş	E. Ströker
Tarih Tasarımı	Colingwood
Tarihselcilik Sorunu	E.Rothacker
Antik Bilim Modern Uygarlık	G. Sarton
Kültürlerarası Felse. Açısı. Hegel	Heinz Kimmerle

PSİKOLOJİ / DİN DİZİSİ

Eşya ve İnsan	Prof. Dr. N. Bilgin
Hitler İsteseydi	Prof. Dr .A. Dönmez
İstatistik	J.L.B., B.L.Kintz
Çağımızın Özgürlük Sorunu	E. Fromm

Çocuk ve Toplum . . . . . F. Elkin . . . . . .
İslam Dini ve Tarihi . . . . . Prof. Dr. Neşet Çağatay . . . .
İslam Peygamberi ve Kur'an . . . . . John Davenport . . . . . .

SOSYOLOJİ / SİYASET / TARİH DİZİSİ

Adalet Kavramı . . . . . Prof. Dr. Anıl Çeçen . . . . . .
İnsan Hakları . . . . . Prof. Dr. Anıl Çeçen . . . . . .
Osmanlı hukuku-makaleler . . . . . Prof. Dr. Fethi gedikli. . . . . .
Körfez Krizi ve Türk Dış Politikası Prof. Dr. Ertan Efegil . . . . . .
Orta Asya. sosyo kültürel sorunları Prof. Dr. Ertan Efegil . . . . . .
Yakın dönem güç mücadeleleri ışığında
Orta Asya Gerçeği. . . . . Prof. Dr. Ertan Efegil . . . . . .
Afganistan'dan Keşmir'e: ABD Lider. Terörizme Karşı
Savaş-Hindistan-Pakistan Çatışma. Ishtiaq AHMAD. . . . . .
Devrimci Öğretmenin Kıyımı . . . . Muammer Aksoy..(2 Cilt) . . .
Kültür ve Eğitim . . . . . Prof. Dr. Bozkurt Güvenç. . .
Kültür ve Demokrasi . . . . . Prof. Dr. Bozkurt Güvenç. . .
Sosyal ve Kültürel Değişme . . . . . Prof. Dr. Bozkurt Güvenç. . .
Düşünceler (Atilla İlhan'la) . . . . . Prof. Dr. Erol Manisalı . . . . .
Sermaye Birikimi ve Toplumsal Değ.Prof. Dr. Sencer Ayata . . .
CHP . . . . . Prof. Dr. A. Güneş Ayata. . .
Güneydoğu'da CHP Algısı . . . . . Doç. Dr. Devrim ERTÜRK. .
Gençlik Sosy. Yazıları . . . . . Prof. Dr. Mahmut Tezcan. . .
Körfez Bunalımı . . . . . Prof. Dr. Doğu Ergil. . . . . .
Siyasal Elitler . . . . . Prof. Dr. Mehmet Turhan. . .
Siyaset ve Anayasa . . . . . Prof. Dr. Mehmet Turhan. . .
Devlet ve Hukuk . . . . . Prof. Dr. Mehmet Turhan. . .
Anayasal Devlet . . . . . Prof Dr. Mehmet Turhan . . .
Hükümet Sistemleri . . . . . Prof. Dr. Mehmet Turhan. . .

Tek Parti Yön. Siy. Katılım	Prof Dr. Esat Öz
Ordu ve Politika	Prof Dr. O. Metin Öztürk
Türkiye ve Ortadoğu	Prof Dr. O. Metin Öztürk
Türk İşadamı ve İşletmesi	Prof. Dr. Oğuz Aktan
Terör ve Toplum	Prof. Dr. Zafer Cirhinlioğlu
Meslekler ve Sosyoloji	Prof Dr. Zafer Cirhinlioğlu
Türkiye'de Hukuk Mesleği	Prof Dr. Zafer Cirhinlioğlu
Modern-dışılaşan Türkiye	Prof. Dr. İbrahim Kaya
Sosyal Değişme	Doç. Dr. Aydın Yaka
Türkiyede Siy. ve Devlet	Dr. İhsan Keser
İkinci Meşruti.Dön.Öğrenci Olay.	Dr. Yücel Aktar
Parti İçi Demokrasi ve Türkiye	Dr. Suavi Tuncay
Modernleşme ve Milliyetçilik	Dr. Suavi Aydın
Seçim ve Demokrasi	Saim Sezen
Sosyaldemokraside Ayrışma Yıl.1	Teoman Ergül
Sosyaldemokraside Bölüşme Yıl.2	Teoman Ergül
Körfez Krizi Türk Dış Politikası	Dr.Ertan Efegil
Kültürel Haklar	Pulat Tacar
Toplumsal Çözülme	M. Coşturoğlu
Kobilere yeni yaklaşımlar - mikro işletmeler (kuruluş yönetim teşvikler)	Osman SİRKECİ
Kıbrıs'ta Çözüm Arayışları- (1964'den 2104'e Kadar)	Ayşe Mine OLCAY
Serbest Düşüş	Prof. Dr. Joseph E. Stiglitz
Seçkinler ve Toplum	T.B. Bottomore
Çağdaş Sosyoloji Kuramları	M. Poloma
Modern sosyoloji kuramları	Malcolm Waters
Toplumsal Değişme Anlayışı	A. D. Smith
Osmanlı İmp.İktisadi Tarihi	M. Belin

Sınırlı Devlet . . . . . Carl J. Friedrich . . . . . .
Türkiye'nin Payl. İçin 100 Proje . . Trandafir G. Djuvara . . . . . .
Aydınlar . . . . . Louis Bodin. . . . . .
Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar. . . Bottomore/Marshall. . . . . .
Feminist Düşünçe . . . . . R.Putham Tong. . . . . .
Yeni Sosyolojiye Giriş . . . . . P. Worsley . . . . . .
Kent Sosyolojisi. . . . . Raymond Ledrut . . . . . .
Gelibolu . . . . . Jonh Masefield . . . . . .
Plevne müdafaası . . . . . F. William Von Herbert . . . .
Analysis Of The "New" Turkish Foreign
Policy. . . . . Doç. Dr. C. Uğur ÖZGÖKER
Historical Peninsula of Istanbul – Fener – Balat Culture,
Faith and Religion-based Tourism . Dr. Rıfat BAROKAS . . . . . .
Kur'an ve Modern İlim . . . . . Maurice Bucaille . . . . . .

EDEBİYAT DİZİSİ

Edebiyat Yazıları 1,2,3. . . . . Prof. Dr. Gürsel Aytaç . . . . .
Çağdaş Türk Romanları . . . . . Prof. Dr. Gürsel Aytaç . . . .
Yeni Alman Edebiyatı Tarihi. . . . . Prof. Dr. Gürsel Aytaç . . . . .
Çağdaş Alman Edebiyatı Tarihi. . . Prof. Dr. Gürsel Aytaç . . . . .
Max Frisch'in Gezi Yazıları . . . . . Prof. Dr. Gürsel Aytaç . . . . .
Romancı Yönüyle H. Böll . . . . . Prof. Dr. Gürsel Aytaç . . . . .
Denemeler Seçkisi. . . . . Prof. Dr. Gürsel Aytaç . . . . .
Öykü Seçkisi. . . . . Prof. Dr. Gürsel Aytaç . . . . .
Mektup Seçkisi . . . . . Prof. Dr. Gürsel Aytaç . . . . .
Gezi Notları Seçkisi . . . . . Prof. Dr. Gürsel Aytaç . . . . .
Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi. . . . Prof. Dr. Gürsel Aytaç . . . . .
Başlangıcından bugüne fransızcadan türkçeye
yapılmış çeviriler ile fransız düşünürler, yazarlar,

sanatçılar üzerine türkçe yayınları içeren
bir kaynakça denemesi . . . . . Prof. Dr. Hasan ANAMUR. .
Modern İngiliz Roman M. Bakhtin Prof. Dr. Cumhur MADRAN
Türk Lehç. ve Edebiyatları . . . . . Prof. Dr. Kemal Aytaç . . . . .
Alman Kültür. Türk İmgesi 1,2,3 . Prof. Dr. Onur B. Kula. . . . .
Demok. Sür. & Eleş. Kültür . . . . Prof. Dr. Onur B. Kula. . . . .
Edebiyat Üzerine . . . . . Prof. Dr. Nuran Özyer . . . . .
Dil ve Toplum . . . . . Prof. Dr. Kamile İmer . . . . .
İçsavaş Son. İspanyol Rom. . . . . Prof. Dr.Yıldız Canpolat. . . .
Okumak Anlamak Yorumlamak . . Prof. Dr. Yılmaz Özbek . . . .
Kurmaca Bir Dünyadan . . . . . Prof. Dr. Yıldız Ecevit . . . . .
Ortaçağ İngiliz Edebiyatı Bib. . . . . Prof. Dr. Burçin Erol . . . . . .
Zenci Romancılar. . . . . Prof. Dr. Lâle Demirtürk . . .
Kısa Öykü ve Dilbilimsel Eleş. . . . . Prof. Dr. Aysu Erden . . . . . .
Batı Edeb. Sevgi ve Hoşgörü . . . . Doç. Dr. A.Osman Öztürk . .
Türkçe'de Batı Şiiri . . . . . Doç. Dr.Ali İhsan Kolcu . . . .
Tercüme Şiirler Antolojisi. . . . . Doç. Dr. Ali İhsan Kolcu . . .
Alphonse De Lamartine Ter. . . . . Doç. Dr. Ali İhsan Kolcu . . .
Alfred de Musset Tercüm ve Tesiri. Doç. Dr. Ali İhsan Kolcu . . .
Güneşte Gölgenin Yokoluşu . . . . . B. Frischmuth . . . . . .
Konularım. . . . . F. Dürrenmatt . . . . . .
Babil Kulesi. . . . . F. Dürrenmatt . . . . . .
Klara'nın İzinde . . . . . Elisabeth Hauer . . . . . .
Günce . . . . . Max Frisch . . . . . .
Montauk. . . . . Max Frisch . . . . . .
Genç W'nin Yeni Acıları. . . . . U. Plenzdorf . . . . . .
Canterbury Hikayeleri . . . . . Geoffrey Chaucer . . . . . .
Göksel Mutluluk . . . . . C. F. Ramuz . . . . . .
Dağdaki Büyük Korku . . . . . C. F. Ramuz . . . . . .

İmparatoru Ararken . . . . . R. Pazzi . . . . . .
Modern Arap Edebiyatı Tarihi . . . M. Landau . . . . . .
Sahteci Thomas . . . . . Jean Cocteau . . . . . .
Şarkılar. . . . . G. Leopardi . . . . . .
Elem Çiçekleri. . . . . Charles Baudelaire. . . . . .
Baykuş . . . . . Leonardo Sciascia . . . . . .
Doktorlar,Kediler Kırlangıç.ve. . . . Karel Capek . . . . . .
Tek Bildiğim Baba. Ellerinin Büyük Francesco Micielli . . . . . .

İLETİŞİM DİZİSİ

Oyundan Düşünceye . . . . . Prof. Dr. Sevda Şener . . . . .
Yapısalcılık . . . . . Prof. Dr.Ayşegül Yüksel . . . .
Televizyonu Anlamak. . . . . Prof. Dr. Erol Mutlu. . . . . .
Niçin Tiyatro. . . . . Tamer Levent . . . . . .
Tiyatronun Sorunları . . . . . F. Dürrenmatt . . . . . .
Sayın Bakanım . . . . . Leonardo Sciascia . . . . . .

OSMANLI KLASİKLERİ DİZİSİ

Takvîmü'l-Edvâr (Takvimler) . . . . . Ahmet Cevdet Paşa . . . . . .
Medeniyyet-i İslâmiyye . . . . . Şemseddin Sâmî . . . . . .
Kadınlar . . . . . Şemseddin Sâmî . . . . . .
Avrupa Risâlesi . . . . . Mustafa Sâmi Efendi . . . . . .
Avrupalılaşmak . . . . . Tüccarzâde İbrahim Hilmi. . .
Osmanlı Müellifleri (Bilginler) . . . . Bursalı Mehmet Tâhir Bey . .
İslamın Yayılış Tarihine Giriş . . . . Şemseddin Sami. . . . . .
Lisân . . . . . Şemseddin Sâmi. . . . . .
İbn Rüşd. . . . . Rızaeddin İbn Fahreddin. . . .
Terbiye ve İman . . . . . İsmaıl Hakkı Baltacıoğlu . . . .
Yeni Ahlak . . . . . Baha Tevfik. . . . . .

Satı Bey Seçkisi. . . . . Satı Bey . . . . . .

GENÇLİK VE ÇOCUK KİTAPLARI DİZİSİ

Ortaça'dan Gelen Balon. . . . . Dr. Musa Yaşar Sağlam . . . .
Beyaz Çöl. . . . . Nihal Özüm. . . . . .
Anadoludan Masallar . . . . . M. Güner Demiray. . . . . .
Meşhur Matematikçiler. . . . . F. B. Stonaker. . . . . .
Küçük Cadı. . . . . O. Preusser. . . . . .
Dostluk Hikayeleri . . . . . Monika Sperr . . . . . .

SAM YAYINLARI

22 Temmuz Bir Dönemin Baş. . . . Prof. Dr. Yusuf Devran . . . .
Lamba Işıklarını Yutan Karanlıklar Ali Akkurt . . . . . .
Can Suyu . . . . . Ali Akkurt . . . . . .
Harp ve Kadın . . . . . Ali Akkurt . . . . . .
IMF Kıskacında Telekom,THY . . . M. Cemal Arpacı . . . . . .
Şöhret /Bir Zamanlar Türkiye . . . Şemsi Sılkım . . . . . .
Veliaht . . . . . Mahir Adıbeş. . . . . .
Eşşekler Kasabası . . . . . Mahir Adıbeş. . . . . .
Eylülde Soldu bu Çiçekler. . . . . Mahir Adıbeş. . . . . .
Gecede Sır Oldu . . . . . Mahir Adıbeş. . . . . .
Merhamet Gölgeleri. . . . . Mahir Adıbeş. . . . . .
O mektubu ben yazmadım . . . . . Mahir Adıbeş. . . . . .
Türk sağı kronolojisi . . . . . Hüdavendigar Onur . . . . . .
Kanser Bana da Yakışmadı . . . . . Tülay Sağlam . . . . . .
Medyanın Göz. Çeteler ve Susurluk Önder Aytaç. . . . . .
Apoletli Demokrasi Fıkraları . . . . . Önder Aytaç . . . . . .
Devlet Güv. İstihbarat ve Terör. . . Bekir Çınar . . . . . .
Haber Kritik/Siyasi Gündem . . . . Haluk Görgün . . . . . .

Çeçenler (İnceleme)	Şamil Mansur
Çeçen Sorunu (İnceleme)	Argun Terek
Çeçen Savaşı (İnceleme)	Cevher Sunçkale
Anadolu Kültür Mozayığı(İnceleme)	Halkevleri
2. Cumhuriyete Hayır!	T.D.K.
Gümrük Birliğine Hayır!	T.D.K.
Güneydoğu Gerçeği	T.D.K.
Osmanlı-Macar İlişkileri	Hicran Yusufoğlu
İkinci Dil Edinimi ve Yabancı Dil	Aslıhan Tokdemir
Türkiye'nin Ateşten Gömlekleri	Hikmet Yılmaz
İnsan Sevgi Anadolu (İnceleme)	Zeki Büyüktanır
Mutlu Köyün Mutsuz Kadını	M. Gülüsever
Cennetten Çıkışın Öyküsü	M. Gülüsever
Türkiye Dönüştürülürken	Serdar Kuru
Aşk Sanatı	Odiavus
Güneş Atları (Şiir)	M.G. Demiray
Sonsuz Yaşamak(Şiir)	M.G. Demiray
Güneşe Doğru (Şiir)	Recep Bulut
Bir Gecelik Koca	M. Nihal Özüm
Ayşe Abla(Öykü)	M. Nihal Özüm
Ölümsüz Çağrı	Yazıcı-Tanyolaç
Zindan Gülü	Atila Er
Geçmişe Bakış	Ilse Tielch
Kanıtlamak Zor	Ilse Tielch
Bildiklerimi Yaptıklarıma Söyl.	Hakan Türköz
Kadın	M.Kasım Köyoğlu
Bir gönülden Bir Gönüle	Hüseyin Hızarcı
Onlar Dedi ki 2	Gül Karaağaç